

NIIN & NÄIN

filosofinen aikakauslehti nro 66 syksy 3/2010

vastarinta
politiikan sielutiedettä

NIIN & NÄIN

filosofinen aikakauslehti nro 66 syksy 3/2010

Pääkirjoitus

3 Antti Salminen

n & n -haastattelu

7 Mikko Pelttari, Franco ”Bifo” Berardin
eroottiset kumoukset

Ulkomaailman kirjeenvaihtajat

13 André Gorz, Jäähäväiset kapitalismille
19 Seneca, Kirje Luciliukselle

Kolumni

26 Paavo Järvensivu & Timo Järvensivu,
Kasvetaan pienemmiksi

Vastarinta

29 G. W. F. Hegel, Herran ja rengin dialektiikka
35 Franco ”Bifo” Berardi & Akseli Virtanen,
Mielivallasta morfogeneesiin
46 Antti Rautiainen, Suomalaisen korporatistimin
juurilla
53 Keijo S. Lakkala, Apokalyptiset utopiat
61 Jukka Koskelainen, Sloterdijk ja tuhon
mahdollisuus

Artikkeli

68 Marke Ahonen, Antiikin fysiognomioita

Kolumni

76 Paula Kivimaa & Jari Lyytimäki, Luovan
tuhon polku

Ylioppilaskirjoitusten parhaimmista

78 Pekka Elo, Filosofian yo-koetukset
80 Minna Haapamäki, Kaksi vastausta

Politiikan sielutiedettä

84 Jarkko S. Tuusvuori, Rahvaanpelko ja herruuden
mysteeri
87 Larry M. Bartels, Äänestäjien typeruus
94 Lauri Rapeli, Tietämättömyyden mittaamisesta
97 Tuukka Tomperi, Ääni yliminälle
98 Tommi Uschanov, Poliitiikan vietit

n & n -haastattelu

102 Tarja Laukkanen, Maija-Riitta Ollilan pakeilla

Otteita ajasta

- 106 Jouni Avelin & Tapani Kilpeläinen, Lehtikatsaus
- 107 Syrjämäki & Tuusvuori, Otteita ajasta
- 109 Tarja Laukkanen, Luostarin seminaarissa
- 111 Jaakko Belt, Sodankylän elokuvajuhlilla
- 113 Jarkko S. Tuusvuori, Puoluekokouksessa
- 117 Jaakko Belt, Middlesexin filosofit vastarinnassa
- 120 Päivi Mehtonen, Kokeellisilla
musiikkifestivaaleilla

Kirjat

121 Anna Tuomikoski, Corpus koskettaa
123 Jyrki Siukonen, Rabelais'n nauru
125 Sanna Nyqvist, Väitös Venetsiasta
126 Annamari Vänskä, Neitsythuorakirkon opetukset
129 Erna Oesch, Keatsin kirjeet

132 niin & näin
-kirjoittajaohjeet

NIIN & NÄIN

OSOITE *niin & näin* – filosofinen aikakauslehti
PL 730, 33101 Tampere

PÄÄTOIMITTAJAT

Ville Lähde, paatoimittaja@netn.fi
Antti Salminen, anttiee@gmail.fi

TOIMITUSSIHTEERI

Tuukka Tomperi, toimitus@netn.fi

ARTIKKELITOIMITTAJA

Ville Lähde, artikkelit@netn.fi

KIRJA-ARVOSTELUT

Jukka Mikkonen, arviot@netn.fi

TOIMITTAJAT

Mervi Ahonen, mervi@mao.fi
Hanna Hyvönen, hanna.hyvonen@iki.fi
Tapani Kilpeläinen, tapani.kilpelainen@kolumbus.fi
Risto Koskensilta, risto.koskensilta@uta.fi
Tarja Laukkanen, tarja.laukkanen@gmail.com
Mikko Pelttari, mikko.pelttari@uta.fi
Sami Syrjämäki, sami.syrjamaki@uta.fi
Jarkko S. Tuusvuori, jarkkostuusvuori@gmail.com
Tere Vadén, tereensio@gmail.com
Maria Valkama, maria.seppanen@uta.fi
AJANKOHTAISTOIMITTAJA
Jaakko Belt, jaakko.belt@uta.fi

KUVATOIMITUS

Hanna Hyvönen & Antti Salminen

ULKOASU

Mirkka Hietanen, mirkka.hietanen@voima.fi

TOIMITUSNEUVOSTO Antti Arnkil, Saara Hacklin, Heini Hakosalo, Kaisa Heinlahti, Ilona Hongisto, Julia Honkasalo, Hannele Huhtala, Antti Immonen, Olli-Jukka Jokisaari, Kimmo Jylhä, Petri Koikkalainen, Riitta Koikkalainen, Katve-Kaisa Kontturi, Inkeri Koskinen, Kaisa Luoma, Yrsa Neuman, Tuukka Perhoniemi, Sami Pihlström, Olli Pyyhtinen, Juuso Rahkola, Markku Roinila, Petri Räsänen, Milla Tiainen ja Milla Törmä

TILAUKSET Kestotilaus 12 kk 39 euroa, ulkomaille 43 euroa. Välittäjän kautta lisämaksu. Kestotilaus jatkuu uudistamatta, kunnes tilaaja sanoo irti tilauksensa tai muuttaa sen määräaikaiseksi. Määräaikaistilaus 43 euroa.

niin & näin ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

TILAUS- JA OSOITEASIAI

040-721 48 91, tilaukset@netn.fi

ILMOITUKSET

Jukka Kangasniemi, ilmoitukset@netn.fi, 040-721 48 91

ILMOITUSHINNAT

1/1 sivu 400 euroa, puoli sivua 250 euroa, 1/4 sivua 160 euroa. Väriä sisältävillä +25%. Takasäkansi 550 euroa, takakansi/etusisäkansi 650 euroa (sis. väri)

MAKSUT

ps-tili 573274-251814

JULKAISIJA & KUSTANTAJA

Eurooppalaisen filosofian seura ry

ISSN 1237-1645

17. vuosikerta

PAINOPAikka

Vammalan Kirjapaino Oy

Kultti ry:n jäsen

TÄMÄN NUMERON KIRJOITTAJAT

Marke Ahonen, FT, Helsinki, **Jouni Avelin**, kustannustoimittaja, Turku, **Larry M. Bartels**, valtio-opin professori, Princetonin yliopisto, **Jaakko Belt**, HuK, Tampere, **Franco "Bifo" Berardi**, filosofi, **Pekka Elo**, opetusneuvos, Opetushallitus, **Minna Haapamäki**, fil. yo, Jyväskylä, **Heikki Ikäheimo**, FT, Sydney **Timo Järvensivu**, kauppatieteiden tohtori, tutkimuspäällikkö, Aalto-yliopiston kauppa-keakoulu, **Paavo Järvensivu**, kauppatieteiden maisteri, Helsinki, **Tapani Kilpeläinen**, **Paula Kivimaa**, tutkija, Suomen ympäristökeskus, **Jukka Koskelainen**, kirjailija ja suomentaja, **Keijo S. Lakkala**, filosofian opiskelija, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto, **Tarja Laukkanen**, hallintotieteiden yo, Helsinki, **Jari Lyytimäki**, varttunut tutkija, Suomen ympäristökeskus,

Päivi Mehtonen, dosentti, akatemiatutkija, **Sanna Nyqvist**, FT, tutkija, yleinen kirjallisuustiede, Helsingin yliopisto, **Erna Oesch**, FL, tutkija, Tampereen yliopisto, **Antti T. Oikarinen**, FM, Tampere, **Mikko Pelttari**, Tampere, **Lauri Rapeli**, VTT, suunnittelija, Turun yliopisto, **Antti Rautiainen**, **Antti Salminen**, tutkija, Tampere, **Jyrki Siukonen**, dosentti, Lapin yliopisto, **Sami Syrjämäki**, Helsinki, **Tuukka Tomperi**, tutkija, kasvatustieteiden laitos, Tampereen yliopisto, **Anna Tuomikoski**, FM, Helsinki, **Jarkko S. Tuusvuori**, Helsinki, **Tommi Uschanov**, kääntäjä ja tutkija, Helsinki, **Akseli Virtanen**, Helsinki, **Jussi Vähämäki**, tutkija, dosentti, Helsinki, **Annamari Vänskä**, FT, Postdoctoral Research Fellow, Centre for Fashion Studies, University of Stockholm

NIIN & NÄIN

on filosofian ammattilaisten ja amatöörien kohtauspaikka, monialainen asiantuntija-areena, yhteiskuntakriittinen debattifoorumi ja taidekylläinen kulttuurimakasiini. Vapaaehtoisvoimin toimitettu, poikkeuksellisen laajaan avustajakuntaan luottava ja etenkin muhkeista teemanumeroistaan tunnettu neljännesvuosijulkaisu aloitti 1994.

Kotisivut: www.netn.fi

on vuonna 2002 aloittanut kirjasarja, jossa on tähän asti julkaistu puolensataa nidettä. niin & näin -kirjat on Suomen ainoa filosofiaan keskittynyt kustantamo. Sarjassa ilmestyy klassikkokäännöksiä, aikalaisanalyyssejä, ajattelutaito-oppiaineistoja lapsille ja aikuisille sekä esseistiikkaa ja muita vapaan filosofisen muodon taidonnäytteitä. Kirjasarjan päätoimittaja on Tapani Kilpeläinen.

Verkkokauppa: http://www.netn.fi/kauppa/

www.filosofia.fi

on suomalainen filosofinen internet-portaali. Se on toiminut 2007 alkaen ajankoh-
taisen tiedon välittäjänä, yhteydenpitokanavana, tienä verkkofilosofiaan, johdatuksena suomalaisen filosofian historiaan sekä digitaalisena arkistona. Portaali palvelee sekä tutkijoita että laajaa yleisöä. Sen ovat tuottaneet EFS, *niin & näin* sekä Åbo Akademin filosofian oppiaine.

Filosofia.fi osana toimii jatkuvasti laajeneva filosofian verkkoensyklopedia *Logos*. Portaali sisältää suomalaisen filosofian historian digitoituja aineistoja sekä kattavan ruotsinkielisen osion. Portaalitointi pitää myös yllä aktiivista tiedotuspalstaa sähköpostilistoinen sekä kaikkeen puuttuvaa filosofian verkkolokia.

Portaalin päätoimittaja on Tuukka Tomperi. Ruotsinkielisen osion päätoimittaja on Yrsa Neuman. Portaalin toinen suomenkielinen koordinaattori ja *Logos*-ensyklopedian päätoimittaja on Sami Syrjämäki.

www.filosofia.fi

NIIN & NÄIN

on myös muuta toimintaa. *niin & näin* -väki on vuosia työskennellyt uuraasti vapaan filosofisen sivistys- ja valistustoiminnan saralla. *niin & näin* järjestää filosofian tutkimuksen ja opetuksen seminaareja sekä filosofisia keskustelu- ja yleisötilaisuuksia. *niin & näin* tekee yhteistyötä Kultin, SFY:n, Feton, muiden kustantajien ja kulttuuritoimijoiden kanssa. *niin & näin* on kalenterivuoden aikana mukana lukuisissa kulttuuritapahtumissa ja monilla kirjajessuilla. *niin & näin* -toiminnasta vastaa Eurooppalaisen filosofian seura (EFS) toiminnanjohtajanaan Mervi Ahonen, puheenjohtajanaan Tere Vadén ja yhteyspäällikkönään Jukka Kangasniemi. *niin & näin* -toiminnasta saa lisätietoa tällä sivulla ja kotisivuilla olevista osoitteista ja puhelinnumeroista.

ANTTI SALMINEN

Todelliset kumoukset alkavat maanalaisina ja näkymättöminä, pimeästä ja yöstä. Mutta kuka olisi silti arvannut, että tulivuoret ja öljylähteet olisivat 2000-luvun alun keskeisimpiä radikaaleja? Islantilaiset Eyjafjallajökullin tuhkat taivaalla ja Macondo-lähteen öljy Meksikonlahdella kaksoisvalottivat, vahingossa ja täsmällisesti kuin juopunut munkki, kerskakapitalismin reunaehdot ja asettivat omansa.

*

Keväisen tuhkamyrskyn päivinä taivas oli tyhjä. Pohjois-Suomen yö kajasti kuuleman mukaan vihreänä ja päivisin auringon ympäröi epämuotoinen halo. Harmaa pilvi liikkui Eyjafjallajökull-jäätiköltä itään ja kaakkoon. Ilmatilan saattoi sulkea vain lentokoneilta. Kun Heathrow'n lentokentän valotaulut paloivat punaisella lähtöaulojen kaakeloiduissa autiomaissa, kiurun ja uutukyyhkyn kevätmuutto oli jo täydessä käynnissä.

*

Sisukkaat, poeettisen oikeudenmukaiset ja konkursikypsät islantilaiset ilkkuivat business-luokkalaisille Twitterissä: ”Pahoittelut lentojen myöhästymisestä, Eurooppa. Tähtäsimme Lontooseen, mutta tulivuoren laukaiseminen ei ole erityisen tarkkaa puuhaa!” Vastaavaa korkeimman kertaluokan repostelua nähtiin viimeksi vuonna 1588, kun maagikko John Dee väitti nostattaneensa Englannin kanaalissa myrskyn, joka tuhosi Espanjan armadan viimeiseen jolleen.

*

Pienemmässä mittakaavassa sama koettiin Suomessa, kun loppukesällä vanhojen naisten nimillä kastetut myrskyt pyyhkivät suomenniemen yli. Arkielämän kannalta kyse oli ohimenevästä häiriöstä, kokonaisen elämäntavan näkökulmasta karvaasta totuudesta: ei-inhimillinen vastarinta paljasti kertaheitolla kompleksisten yhteiskuntien haavoittuvuuden. Uuraisten leirintäalueella sata asuntovaunua tuhoutui syöksyvirtauksessa kymmenen sekunnin aikana. Yksikään suomalainen šamaani ei tosin ottanut iskua vastuulleen.

*

Blogissaan insinööri ja tutkija Dmitry Orlov ehdotti viime huhtikuussa, että paras vertailukohta Macondo-

Bacchus ja agathodaimon, taustalla Vesuvius.

lähteen turmalle ei ole vuoden 1989 Exxon Valdez -öljyturma, vaan Tšernobyl. Ei ole sattumaa, että suurimmat yksittäiset ympäristöonnettomuudet liittyvät energiantuotantoon. Raakaenergian vuoksi on laskennallisesti kannattavinta ottaa suurimmat riskit. Mitään tekemistä tällä riskinotolla ei ole kokeellisen elämän kanssa, vaan se pyrkii turvaamaan saavutetun riiston. Amerikan oseaaninen tšernobyl ei pohjimmiltaan johtunut turvamääräysten kiertämisestä, vaan teknologisesta transgressiosta. Macondoa porattiin nykyteknologian ja -tietämyksen ääri rajoilla ja niiden yli. Tuli todistetuksi, että huipputieteen ja huipputeknologian liitto on haurain ja kestävämmätön länsimäisen järjen saavutus. Teknologisen olemistavan perusongelmia ei ratkaista teknologialla, mutta se on täysin kykenevä itsetuhoon, pilattuaan ensin veden ja ilman.

*

Nykyhallituksen mukaan tämä ei koske Suomea. Suomessa on hiljaista ja kaikki hyvin. Mukautumiskyvyttömmämpää ja yksituumaisempaa yhteiskuntaa kuin nyky-Suomi on vaikea kuvitella. Erimielinen demokratia on ruvella. Henkinen ja materiaallinen omavaraisuus ja -peräisyys ei ole kenties koskaan ollut kauempana. Maan alta kumpuava esimerkki riittää: laskutavasta riippumatta Suomi lukeutuu kymmenen öljyriippuvaisimman maan joukkoon. Tämäkään ei koske Suomea: se tekee kipeää.

*

Australialähtöinen *Collapse*-lehti käsittelee uusimmassa yli 500-sivuisessa numerossaan 'geofilosofiaa'. Kyse ei ole uudesta nimestä ekoriittiselle ajattelulle. Geofilosofia pyrkii laajentamaan filosofian materialistisen perustan pohdintaa. Geofilosofit väittävät, että filosofian mahdollisuuksia eivät määritä pohjimmiltaan materialistiset tuotantosuhteet, vaan esimerkiksi maankuoren energialähteet, painovoima, horisonttiviivan pituus ja auringon rata. Kysymys on yhtä kaikki maaperän rakenteesta, siitä ajattelun humuksesta, joka on ollut liian likaista ja väkevää useimmille filosofeille. Viesti on selvä: on kaivettava syvemmälle. Menetelmät ovat olemassa. Useille alkuperäiskansoille nämä asiat ovat olleet itsestäänselvyyksiä, eikä niiden muotoiluun ole tarvittu Deleuzea ja Guattaria.

*

Ajattelun hurjuutta ja todellista filosofista vastarintaa olisi ajatella maata maana, ja ymmärtää moninaiset ja värikkäät kytkökset, joilla vaikkapa mestari Eckhartin filosofia, paikallinen permakulttuuri ja radikaali demokratia voisivat liittyä toisiinsa. Objektivisen tieteen kanssa tällä ei ole välttämättä mitään tekemistä, ja olkoon niin. Mitä jos syntyjen dialektiikkaa etsittäisiin välillä esimerkiksi Herakleitokselta: "Tulen muutokset: ensin meri ja sitten merestä toinen puoli maata ja toinen tulihöyryä; maa liu-

kenee mereksi ja säilyttää mittansa saman lain mukaisesti joka vaikutti ennen kuin se muuttui maaksi." Tai: "Tuli elää maan kuolemaa, ilma elää tulen kuolemaa; vesi elää ilman kuolemaa, maa veden."¹

*

Öljylähteet on tukittava vedenalaisilla roboteilla. Tulivuoriin on asennettava katalysaattorit. Kunpa niin. Mutta todella suuret voimat ovat harvoin erityisen järjekiäviä ja hallittavissa, ainakaan sen järjen mittapuulla, joka pyrkii kontrolloimaan niitä. Kun läpijärkevä ja faustinen teknologia kohtaa tektonisen tiedostomattoman, geologinen *Unheimliche* pääsee purkautumaan. Mitä Freudkin tästä sanoisi, ei ole juuri nyt järin kiinnostavaa.

*

Vedenpinta väreilee lasissa. Kenties siirtymä on jo tapahtunut, ja todistamme enää jälkijärjestyksiä. Mutta varmaa on, että todellinen fragmentoituminen on vasta alkamassa. Tällä kertaa ei ole kyse postmoderneista identiteeteistä ja alakulttuurien uusheimoutumisesta. Euroopan perusrakenteet, eivätkä vain ne, ovat jo liikkeessä. Yksin PIIGS-maiden velkataakat ovat jo nyt täysin kestäättömällä tasolla. Talouden vihreät versot puskevat helteiden paisuttamasta ruumiista.

*

Elokuun alussa brittiläinen Capital Economics -analyysiyhtiö povasi euroalueen elinajaksi viisi vuotta. Tätä yllättävämpää on, että samat ekonomistit pitivät talousalueen hajoamista kivuttomimpana vaihtoehtona jäsenmaille. Rikkinäistä ei tarvitse hajottaa, ja kuolleen elvytyksen voi jo lopettaa. Sen sijaan sopii veikata, olemmeko nyt laattojen törmäys- vai erkanemiskohdassa. Vastauksesta riippuen lopputuloksena on vuoria tai saaria. Kummatkin ovat perinteisesti hyviä pakopaikkoja ja vaihtoehtokkaan elämän mahdollistajia. Ei ole vähiten filosofian tehtävä löytää nykytilanteesta pakoon kohti todellisuutta.

*

Ei-inhimillinen vastarinta, tulivuoren tai uuttukyyhky muodossa, ei johda niinkään vallan-, vaan elämänkuumukseen. Ajattelun asia on etsiä arvaamattomia liittolaisuuksia jälkimmäistä kumousta edesauttavien voimien kanssa. Polku on kapea, tutkimaton ja auki. Maanalainen totuus ei ole pikkuporvarillisen kiusallinen, se on kaamea. Aika näyttää onko se myös hyvä.

Viite

- 1 Herakleitos, *Yksi ja sama*. Suom. Pentti Saarikoski. Otava, Helsinki 1971.

tämän numeron taiteilijat

Ari Pelkonen (s. 1978),
helsinkiläinen taidegraafikko.
Työskentelee puupiirroksen ja
maalauksen välimaastossa. Yksityis-
ja ryhmänäyttelyitä Suomessa ja
ulkomailta.

Valokuva: Velpuri Kylläinen

Ari Kakkinen, *Lumière de la dénégration (Inscription # 2.1)* (2009), digitaalinen kromogeenninen värivedos, Diasec; 160 cm x 201,5 cm / 100 cm x 125 cm; rajattu

Valokuva: Sirpa Räsänen

Ari Kakkinen (s. 1966), helsinkiläinen
valokuvataiteilija. Kiinnostunut valokuvan
kaksoisluonteesta kuvapinnan läsnäolona ja
esittävän kuvan poissaolona. Työskentelyssä
olennaista valokuvan välineellisyyden ja
materiaalisuuden rajoilleen vieni.

MIKKO PELTTARI

”Me emme tarvitse kaikkea tätä paskaa!”

Bifo Berardin haastattelu

Istun harmaana kevätpäivänä Bifona tunnetun media-aktivistin ja filosofin Franco Berardin (s. 1949) kanssa Vuosaaren sataman terminaalissa. Ilmapiiri on kuin hajuttomassa miestenhuoneessa, aivan muista maailmoista kuin Suomenlinnan holvikaaret, joiden suojassa pidetystä Mollecular-yhteisön työpajasta saavuimme juuri. Läpikulkuun suunnitellussa terminaalissa ei myydä edes kahvia, eikä täällä tosin ketään muita istukaan. Berardi pälyilee, sillä linja-autokuljetus Rostockin lauttaan saapuu. Jouduimme ujuttamaan haastattelutovin taksimatkalta ja satamaan, koska Islannista ilmoille syljetty tuhkapilvi sotki sokeassa röyhkeydessään kunnan ihmisten aikataulut perin juurin. Tuhkan vuoksi aiottua aiemmin päättynyt seminaari kantoi kuitenkin hedelmiä.

Berardi kokoo: ”Alun perin työpajan teemana oli subjektivaation mahdollisuus. Suomenlinnan seminaarin ja muidenkin lähiaikoina pitämäni luentojen keskeiseksi puheenaiheeksi nousivat psykosfäärin häiriöt – konkreettisesti nyt lentoliikenteen häiriintyminen. Usein huomaan puhuvani yksilöllistymisestä, työstä, prekarisaatiosta, kognitariatista, tietotyöstä ja niihin liittyvistä ongelmista aina kyllästymiseen asti, vaikka mahdollisuus muuttaa ajatteluamme piilee siellä, mitä emme vielä tiedä, äkillisissä tapahtumissa, yllättävässä häiriössä.”

Kuten Eyjafjalla-jäätikön tulivuorenpurkauksessa.

”Siitä juuri tänään, eilen ja vielä huomennakin. Olemme puhuneet paljon häiriön käsitteestä, ja tulivuori on tyypillinen häiriömetafora, mutta sen merkitys ei siihen tyhjene. Tämä purkaus uhkasi yhtäkkiä Euroopan yhteiskunnallista ja tiedollista koskemattomuutta. Euroopan kognitiivinen ja toiminnallinen alue muuttui hetkessä. Tämä on mielestäni mitä onnekkain sattuma! Ei suinkaan minulle, koska edessäni on raskas ja pitkä matka takaisin Italiaan, mutta filosofisesta näkökulmasta tämä on onnenpotku. Tulivuori on paras metafora ongelmalle tai tilanteelle, joka näyttäytyy meille täysin jähmettyneenä, luoksepääsemättömänä ja maahan painettuna. Mutta sitä se ei ole, koska syvällä piilee voimia, jotka vastaansanomattomasti vaativat pursuta pintaan.”

Kun saavuin aiemmin lautalla kevätrännän ja kaputölypilven samentamaan Suomenlinnaa, vanhentuva herra kertoi kovaan ääneen, kuinka islantilaista tuhkaa on nyt kaikkialla. Hampaissa oikein narskuu. Kevään purkaus maisemoi Eurooppaa uudestaan kognitiivisella tasolla. Ironisesti jo toisen kerran parin vuoden sisään muun Euroopan ham-

paiden välissä rutisee syrjäkolkka Islanti, hyvässä ja pahassa. Berardi näkee analogioita syksyn 2008 finanssiromahduksen ja tämänkertaisen tulivuorenpurkauksen välillä.

”Kyllä, *cash and ash*. Itse asiassa näen yhteyden vuoden 2008 finanssiromahduksen ja sitä seuranneen mukaelpymisen ja nykytilanteen välillä. On muistettava, että kyseessä oli vain finanssipääoman elpyminen, ei koko yhteiskunnan. Nyt uusi aalto taloudellisia ongelmia räjähti taivaallemme: Kreikan kriisi, tulevat Espanjan ja Portugalin kriisit ja niin edelleen. Ja juuri nyt taloudellisen koskemattomuuden, horjuvan eurooppalaisen yhtenäisyyden ja luonnon suhde nousee keskiöön. Tulivuori on tässä yhtälössä luonto, mutta purkauksessa vapautuvat myös padotut affektimme. Tulivuori on eroottinen ihmiskeho, kaikki kauan sitten unohtunut ihmisen ruumiillisuus, kaikki mikä oli peruutettu, kielletty ja tiettyssä mielessä unohdettu uusliberalistisen kapitalismin yhdenytymisen ansiosta. Mutta ihmisen kehollisuus on meissä magmana syvällä. Se räjähtää.”

Vuosituhannen tiekartat

Nyt kun emme voi liikkua totuttuun tapaan, ihmiset eivät yhtäkkiä olekaan niin liukkaita ja lasisia. Maailma ympärillä jälleen ja yllättäen tarttuu meihin, koskettaa meitä. Mihin muihin ensimmäisen vuosikymmenen suuriin häiriöihin meidän tulisi suunnata katseemme?

”Vuosituhhat alkoi, näetkös, tuplaräjähdyksellä. Yhtäältä räjähti vastakulttuurin liikehdintä, Seattlen mellakat 1999 ja Genova 2001, se oli eettinen räjähdys. Toisaalta räjähti, sanottakoon vaikka ’suisidaalinen ruumis’. WTC-isku ei ollut mielestäni niinkään terro-

”Viime vuosikymmen oli epätoivon ja halvaannuksen vuosikymmen. Sen ohi ja yli liikkuminen vaatii mahdollisuuksia kuvitella tulevaisuutta toisin.”

ristihyökkäys, vaikka se triviaalisti tietenkin oli juuri sitä. Syyskuun 11:n pohjimmaisat merkitykset eivät kuitenkaan olleet terrorismi tai itsemurha. 19 nuorta ihmistä ei tapa itseään, koska Allah ja neitsyet odottavat heitä tai koska Allah haluaa sotaan tai muuta vastaavaa paskaa. Iskun tehneet eivät valinneet Allahia, he valitsivat kuoleman, he valitsivat koston. He yrittivät pärjätä nöyryytyksen kanssa. Siispä nämä kaksi vuosikymmentä määrittänyttä tapahtumaa olivat täysin vastakkaiset. Toinen on protestin, elämän ja eettisen affirmaation räjähdys, toinen taas itsemurhan, negaation ja kuoleman.”

Sanoa ei ja sanoa kyllä.

”Täsmälleen. Tässä kaksoisräjähdyksessä, näethän, subjektivaatio ja yksilöllisyys ikään kuin halvaantuu. Nyt on nähtävissä subjektin halvaannus. Näiden räjähdysten keskellä on talouden romahdus keväällä 2000, kun virtuaalinen verkkotalous räjähti ja antoi uuden näyn työn ja elämän suhteesta. 90-luvun uusi talous oli hyvin edistyksellistä. Tietokäytön ja sijoituspääoman suhde oli yhdenlainen liittouma, energioiden yhtymä. Dotcom-kokemus oli uusi mahdollisuus ja kokemus, joka loi vuorostaan uusia näkökulmia. Lopulta uusi liitto ei kuitenkaan kestänyt, ja vuosituhaten alun dotcom-romahdus oli takaisin kytkentä vanhaan pääomaan.”

Uudesta syntyneet valloitetut alueet, tai ei-alueet ja uudet maisemat, jotka ensimmäisellä vuosikymmenellä syntyivät, ovat epätoivon maisemia, koska eettinen liike ei voittanut. Liike kukistettiin, kun Bush ja Cheney kysivät lopulta käynnistämään sotansa. Tässä samaan aikaan vanha vuosikymmen kasvaa sotaanäyttämön rinnalla. Vuosikymmenen poliittiset massat kutistuvat, islamistit vetäytyvät, Virginia Tech, Columbine, tämä kaikki on epätoivon kasvua. Ja sodan silmät tuhoavat kaikki subjektivaatioprosessin mahdollisuudet. Viime vuosikymmen oli epätoivon ja halvaannuksen vuosikymmen. Tämän murheen ohi ja yli liikkuminen vaatisi jotakin, mikä antaisi meille mahdollisuuden muuttaa se, miten kuvittelemme tulevaisuutta.

Seattlen, Genovan ja muiden polttopisteiden kaduilla räjähtänyt 90-luvun aktivismin paineistama eettinen liike saa Berardin mukaan jatkoa kognitariaatin, tietotyöproletariaatin, taistelussa. Taisteluita ei kuitenkaan

voiteta mielenilmauksissa ja mellakoissa, vaikka näiden foorumien kamppailuista ei olekaan tullut yhtään merkityksellisempiä. Uuden viestintä- ja tietoteknologian triumfi on mahdollistanut prekarisaation ja ihmisen sisäsyntyisyyttään vaivihkaisen ja totaalisen alistamisen, ja silti teknologia voi antaa tilan myös vastaotteelle. Katu ja katukivi ovat monisäteisen liikkeen symboleita, mutta uusi solidaarisuus ja uusi ihmisten yhteistyö syntyy Berardin mukaan verkostoissa.

Unohdetut kehot

Aamupäivällä Suomenlinnassa Berardi joutui lepäämään osan seminaarista aamuisen migreenikohtauksensa takia. Yleisradion ruotsinkielisen nuorisokanavan Radio X3M:n toimittaja saapui paikalle ja kiilasi haastatteluvuorossa eteeni jututtamaan Berardia, joka oli silminnähdessä innoissaan, että Suomen yleisradioyhtiön ruotsinkielinen kanava on *extreme leftist*.

Väärinkäsityksestä huvittuneena rohkenein onneksi hiipiä lähemmäksi kuuntelemaan haastattelua. Toimittaja kysyi toistuvasti Berardilta, kolmenkymmenen vuoden takaiselta piraattiradiokonkarilta, miten radio voisi nykyisin olla vapaampaa ja miten median tekijät voisivat ottaa tilaa haltuunsa.

Mutta miten sukupolvemme voisi olla radikaalimpi, miten voisimme asettaa rajat vanhempiammekin korkeammalle?

”Miksi haluaisit olla enemmän radikaali, enemmän *extreme*, enemmän kuin vanhempanne tai ylipäänsä enemmän yhtään mitään? Autonomisuus on oikea ongelma, pitää keskittyä olemaan autonominen. Autonomisuuden vihollisia ovat pakkomielteet, pakkomielle kilpailla, tehdä työtä, olla tuottava ja kiihdyttää kasvua. Kapitalismi pakottaa ihmiset teknologian voimin tekemään kaiken yhä kovempaan tahtiin. Käyttäksemme omaa unohtunutta kehosuhdettamme meidän pitää löytää mahdollisuus ymmärtää jälleen ihmisen eroottisuutta. Ollakseen nykyään vallankumouksellinen täytyy pystyä löytämään hitaita tiloja, sosiaalisten suhteiden uudelleeninhimillistämisen tiloja. Tämä ei missään nimessä tarkoita teknologian tai kulttuurin unohtamista.”

X3M:n toimittajan kirkassilmäinen huoli siitä, miten nykyisin voisi olla vapaampi tai radikaalimpi, on aiheellinen ja samalla absurdi. Jos on vapaa, on vapaa ja se siitä, mistään ”vapaammasta” on turha puhua. Pakkomielleiden syyt ovat Berardin katsannossa kehollisia. Edellä mainittujen rikkauksien ja ennennäkemättömien mahdollisuuksien tulisi asettua tasapainoon unohdetun eroottisuutemme kanssa. Tasapaino on tärkeämpi kuin minkään enemmän hamuaminen tai yksikään superlatiivi, kun niiden alta uhkaa kadota kehollinen kokemus. Berardin mukaan kykymme tunkea läheisyyttä, mahdollisuutemme aitoihin eroottisiin kohtaamisiin ja mahdollisuus solidaarisuuteen ovat painumassa unohduksiin. Tasapaino itsemme ja yltäkylläisyytemme välillä on mielikuvituksemme suuri solmu.

Berardin mukaan ihmisen ruumiillisuus on kapitalismissa alistettu kaupankäynnin, häpeän ja yksityisen alle niin, että ihmisen alastomasta kauneudesta ja yhteisestä nautinnosta puhuminen käy yhä hankalammaksi. Eroottisuuden ja ruumiillisuuden kysymys läpäisee psykosfääriin. Avoin kehollinen suhde itseen ja toisiin ihmisiin nousee väistämättä maanisen 24/7-alistamisen ja -alistumisen, rakenteellisen väkivallan ja itseinhoisen katkeroitumisen koneistoja vastaan. Se muuttaa käsityksen ajasta ja mittasuhteista, lämmin iho taistelee hetkistä kauppaeskusten kanssa. Oma lihamme lienee yksi syvimmin uinutettuja tulivuoria. Kehollisuuden herättäminen vaatisi mielikuvitusta. Toimittajan huoli oli nimenomaan mielikuvituksellinen ongelma. Unohdetun kehollisuuden vankilassa mahdollisen ja ajateltavan sfääri supistuu. Mikään ei ole totta ja kaikki on sallittua, kuten vuoren vanhus sanoo.

Kehollisuuden uudelleenkuvittelemisesta mieleeni tuli Slavoj Žižekin slogan tai vasta-slogan, ettei filosofien tulisi muuttaa maailmaa, vaan maailma tulisi ajatella uudestaan. Mitä ajattelet siitä?

”Tavallaan olen samaa mieltä, koska se ei ole idealistista affirmaatiota. En vain sanoisi, että pitää ajatella, vaan kuvitella uudestaan. Ja tietysti jos haluaa, tuntee uudestaan, havaita uudestaan maailma. Kyseessä ei niinkään ole ajattelun ongelma. Žižekillä on toki joitakin poliittisia lähtökohtia, joihin en voi yhtyä. Ennen kaikkea on kuitenkin kyse mielikuvituksesta ja havaintokyvystä – erityisesti eroottisesta ja kehollisesta havaintokyvystä. Juuri tämä puoli näkemisestämme on jäänyt ja jähmettynyt viime vuosikymmenellä. Kyky ajatella ja havaita maailmaa eroottisena läsnäolona, mahdollisena seikkailuna, mahdollisena yhteisenä rikastumisena ja nautintona. Elämän prekaarisuus näyttää maailman pelottavana maailmana, tulevaisuuden pelottavana tulevaisuutena. Suuri keksintö olisi käyttää koko mielikuvitustamme ja havaintokykyämme nähdäksemme maailman uutena.”

Pisarat työn valtameressä

Olisiko niin, että käsillä oleva monitahoinen kriisi on kuvaamassasi jatkumossa jossain suhteessa kapitalismin ja yhteiskuntamme metafysisen kriisi? Puhut

usein sairaudesta ja psykopatologioista, olisiko tässä analogia?

”Minun diagnoosini tai analyysini tämän hetken psyykkisestä tilasta on olennaisesti sidottu tuottavaksi tulemiseen, ihmismielen tuottavuuteen. Viimeisten 30 vuoden digitaalisen vallankumouksen, työn kognitiivisaation ja verkottumisen pääasiallinen vaikutus on yksinkertaisesti se, että mieli, sielu, on pantu työhön. On patologinen kysymys, mitä tällöin tapahtuu mielen tasolla. Patologia on mielen nykytilan mutaatioiden tarkastelemisen pääasiallinen taso. Tosin patologia ei kuulu enää vain psykiatreille, psykoanalytikoille tai psykomillekään. Psykopatologioiden analyysi kuuluu poliittisille aktivisteille ja mikä tärkeintä tietokykytyön solidaarisuuden sisäiselle rakentamiselle. Psykopatologiaa ei ole enää olemassa kuten ennen, koska mielen terveysongelmista on tullut tyystin poliittisia.”

Kun tietokykymme tuotteet riistetään meiltä, kun mielemme tuottavuus riistetään, kun meidät revitään irti toisistamme, mikä meitä pitää yhä paikallamme? Mikä siis estää tämän kognitariaatin tulivuorta purkautumasta?

”Prekaarisuus. Mitä prekaarisuus todella tarkoittaa? Prekaarisuus ei synny juridisista ja byrokraattisista vaikuttimista. Se ei tarkoita ainoastaan, ettemme voi allekirjoittaa elämäämme turvaavia sopimuksia. Se on marginaalinen ongelma. Todellinen ongelma voidaan purkaa seuraaviin osiin. Yksi: Meillä ei ole enää omaa aikaa. Husserlilaisin termein sanoisin, että *Lebenswelt* ei ole nykymenten käsillä. Ei ole enää maailmaa elämää varten, koska elämämme ei kuulu itsellemme. Se on tavallaan subjektimme ajassa, jonka pääoma voi napata matkapuhelimen kautta, yksi hetki, yksi kuukausi, yksi vuosi kerrallaan, kunnes emme enää ole olemassa. Tämä on työn depersonalisaatiota, joka halvaannuttaa subjektivaation. Kaksi: Emme enää kykene tapaamaan ihmistä toista kertaa. Työmarkkinoista on tullut kuin valtameri, jossa kaksi pisaraa eivät koskaan tapaa toista kertaa. Prekaarisissa maailmassa on aivan yksin, ja juuri yksinäisyys on prekarisaation päätekijä. Yksinäisyys tuo mukanaan psykopatologioita, se luo kilpailua, ja etenkin se luo poliittisen halvaantumisen tilan, koska emme enää voi luoda solidaarista yhteisöä.”

Koska et voi koskaan tavata ihmistä uudestaan, et koskaan koe todell...

”Niin, niin juuri. Tällöin yhteisö näyttäytyy meille uudestaan pakkomielleenä, rasismina, alueina, valtiona, aggressiivisina yhteisöinä. Meillä ei voi enää olla eroottista yhteyttä, koska emme tapaa ketään kahdesti. Sitten pitää kuvitella yhteisö. Olemme pohjoisenliittolaisia (italialainen oikeistopuolue Lega Nord), olemme katolilaisia, olemme muslimeja, olemme suomalaisia, olemme italialaisia. Tämä on pakkomielle, jolla ei ole ruumiillista tai eroottista todellisuutta. Miten tämän sanoisin? Esimerkiksi: mitä minulle merkitsee olla italialainen? Ei mitään! Istua tässä satamassa ihmisenä kanssasi merkitsee sentään jotain. Juuri tämä ”jotain” on kadonnut prekaarisuuden kentässä.

Hän näyttää odottavan myös bussia. Oletteko tekin odottamassa bussia, pitääkö jo mennä?”

Perheenäiti: Odotan kyllä, mutta ovet ovat vielä suljetut.

”Mainiota, tänään pidän suljetuista ovista.”

Vastarinta ja uusi Eurooppa

Mitkä olisivat sitten ihmisten tapaamisen, yhteistyön ja vastarinnan (*resistance*) konkreettisia, peräänkuulluttamiasi hitaita tiloja nykyisin?

”Tiedätkö, en pidä sanasta *resistance*. Olkaamme varovaisia kuitenkin. Gilles Deleuze sanoo, että elämä on olennaisesti pahan vastustamista. Kunnioidan tätä näkemystä ja olen samaa mieltä. Mutta vastustaminen ja vastarintakin on pakkomielleenä vaarallista. Mitä tapahtuu, kun ei voikaan enää vastustella? Hmm, sanotaan vaikka niin, että vastarinta on hyvä, mutta keräilijäksi tuleminen on parempi. Pakeneminen, Deleuze sanoo myös, ettei pakenemista pidä pelätä. Pakene! Pakeneminen antaa mahdollisuuden keräillä itselleen uusia aseita, löytää uusia alueita, uusia maita, uutta mielikuvitusta. Juuri prekaarisuuden kentällä vastarinta toisiaan vastaan asettuvina rintamina on häviämistä. Pakeneminen on hyvä, koska siihen sisältyy työnteon sfääriin hylkäämisen mahdollisuus ja uusien tilojen luomisen ajatus.”

Pakopaikat eivät ole työnteon paikkoja, vaan pikeminkin yhteistämisen, yhteisen kulutuksen, yhteisen mielikuvituksen ja niin edespäin. Tiedätkö, kyllä minä tiedän, että ihmiset todella tarvitsevat palkkansa, enkä halua suotta fantasioida. Tulon löytäminen ja hankkiminen nykyisin tarkoittaa aina kulutusodotusten muutosta. Että muuttaisimme tapamme ajatella yksityisestä kuluttamisen tavasta kohti jotakin muuta. Miksi sinulla on auto? Voisit jakaa autosi, ajat sillä pari tuntia päivässä, joten et tarvitse autoa. Tarvitset ehkä kahdeksasosa-auton. Miksi tarvitset asunnon? Todella tarvitset huoneen ja keittiön, joten jaa asuntonsi. Näetkö, mitä tämä paljastaa? Se paljastaa, että olemme paljon vahvempia kuin uskallamme ajatellakaan. Luulemme tarvitsevamme talon ja oletamme, että sen saadaksemme meidän täytyy hyväksyä mitä kiristystä hyvänsä. No, koska emme todella tarvitse taloa, emme myöskään hyväksy minkäänlaista kiristystä. Vastaus ei ole asettua kasvokkain ja vastakkain, vaan paeta ja luoda tiloja – ehkä vastarinnan tiloja, kenties vetäytymisen, ehkä toisenlaisen tuotannon – maailman keksimisen tiloja.

Onko työn vaatimisen aika viimein siis ohi?

”Niin, Eurooppahan on romahtamassa näillä hetkillä, se on selvää. Saksalaiset eivät halua enää pysyä samassa Euroopassa Kreikan kanssa. Hehän ovat toki oikeassa. Miksi kreikkalaiset haluaisivat maksaa saksalaisten pakkomielleisen kuluttamisen? Miksi saksalaiset haluaisivat maksaa laiskojen kreikkalaisten viulut?”

Se on helppo ymmärtää.

”Niin on. Ja se on hullua, koska fasismi nostaa päänsä lähivuosina. Jos Eurooppa romahtaa, seuraavien vuosien

elämäntapa on käytännössä etninen sisällissota. Toistan vielä, että Eurooppa on todella särkymässä pirstaleiksi. Siksi meidän tehtävämme autonomisina tietokykytyöläisinä on jälleenrakentaa Eurooppa nolasta. Rakentaa se Keskuspankin yksinvaltiuden ulkopuolelle ja sitä vastaan. Kysyit aiemmin, mitä tämä tila voisi käytännössä olla. Se tarkoittaa perustulon mahdollisuutta koko maanosassa, Helsingistä Sevillaan, Lontoosta Thessalonikiin, sama tulo kaikille ihmisille, jotka elävät, ajattelevat ja kuvittelevat. Näin Eurooppa tehdään uudelleen. Syntymässä oleva Eurooppa ei enää perustu protestanttiselle rikolliselle pakkomielleelle, joka pakottaa työhön, kilpailuun ja tuottavuuteen, vaan aitoon ja elävään mahdollisuuteen tietämisestä, tiedon jakamisesta, tiedon rikkaudesta ja tyystin toisenlaisiin odotuksiin mitä tulee kuluttamiseen. Me emme todellakaan tarvitse kaikkea tätä paskaa! Me emme tarvitse kaikkia näitä hyödyttömyyksiä! Me tarvitsemme paljon lisää aikaa.”

Omaa aikaa.

”Vapaa-aikaa! Aikaa joka on vain nauttimista, tietoa, lukemista varten. Aikaa matkustaa lentämättä, noin esimerkiksi. Se on vapautta, se on häiriö.”

Kuitenkin puhe vaikkapa perustulosta esimerkiksi Suomessa tuntuu valtakunnanpolitiikan tasolla olevan täysin mahdotonta myös vasemmistopuolueille, jotka ovat edelleen fiksoituneita vanhaan työhön.

”He eivät pysty ajattelemaan perustuloa. He ajattelevat, että jos haluaa elää ja työskennellä täällä, pitää omaksua heidän kuvansa työstä. Heidän mielikuvituksen ajatuksensa on erittäin, erittäin huono ajatus. Kiistämättähän kaikkein luovim ja tuottavin voima maailmassa on juuri mielikuvitus. Todella, me olemme työskennelleet aivan liikaa viimeisten kolmen vuosikymmenen ajan. Itse asiassa olemme rehkinneet liikaa viimeiset 500 vuotta. Olemme ylikyllästäneet maailman hyödykkeillä, sekä materiaalisilla että immateriaalisilla. Nyt tarvitsemme mielikuvitusta, joka antaisi tämän ylijäämän aivan kaikkien käytettäväksi. Yksinkertaisesti rikkauten jakaminen on ongelma, ei sen tuottaminen. Jälleen kerran se on mielikuvituksen ongelma, koska rikkauten uudelleenjakaminen tarkoittaa uudenlaista aistillista suhdetta tavaroihin, kehoomme, sydämeemme, aikaan ja kaikkeen. Katsos nyt, tämä ei ole retoriikkaa. Tämä ei ole vain retoriikkaa! Toistan vielä, kaupunki on täynnä esimerkiksi autoja vain odottamassa, että joku ajaisi niitä. Annetaan autojen avaimet kaikille, niin että ne liikkuvat tarpeen mukaan ja jokainen omistaa kaupungin jokaisen auton. Onko se hullua? Minusta se on ehdottoman järkevää, kyse on vain mielikuvituksesta.”

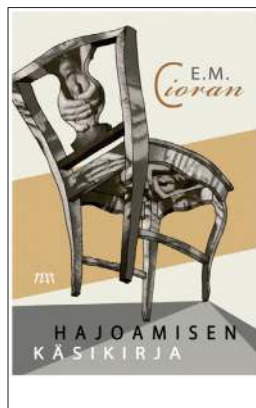
Niinhan sitä sanotaan, että muuttaakseen jotain on ajateltava mahdotonta.

”Mielikuvitus koskee mahdollista. Mahdoton... mikä tahansa näyttäisikin mahdottomalta nykyisen järjestyksen puitteissa, on mahdollista.”

Laivabussin laiturille vievät liukuovet avautuvat. ”Tavataan uudestaan!” Se on mahdollista.

niin & näin -kirjojen **syysale**

Syksyn harmautta yhä synkentämään tarjoamme joukon elämänmakuisia klassikoita alennushintaan. Olemme laskeneet tämän nelikon kappalehinnan 15 euroon, ja koko konkkaronkan saa 50 eurolla, plus postikulut.

Friedrich Nietzsche:

Tragedian synty

Nousevan lahjakkuuden ensiteos – häkellyttäviä näkymiä kreikkalaisen kulttuurin lähteille.

E.M. Cioran:

Hajoamisen käsikirja

Tarttuva opaskirja kaikille, jotka suhtautuvat liian optimistisesti elämään ja ihmisen mahdollisuuksiin.

Joyce Carol Oates:

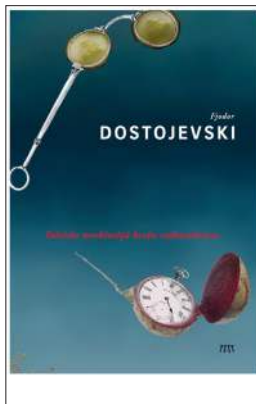
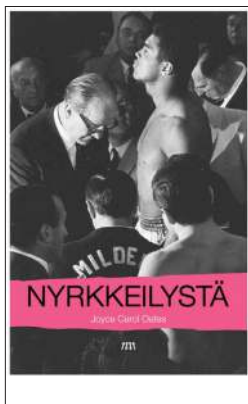
Nyrkkeilystä

Kun elämä lyö päähän, voi aina nauttia nyrkkeilystä. Nyt siihen on vielä filosofisia tekosyitä.

Fjodor Dostojevski:

Talvisia merkintöjä kesän vaikutelmista

Jos Eurooppa tuntuu mukavalta ja joviaalilta paikalta, lähde kiertueelle Fjodor-sedän kanssa. Tulet toisiin aatoksiin.

Huom! Merkitse nettikaupan tilauksen lisätietoja-kohtaan kampanjakoodi **”SYSSALE”**. Kampanja on voimassa vuoden 2010 loppuun.

www.netn.fi/kauppa
tilaukset@netn.fi | p. 040 721 4891

15e/kpl
Kaikki neljä 50 e
+ postikulut

ANDRÉ GORZ

Lähtö kapitalismista on jo alkanut

Kysymys kapitalismista ulospääsystä ei ole koskaan ollut ajankohtaisempi. Nykyään se asettuu radikaalisti uusin termein ja uusin tarpein. Omassa kehityksessään kapitalismi on saavuttanut yhtä lailla sisäiset kuin ulkoisetkin rajansa, joita se on kykenemätön ylittämään. Tämä tekee siitä järjestelmänä elävän kuolleen, joka selviytyy naamioimalla erilaisin tekosyin perustavien kategorioidensa, työn, arvon ja pääoman kriisit.

Järjestelmäkriisi johtuu siitä tosiasiaista, että katsutun pääoman massa ei kykene enää saamaan arvoa tuotantoa kasvattamalla ja markkinoita laajentamalla. Tuotanto ei tuo enää kylliksi tuloja kyetäkseen antamaan arvoa tuotannollisille lisäinvestoinneille. Tuottavuusinvestoinnit, joiden avulla jokainen yritys pyrkii ylläpitämään voiton tasoaan, johtavat murhaaviin kilpailun muotoihin ja ne kääntyvät muun muassa kilpailuksi varsinaisten työntekijöiden määrän supistamisesta, ulkoistamisesta, delokalisaatiosta, työsuhteiden prekarisaatiosta, palkkojen alentamisesta. Toisin sanoen, makrotalouden tasolla kilpaillaan lisäarvoa luovan tuottavan työn vähentämisestä ja ostovoiman alentamisesta. Mitä vähemmän yritykset käyttävät työtä ja mitä tärkeämpää on kiinteä pääoma suhteessa jokaiseen työntekijään, sitä korkeamman on oltava riiston asteen työntekijää kohden ja siis jokaisen työntekijän tekemän lisätyön ja tuottaman lisäarvon määrän. Tällä lisätyön määrän korottamisella on rajansa, jota ei voi määrättömästi työntää etäämmäksi, vaikka yritykset siirtäisivätkin toimintaansa Kiinaan, Filippiineille tai Sudaniin.

Numerot todistavat, että tuo raja on saavutettu. Tuotantopääoman tuottava kasautuminen laskee jatkuvasti. Yhdysvalloissa viidellä sadalla Standard & Poorsin listaaamista yrityksistä on hallussaan keskimäärin 630 miljardia likvideistä rahavaroista; puolet amerikkalaisten yritysten tuotoista on peräisin operaatioista finanssimarkkinoilla. Ranskassa CAC 40 (*Cotation Assistée en Continu*) -yritysten tuotannolliset investoinnit eivät kasva samalla kun niiden tuotot lisääntyvät räjähdysmäisesti. Mahdottomuus arvouttaa kasattuja pääomia tuotannon ja työn avulla selittää fiktiivisten pääomien arvouttamiselle perustuvan fiktiivisen talouden kehitystä. Välttääkseen taantumaa, joka devalorisoi (ylikasautuneen) liikapääoman, finanssivoimat ovat ottaneet tavakseen kannustaa perheitä velkaantumaan, kuluttamaan tulevaisuuden tulonsa, tulevaisuuden pörssivoittonsa, yritysten tulevat korkeat arvot, tulevaisuuden ostoksensa. Kehitys kannustaa sellaisia yrityksiä, jotka eivät vielä ole turvautuneet prekarisaatioon ja henkilöstönsä suhteettomaan riistoon ja ulkoistamiseen, LBO:n määräämiin, uudeen järjestelyihin ja pilkkomisiin.

Fiktiivinen finanssituotteiden (pörssi)arvo on kaksinkertaistunut kuudessa vuodessa 80 000 miljardista

160 000 miljardiin dollariin (ja on kolmannes koko maailman BKT:sta). Se on saanut Yhdysvalloissa aikaan ulkoiselle ja sisäiselle velkaantumiselle perustuvan talouskasvun, mikä on rinnallaan ylläpitänyt maailmantalouden likviditeettiä ja Kiinan, sen naapureiden sekä epäsuorasti Euroopan talouskasvua.

Reaalitaloudesta on tullut pörssikuplien lisäke. Finanssitalous vaatii oman pääoman korkeaa tuottoa yrityksiltä, jotta pörssikupla ei puhkea, ja jatkuvaa nousua asuntojen hinnoissa, jotta asuntoinvestointien kupla ei puhkea – investointien, joihin pankit ovat houkutelleet yksityisiä säästöjä luvaten maita ja mantuja – sillä kuplien puhkeaminen uhkaa pankkijärjestelmää konkurssien ketjulla ja reaalitaloutta pitkittyvällä taantumalla (Japanin taantuma on kestänyt viisitoista vuotta).

”Kävelemme kuilun reunalla”, kirjoittaa Robert Benton. Se selittää, miksi yksikään valtio ei uskalla ottaa finanssivoimista irrottautumisen tai niiden häiritsemisen riskiä. On mahdotonta ajatella, että yhteiskuntapolitiikka tai ”kasvun uudelleen käynnistämisen” politiikka voisi perustua finanssikuplan luomien fiktiivisten lisäarvojen jakamiselle. Kansallisvaltioilta ei ole odotettavissa mitään olennaista, koska ne ovat viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana kilpailun imperatiivin nimissä askel askelelta luovuttaneet valtansa ylikansalliselle kvasivaltiolle, joka pakottaa niitä säätämään kansainvälisen pääoman mitan mukaan tehtyjä lakeja, pääoman, jonka ilmaisu tämä kvasivaltio itse on. Nämä lait, joita WTO, OECD ja FMI ajavat, pakottavat kaiken markkinoille, toisin sanoen määräävät yksityistämään julkiset palvelut, purkamaan sosiaaliturvan, tekemään rahavälitteisiksi viimeisetkin ei-kaupalliset suhteet. Kaikki tapahtuu ikään kuin pääoma, voitettuaan työväenluokkaa vastaan 1970-luvun lopulla aloittamansa sodan, yrittäisi hävittää kaikki yhteiskunnalliset suhteet, jotka eivät palaudu ostajan ja myyjän väliseksi suhteiksi, siis suhteet, joissa yksilöt eivät supistu tavaroiden kuluttajiksi ja työnsä myyjiksi tai minkä tahansa ”työnä” pidettävän ja hinnoitellun suorituksen tekijäksi. Markkinoiden kaikkivalta, kaiken markkinavälisestä yhteiskunnallisen suhteen ainoana muotona, projekti, jota Margaret Thatcher julisti, johtaa yhteiskunnan täydelliseen tuhoamiseen. Lisäksi pääoman ja markkinoiden globalistuminen sekä pääomien raivoisa kilpailu vaativat, että valtio ei enää takaa yhteiskunnan uusintamista vaan se yritysten kilpailukykyä. Sen

”Kapitalismi ei tarjoa mitään tulevaisuuden perspektiiviä lukuun ottamatta elämän jatkuvaa kurjistumista, oman kriisinsä pahentumista ja pitkittyvää sortumistaan, joka kulkee yhä pitempien ja pitempien taantumien ja lyhyiden elpymisien kautta.”

toimintamarginaalit yhteiskuntapolitiikassa on tuomittu kaventumaan, sosiaalimenot ovat rikkomuksia kilpailun vapautta kohtaan ja haittoja kilpailukyvyllle. Julkisia investointeja infrastruktuurin puolestaan kevennetään yksityistämällä.

Kaikki markkinoilla hyökkää kaiken sen olemassaoloa vastaan, mitä britit kutsuvat nimellä *commons* ja saksalaiset *Gemeinwesen*, siis kaikkea meille jakamatonta, pysyvää, ei haltuun otettavissa olevaa ja ehdoitta käytettävää sekä saatavissa olevaa yhteistä vastaan. Yhteisten yksityistämistä vastaan ihmiset ovat reagoineet yhteisellä toiminnalla ja yhdistymällä yhdeksi ainoaksi subjektiksi. Valtiolla on ollut pyrkimys estää ja tarpeen tullen tukahduttaa nämä yhdistymiset sitä päättäväisemmin mitä enemmän siltä puuttuvat riittävät marginaalit köyhtyneiden, prekarisoituneiden, oikeuksiensa menettäneiden massojen rauhoittamiseen. Mitä enemmän valtion hallinta haurastuu, sitä varmemmin kansan vastarinta uhkaa radikalisoitua ja sitä enemmän repressiota alkavat säestää politiikat, jotka kääntävät ihmisiä toisiaan vastaan ja osoittelevat syntipukkeja, joihin keskittää vihansa.

Mikäli tuntee jollain tavoin tämän peruskudoksen, politiikan näyttämön puheet, ohjelmat ja konfliktit näyttävät naurettavan poikkeavilta suhteessa todellisiin kysymyksiin. Hallitusten ja puolueiden antamat lupaukset ja niiden ajamat tavoitteet näyttävät epätodellisilta harhautuksilta, jotka naamioivat sitä tosiasiaa, että kapitalismi ei tarjoa mitään tulevaisuuden perspektiiviä lukuun ottamatta elämän jatkuvaa kurjistumista, oman kriisinsä pahentumista ja pitkittyvää sortumistaan, joka kulkee yhä pitempien ja pitempien taantumien ja lyhyiden elpymisien kautta. Mitään ”parempaa” ei ole luvassa mikäli parempaa arvioidaan tavanomaisilla kriteereillä. Tulossa ei ole enemmän ”kehitystä” työpaikkojen, palkkojen ja turvallisuuden lisääntymisen hahmossa. Ei enemmän ”kasvua”, jonka hedelmät voitaisiin jakaa sosiaalisesti ja käyttää kapitalismin rajat ja logiikan ylittävään yhteis-

kunnalliseen muutosohjelmaan.

Neljänkymmenen vuoden ”vallankumouksellisten uudistusten” toivoa, joka kiinnittyi järjestelmään ammattiyhdistysliikkeen taisteluissa ja tavoitteli työväenluokan irrottamista pääomasta, ei enää ole. Tuotanto vaatii vähemmän ja vähemmän työtä, jakaa vähemmän ja vähemmän ostovoimaa jatkuvasti pienenevälle joukolle; työ, kuten työvoimakaan, ei ole keskittynyt suuriin tehtaisiin. Työ on enemmän ja enemmän epäjatkovaa, hajonnut toisistaan tietämättömien suorittajien, joilla on kaupalliset sopimukset työsopimusten sijaan, tekemiksi ulkoisiksi palveluksiksi. Lupaukset ja ohjelmat ”täystyöllisyyteen” paluusta ovat kangastuksia, joiden ainoana tehtävänä on ylläpitää mielikuvaa palkkatyöstä ja markkinoista, siis ajatusta, että työtä on ehdottomasti myytävä työnantajalle ja hyödykkeitä ostettava ansaituilla rahoilla, toisin sanoen, että ei ole pelastusta työn pääomalle alistamisen eikä tarpeiden kulutukselle alistamisen ulkopuolella, koska ei ole elämää eikä yhteiskuntaa markkinayhteiskunnan ja tavaraksi muuten työn, siis kapitalismin ulkopuolella ja tuolla puolen.

Markkinakuvitelma ja kauppatavaroiden valta estävät kaikenlaisen kuvittelemisen kapitalismista pääsystä ja estävät siksi myös halun kuvitella siitä ulos astumista. Niin kauan kuin olemme palkkatyön ja kauppatavaran kuvitelman vankeja antikapitalismi ja viittaukset kapitalismin ulkopuoliseen yhteiskuntaan jäävät abstrakteiksi utopioiksi ja yhteiskunnalliset kamppailut pääoman politiikkaa vastaan pysyvät puolustustaisteluina, jotka parhaassa tapauksessa voivat vähän aikaa jarruttaa, mutta eivät estää kapitalismin elämänolosuhteiden sisäistämistä.

”Ekologinen restrukturaatio” ei kykene kuin syventämään järjestelmän kriisiä. Ilmastokatastrofia on mahdollista estää rikkomatta radikaalisti siihen 150 vuoden aikana johtaneen talouden logiikkaa ja metodeita. Mikäli nykyistä kehitystä jatketaan, maailman BKT kasvaa kolmin- tai nelinkertaiseksi vuoteen 2050 mennessä.

YK:n Ilmastoneuvoston raportin mukaan CO₂-päästöjen olisi supistuttava 85% siihen mennessä, jotta lämpeneminen rajoittuisi kahteen asteeseen. Kahden asteen jälkeen seuraukset ovat lopullisia eivätkä enää hallittavissa.

Décroissance on siis hengissä selviytymisen kannalta pakko. Mutta se edellyttää toisenlaista taloutta, toisenlaista elämäntapaa, toisenlaista sivilisaatiota ja toisenlaisia sosiaalisia suhteita. Niiden puuttuessa, *décroissance* uhkaa pakottaa väkisin sotakommunismille ominaisiin rajoituksiin, säännöstelyyn ja resurssien keskittämiseen. Kapitalismista ulospääsy asettuu siis kahdelta suunnalta. Järjestelmän uusintaminen törmää samanaikaisesti sekä sen sisäisiin että ulkoisiin rajoihin, jotka toisen kahdesta ”kaiken rikkauden perustasta”, maan, hävittäminen ja ryöstäminen synnyttää. Kapitalismista ulospääsy on jo alkanut, vaikka sitä ei olekaan tietoisesti haluttu. Kysymys on ainoastaan muodosta, jonka se saa ja rytmistä, jolla se tapahtuu.

Teknisbyrokraattisen, diktatorisen ja keskitetyn sotakommunismiin pystyttäminen on looginen – houkuttelee sanoa ”normaali” – seuraus kapitalistisesta sivilisaatiosta,

joka, kasvavien pääomamassojen arvouttamisesta huolehtiessaan, on johtanut siihen, mitä Marcuse kutsui ”repressiiviseksi desublimaatioksi” – siis ”korkeampien tarpeiden” repressioksi luodakseen järjestelmällisesti kasvavia yksilöllisiä kulutustarpeita huolimatta niiden tyydyttämisen edellytyksistä. Se on väistänyt yhteiskuntien alkuperäisen kysymyksen: kysymyksen tarpeiden ja niiden tyydyttämisen mahdolliseksi tekevien olosuhteiden yhteydestä, kysymyksen yhtäältä siitä, miten huolehtia rajallisista resursseista sillä tavoin, että ne riittävät kestävästi kattamaan kaikkien tarpeet; ja sille käänteisesti etsimään yhteistä sopimusta siitä, mikä riittää kullekin sillä tavoin, että tarpeet vastaavat käytettävissä olevia resursseja.

Olemme tulleet siis tilanteeseen, jossa ei ole olemassa edellytyksiä kapitalismin meille antamien, keksimien, pakottamien ja meille houkuttelemien tarpeiden – jotta se saisi myydyksi tavarat, joita sen on opettanut meidät haluamaan – tyydyttämiseen. Niistä luopumisen oppetelmiseen ekodiktatuuri näyttää lyhyimmältä tieltä. Sen asettavat etusijalle ne, jotka pitävät kapitalismia ja markkinoita ainoina kykenevinä varallisuuden luomiseen ja

”Täysin toinen ulospääsytie on hahmottumassa. Se johtaa markkinoiden ja palkkatyön katoamiseen itsetuotannon aloittamisen ja yhteiseksi ja ilmaiseksi tekemisen avulla.”

jakamiseen; ne, jotka jo ennakoivat kapitalismin rekons-tituutiota uudelta perustalta sen jälkeen kun ekologiset katastrofit ovat nollanneet laskukoneet ja saaneet aikaan velkojen ja velkakirjojen mitätöinnin.

Kuitenkin täysin toinen ulospääsytie on hahmot-tumassa. Se johtaa markkinoiden ja palkkatyön katoa-miseen itsetuotannon aloittamisen ja yhteiseksi ja ilmai-seksi tekemisen avulla. Tämän tien tutkimusmatkailijoita ja tiedustelijoita löytyy vapaan softan, vapaan verkon (*freenet*) ja vapaan kulttuurin liikkeistä, jotka Creative Commons -lisenssin avulla tekevät vapaasti käytettä-väksi (ja ilmaiseksi, englanninkielen *free* tarkoittaa sekä kaikkien vapaasti käytettävää ja vapaata pääsyä että ilmaista) joukon rajoituksetta kopioitavissa olevia kult-tuurihyödykkeitä – tietoja, ohjelmia, tekstejä, musiikkia, elokuvia, ja niin edelleen – vapaaehtoiseen omakustan-nushintaan. Seuraava askel on loogisesti koko yhteiskun-taelämän ”vapaa” tuotanto, joka alkaa kun kapitalismista irrotetaan tiettyjä tuotannon haaroja, joita yhteismaiden kooperatiivit kykenevät paikallisesti tuottamaan. Tämän tyyppinen kauppatavarapiiristä poistuminen on laajen-tunut kulttuurihyödykkeiden alueelle, missä sitä kut-sutaan termillä *out-cooperating*; siitä klassinen esimerkki on Wikipedia, joka on out-cooperoimassa *Encyclopædia Britannican*. Tämän mallin laajentuminen materiaalisten hyödykkeiden alueelle tekee yhä enemmän mahdolliseksi tuotantovälineiden halpa hinta ja niiden käyttöä vaa-tivien teknisten tietojen leviäminen.

Tietojenkäsittelytaitojen, joista on tullut osa ”joka-päiväistä kulttuuria”, leviäminen niitä erityisesti opetta-matta, on yksi esimerkki muiden joukossa. Fabbersien, joita kutsutaan myös nimellä *digital fabricators* tai *fac-tories in a box* keksiminen – kyse on eräänlaisista jous-tavista, liikkuvista ja minne tahansa pystytettävistä työ-

pajoista, avaa paikalliselle itsetuotannolle käytännöllisesti katsoen rajattomat mahdollisuudet.

Tuottaa se, minkä kulutamme, ja kuluttaa se, minkä tuotamme, on kuninkaantie ulos markkinoilta. Se antaa meidän haluta sitä, mitä todella tarvitsemme, määrältään ja laadultaan, ja se antaa meidän määritellä uudelleen keskitetysti, kuinka ottaa huomioon ympäristö ja käytettävissä olevat resurssit, antaa meidän määritellä riittä-vyyden normin, jonka markkinatalous on kaikin tavoin yrittänyt hävittää. Kulutuksen supistaminen itse, sen rajoittaminen itse – *the self-restraint* – ja mahdollisuus saada takaisin valta omaan elämäämme kulkevat tätä tietä.

On todennäköistä, että parhaat esimerkit vaihtoehto-isista käytännöistä, jotka rikkovat välinsä kapitalismiin, löytyvät planeetan etelästä, ainakin jos katsomme Brasilian faveloissa, mutta ei yksin niissä, luotuja ”uusien kooperatiiveja”, *pontos de cultura*. Claudio Prado, joka johtaa kulttuuriministeriön ”digitaalisen kulttuurin” oh-jelmaa julisti hiljattain: ”*job* on sukupuuttoon kuoleva laji [...] Toivomme hyppäävämmä tämän 20. vuosisadan paskamaisuuden yli suoraan 19. vuosisadalta 21. vuosisa-dalle”. Brasilian hallitus tukee esimerkiksi tietokoneiden itsetuotantoa ja kierrätystä: kyse on siitä, että edistetään ”käyttäjien kykyä tekniikan haltuun ottamiseksi pää-määränä yhteiskunnallinen muutos”. Kolme neljästä Brasiiliassa vuosina 2004 ja 2005 tuotetusta tietokoneesta onkin itse tehtyjä.

Suom. Jussi Vähämäki

(alun perin: *La sortie du capitalisme a déjà com-mencé*. <http://ecorev.org/spip.php?article641>)

Taiteen irrottaminen jalustalta ei ole sen pudottamista. Se on taiteen kiinnittämistä arvoiseensa. Demokratiateorian, pragmatismien ja kasvatustieteen jättiläinen John Dewey (1859–1952) palauttaa taiteen kokemukseen. Sitäkin kuuluu lähestyä elävien otusten toimintana omissa olopiireissään. Tämä ei tarkoita yhteiskunnan, kulttuurin tai moraalin sivuuttamista. Se tarkoittaa, että taiteen – kuten uskonnon, tieteen ja politiikan – ytimessä on kokeminen. Taiteessa ratkaisevinta ei ole itseilmaisu, tuotanto tai kulutus. Kaikki kaikessa on kokeminen, joka estää taidetta eristymästä omaan sfääriinsä, irti muusta kokemuksesta.

Taide kokemuksena on taiteenfilosofian ja estetiikan suuria klassikoita. Samalla kirja on komeimpia ja tinkimättömiä erittelyitä 'kokemuksen' merkityksestä ylisummaan. Se oli Deweylle tärkein käsite. Ja kuten arkkitehtuuritutkija Simona Chiodo Milanon teknisestä korkeakoulusta muistuttaa, Deweylle esteettinen kokemus oli kokemusta kokemuksellisimmillaan.

Provencen yliopiston filosofianprofessori Jean-Pierre Cometti huomautti hiljan, että *Taide kokemuksena* auttaa vapautumaan yhä vain voimissaan olevista ennakkoluuloista. Deweyn taide näkemys on ”mukautettu demokraattisiin yhteiskuntiin ja irrotettu sen merkitystä ja pystyvyyttä hämärtävistä myyteistä”. Comettin sanoin *Taide kokemuksena* puhuttelee ”filosofiaa, joita kiinnostaa elävä taide, yhtä lailla kuin taiteilijoita ja kriitikoita, jotka pyrkivät tajuamaan ammatiaan sitä todella muokkaavien tekojen ja kokemusmuotojen valossa”.

**Teos ilmestyy
syyskuussa.
Voit tehdä
ennakkotilauksen
verkkokaupassa.**

John Dewey, *Taide kokemuksena*

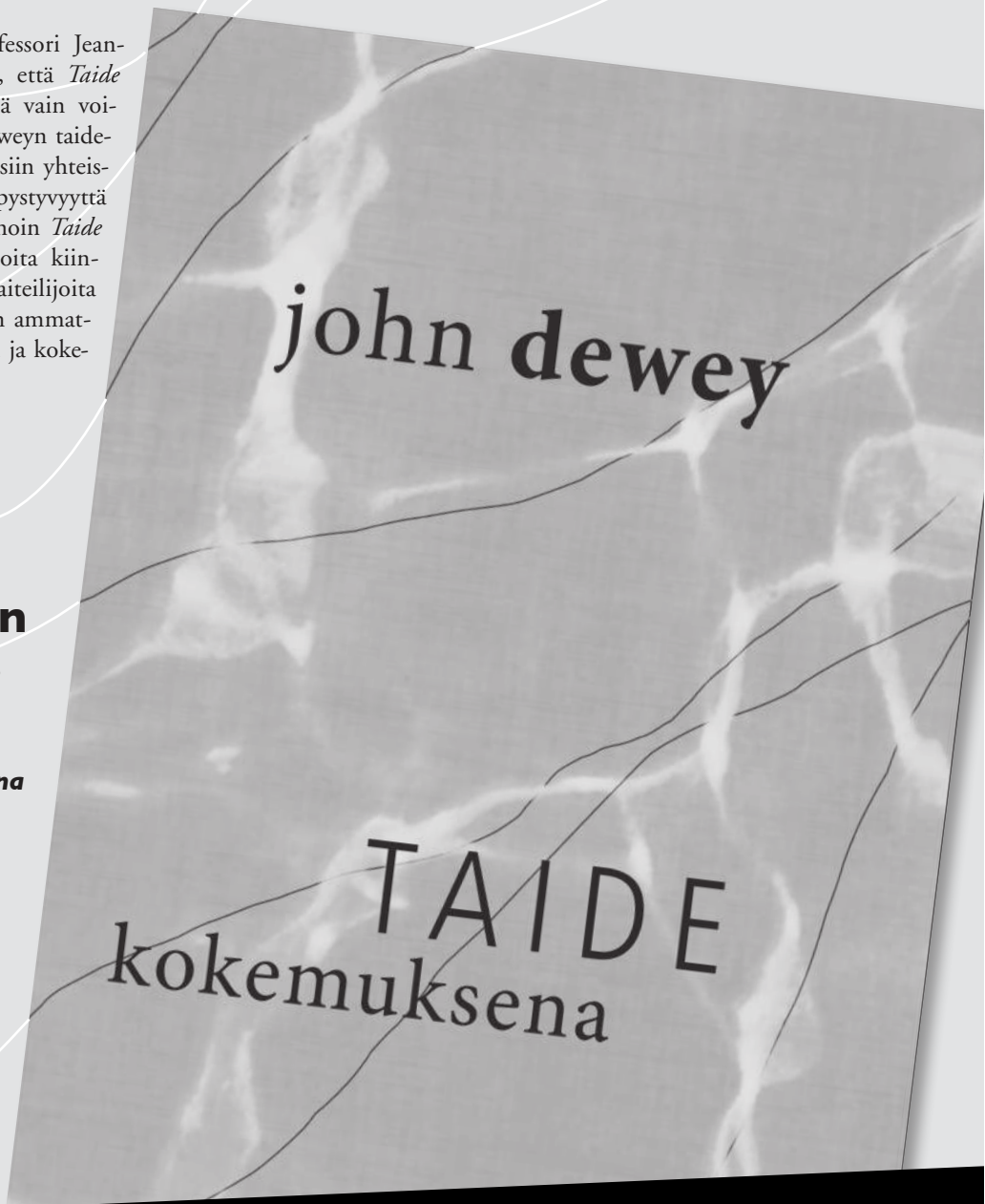
(Art as Experience, 1934)

Suom. Antti Immonen &
Jarkko S. Tuusvuori

ISBN 978-952-5503-47-0

Hinta 45

37 *niin & näin* -lehden kestotilajille

NIIN & NÄIN

tilaukset@netn.fi

www.netn.fi/kauppa

Puhelintilaukset: 040-721 48 91

ANTTI T. OIKARINEN

Johdatus Senecan kirjeeseen

Lucius Annaeus Seneca (n. 4–65 jKr.) on yksi antiikin merkittävimmistä filosofeista, ja kirjeitä Luciliukselle (*Epistulae morales ad Lucilium*) pidetään yleensä hänen pääteoksenaan. Seuraavassa ensi kertaa suomeksi julkaistava kirje numero 82 – osana pian ilmestyvästä, kaikki meille säilyneet kirjeet käsittävästä käännöksestäni – käsittelee tai sivuaa monia stoalaisuuden keskeisiä teemoja, kuten filosofian käytännön ja teorian yhteensovittamisen tärkeyttä: filosofian ensisijainen tehtävä on juuri elämäntaitoon liittyvien käytännön ongelmien ratkaisu.

Stoalaisen filosofian päämäärä onkin tunnetusti käytännöllinen: *eudaimonia* eli onnellisuus. Ainoa tie onneen on stoalaisten mukaan hyve, joka on myös ainoa hyvä asia koko maailmassa – kaikki muu on joko paha tai yhdentekevää. Hyve tarkoittaa paitsi kaikkia hyveitä yhdessä – mukaan lukien kardinaalihyveet oikeudenmukaisuus, rohkeus, kohtuullisuus ja järkevyyt – myös oikeaa järkeä eli viisautta, oikeaa tunnetilaa ja oikeaa toimintaa. Oikea järki muodostuu tietynlaisen filosofisteoreettisen maailmankuvan ja -katsomuksen pohjalta ja johtaa oikeaan tunnetilaan, joka puolestaan tarkoittaa vapautta kaikista vääränlaisista tunteista, kuten himoista, haluista, toiveista ja peloista sekä kärsimyksestä. Kreikan termi *apatheia* kuvaa nimenomaan tätä tavoiteltua kärsimyksetöntä tunne- tai olotilaa eikä siis missään nimessä tarkoita täydellistä tunteettomuutta vaan ainoastaan vapautta haitallisista tunteista.¹ Oikea järki johtaa myös oikeaan toimintaan, joka sekin on oikean tunnetilan edellytys: ihminen ei voi olla onnellinen, jos hän ei tiedä yrittäneensä parastaan.

Yksi vaikeimmista esteistä onnen tiellä on kuolemanpelko. Tämän pelon analysointi ja erinäisten kei-

nojen etsiminen sen voittamiseen on eräs tärkeimmistä Senecan kirjeiden kantavista teemoista – näin myös kirjeessä numero 82. Ehkä tärkein näistä kuolemanpelon voittamisen keinoista on oikeaan järkeen liittyvä teoria maailman yhdentekevyydestä. Sen mukaan hyvää on ainoastaan se, mikä tekee ihmisen onnelliseksi, paha ainoastaan se, mikä tekee ihmisen onnettomaksi, ja kaikki muu on yhdentekevää. Koska tavoitteena on jatkuva ja pysyvä onnellisuus, koko ihmistä ympäröivän ulkomaailman – niin sanotun onnettaren valtakunnan, johon myös ihmisen ruumis lopulta kuuluu – täytyy olla yhdentekevää, sillä jos onnellisuus riippuu mistään ulkoisesta, se lakkaa, kun ihminen jää vaille tätä ulkoista. Ihmisen onkin löydettävä onni yksin sielustaan ja rakennettava sen suojaksi filosofian ylittämätön ja valloittamaton muuri (*inexpugnabilis murus*), kuten Seneca runollisesti kirjeessään kirjoittaa. Yhdentekevyyksiä on kuitenkin monenlaisia: yksiä niistä on yleensä tavoiteltava (esimerkiksi terveyttä, hyviä lapsia ja isänmaan hyvinvointia), toisia yleensä vältettävä (esimerkiksi sairautta, tuskaa ja kuolemaa) ja kolmannet ovat absoluuttisen yhdentekeviä (esimerkiksi hiusten lukumäärä). Oikean valinnan tekeminen yhdentekevyyksien välillä on oikeaa toimintaa eli hyvettä ja perustuu oikeaan järkeen. Hyvettä ei siis voi olla ilman tätä yhdentekevyyksien muodostamassa ympäristössä suoritettavaa valintaprosessia. Yhdentekevää maailma on hyveen ja onnen edellytys, mutta samalla hyve ja onni ovat riippumattomia maailman kulloisestakin tilasta: viisas on onnellinen missä tahansa olosuhteissa, jopa kidutettunakin.

Näistä aineksista Seneca kokooa retorisesti loistokkaan kirjeensä, joka sopii hyvin johdannoksi koko kirjeteoksen teemoihin.

Seneca, Kirje 82

Seneca tervehtii ystäväänsä Luciliusta.

1. Olen jo lakannut olemasta sinusta huolissani. ”Kenet”, kysyt, ”jumalista olet saanut takaaajaksesi?” Tietysti sen, joka ei petä ketään: oikeaa ja hyvää rakastavan sielun. Parempi osasi on turvassa. Onnetar voi tehdä sinulle vääryyttä: asiaankuuluvampaa on se, etten pelkää, että sinä teet sitä itsellesi. Kulje tietä, jota olet alkanut kulkea, ja sopeudu elämänmuotoosi tyyneästi, älä hemmotellusti. 2. Tahdon mieluummin elää onnettomasti kuin hemmotellusti – ymmärrä nyt tämä ”onnettomasti” niin kuin kansalla on tapana sanoa: kovasti, ankarasti ja työläästi. Tapaamme kuulla eräiden kadehdittujen elämää ylistettävän näin: ”Hän elää hemmotellusti”; se tarkoittaa: ”Hän on velto.” Sieluhan veltostuu ja raukeaa vähitellen sen joutilaisuutensa ja laiskuutensa kaltaiseksi, jossa se lojuu. Mitä siis? Eikö miehen olekin parempi kovettua?² sitten hemmotellut pelkäävät sitä samaa, minkä kaltaiseksi he ovat elämänsä tehneet. Oppineen vapaa-ajan ja haudan välillä on suuri ero. 3. ”Mitä siis?” kysyt: ”Eikö ole parempi virua vaikka niinkin kuin rypeä velvollisuuksiensa kurimukisissa?” Kumpikin tila on kirottu: sekä ahtaalle puristuminen että turtuneisuus. Olen sitä mieltä, että hajusteissa loikoileva on yhtä kuollut kuin ruumiskoukulla hilattavakin; vapaa-aika ilman tieteitä on kuolemaa ja ihmisen elävältä hautaamista. 4. Mitä hyötyä siitä sitten on, että ihminen on vetäytynyt syrjään? Ikään kuin huolimme syyt eivät seuraisi perässämme merten yli! Mikä sellainen piilopaikka löytyy, johon kuolemanpelko ei pääse sisään? Mikä niin hyvin linnoitettu ja niin korkealle elämästä kohotettu levollisuus on olemassa, ettei tuska sitä pelota? Kätkeydytpe minne tahansa, ihmisonnettomuudet rähi-sevät ympärilläsi. Ulkopuolellamme on monia tekijöitä, jotka kiertelevät ympärillämme joko meitä pettääkseen tai ahdistaa kseen, sisällämme on monia tekijöitä, jotka kuohahtavat yksinäisyytemme keskellä. 5. Ympäri on rakennettava filosofia, valloittamaton muuri, jota onnetar

ei ylitä, vaikka se olisi lukemattomin piirityskonein ahdistettu. Ylittämättömässä asemassa seisoo sielu, joka on hylännyt ulkoisen ja turvaa itsensä omalla linnoituksellaan; jokainen keihäs putoaa sen alapuolelle. Onnetarella ei ole pitkiä käsiä, kuten luulemme: se valloittaa ainoastaan siihen kiinni tarrautuneet. 6. Kavahtakaamme siis niin kauas onnetaresta kuin voimme – tämän takaa ainoastaan tieto omasta itsestä ja luonnosta. Tietäköön sielu, minne se on menossa, mistä se saa alkunsa, mikä sille on hyväksi, mikä pahaksi, mitä sen pitäisi tavoitella, mitä välttää, mikä on se menetelmä, joka erottaa tavoiteltavat ja vältettävät asiat, jolla himojen mielisairaus talttuu, jolla pelkojen hirvittävyys pidetään kurissa. 7. Jotkut kuvittelevat lannistaneensa kyseiset vitsaukset ja vieläpä yksin ilman filosofiaa, mutta kun jokin onnettomuus panee nämä ”huolettomat” koetukselle, heiltä pusertuu myöhäinen tunnustus; suuret sanat putoavat pois, kun kiduttaja vaatii heidän käteensä, kun kuolema tulee lähemmäksi. Voisit sanoa kidutettavalle: ”Haastoit helposti poissaolevat onnettomuudet: kas tässä tuska, jonka sanoit olevan siedettävissä, kas tässä kuolema, jota vastaan uskaliaasti paljon puhuit; ruoskat läjähtelevät, miekka leimahtelee;

³”Olkoon, Aeneas, sydän rohkea, pelkosi poissa!”³

8. Mutta lujaksi sydämesi tekee jatkuva mietiskely, jos et harjoita sanankäyttöä vaan sieluasi, jos valmistaudut ennakolta kuolemaa vastaan, jota vastaan sinua ei kannusta eikä innosta ihminen, joka yrittää vakuuttaa sinut saivarteluihin siitä, ettei kuolema ole paha asia. Tekee näet mieleni – Lucilius, miehistä paras – nauraa kreikkalaisille ilveille, joita en vielä, vaikka kuinka niitä hämmästelinkin, ole karkottanut mielestäni. 9. Meidän Zenonimme käyttää tällaista järkeilyä: ”Mikään paha ei ole kunniakasta; kuolema sen sijaan on kunniakas; kuolema ei siis ole paha asia.”⁴ Autoit! Vapauduin pelostani!

Valokuva: Antti T. Oikarinen

”Eihän köyhyyttä ylistetä vaan ihmistä, jota köyhyys ei lannista eikä taivuta; ei maanpakoa ylistetä vaan ihmistä, joka lähtee maanpakoon rohkeammin elein kuin olisi lähettänyt sinne jonkun toisen.”

Tämän jälkeen en epäröi ojentaa kaulaani pyövelille! Etkö tahdo puhua vakavammin etkä saada kuolemaan menevää purskahtamaan nauruun? En voisi – kautta Herculeen – kertoa sinulle vaivatta, kumpi oli typerämpi, sekö, joka katsoi hävittävänsä kuolemanpelon tällä päätelmällä, vai se, joka yritti osoittaa päätelmän vääräksi ikään kuin sillä olisi mitään tekemistä asian kanssa. 10. Sillä hän esitti itsekin vastakkaisen, siitä alkunsa saaneen syllogismin, että luemme kuoleman yhdentekevyyksien joukkoon, joita kreikkalaiset kutsuvat nimellä *adiaphora*. ”Mikään yhdentekevyyttä”, hän päätteli, ”ei ole kunniakas; kuolema sen sijaan on kunniakas; kuolema ei siis ole yhdentekevyyttä.” Huomaat, missä tämä päätelmä pettää: kuolema ei ole kunniakas asia, mutta urhoollisesti kuoleminen on kunniakasta. Ja kun sanot: ”Mikään yhdentekevyyttä ei ole kunniakas”, myönnän sen sinulle sillä ehdolla, että lisäksi, että mikään ei ole kunniakasta muualla kuin yhdentekevyyksien muodostamassa ympäristössä; totean, että yhdentekevyyksiä (siis asioita, jotka eivät ole hyviä eivätkä pahoja) ovat esimerkiksi sairaus, tuska, köyhyys, maanpako ja kuolema. 11. Mikään yhdentekevyyksistä ei ole kunniakas sellaisenaan, mikään ei kuitenkaan ilman niitä. Eihän köyhyyttä ylistetä vaan ihmistä, jota köyhyys ei lannista eikä taivuta; ei maanpakoa ylistetä vaan ihmistä, joka lähtee maanpakoon rohkeammin elein kuin olisi lähettänyt sinne jonkun toisen; ei tuskaa ylistetä vaan ihmistä, jota tuska ei ole pakottanut mihinkään; ei kukaan ylistä kuolemaa vaan ihmistä, jonka sielun kuolema on temmannut pois aiemmin kuin saattanut sen epäjärjestykseen. 12. Mikään yhdentekevyyksistä ei ole kunniallinen eikä kunniakas sinänsä mutta lähestyipä ja koskettelipa hyve niistä mitä hyvänsä, sen se tekee kunnialliseksi ja kunniakkaaksi: yhdentekevyydet ovat ”keskellä olevia.”⁵ Tärkeää on se, kajoaako niihin pahuus vai hyve, sillä se kuolema, joka

Caton⁶ tapauksessa on kunniakas, on Brutuksen⁷ tapauksessa heti häpeällinen ja hävettävä. Kyseessä on nimittäin se Brutus, joka vetäytyi tyhjentämään vatsaansa, koska etsi viivytyksiä kuolemalleen, vaikka oli jo sen oma, ja joka kuolemaan määrättyä ja kaulansa pyövelille tarjoamaan käskettynä mankui: ”Tarjoan sillä ehdolla, että jään henkiin.” Mitä hulluutta onkaan paeta, kun ei voi perääntyä! ”Tarjoan sillä ehdolla”, hän inisi, ”että jään henkiin.” Hän miltei lisäsi: ”Vaikka Antoniuksen⁸ alaisuudessaakin.” Oi sen arvoista ihmistä, että hänet olisi annettu *elämän* käsiin!

13. Mutta – kuten aloin esittää – huomaat, ettei kuolema sinänsä ole paha muttei hyväkään asia: Cato koki sen kaikkein kunniallisimmin, Brutus kaikkein häpeällisimmin. Jokainen asia saa siltä aiemmin puuttuneen koristeen hyveen liittyttyä siihen. Sanomme makuuhuonetta valoisaksi mutta yöllä samainen huone on pilkkopimeä; päivä valaa siihen valonsa, yö riistää sen: 14. aivan samoin yhdentekevyyksiksi ja ”keskellä oleviksi” nimittämillemme asioille – rikkaudelle, ruumiinvoimille, kauneudelle, kunniaviroille, kuninkuudelle ja toisaalta kuolemalle, maanpaolle, huonolle terveydelle, tuskille ja kaikelle muulle, mitä enemmän tai vähemmän suuresti pelkäämme – hyvän tai huonon nimen antaa joko pahuus tai hyve. Taikina sinänsä ei ole kuuma eikä kylmä: uuniin heitettyä se lämpenee, veteen laskettuna kylmenee. Kuolema on kunniallinen sen avulla, mikä on kunniallista – siis hyveen ja kuolemaa halveksivan sielun avulla.

15. Myös näiden ”keskellä oleviksi” kutsumiemme asioiden erot – Lucilius – ovat suuria. Kuolema ei nimittäin ole samalla tavalla yhdentekevä asia kuin se, onko ihmisellä parillinen vai pariton määrä hiuksia: kuolema

”Mutta vastentahtoisten ja vastahakoisten teot eivät ole kunniakkaita; hyve ei tee mitään siksi, että on pakko.”

kuuluu niiden asioiden joukkoon, jotka eivät kylläkään ole pahoja mutta joilla on näennäinen pahan olemus: on olemassa itserakkaus, synnynnäinen itsesäilymis- ja itsesäilytystahto ja vastenmielisyytshajoamista kohtaan, koska se näyttää riistävän meiltä monta hyvää asiaa ja johtavan meidät ulos tästä esinepaljoudesta, johon olemme tottuneet. Kuolemasta meidät vieraannuttaa sekin seikka, että tämän ympäristön me jo tunnemme mutta siitä seudusta, johon siirrymme, emme tiedä, millainen se on, ja kammoksumme tuntematonta. Lisäksi pimeyden – johon kuoleman uskotaan johtavan – pelko on luonnollinen. 16. Vaikka kuolema siis onkin yhdentekevyys, se ei kuitenkaan ole sellainen yhdentekevyys, joka voitaisiin helposti jättää huomiotta: sielu on karaistava kovalla harjoituksella kestävänsen näkyviin tulo ja lähestyminen. Kuolemaa täytyy halveksia enemmän kuin on meillä tapana; olemme näet ottaneet todesta monia siitä kerrottuja satuja; monien pyrkimys on ollut lisätä sen pahamaineisuutta kirjallisilla kyvyillään; on kuvattu manalan vankeutta ja ikuisen yön masentamaa seutua, jossa

”manan suunnaton koira
luolassaan, joka täynnä on puoliksi syötyjä luita,
haamuja haukullaan saa säikyttää iät päivät.”⁹

Vaikka saisitkin ihmiset vakuuttumaan siitä, että moiset tarinat ovat satuja eikä päivänsä päättäneillä ole jäljellä mitään pelättävää, mieleen hiipii toinen pelko: ihmisen pelkäävät yhtäläisesti niin manalassa olemista kuin olemattomuuttakin. 17. Kun vastassa ovat nämä pelot, jotka pitkäikäinen vakaumus päallemme kaataa, miksei kuoleman urhoollinen kestäminen olisi kunniaakasta ja ihmismielen suurimpien sankaritekojen joukkoon kuuluvaa? Ihmismieli ei koskaan kohoa hy-

veeseen, jos se uskoo, että kuolema on paha asia: se kohoaa vain, jos se pitää kuolemaa yhdentekevänä. Maa-ilmankaikkeus ei salli, että ihminen astuu suurin sieluin johonkin sellaiseen, mitä pitää pahana: ihminen lähestyy sellaista vastahakoisesti ja vitkastellen. Mutta vastentahtoisten ja vastahakoisten teot eivät ole kunniakkaita; hyve ei tee mitään siksi, että on pakko. 18. Lisää nyt, että kunniallinen on ainoastaan sellainen teko, johon sielu on paneutunut ja ottanut osaa kokonaisuudessaan ja jota se ei ole vastustanut millään osallaan. Mutta silloin, kun pahaan suostutaan joko pahemman pelosta tai jonkin sellaisen paremman asian toivossa, jonka saavuttaminen on jonkin yksittäisen pahan asian niellyn kärsimisen arvoista, siihen suostuvan käsitykset ovat keskenään ristiriidassa: yhtäällä on ajatus, joka käskee panna aikeen täytöntöön, toisaalla ajatus, joka pidättää ja häntistää epäilyttävästä ja vaarallisesta yrityksestä; näin ollen ihmistä kiskotaan vastakkaisiin suuntiin. Mikäli näin on, kunnia katoaa, sillä hyve toteuttaa päätöksensä sopusoin-tuisin sieluin eikä pelkää tekemäänsä.

”Väistelemttä ja hurjemmin käy vaaroja kohti,
minne onnesi ohjaakin.”¹⁰

19. Et käy hurjemmin, jos pidät niitä pahoina. Tämä luulo on poistettava rinnasta; muuten rynnäkö on hidastavan epäilyksen takia empivä, ja ihminen ajautuu pakotettuna siihen, minkä kimppeun on hyökättävä. Meikäläiset tahtovat kuitenkin ajateltavan, että Zenonin päätelmä on tosi mutta tuo toinen sitä vastaan esitetty syllogismi paikkansapitämätön ja epätosi. Minä en pakota näitä asioita dialektiikan lakien mukaisiksi enkä noiksi unettavista unettavimman taidon sekaviksi solmuiksi: julistan hylättäväksi koko mokoman dialektiikan lajin, jonka mukaan kuulusteltava kokee joutuvansa sa-

timeen ja jonka tunnustukseen taivuttelemana hän vastaa yhtä, ajattelee toista.¹¹ Totuuden puolesta on meneteltävä koruttomammin, pelkoa vastaan rohkeammin. 20. Juuri nämä heidän solmuun kietomansa seikat tahtoisin mieluummin avata ja selvittää vakuuttaakseni ihmiset niistä, en niitä tyrkyttääkseni. Miten tuleva johtaja innostaa vaimojensa ja lastensa puolesta kuoleman kohtaamaan menevän sotajoukkonsa taisteluun? Esitän sinulle Fabiukset, jotka siirtävät koko valtiota koskevan sodan yhden ainoan suvun harteille.¹² Osoitan sinulle Thermopylain maineikkaaseen solaan sijoitetut lakonialaiset: he eivät toivo voittoa eivätkä paluuta; kyseinen asema on heidän tuleva hautansa. 21. Miten innostat heidät torjumaan koko heimonsa kukistumisen oman ruumiinsa sitä vastaan asettamalla ja väistymään mieluummin omasta elämästään kuin omalta paikaltaan? Sanotko, että ”se, mikä on paha, ei ole kunniakasta; kuolema on kunniakas; kuolema ei siis ole paha asia”? Oh, vaikuttavaa puhetta! Kuka tämän jälkeen epäröisi paistaa itseään paljastettuihin miekkoihin ja kuolla seisten? Mutta kuinka väkevästi heitä puhuttelikaan tuo suuri Leonidas!¹³ ”Sotilaat”, hän virkkoi: ”syökää aamiaisenne tietäen, että päivällistä syömme manalassa.” Heidän ruokansa ei noussut suuhun, ei tarttunut kurkkuun, ei livennyt käsistä: palaen halusta he ilmoittautuivat Leonidalle sekä aamiaiselle että päivälliselle. 22. Mitä sanot siitä kuuluisasta roomalaispäälliköstä,¹⁴ joka puhutteli erästä asemaa valtaamaan lähetettyjä sotilaitaan näin, kun oli kuljettava valtavan vihollisjoukon läpi: ”Sotilaat, on pakko mennä tuonne, mistä ei ole pakko palata”?

Huomaat, miten koruton ja käskävä hyve on: kenet kuolevaisista teidän loogiset huijauksenne voivat tehdä rohkeammiksi, kenet pystypäisemmiksi? Ne murtavat rohkeuden, jota ei koskaan pidä masentaa ja pakottaa vähäpätöisyyksiin ja sekavuuksiin vähemmän kuin silloin, kun sitä kootaan johonkin suureen. 23. Kuolemanpelkoa ei pidä poistaa kolmeltasadalta¹⁵ vaan kaikilta kuolevaisilta. Miten opetat heille, ettei se ole paha asia? Miten peittoat kokonaisen ikuisuuden kuvitelmat, joilla lapsuus saman tien tahrataan? Minkä apukeinon ihmisten heikkouteen keksit? Mitä sanot, jotta siitä hehkuun syttyneet syöksyvät vaarojen keskelle? Millä puheilla torjut tämän yhteisen pelontunteen, millä järjen voimilla teet tyhjäksi koko ihmiskunnan sinua vastaan asettuneen vaikaumuksen? Laaditko minulle petollisia puheita ja punot vaivaisia syllogismeja? Suuret hirviöt surmataaan suurilla aseilla. 24. Afrikassa tuon tarunhohtoisen, raivokkaan ja roomalaislegioonien jopa itse sotaakin enemmän pelkäämän käärmeen kimppuun käytiin turhaan nuolin ja lingonkivin: sitä ei voitu haavoittaa edes keihäillä. Koska sen lujan ruumiin pelkoa herättävää valtavuutta vastaava suunnaton koko torjui raudan ja kaiken ihmiskäsien heittämän, se rouhittiin lopulta myllynkiven kokoisilla lohkarilla. Mutta kuolemaako vastaan viskot noin vähäpätöisiä aseita? Kohtaatko leijonan naskalilla? Esittämäsi sanat ovat teräviä: mikään ei ole viljanvihnettä terävämpää; juuri terävyys tekee joistakin aseista hyödyttömiä ja tehottomia. Voi hyvin.

Suomentanut Antti T. Oikarinen

Viitteet ja kirjallisuus

1 Ks. esim. Seneca, Kirje 9.1–2.

2 Alkutekstissä on aukko.

3 Vergilius, *Aeneis* 6.261 (Suom. Päivö ja Teivas Oksala. WSOY, Helsinki 1999.)

4 Zenon Kitionilainen, *Stoicorum veterum fragmenta* 1.196. Zenon (n. 332–263 eKr.) perusti stoalaisen koulukunnan ihastuttuaan Sokrateen ajatuksiin Ksenofonin (n. 430–355 eKr.) teoksen *Apomnemoneumata* (”Muistelmia”) kautta. Hän oli Ateenassa kyynikko Krates Teebalaisen, akatemian johtaja (314–270 eKr.) Polemonin ja megaralaisen Stilponin oppilaana ja avasi n. 300 eKr. oman koulunsa Agoralla *Stoa poikilessä*, mistä koulukunta sai nimensä.

5 Hyvien ja pahojen asioiden keskellä olevia.

6 Marcus Porcius Cato Uticensis (95–46 eKr.), eli Cato nuorempi, Cato Censoriuksen pojanpojan poika, tasavaltalainen aristokraatti ja Julius Caesarin vastustaja. Ciceron mukaan Cato oli täydellinen stoalainen (*Paradoxa stoicorum*, praef.2.), ja Senecakin ylistää häntä jatkuvasti. Cato teki itsemurhan Uticassa (nykyinen Utique Tunisiassa) Thapsoksen taistelun jälkeen kieltäytyttyään Caesarin armahduksesta.

7 Decimus Junius Brutus Albinus, Julius Caesarin suosikki, joka kuitenkin otti osaa salaliittoon tätä vastaan; ei pidä sekoittaa Caesarin murhaajana tunnettuun Marcus Junius Brutukseen. Brutus kieltäytyi luovuttamasta Gallia Cisalpinan provinssia Marcus Antoniukselle, joka lopulta teloitutti hänet 43 eKr.

8 Marcus Antonius (83–30 eKr.), *trium-*

virii, Julius Caesarin luotettu, Kleopatran rakastaja ja Ciceron murhauttaja.

9 Vergilius, *Aeneis* 6.400–401; 8.296–297 (suom. Päivo ja Teivas Oksala mukailen).

10 Vergilius, *Aeneis* 6.95–96 (suom. Päivö Oksala).

11 Seneca tuomitsee siis Sokrateen (= Platonin) kyselymetodin.

12 Ks. Livius 2.49.1. Fabiusten klaani kävi yksityissotaa etruskeja vastaan mutta kärsi tappion vuonna 477 eKr., ja suvusta jäi eloon vain yksi poika.

13 Spartan kuningas 488–480 eKr., Thermopylain sankari 300 sotilaansa ohella.

14 Mahdollisesti Marcus Calpurnius Flamma Sisiliassa, ensimmäisessä puuni-laissodassa (264–241 eKr.).

15 Leonidaan sotilailta.

VÄÄRINAJATTELIIJA

ANARKISTINEN
KULTTUURILEHTI
VÄÄRINAJATTELIIJA

#4

NYT
SAATAVILLA!

TEEMANA IHMISYYS JA ANARKIA

www.vaaris.org/tilaus

Kirjoittajakutsu! Väärinajattelija #5
teemana on ihmisyyden, mutta olemme myös
muut aiheita vastaan. Myös
kommenttikirjoitukset #4:n teksteistä
tervetulleita! Ota yhteyttä:
toimitus@vaaris.org

40702000

PAAVO JÄRVENSIVU & TIMO JÄRVENSIVU

Pako taloudesta – yritykset mukaan!

Talouden ylivalta on käynyt yhä ilmeisemmäksi, ja talouden merkitysjärjestelmä on pitkälti syrjäyttänyt muut tavat olla ja toimia. Ihmiset ja luonto ovat pelkistyneet tuotannon ja talouskasvun voimavaroiksi.

Kun nykyään käymme metsässä, tuotamme virkistymisarvoa yhdessä ekoturismi- ja metsähuolto-organisaatioiden kanssa. Tällöin rakennamme identiteettiämme samaan tapaan kuin omaksumme Lumene-kosmetiikkasarjan luontoa korostavat tuotemerkkielementit osaksi itseämme.

Monitahoinen vastarinta on Euroopassa yhdistänyt voimansa *degrowth*-käsitteen alle¹. Käsitteellä on symbolista voimaa: talouskasvuideologian on harvinaisen vaikea kääntää sitä omaksi edukseen. Toisin kuin esimerkiksi kestävän kehityksen ideaa, talouden toimijat eivät helposti voi omaksua *degrowthia* kieleensä ilman, että sillä olisi radikaaleja vaikutuksia.

Degrowth-liikkeellä on karkeasti ottaen kaksi suuntausta. Ensimmäinen pyrkii hahmottamaan teoreettisesti *degrowth*-taloutta eli vaihtoehtoa nykyiselle talousjärjestelmälle, joka kriisiytyy talouskasvun hidastuessa ja johtaa voimakkaaseen eriarvoistumiseen. Toinen suuntaus, joka saattaa osoittautua huomattavasti haasta-

vammaksi, pohtii *degrowth*-yhteiskuntaa. Millainen on yhteiskunta, jossa talous nähdään itseisarvon sijaan välineenä ja jossa talouden merkitysjärjestelmä käsitetään niin kapeaksi kuin se väistämättä on? Tällä kysymyksellä talous pyritään palauttamaan sille kuuluvaan, nykyistä huomattavasti pienempään rooliin.

Muutoksen edelläkävijät

Talouskasvun yhteiskuntaan ei ole mielekästä pakottaa talouslaskua. On pyrittävä perustavanlaatuisempaan muutokseen.

Degrowth-keskusteluun on osallistunut paljon taloustieteilijöitä ja luontoaktivisteja. Tämä on hyvä, mutta jotta aito dialogi olisi mahdollista, osallistujien tulisi pohtia omia lähtökohtiaan. Taloustieteilijät, mukaan lukien marxistiteoreetikot, katsovat maailmaa lähtökohteisesti tuotannon viitekehyksen läpi. Tuotantolinssin takaa voidaan sanoa järkeviä asioita. Jos kuitenkin tavoitteena on pienentää talouden roolia kulttuurissamme, haaste voi taloustieteen kannalta osoittautua ylitsepääsmättömäksi, jopa mielettömäksi.

Luontoaktivistit sen sijaan ovat usein omaksuneet luonnon puhutorven roolin. Tästä näkökulmasta ih-

miset muuttuvat helposti luonnon vastustajiksi, suorastaan epäluonnollisiksi eliöiksi. Näkökulma voi johtaa humanismin ja äärimmillen vietyä jopa demokratian unohtamiseen. Toki on nähtävissä, että inhimillinen toiminta on viime aikoina ollut hyvin epäluonnollista, jos luonnollisuudella viitataan ihmisen ja luonnon sopusointuiseen yhdessäoloon. On kuitenkin huolestuttavaa, jos ihmisten oletetaan esimerkiksi unohtavan kaikki historiallisesti ja kulttuurisesti jaetut merkitykset, jotka rakentavat suhdettamme ruokaan – lihaiset ateriat vaihdetaan tuosta vain brasilialaisen soijan syöntiin.

Muutoksen edelläkävijöiden, kuten edellä mainittujen taloustieteilijöiden ja luontoaktivistien, on siis tiedostettava omat lähtökohdansa ennen kuin todellinen vaihtoehto voi alkaa hahmottua.

Yritykset muutoksessa

Muutoskeskustelussa on otettava huomioon myös nykyään keskeiset yhteiskunnalliset toimintamuodot. Vastarinnan kärjekkäimmät edustajat, kuten globalisaation vastustajat ja ympäristöaktivistit, kuitenkin harvoin näkevät *degrowth*-yhteiskunnassa minkäänlaista sijaa yrityksille. He keskustelevat tulevaisuuksista ikään kuin yritykset kokonaisuudessaan lakkaisivat yhtäkkiä olemasta. Tämä sokea piste olisi helppo hyväksyä, jos se kohdistuisi esimerkiksi osakeyhtiöön instituutiona. Onhan kiistatonta, että instituutio, joka yhdistää rajatun vastuun rajattomaan voittoon, tuottaa helposti haitallisia vaikutuksia ympäristöönsä. Yritykset koostuvat kuitenkin yhteistyöstä tai järjestäytymisestä, johon liittyy muun muassa ihmisiä, teknologioita ja tuotantotiloja.

Väitämme, että radikaalissa muutoksessa tulee huomioida jopa suuryritykset.

Miten yritykset sitten tulisi nähdä? Miten voimme tarkastella niitä lähemmin, ilman että kriittinen suhtautumisemme muokkaa yrityksistä pelottavia ja etäisiä mörköjä, joita ohjaa vain kapitalistinen logiikka?

Ideologisen tason tarkastelussa yritykset edustavat yhtä totuutta. Ne maksimoivat tuottoa omistajillensa – keinolla millä hyvänsä, mutta lain puitteissa. Tässä tarkastelussa kaikki yritykset ovat toistensa kaltaisia. Niiden mahdolliset eroavaisuudet eivät pääse esiin. Lisäksi ne näyttäytyvät kokonaisuuksina, joiden jokainen osa toteuttaa samaa ideologiaa.

Käytäntöteoreettinen näkökulma tarjoaa varteenotettavan vaihtoehdon. Sen varhaisia esiintuojia olivat esimerkiksi Bourdieu ja Foucault. Sittemmin näkökulmaa on kehittänyt kenties voimakkaimmin yhdysvaltalainen filosofi Theodore Schatzki². Käytäntöteorioiden mukaan toimimme käytäntöjen kentässä: sosiaalinen toiminta rakentuu toisiinsa liittyneiden ylyksilöllisten käytäntöjen pohjalta. Kullakin käytännöllä on oma sisäinen logiikkansa, johon kuuluu tiettyjä tavoitteita ja jopa tunnetiloja. Vaikka käytännöt ovat vakiintuneita ja niitä toteutetaan pitkälti tiedostamattomasti, ne muuttuvat jatkuvasti.

Tästä näkökulmasta yritykset eivät ole menetetty

tapaus. Ensinnäkin yrityksissä työskentelevät ihmiset ymmärretään käytäntöjen toteuttajiksi, ei organisaatio-identiteetin täysin omaksuneiksi saati puhtaasti pahoiksi. He siis panevat toimeen tiettyjä jaettuja käytäntöjä, usein tiedostamattaan. Yrityskontekstissa talouskasvuun nivoutuneet käytännöt toki korostuvat. Työntekijät kantavat kuitenkin mukanaan myös muita käytäntöjä, jotka voivat liittyä vaikkapa vanhemmuuteen, harrastuksiin tai järjestötoimintaan. Työskentely yrityksissä koostuukin harvoin vain työperäisistä käytännöistä.

Myös yritysten teknologiat ja tuotantovälineet ohjaavat työntekijöiden toimintaa: ne mahdollistavat tietynlaisen toiminnan ja poissulkevat muut vaihtoehdot. Niiden käyttö määrittyy kuitenkin paljolti inhimillisten käytäntöjen kautta. Tehdas ei tilana pakota talouskasvuun, vaan se voidaan symbolisesti ja materiaalisestikin kaapata muunlaiseen käyttöön.

Lisäksi on huomattava, että yrityksistä on nykyäänkin mahdollista löytää taloudettomia käytäntöjä. Suomalaisissa yrityksissä on esimerkiksi laajalti havaittavissa nikkarointia, jossa tavoitteena on testata ja kehittää erilaisia esineitä ja vempaimia. Se yhdistää parhaimmat tekijät yhteiseen, intohimoiseen toimintaan. Nikkaroinnissa nautinto syntyy nimenomaan kehittämisestä, joka ei tähtää asiakasarvon tuottamiseen tai muuhun ulkoiseen kohteeseen. Nikkaroinnin voikin rinnastaa vaikkapa intohimoiseen polkupyörän kunnossapitoon ja työstämiseen – jopa niin, että nikkaroiija ei kaipaa varsinaista pyöräilyä laisinkaan. Tällainen käytäntö on hyvin yleinen softataloista teolliseen tuotantoon.

Miten yritysmaailma sitten voidaan valjastaa muuhun kuin talouskasvun ylläpitoon? Helppoa vastausta ei tietenkään ole, mutta kaksi suuntaviivaa voidaan silti hahmotella. Ensiksi voimme herkistää yritystoimijat ongelmallisille käytännöille. Ihmiset ovat jo ajoittain yleisesti, mutta toistaiseksi lähinnä yksityisesti, alkaneet ihmetellä talouden ylivaltaa – tätä dialogia on syytä auttaa ja jatkaa. Toiseksi voimme tartuttaa yrityksiin taloudesta vapaita käytäntöjä. Yrityskontekstiin voidaan tuoda toimintaa, joka ei sinne tyypillisesti kuulu. Aloitetaan vaikkapa siitä, että asukas-yhteisöt käyvät naapurin leipomossa päivävuorossa, kun myyntiin tähtäävä leipätyö on tauolla.

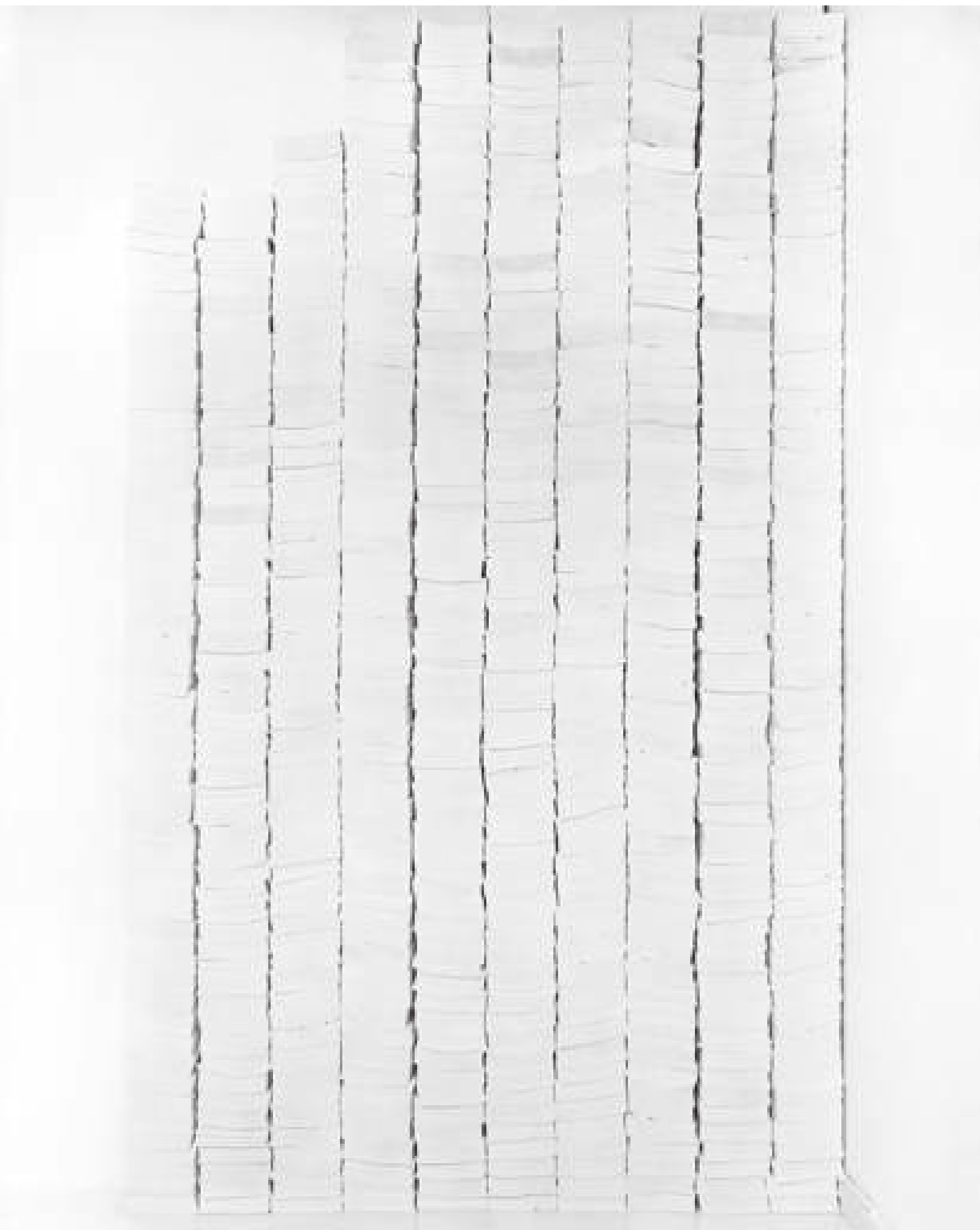
Viitteet

¹ Latouche 2007; Fournier 2008; Schneider, Kallis ja Martinez-Alier 2010.

² Schatzki 2002.

Kirjallisuus

- Fournier, Valérie, Escaping from the Economy: The Politics of Degrowth. *International Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 28, No. 11/12, 2008, 528–545.
- Latouche, Serge, *Farewell to Growth*. Polity Press, Cambridge 2007.
- Schatzki, Theodore R., *The Site of the Social: A Philosophical Account of the Constitution of Social Life and Change*. Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 2002.
- Schneider, F., Kallis, G. ja Martinez-Alier, J., Crisis or Opportunity? Economic Degrowth for Social Equity and Ecological Sustainability. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 18, No. 6, 2010, 511–518.

G. W. F. Hegel

Hengen fenomenologia (1807)

IV A. Itsetietoisuuden itsenäisyys ja epäitsenäisyys; herruus ja renkiys

178. Itsetietoisuus on *itsessään* ja *itselleen* siten, ja sen kautta, että se on itsessään ja itselleen toiselle. Toisin sanoen se on vain tunnus-tettuna. Tämä itsetietoisuuden kahdentuvan ykseyden käsite, tai itsetietoisuudessa realisoituvan äärettömyyden käsite on moniulotteinen ja monimerkityksinen kietoutuma. Sen momentit on näin ollen ajateltava ja tiedettävä yhtäältä tarkoin erillisinä, toisaalta tässä erossa erottamattomina. Ne on siis ajateltava ja tiedettävä aina vastakkaisissa merkityksissään. Eroavien momenttien kaksimieliisyys [*Doppelsinnigkeit*] kuuluu itsetietoisuuden olemukseen, siihen että itsetietoisuus on ääretön tai välittömästi sen määreisyuden vastakohta, jossa se on asetettu. Erittelemällä tämä henkisen ykseyden ja kautuva käsite tutustumme *tunnustamisen* liikkeeseen.

179. Itsetietoisuudelle on toinen itsetietoisuus; se on tullut *itsensä ulkopuolelle*. Tällä on kahtalainen merkitys: *ensiksi*: itsetietoisuus on menettänyt itsensä, koska se löytää itsensä *toisena* olemuksena; *toiseksi*: se on näin kumonnut toisen, sillä samalla se ei näe toista olemuksena, vaan *itsensä* toisessa.

180. Itsetietoisuuden täytyy kumota tämä *oma toisolemisen* [*Anderssein*]. Tämä on ensimmäisen kaksimieliisyyden kumoutuminen ja siten samalla toinen kaksimieliisyys. *Ensiksi*: itsetietoisuuden täytyy ottaa kumotakseen *toinen* itsenäinen oleva varmistuakseen siten *itsestään* olevana. *Toiseksi*: näin tehdessään se tulee kumonneeksi *itsensä*, sillä tämä toinen on se itse.

181. Tämä itsetietoisuuden kaksimielisen toisolemisen kaksimielinen kumoutuminen on samalla itsetietoisuuden kaksimielinen paluu *itseensä*. Itsetietoisuus saa nimittäin kumouksessa *ensimmäkin* itsensä takaisin, koska *oman* toisinolemisen kumoutumisen kautta se tulee uudelleen identtiseksi itsensä kanssa. *Toisaalta* se antaa samalla toisen itsetietoisuuden takaisin itselleen, sillä se oli itselleen toisessa. Itsetietoisuus kumoaa tämän olemisen toisessa ja päästää siten toisen jälleen vapaaksi.

182. Tämä itsetietoisuuden liike suhteessa toiseen itsetietoisuuteen on kuitenkin tällä tavoin tullut esitetyksi *yhden tekona*. Tällä yhden teolla itsellään on kuitenkin kahtalainen merkitys: se on yhtä hyvin sen *oma teko* kuin *toisenkin teko*. Toinen on nimittäin yhtä lailla itsenäinen ja itseriittoinen, eikä siinä ole mitään, mikä ei olisi sen itsensä välityksellä. Ensin mainitulla itsetietoi-

suudella ei ole vastassaan kohde sellaisena kuin halulla oli aluksi, vaan sillä on vastassaan itselleen oleva itsenäinen. Ensin mainittu ei mahda omin voiminensa jälkimmäiselle mitään ellei jälkimmäinen itse tee itsessään sitä, minkä ensinmainittu tekee sen suhteen. Liike on näin ollen erottamatta kummankin itsetietoisuuden kaksoisliike. Kumpikin näkee *toisen* tekevän saman minkä itse tekee; kumpikin tekee itse saman minkä vaatii toiselta. Sen vuoksi kumpikin myös tekee sen minkä tekee *vain* sikäli kuin toinen tekee samoin. Yksipuolinen toiminta olisi hyödytöntä, sillä sen tapahtumiseen, minkä tulee tapahtua, tarvitaan molempia.

183. Teko ei näin ollen ole kaksimielinen vain sikäli, että se kohdistuu niin *itse* kuin *toiseenkin*, vaan myös sikäli että se on erottamatta yhtä hyvin *yhden* kuin *toisenkin teko*.

184. Tässä liikkeessä tapaamme toistamiseen saman prosessin, joka näyttäytyi voimien leikkinä, nyt kuitenkin tietoisuudessa. Mikä tuossa prosessissa oli *meille*, on tässä äärijäsenille itselleen. Välijäsen on itsetietoisuus, joka jakautuu äärijäseniksi; ja kumpikin äärijäsen on tämä määrittämisyytensä vaihtuminen ja absoluuttinen siirtyminen vastakohtaansa. Tietoisuutena itsetietoisuus toki tulee *itsensä ulkopuolelle*. Silti itsensä ulkopuolella olemisessaankin se samalla pysyy itsessään, *itselleen*, ja sen itsensä ulkopuolella oleminen on *sille*. On itsetietoisuudelle, että se välittömästi *on* ja *ei ole* toinen tietoisuus; ja samoin on itsetietoisuudelle, että tämä toinen on itselleen vain sikäli kuin se kumoaa itsensä itselleen olevana ja on itselleen vain toisen itselleen olemisessa. Kumpikin on toiselle välijäsen, jonka kautta kumpikin välittää ja yhdistää itsensä itsensä kanssa; ja kumpikin on itselleen ja toiselle välittömästi itselleen oleva olemus, joka samalla on itselleen tällä tavoin vain kyseisen välityksen kautta. Itsetietoisuudet *tunnustavat* toisensa *vastavuoroisesti toisensa tunnustavina*.

185. Tätä tunnustamisen puhdasta käsitettä, itsetietoisuuden kahdentumaa ykseydessään, on nyt tarkasteltava sellaisena kuin sen prosessi ilmenee itsetietoisuudelle. Ensiksi esittäytyy näiden *epäyhtäläisyyden* puoli, eli välijäsenen jakautuminen äärijäseniksi, jotka äärijäseninä ovat vastakkainasettuneita ja joista toinen on vain tunnustettu, toinen vain tunnustava.

186. Itsetietoisuus on ensiksi yksinkertaista itselleen-

**”Vain elämän alttiiksi
asettamisessa tulee todistetuksi,
että itsetietoisuuden
olemuksena on vapaus.”**

olemista, itseidenttisyyttä, joka on saavutettu sulkemalla kaikki *toinen itsen ulkopuolelle*. Itsetietoisuuden olemus ja absoluuttinen kohde on sille *minä*; ja tässä *välittömydessä* eli itselleenolemisensa *olemisessa* se on *yksittäinen*. Se, mikä on sille toinen, on epäolennaisena, negatiivisesti karakterisoituneena kohteena. Toinenkin on kuitenkin itsetietoisuus – yhtä yksilöä vastaan astuu toinen yksilö. Näin *välittömästi* esiin astuvina ne ovat toisilleen tavalisten kohteiden tavoin; *itsenäisiä* hahmoja, *elämän olemiseen* (sillä oleva kohde on tässä määrittynyt elämäksi) uppoutuneita tietoisuuksia. Ne eivät ole vielä toteutaneet *toisilleen* absoluuttisen abstraktion liikettä, kaiken välittömän olemisen hävittämistä ja vain itseidenttisen itsetietoisuuden puhtaana negatiivisena olemisena olemista. Ne eivät myöskään ole vielä esittäytyneet toisilleen puhtaana *itselleenolemisena*, toisin sanoen *itsetietoisuuksina*. Kumpikin on toki varma itsestään, mutta ei toisesta, ja siksi niiden oma varmuus itsestään on vielä totuudetonta. Itsetietoisuuden totuus olisi näet käsillä vasta kun sen oma itselleenoleminen olisi esittäytynyt sille itsenäisenä kohteena, tai toisin sanottuna kun kohde olisi esittäytynyt tänä puhtaana varmuutena itsestä. Tämä ei kuitenkaan ole tunnustamisen käsitteen mukaan mahdollista muuten kuin siten että kumpikin – kuten toinen ensimmäiselle niin myös ensimmäinen toiselle – toteuttaa itsessään omalla teollaan, ja samalla toisen teon kautta, tämän itselleenolemisen puhtaan abstraktion.

187. Itsensä *esittäminen* itsetietoisuuden puhtaaksi abstraktioksi koostuu kuitenkin itsensä osoittamisesta kohteellisen [olemis-]tapansa puhtaaksi negatiiviseksi, tai sen osoittamisesta, ettei ole sidottu mihinkään määrittäytyyn *olemassaolemiseen*, ei ylipäänsä sidottu olemassa-

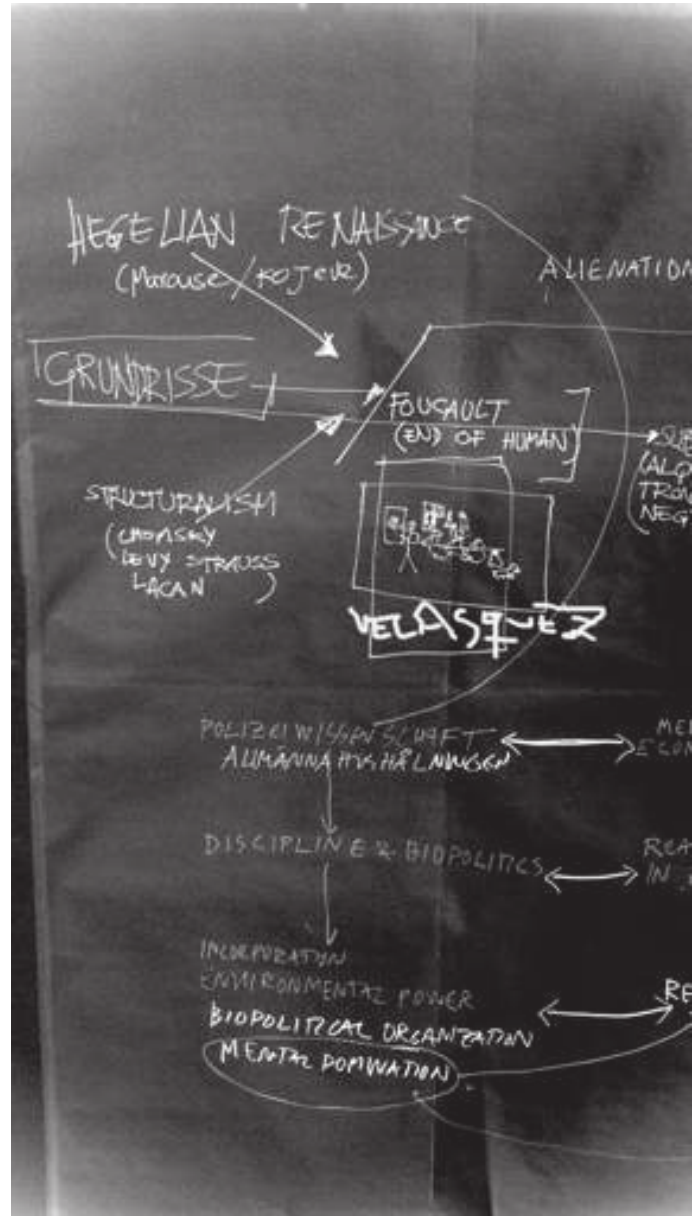
lemisen yleiseen yksittäisyyteen, elämään. Tämä esitys on *kaksinainen* teko: toisen teko ja teko oman itsen kautta. Sikäli kuin se on *toisen* teko, tavoittelee kumpikin toisen kuolemaa. Läsnä on kuitenkin myös toinen teko – *teko oman itsen kautta*; edelliseen tekoon näet liittyy oman elämän alttiiksi asettaminen. Itsetietoisuuksien suhde on määrittynyt siis siten, että ne todentavat itsensä ja toisensa kamppailussa elämästä ja kuolemasta. – Niiden on ryhdyttävä tähän kamppailuun, sillä *ollakseen itselleen* niiden on kohotettava varmuus itsestään *itselleenolemisena* totuuteen toisessa sekä itsessään. Vain elämän alttiiksi asettamisessa tulee todistetuksi, että itsetietoisuuden olemus on vapaus, ei *oleminen*, ei se *välitön* tapa jona itsetietoisuus astuu esiin, ei uppoutuneisuus elämän moninaisuuteen. Vain näin tulee todistetuksi ettei itsetietoisuudessa ole mitään annettua mikä ei olisi itsetietoisuudelle vain katoava momentti – että itsetietoisuus on vain puhdasta *itselleenolemista*. Yksilö, joka ei ole vaarananut elämää, voidaan hyvinkin tunnustaa *persoonaksi*, mutta hän ei ole saavuttanut tämän tunnustettuna olemisen totuutta itsenäisenä itsetietoisuutena. Kummankin on yhtä lailla haettava toisen kuolemaa kuin asetettava oma elämänsä alttiiksi, sillä toinen ei merkitse yksilölle yhtään itseä enempää. Yksilön olemus näyttäytyy sille toisena, se on itsen ulkopuolella ja näin ollen yksilön on kumottava itsensä ulkopuolella olemisensa. Toinen on monin tavoin sidonnainen ja oleva tietoisuus; sen täytyy nähdä toisinolemisensa puhtaana itselleenolemisena eli absoluuttisena negaationa.

188. Tämä todistus kuoleman välityksellä kuitenkin kumoaa juuri sen totuuden joka sen piti tuottaa, ja siten myös varmuuden itsestä ylipäänsä. Sillä kuten elämä

on tietoisuuden *luonnollinen* positio, itsenäisyys ilman absoluuttista negatiivisuutta, niin on kuolema tietoisuuden *luonnollinen* negaatio, negaatio ilman itsenäisyyttä. Jälkimmäisestä jää siten puuttumaan tunnustus vaaditussa merkityksessä. Kuoleman välityksellä on toki varmistunut, että kumpikin pani elämänsä alttiiksi eikä piitannut siitä itsessään eikä toisessa – ei kuitenkaan niille, jotka kävivät kamppailun. Ne kumoavat tässä vieraassa olemistavassa, joka luonnollinen olemassaolo on, asetetun tietoisuutensa, eli kumoavat itsensä ja kumoutuvat itselleenolemista tahtovina *äärijäseninä*. Vastavuoroisuuden pelistä katoaa kuitenkin näin olennainen momentti, jakautuminen vastakkaisten määreisyyskäsien äärijäseniksi. Välijäsen taas romahtaa kuolleeksi ykseydeksi, joka on jakautunut kuolleisiin, ei vastakkaisiin vaan pelkästään oleviin äärijäseniin. Kumpikaan osapuoli ei täten anna toista takaisin itselleen eikä kumpikaan saa itseään toiselta takaisin vastavuoroisesti tietoisuuden kautta, vaan ne päästävät toisensa vapaiksi vain yhdentekevästi, oliona. Niiden teko on abstrakti negaatio, eikä tietoisuudelle ominainen negaatio joka *kumoo säilyttäen ja ylläpitäen* kumotun ja siten selviytyy kumotuksi tulemisestaan.

189. Tässä kokemuksessa itsetietoisuudelle ilmenee, että elämä on sille yhtä olennaista kuin puhdas itsetietoisuuskin. Välittömässä itsetietoisuudessa yksinkertainen minä on absoluuttinen kohde, joka kuitenkin on meille eli sinänsä absoluuttinen välitys jolla on olennaisena momenttinaan pysyvä itsenäisyys. Tämän yksinkertaisen ykseyden raukeaminen on ensimmäisen kokemuksen tulos. Sen myötä on asettunut puhdas itsetietoisuus, sekä tietoisuus, joka ei ole puhtaasti itselleen vaan toiselle, eli on *olevana* tietoisuutena tai tietoisuutena *olioisuuden* hahmossa. Kumpikin momentti on olennainen. Koska ne ovat ensin epäyhtäläisiä ja vastakkain ja niiden reflektio ykseyteen on vielä saavuttamatta, ne ovat kaksi vastakkaista tietoisuuden hahmoa: yksi on itsenäinen hahmo, jolle olemus on itselleenoleminen; ja toinen on epäitsenäinen hahmo, jolle olemus on elämä tai oleminen toiselle. Ensimmäinen on herra, jälkimmäinen renki.

190. Herra on tietoisuus joka on *itselleen*. Se ei ole kuitenkaan enää vain tällaisen tietoisuuden käsite, vaan itselleen oleva tietoisuus, joka on välittynyt itsensä kanssa *toisen* tietoisuuden kautta. Tämän toisen tietoisuuden olemukseen kuuluu, että se on syntetisoitunut itsenäiseen *olemiseen* tai *olioisuuteen* ylipäänsä. Herra on suhteessa näihin kumpaankin momenttiin, *olioon* sellaisenaan eli halun kohteeseen, ja tietoisuuteen jolle *olioisuus* on olennaista. Ja koska herra [a] itsetietoisuuden käsitteenä on *itselleenolemisen* välitön suhde, mutta [b] nyt samalla välityksenä tai itselleenolemisenä, joka on itselleen vain toisen kautta, suhtautuu herra näin [a] välittömästi kumpaankin momenttiin ja [b] välittyneesti kumpaankin momenttiin toisen momentin kautta. Herra suhtautuu *renkiin välillisesti itsenäisen olemisen kautta*, sillä juuri tähän renki on sidottu. Itsenäinen oleminen on rengin kahle, josta se ei kyennyt abstrahoitumaan taistelussa. Tämä osoitti rengin epäitsenäisyyden

”Itsenäinen oleminen on rengin kahle, josta se ei kyennyt abstrahoitumaan taistelussa.”

eli sen, että sillä on itsenäisyys vain olioisuudessa. Herra sen sijaan on valta yli tämän olemisen, sillä herra todisti taistelussa sen pätevän hänelle vain jonakin negatiivisena. Koska herra on valta yli olemisen, ja koska tämä oleminen on valta yli toisen, on tämä toinen tässä syllogismissa alisteinen herralle. Herra suhtautuu samaten *olioon välillisesti rengin kautta*. Renki, itsetietoisuutena yleensä, suhtautuu olioon negatiivisesti ja kumoo sen. Olio on kuitenkin rengille samalla itsenäinen, eikä renki siten kykene negeeraamalla sitä tyystin hävittämään eikä pääsemään siitä näin eroon. Toisin sanoen renki ainoastaan *työstää* oliota. Herran osaksi sen sijaan *tulee* tämän välityksen kautta *välitön* suhde olioön sen puhtaana negaationa eli *nauttimisena*. Herra onnistuu siinä, missä halu epäonnistui: herra tekee kohteesta selvää ja saa sen nauttimisesta tyydytyksensä. Halulta tämä ei onnistunut olion itsenäisyyden vuoksi. Sen sijaan herra, joka on asettanut rengin olion ja itsensä väliin, yhtyy täten vain olion epäitsenäisyyteen ja nauttii sen tyystin. Olion itsenäisyyden puolen herra sen sijaan jättää rengille, joka työstää sitä.

191. Herra saa kummassakin näistä momenteista tunnustuksensa toisen tietoisuuden kautta. Toinen nimittäin asettaa itsensä niissä epäolennaiseksi, niin olion työstämisessä, kuin riippuvuudessaan määrätystä olemassaolemista. Toinen ei kykene kummassakaan tapauksessa täysin hallitsemaan olemista eikä saavuttamaan absoluuttista negaatiota. Tässä on siis käsillä se tunnustuksen momentti, että toinen tietoisuus kumoo itsensä itselleenolemisenä ja tekee täten itse sen, minkä ensimmäinen tekee sille. Samaten on käsillä toinen momentti, se että tämä toisen teko on ensimmäisen oma teko. Se minkä renki tekee, on nimittäin itse asiassa herran teko. Herra on vain itselleen oleminen tai olemus; herra on puhdas negatiivinen valta, jolle olio ei ole mitään, ja siten herra on tässä suhteessa puhdasta, olemuksellista tekemistä. Renki sen sijaan ei ole puhdasta, vaan epäolemuksellista tekemistä. Kyse ei ole aidosta tunnustuksesta, sillä läsnä ei ole sitä momenttia, että herra tekisi myös itselleen sen, minkä tekee toiselle, ja että renki tekisi myös toiselle sen minkä tekee itselleen. Näin on kehkeytnyt yksipuolinen ja epäyhtäläinen tunnustaminen.

192. Epäolemuksellinen tietoisuus on nyt herralle kohde, joka muodostaa *totuuden* herran varmuudelle itsestään. On kuitenkin ilmeistä, ettei tämä kohde vastaa käsitettään, ja että kohteesta jossa herra on toteuttanut itsensä, on tullut hänelle pikemminkin jotakin aivan muuta kuin itsenäinen tietoisuus. Se ei ole herralle itsenäinen, vaan pikemminkin epäitsenäinen tietoisuus. Herra ei siis ole varma *itselleenolemisenä* totuutena, vaan herran totuus on pikemminkin epäolemuksellinen tietoisuus ja sen epäolemuksellinen toiminta.

193. Tässä asetelmassa itsenäisen tietoisuuden *totuus* on *renkimäinen tietoisuus*. Tämä ilmenee aluksi *ulkona* itsestään, eikä itsetietoisuuden totuutena. Mutta kuten herruus osoitti, että sen olemus on päinvastainen sille mitä se tahtoo olla, niin myös renkiydestä tulee täydellistyneenä pikemminkin sen vastakohta, mitä se on vä-

littömästi: *takaisin* itseensä *pakotettuna* tietoisuutena se menee itsensä ja muuttuu todeksi itsenäisyydeksi.

194. Olemme nähneet vasta sen, mitä renkiys on suhteessa herruuteen. Renkiys on kuitenkin itsetietoisuus, ja meidän on tarkasteltava nyt sitä, mitä se on näin ollen sinänsä ja itselleen. Aluksi herra on renkiydelle olemus. Toisin sanoen *itsenäinen itselleen oleva tietoisuus* on aluksi renkiydelle totuus – totuus, joka ei kuitenkaan ole *renkiydelle* vielä siinä itsessään. *Tosiasiassa* vain renkiydellä on siinä *itsessään* tämä puhtaan negatiivisuuden ja *itselleenolemisen* totuus, sillä se on *kokenut* tämän olemuksen itsessään. Tämä tietoisuus on nimittäin ollut ahdistunut, ei tästä tai tuosta syystä, eikä tänä tai tuona hetkenä, vaan koko olemuksensa puolesta. Se on näet tuntenut kuoleman, absoluuttisen herran pelon. Täten se on purkautunut sisäisesti, järkkynyt läpikotaisin, ja kaikki kiinteä siinä on siirtynyt paikoiltaan. Tämä puhdas yleinen liike, kaiken pysyvän absoluuttinen virtaavaksi tuleminen, on kuitenkin itsetietoisuuden yksinkertainen olemus, absoluuttinen negatiivisuus, *puhdas itselleenoleminen*, joka näin ollen kuuluu tähän tietoisuuteen. Tämä puhtaan itselleenolemisen momentti on myös *sille*, sillä kyseinen momentti on sille *kohteena* herrassa. Renkitietoisuus ei ole kuitenkaan pelkästään tämä yleinen purkautuminen *ylipäänsä*, vaan palvelemisessa renkitietoisuus myös toteuttaa purkautumisen *aktuaalisesti*. Se kumoo palvelemisessä riippuvuutensa luonnollisesta olemassaolemista kaikissa sen *yksittäisissä* momenteissa ja työstää sen pois.

195. Absoluuttisen vallan tunne on kuitenkin sekä yleisesti että palvelemisen yksittäisyyksissä vain purkautumista *sinänsä*, ja vaikkakin herran pelko toki on viisauden alku, on tietoisuus pelossa vasta [abstraktisti] *itselleen*, vaan ei *itselleenolemista*. Sen sijaan työssä tietoisuus tavoittaa itsensä. Momentissa, joka vastaa halua herran tietoisuudessa, palvelevan tietoisuuden osaksi näytti jäävän epäolennainen suhde olioön, sillä olio säilytti tässä suhteessa itsenäisyytensä. Halu on varannut itselleen kohteen puhtaan negeeraamisen ja siten sekoittumattoman itseyden tunteen. Tämä tyydytys on näin ollen kuitenkin vain katoavaa, sillä siitä puuttuu *kohteenlinen* puoli eli *pysyvyys*. Työ sen sijaan on *lykäettyä* halua, *pidätettyä* katoamista – toisin sanoen työ *muokkaa*. Negatiivisesta suhteesta kohteeseen tulee kohteen *muoto* ja jotakin *pysyvää*, sillä kohteella on itsenäisyys nimenomaan työskentelevälle. Tämä *negatiivinen* väljäsen eli muokkaava *tekeminen* on samalla tietoisuuden *yksittäisyys* tai sen puhdas itselleenoleminen, joka nyt itsensä ulkopuolisessa työssä astuu pysyvyyden elementtiin. Työskentelevä tietoisuus saavuttaa täten intuition itsenäisestä olemisesta *omana itsenään*.

196. Muokkaamisella ei ole kuitenkaan pelkästään tämä positiivinen merkitys – se että palveleva tietoisuus tulee siinä *olevaksi* puhtaana *itselleenolemisenä*. Sillä on myös sen ensimmäiseen momenttiin nähden vastakkainen negatiivinen merkitys – pelko. Olion muokkaamisessa tietoisuuden oma negatiivisuus, sen itselleenoleminen tulee nimittäin kohteeksi tietoisuudelle vain sen kautta, että se kumoo vastassa olevan *muodon*. Tämä

kohteena oleva *negatiivinen* on kuitenkin nimenomaan se vieras olemus, jonka edessä tietoisuus on järkkynyt. Nyt tietoisuus kuitenkin tuhoaa tämän vieraan negatiivisen, asettaa *itsensä* negatiivisena pysyvyyden elementtiin, ja tulee täten *itselleen, itselleenolevaksi*. Herrassa itselleenoleminen on palvelevalle tietoisuudelle *toinen* eli on vain *sille*; pelossa itselleenoleminen on *siinä itsessään*, muokkaamisessa itselleenolemisen tulee palvelevalle tietoisuudelle *sen omaa*, ja se tulee tietoiseksi siitä, että se itse on *sinänsä* ja itselleen. Muodosta ei tule sen *ulkoistamisen* kautta renkitietoisuudelle siihen itseensä nähden toista, sillä juuri tämä muoto on palvelevan tietoisuuden puhtaasta itselleenolemista, joka näin tulee sille totuudeksi. Tämän uudelleenlöytämisen kautta renkitietoisuus saavuttaa oman mielensä – ja nimenomaan työssä jossa se näytti vain *vieraalta mieleltä* [*fremder Sinn*]. – Tälle reflektiolle kumpikin momentti – sekä pelon ja palvelun yleensä momentti, että muokkaamisen momentti – on välttämätön, ja kumpikin yleisellä tavalla. Ilman palvelun ja kuuliaisuuden kuria pelko pysyy muodollisena, eikä ulotu yli olemassaolemisen tiedostetun aktuaalisuuden. Ilman kultivoivaa muokkaamista pelko pysyy sisäisenä ja mykkänä, eikä tietoisuus tule itselleenolevaksi. Mikäli tietoisuus harjoittaa muokkaamista ilman edeltävää absoluuttista pelkoa, se on vain tyhjänpäiväistä omapäisyyttä, sillä sen muoto tai negatiivisuus ei ole negatiivisuutta

sinänsä, eikä sen harjoittama muokkaaminen voi siksi antaa sille tietoisuutta itsestään olemuksena. Mikäli se ei ole kohdannut absoluuttista pelkoa, vaan pelkästään jotakin ahdistusta, on negatiivinen olemus pysynyt sille ulkoisena, eikä sen substanssi ole tuon olemuksen läpikotaisin leimaama. Mikäli kaikki sen luonnollisen tietoisuuden sisällöt eivät ole järkkyneet, kuuluu se *sinänsä* vielä määrättyyn olemiseen; oma mieli on tällöin *omapäisyyttä*, vapautta joka kuuluu vielä renkiyden piiriin. Yhtä vähän kuin puhdas muoto voi tulla sille olemukseksi, niin vähän se on yksittäisen yli ulottuvaksi katsottuna yleistä muokkaamista, absoluuttinen käsite. Se on pikemminkin taitavuutta, joka hallitsee ainoastaan jotakin, vaan ei yleistä, eikä kohteellista olemusta kokonaisuudessaan.¹

Suomentanut Heikki Ikäheimo

(alun perin: Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, Philosophische Bibliothek Band 414, Felix Meiner, Hamburg 1988, 127–135).

Viite & kirjallisuus

1. Kappaleiden numerointi noudattaa englanninnosta *Hegel's Phenomenology of Spirit*. Käänt. A. V. Miller. Oxford University Press, Oxford 1977.

NAISTUTKIMUS

kvinnoforskning

TILAA NYT JA PYSY
AJAN TASALLA!

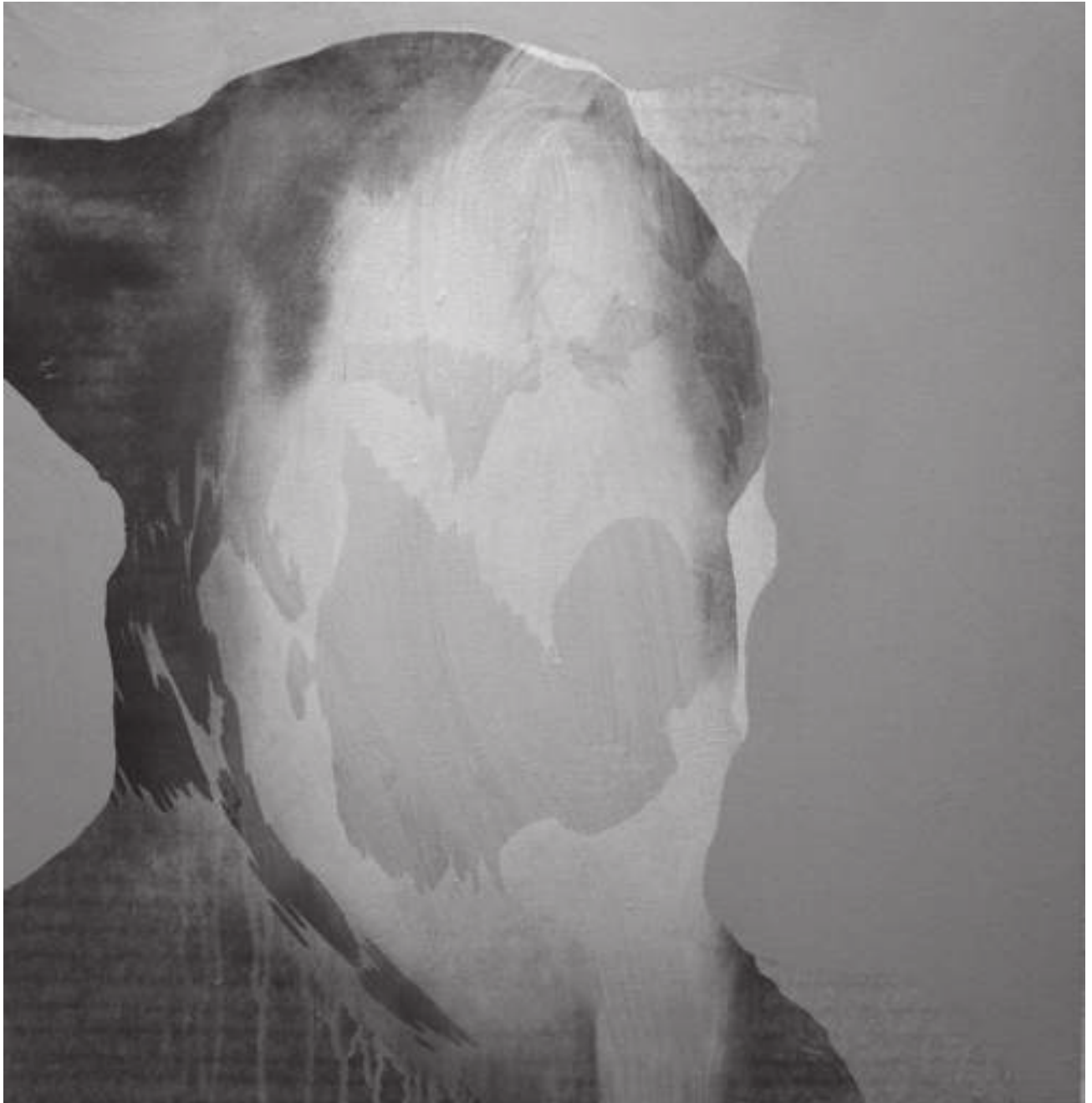
Suomen ainoa nais- ja sukupuolentutkimukseen keskittyvä akateeminen julkaisu

4 numeroa/vuosi

Kestotilaus*	50 €
Opiskelijan kestotilaus*	25 €
Kestotilaus yhteisöille*	60 €
Kestotilaus ulkomaille	50 €
Vuosikerta kotimaahan	60 €
Vuosikerta ulkomaille	65 €

*sis. Suomen Naistutkimuksen Seuran jäsenyyden, jolla mm. alennusta naistutkimuspäivien osallistumismaksusta

tilaukset: iO Kustantajapalvelut asiakaspalvelu@kustantajapalvelut.fi
puh.0342465340 TAI <http://www.kultti.net/tilaus/139/>
lisätietoa: <http://www.nt-suns.org/index.php?pid=26/> naistutkimuslehti@ulapland.fi

Parvi/häiriö/mielivalta

Hallinta on avainsana Euroopan rakentamisessa. Pelkkä hallinta. Hallinta ilman mitään siitä itsestään erillistä syytä tai päämäärää. Mitä se tarkoittaa? Tahdon ja ajattelun automaatiota. Abstraktin yhdistettävyyden juurruttamista elävien organismien välisiin suhteisiin. Valintojen tekemisen teknistä alistamista yhteensopivuuden logiikalle. Yhteensopivien fragmenttien rekombinaatiota, niiden uusia ja uusia järjestelyjä. Yhteistyötä ilman muistia.

Euroopan kokonaisuutta ajatellaan kansallismielisen, ideologisen ja yhteiskunnallisen kiihkon ja intohimon nujertamisena. Jopa Euroopan estetiikkaa luonnehtii tarkoituksellinen frigiditeetti, joka etäännyttää meitä Euroopan moderniteetin romanttisesta tulkinnasta. Tästä näkökulmasta katsoen Eurooppa on täysin postmoderni rakennelma. Tarkastellessamme Euroopan unionia tarkastelemme itse asiassa valtaa sen politiikanjälkeisessä toimintakunnossa.

Euroopalla ei ole enää kulttuurista identiteettiä, vaan sen identiteetti perustuu silkalle vaurastumiselle. Eurooppa ei ole samastunut poliittiseen kiihkeyteen, suuriin ideologisiin visioihin tai karismaattisiin johtajiin, vaan mielikuvaan trendikkäistä pankkiireista. Siinä ainoa tuntoimerkki tämän heterogeenisen unionin identiteetistä. Tähän asti se onkin toiminut. Eurooppa on menestynyt, kun talous on kyennyt takaamaan kasvavan varallisuuden tason ja monetaristinen dogma on auttanut taloutta kasvamaan.

Mutta mitä seuraavaksi? Mitä jos Eurooppa kadottaakin tämän varallisuuden ja kasvun kaavansa? Koska talousarkkitehtuuri on ollut sen ainoa turva, selviääkö Eurooppa rahoitusromahduksesta ja mullistuksista, jotka sitä seuraavat? EU ei ole demokratia: sitä hallitsevat autokraattinen Euroopan keskuspankki sekä finanssiluokka, jotka eivät ole vastuussa kansalaisille eivätkä parlamentille. Keväällä 2010 Kreikan maksukyvyyn ongelmat ja sen maksujen laiminlyönnin uhka antoivat eurokraateille mahdollisuuden perustaa Talousterrorin Toimisto. Vihdoin saavutettiin se poliittinen yhtenäisyys, jota monet kommentaattorit ja intellektuellit ovat vuosia vaatineet, viimein euroalueemme toimi koordinoitulla tavalla. Ikävä kyllä tämä yhteinen tahtomme on nyt juuri niiden uusliberaalien talousoppien yhä jäykempi toimeenpano, jotka jo hallitsevat eurooppalaista yhteiskuntaa ja jotka ovat aivan ongelmiemme ytimessä. Poliitikka otti ohjat käsiinsä vain tehdäkseen ehdottoman varmaksi sen, että talous johtaa unionia.

Tässä onkin mielivallan toimintakaava: poliittinen tahto korvataan automaattisten muodollisuuksien järjestelmällä, joka pakottaa todellisuuden kyseenalaistamattomuuden logiikan viitekehukseen. Taloudellinen vakaus, kilpailukyky, työvoimakustannusten alentaminen, eläkeiän nostaminen, tuottavuuden kasvu, halpa

energia – siinä EU:n arkkitehtuuri. Hallinta perustuu näille dogmaattisille aksioomille, itseäänselvyyksille, joita ei voi haastaa ja joista ei voi keskustella. Mutta siinä onkin niiden logiikka. Niistä on turha väitellä, sillä niillä ei oikeasti ole mitään erityistä (ainakaan talusteoreettista) merkitystä, joka voitaisiin kiistää. Ne ovat lähtökohtia, joita voidaan vain seurata, toistaa ja noudattaa, kuin huomaamatta. Ajatus tai toiminta, joka ei ole yhteensopiva niiden kanssa, ei yksinkertaisesti toimi. Siksi voimme sanoa, että näissä ”pysäytetyissä mielipiteissä” on kyse ajattelun ja toiminnan edellytysten organisoinnista.

Aristoteleelle aksiooma tarkoittaa juuri tällaisia yleisiä kaikkien jakamia lähtökohtia, kaikkein yleisimpiä periaatteita, jotka estävät ja pysäyttävät liikkeen ja merkityksen, syiden ja seurausten loputtoman regressioon. Aristoteles sanoo: ”on oltava jokin pysähdys”¹. Matematiikassa aksiooma on lähtökohta, jota itseään ei voida perustella tai oikeuttaa mutta joka sen sijaan toimii perustana ja oikeuttajana, tai eräänlaisena itseäänselvyytenä kaikille muille askelille ja propositioille: aksioomien valinta käsittää niiden teknisten perusermien valinnan, jotka jätetään perustelematta, koska yritys perustella kaikki termit johtaisi loputtomaan regressioon. Modernit keskustelut aksiomaatiikasta liittyvät juuri tähän edellytyksien ja arbitraaristen lähtökohtien aiheeseen. Modernin matematiikan voi sanoa syntyneen sillä hetkellä, kun aksioomia alettiin pitää arbitraarisina postulaatteina. Matematiikassa ei valita aksioomia sattumalta vaan etsitään sellaisia, joilla on oikeanlaisia seurauksia. Aksioomien ei enää ajatella olevan sisäisesti oikeudenmukaisia. Niiden validiteetti, jos niillä sellaista on, tulee vain ja ainoastaan niiden synnyttämien rakenteiden hyödyllisyydestä. Juuri tästä on nyt kyse.

Hyväksyessämme ”pysäytetyn mielipiteen” hyväksymme sen sellaisenaan, kuin jo sanotun tai tiedetyn toistona, joka ei tuo keskusteluun mitään uutta eikä kerro meille mitään. Tai oikeastaan hyväksymme pysäytetyn mielipiteen lausujan, emme sen vuoksi, mitä hän sanoo, vaan sen vuoksi, mitä hän on: hyväksymme siis henkilön sellaisenaan. Tämä voima saada läpi sisällyksetön ”sanoma”, joka ei siis viittaa mihinkään itsensä ulkopuolella, määrittää auktoriteetin: sisällyksetön ”sanoma” on puhdas käsky. Siitä ei voida keskustella, sitä voidaan vain seurata ja noudattaa. Itseäänselvyydellä on siis puhtaan käskyn rakenne, jossa keino irtoaa päämää-

rästä. Puhdas käsky katkaisee päämäärän, syyn tai erityisen merkityksen ja toimenpiteen yhdyssiteen. Sikäli se ei toteuta mitään eikä sano mitään vaan pelkästään näyttäytyy ja toimii: liikainformaation ja merkityskaoksen tilanteessa, jossa merkitykset karkaavat ja kaikki syyt ja perusteet ovat arbitraarisia, se ei voikaan sanoa mitään, se ei voi tehdä muuta kuin näyttäytyä ja toimia. Pelkkä hallinta organisoii ja ohjaa ennalta toimintaa ja ajattelua asettamalla toiminnan ja ajattelun edellytyksiä, joita ei voida kuin seurata. Tämä saattaa kuulostaa abstraktilta, mutta takaamme, että se tuntuu ruumiillisesti.

Mielivallassa on kyse hallitsemattomuuden hallinnasta eli sellaisen järjestelmän hallinnasta, joka on liian monimutkainen hallittavaksi toimintaa ulkopuolelta ohjaavan periaatteen (merkityksen, syyn, tarkoituksen, päämäärän) kautta. Kun tästä pelkistyksestä tulee mahdollonta, kun tahdonalaisesta ja merkityksenvaraisesta hallinnasta tulee epävarmaa ja sattumanvaraista, hallinta omaksuu mielivaltaisen moodin. Sen toiminnan piirteitä ovat:

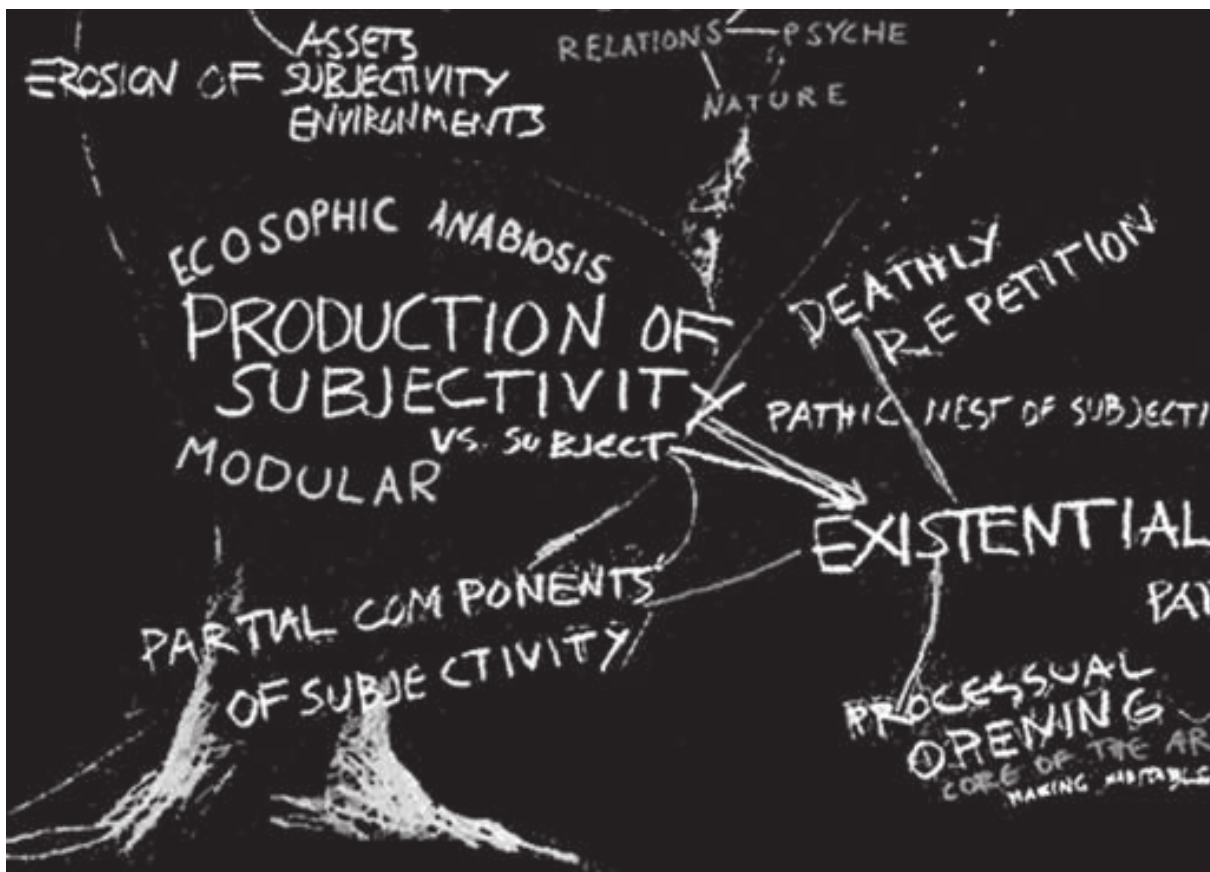
- Teknisten toimintojen abstrakti ketjuttaminen toisiinsa vs. vanhaa poliittista hallintaa luonnehtiva informaatiovirran tietoinen prosessointi
- Ei-merkityksellisten osasten pelkkä yhdistettävyyys vs. järjestyksen dialoginen muodostaminen konjunktiossa
- Toiminta ilman merkitystä suoraan hermojärjestelmien ja affektien kautta vs. toiminta kielen ja tietoisuuden alueella
- Automaattinen sopeutuminen mihin tahansa vs. konfliktien ja dialogien kautta saavutettu konsensus ja jaetut merkitykset

tien ja dialogien kautta saavutettu konsensus ja jaetut merkitykset

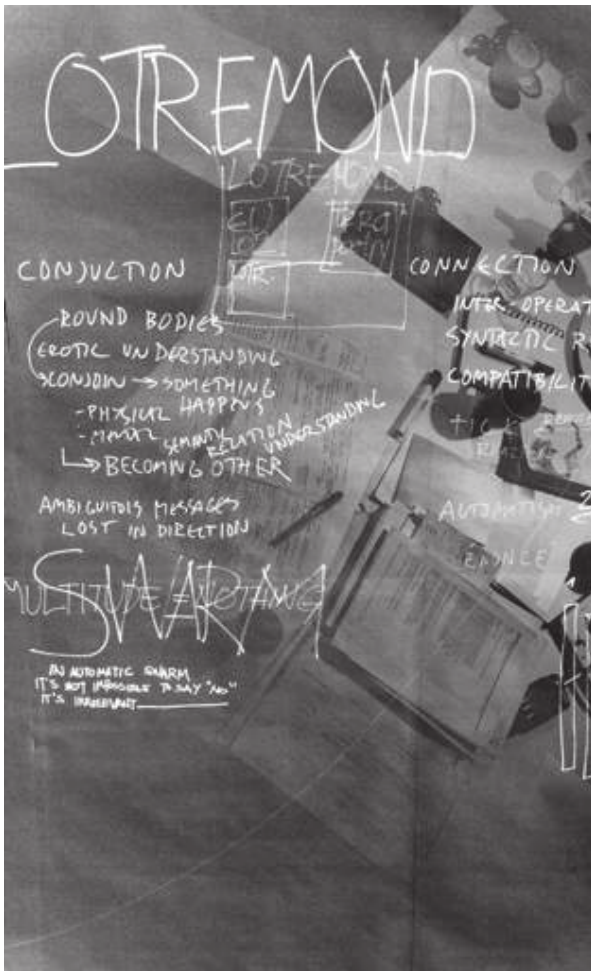
- Häiriöiden jatkuva modulointi vs. ennakointi ja suunnittelu
- Sosiaaliseen peliin liittyvien toimijoiden etukäteinen yhteensovitus vs. vastakkaisten intressien ja projektien poliittinen välitys
- Elämän ympäristöjen ja mahdollisuuksien organisointi vs. aktuaalisen toiminnan (erityisten ajassa ja paikassa suoritettavien tekojen) organisointi
- Pragmaattinen funktionaalisuus eli arbitraarinen suhde erillisiin päämääriin, tarkoituksiin ja institutionaalisiin konteksteihin (keino ilman päämäärää) vs. toiminnan oikeutus suhteesta lakiin, normiin, erityiseen instituutioon tai niiden tehtäviin (keino päämäärään)
- Järjestelmän kompleksisuuden retoriikka vs. historiallisen dialektiikan retoriikka

Talous/hallinta

Rajallinen kyky tietää, informatiovaje, joka on vain toinen nimi informaation liiallisuudelle, on ollut alusta pitäen talouden ja hallinnan yhtälön keskiössä. Viljakaupan analyysi poliittisen taloustieteen alkuhetkillä 1700- ja 1800-lukun vaihteessa oli erityisesti tarkoitettu osoittamaan se piste, jossa hallinta oli aina liikaa hallitsemista. Oli kyse sitten fysiokraattien taulukosta (Quesnay), jonka tarkoitus oli tehdä näkyväksi arvon ja varallisuuden kierron muodostuminen, tai Smithin

Valokuva: Tero Nautha

näkymättömästä kädestä, joka oletti voittoa etsivien yksilöiden ja yleisen varallisuuden lisääntymisen välisen kytkennän luontaisen näkymättömyyden, poliittinen taloustiede pyrki näyttämään aina perustavaa laatua olevan yhteensopimattomuuden taloudellisen prosessin optimaalisen kehityksen ja (valtion) hallinnan maksimoinnin välillä. Hallinnan mahdollisuuden rajallisuus oli suora seuraus sen rajallisesta kyvystä tietää taloudellisen prosessin kokonaisuutta. Poliittiselle taloustieteelle talouden säännönmukaisuudet (havaitussa varallisuus/väestö -suhteessa) ilmaisivat lyhyesti sanottuna fundamentaalisti erilaista rationaliteettia kuin aikaisempaa kameralistista talousajattelua luonnehtinut kaiken hallinta. Näin talous sai modernin mielensä omalakisena todellisuuden alanaan.

Toteamus, että talous johtaa Euroopan unionia, tavoittaa kuitenkin jotain hyvin oleellista talouden ja hallinnan muuttuneesta suhteesta. Tiedon ja huomion taloudessa arvonmuodostuksen mekanismit ovat levittäytyneet yli "taloudeksi" rajatun alueen (koko elämän aikaan, koko yhteiskuntaan, subjektiviteetin tuotantoon) ja taloudesta on jälleen tullut hallintaa ilman mitään siitä itsestään erillistä syytä ja tarkoitusta. Taloudesta näyttää tulleen hallinnan paradigma sen alkuperäisessä merkityksessä oikonomiana (eikä sen modernissa mielessä). Siksi talous, ymmärrettynä *pelkkänä hallintana* on keskeinen

avain aikamme poliittisiin kysymyksiin.

Mutta millaista erityistä hallinnan muotoa talous sitten tarkoittaa? Aristoteleelle *oikonomia* ei ole episteminen paradigma eli se ei voi muodostaa tiedettä. Se ei ole *episteme* vaan *praksis*, eli siihen kuuluvia toimenpiteitä ja päätöksiä voi ymmärtää vain suhteessa tiettyyn tilanteeseen ja tiettyyn ongelmaan. Taloutta eivät toisin sanoen sido totuus tai pysyvät säännöt, vaan sille luonteenomaista ovat jatkuvasti muuttuvat tilanteet ja niiden vaatimat muuttuvat ja jopa ristiriitaiset toimenpiteet. Ksenofon käyttääkin metaforaa matkalla olevasta laivasta, jonka miehistössä kaikki vastaavat kaikesta, luovien ja muuntaen toimintaansa jatkuvasti muuttuvien olosuhteiden mukaan. Nämä *ad hoc*-toimenpiteet elävät aina tilanteen mukaan, eikä *oikonomiassa* ole koskaan pysyvää totuutta, vaan asioita pikemminkin järjestetään ja junailaan kulloisenkin tilanteen mukaan. Absoluuttinen totuus ja hyvä elämä (poliittinen elämä) eivät ole sen kannalta olennaisia. Ensisijaista *oikonomialle* on aina toimivuus, ei totuus. Siksi kreikkalaisesta perspektiivistä politiikkaa ei voi pelkistää talouteen. Aristoteleelle ja Ksenofonille taloudenpito eroaakin politiikasta kuten *oikos* eroaa kaupunkivaltiosta, *poliksesta*. Juuri tästä erosta seuraa talouden ja politiikan välinen erottelu: talous ei koskaan ole lakien tai totuuden hallitsemaa.

Siksi voimme sanoa, että talous hallintana on olennaisesti "laitonta", anarkista tai perustatonta (*an-arché*). Sillä ei ole perustaa tai alkuperää, mitään siitä itsestään erillistä päämäärää tai tarkoitusta. Kun toiminnalla ei ole perustaa, sen politiikka ja etiikka muuttuvat hyvin ongelmallisiksi. Siitä tulee mielivaltaista. Oikonomian *an-arkkisen* luonteen kautta löydämmekin tien hallinnan kysymyksen ytimeen, kysymykseen sen mahdollisuudesta ja sen välttämättömyydestä. Mikäli toiminnalla olisi jokin itsensä ulkopuolinen pysyvä syy, tarkoitus tai merkitys, ei sitä voisi ohjata ja hallita. Hallinnan ja anarkian välillä on toisin sanoen salainen solidaarisuus. Tämän seurauksena hallinnan mahdollisuuden perusta on sen perustattomuudessa. Taloutta hallintana on vain, koska sen muodostavat tekijät ovat arbitraarisia.

Tämä olisikin hyvä muistaa nyt keväällä 2010 Kreikan ja Euroopan Unionin talouskriisin partaalla, kun rationaalinen, totuuden ja talouden lainalaisuuksien nimeen vannova pohjoinen rahatalouden Härkä yrittää jälleen raikata vaihtoehdottomuuden nimissä Eurooppa-neitoa. Valehteleva, degeneroitunut, korruptoinut, laista piittaamaton, joustavasti pragmaattinen, katolinen "etelä" (ja tietysti ortodoksinen "itä") ilmaisevat kuitenkin paljon paremmin arvonmuodostuksen mekanismeja tiedon ja huomion taloudessa, jossa totuus on suhteellista ja toiminnan perusteet ja säännöt muuttuvat viikosta toiseen. Protestanttinen "pohjoinen" tietää tämän omien kähmintöjensä, rahoitusotkujensa ja säännöistä välittämättä jättämistensä keskellä varsin hyvin. Se on tekopyhä ja kyyninen. Talouden "lakien" ja "totuuksien" aika on yksinkertaisesti ohi. Silti kreikkalaisiin kohdistettavia "talouden lainalaisuuksia" säestää yleiseurooppalainen hymisevä konsensus. On kyse pelkästä hal-

linnasta, joka vaatii vastaan ottamistaan ilman selityksiä, sellaisenaan. Euroopan kriisi on taloudellinen vain tässä mielessä. Sen ratkaisu ei tule koskaan löytyämään ”taloudelliselta” tasolta.

Kompleksisuus/kaaos/merkitys

Ajatelkaamme kompleksisuutta informaation kannalta eli suhteena semioottisen virran ja vastaanottajana ja tulkit-sijana toimivan mielen välillä (maailma aivojen vastaanottamana semioottisena virtana). Aivojen ja maailman ketjussa syntyy kaaos, kun häiriö eri nopeuksia käyvien tasojen välillä tekee jatkuvasti lisääntyvien semioottisten virtausten hallinnan mahdottomaksi inhimilliselle älylle. Kaaos tarkoittaa ympäristöä, joka on liian monimutkainen ja monitahoinen, jotta sen voisi käsittää meille mahdollisten ymmärrysmallien avulla. Se tarkoittaa ympäristöä, jonka kulku on meille yksinkertaisesti liian nopeaa, vaikeaa ja omavaltaista, jonka monimutkaisuus on liian paksua, liian kiihkeää ja liian vauhdikasta aivoillemme käsittää, tulkita tai tavoittaa. Puhumme kaaoksesta kun tällainen arbitraarisuus, epämääräisyys ja epävarmuus alkaa levitä joka puolella ympäristössämme.

Maaailman matematisaatio, modernin tieteellisen metodologian ydin, on ympäristön suhteellistamista ja alistamista mittaamiselle. Järjen latinankielinen kantana (*ratio*) viittaaakin mittaamisen mahdollisuuteen. Tämä toimenpide ei ole mahdollinen ilman pelkistystä, joka leikkaa pois kaiken ymmärrettävän yli menevän merkkien loputtomasta kulusta. Ymmärrettävän kysymys on ratkaiseva siirryttäessä kaaoksesta järjestykseen. Tieteellinen mieli ei pysty tuottamaan tietoa synnyttämättä rajoja. Poliittinen mieli ei pysty päättämään ilman rajoja. Itse asiassa moderni mieli kykenee tarkastelemaan vain sitä, mikä on ymmärrettävää tiedon perspektiivistä ja sitä mikä on merkityksellistä hallinnan perspektiivistä. Unohda irrationaalinen, unohda mytologinen, unohda hullu, naurettava, haltioitunut, houraileva ja suunniltaan oleva. Kaikki nämä elämän mielettömät puolet on suljettava psykiatrisen tieteen rakentamaan hullujenhuoneeseen.

Machiavelli erottelee onnen ja tahdon alueen. Ruhtinas on hän, joka alistaa onnen tahdolle, järjestykselle, ennakoitavuudelle, mitalle. Mutta mitä onni (Fortuna) on? Se on poliittisen järjestyksen uhka, nainen, ihmisenä olemisen ehdoissa piileskelevä kaaos. Jos ruhtinas haluaa hallita, on hänen viillettävä Fortunan äärettömyydestä irti pieni ymmärrettävä palanen, tiettyjen tapahtumien kapea ala. Kaaoksen synkkä kontrolloimaton äärettömyys on aina syntyneen järjestyksen taustalla. Rytmä on se avain, joka tekee onnen ja tahdon, todellisuuden ja järjen tahdistamisen mahdolliseksi. Mutta vain pieni osa todellisuudesta voidaan tahdistaa järjestyksensä kanssa ja vain pieni osa onnesta voidaan tahdistaa poliittisen tahdon kanssa. Tätä pientä osasta järjestyksen hallitseva äly pitää ymmärrettävänä. Hallinnan illuusio voi toimia, kun infosfääri on ohut ja informaation kulku on niin hidas, että poliittinen tietoisuus onnistuu leikkaamaan

pienen alueen, jota se yrittää suojata ympäröivältä hallitsemattomuudelta. Tämä välitys on kuitenkin nyt kriisissä. Mediavirran nopeutuminen – kollektiiviseen mieleen vaikuttavan semiosiksen virran kiihtyminen – hajottaa rytmiä, jonka perimme modernilta ajalta. Kaaos tulvii jälleen esiin, kun mekaanisen teorian ja poliittisen tahdon kertosaakeet ovat tulleet liian hitaiksi digitaalisen informaation globaaleille virtauksille. Ymmärrettävän suojaava muuri on murtunut, koska emme voi enää erotella merkityksellistä merkityksettömästä, olennaista epäolennaisesta, relevanttia epärelevantista siinä sähköisessä virtauksessa, joka valtaa huomiotamme ja aikaamme.

Merkitystä voidaan lähestyä todellisuuden pelkistämisenä äärelliseksi ilmaisuuden ketjuksi. Kun infosfääri on niin hidas, että mieleemme ehtii seuloa, katsastaa, siivilöidä, läpivalaista ja tarkastella sitä, voimme uuttaa merkitystä, löytää yhteisen rytmin, harmonian: sen mitä Félix Guattari kutsui kertosaakeeksi. Kun infosfääri kylästä huomioaikaamme, kun semioottisen virran nopeus on liikaa informaation rationaalille prosessoinnille, puhumme informaatiotulvasta ja kompleksisuudesta. Merkitys karkaa, eikä siihen päästä enää käsiksi äärellisenä ilmaisuna ja työkykyisenä keinona vuorovaikutukseen ja ymmärrykseen. Juuri tässä merkityksen karkaamisessa, kaaoksessa, piilee hallinnan uusi mahdollisuus.

Merkityksettömyys/halun hallinta

Millaista voi olla hallinta ilman merkitystä? Teoksen *Kapitalismi ja skitsofrenia* toisessa osassa *Mille Plateaux* Deleuze ja Guattari täydentävät analyysiaan merkityksettömän merkin toiminnasta ja sen erosta suhteessa despootiseen merkkiin. Despootinen merkki on dekodattu primitiivinen merkki eli merkki, joka merkitsee vain merkkiä, mutta joka ylikoodataan eräänlaisena ”merkityskeskukseksi” toimivalla despootilla: dekodattu paikallinen merkitys reterritoralisoidaan despoottiin. Despootinen merkitys on kuin tästä keskuksesta lähtevä spiraali, joka kiertää keskusta ja päättyy muuriin. *Mille Plateaux*’ssa Deleuze ja Guattari täsmentävät, että merkityskeskus on ennen kaikkea ”kasvot”, joihin kaikki dekodatut merkit lopulta kiinnittyvät (Kristus, Valkoinen Mies). *Merkityksen* ja *kasvojen* sijaan merkityksetöntä merkkiä luonnehtivat *subjektivoituminen* ja *pois kääntyneet kasvot*. Kun despootin transsendentti merkitsijä vakiinnuttaa merkityksiä merkityskeskuksestaan, merkityksettömyyden eli karkaavien merkitysten aikakaudella merkitys on loputtoman avoin subjektiviisille merkityksille: despootti on kääntänyt kasvonsa pois, yksi suureni merkitsijä ei enää hallitse, keskustaa ei enää ole, emme tiedä mitä tämä tai tuo merkitsee. Ilman lupaus lopusta tai päätepisteestä, jonka keskitetyllä merkityksellä läpikotaisin kyllästetty järjestelmä takasi, tulkinasta tulee mieletöntä ja loputonta. Kaikki lähtee liikkeelle, mikään ei tunnu pysyvän paikoillaan, arvo kelluu. Heitettynä kieleen vailla jumalallista sanaa, joka takaisi mahdollisuuden pelastautua merkitysväitteiden loputtomasta pelistä, löydämme itsemme yksin sanojemme

kanssa, yksin ja eksesissä kielen ja merkitysten kanssa, jokaisen seuraavan perustan jo valmiiksi hylkääminä.

Kyynisyys tarkoittaa tätä Jumalan hylkäämistä ja kaikkien syiden ja merkitysten turhuuden kokemista. Mutta kuinka merkityksetön merkki voi toimia hallinnan ”semiologisena muotona”? Mikä on sen organisaattorinen periaate Jumalan kuoltua? Mitä on hallinta ilman merkitystä?

Deleuze ja Guattari selittävät, että kun despoottin kasvat kääntyvät pois, kyse ei enää ole merkityksen hallinnasta, hallinnasta merkityksen kautta, vaan suoraan halun hallinnasta. Se ei pyri kommunikoimaan tai välittämään informaatiota ja merkitystä, vaan luomaan suoraan suhdetta maailmaan. Enää ei ole edes tarvetta vallan transsendentille keskukselle vaan vain immanentille ja tosiasialliseen sulautuvalle, joka toimii sisäisen subjektivoitumisen ja normalisoinnin kautta.

Pois kääntyneiden kasvojen yhteys normalisointiin on kuin profetaan ja Jumalan välinen yhteys. Profeetta ei ole despoottinen pappi, joka tulkitsee Jumalan sanaa

vaan joku, joka on Jumalan vallassa, joku jonka suhde Jumalaan on pikemmin autoritaarinen ja intohimoinen kuin despoottinen ja merkitsevä. Jumala kääntää pois kasvonsa, joita kukaan ei saa nähdä, ja suuressa jumalanpelossaan profetta kääntää puolestaan pois omat kasvonsa: pois käännetty kasvat, profileina, korvaavat nyt säteilevien kasvojen suoran näkymän. Tämä suhde tai tämä kaksoispoiskääntyminen avaa myös karkaamisen tai petoksen mahdollisuuden, jota täytyy hallita jonkin muun kuin merkityksellisyyden kautta. Profeetta tarvitsee takuun Jumalan sanasta, ja hän itse tulee merkityksi – Kainin merkillä. Kainin merkki on merkki, jota Kain kantaa merkinä liitosta Jumalan kanssa. Kaksoispetos tai molemminpuolinen petos: Kain kääntyy pois Jumalasta ja Jumala pois Kainin puolesta, joka hirveästä rikoksestaan huolimatta säästyy kuolemalta Jumalan ilmoituksella pysyvästä mutta lykätystä tuomiosta. Tässä ovat Kainin merkin tai merkityksettömyyden, ilman merkitystä toimivan hallinnan, tärkeimmät periaatteet: kaksoispoiskääntyminen (uskon menetys), petos (paon

Valokuva: Tero Nauha

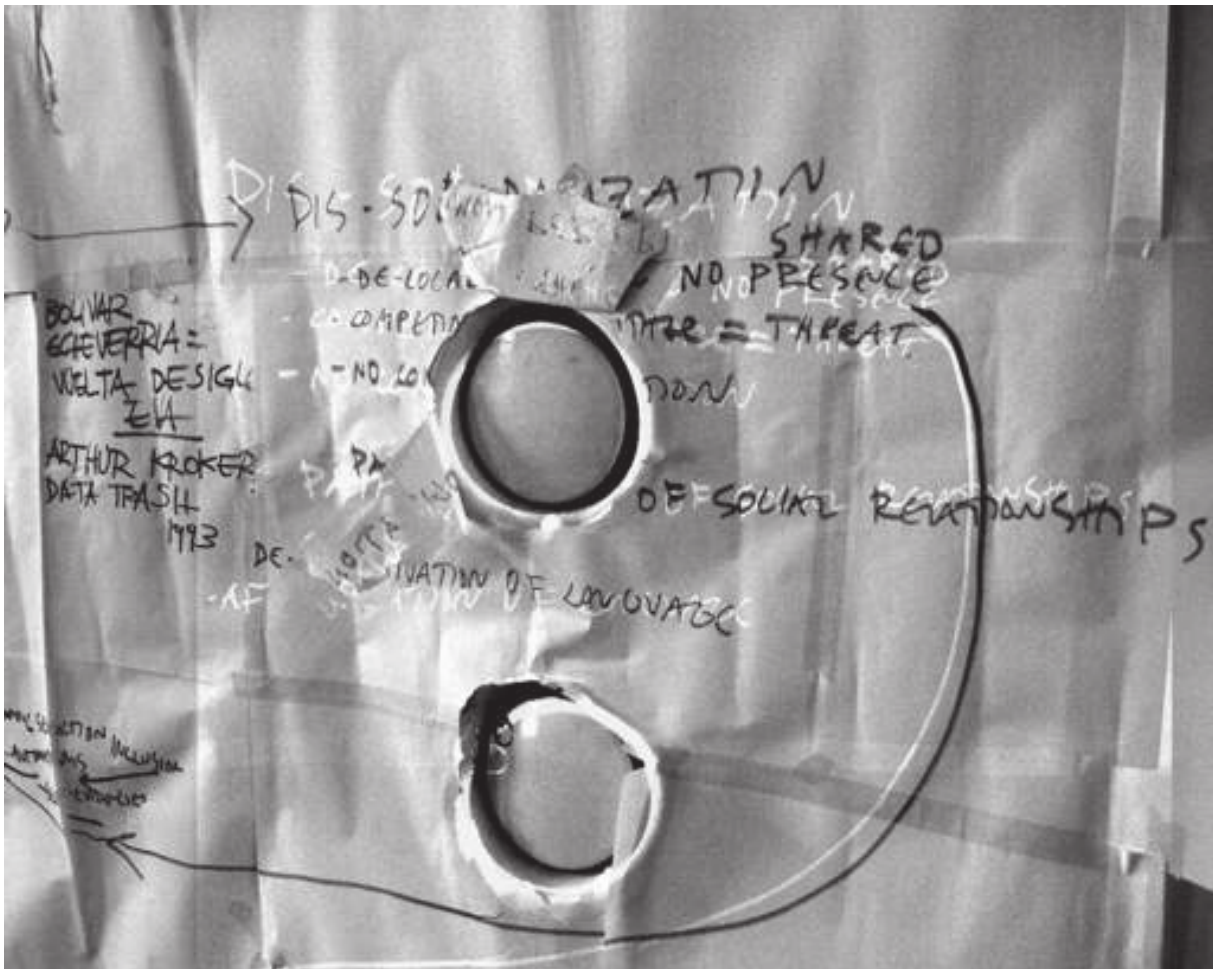
mahdollisuus) ja pysyvä poikkeustila (reterritorialisaatio)

Nyt on ymmärrettävä, että profeetta ei ole pappi. Profeetta ei osaa puhua, vaan Jumala asettaa sanat hänen suuhunsa. Jumala syöttää hänelle sanoja. Toisin kuin näkijä, profeetta ei tulkitse mitään. Hänen suhteensa Jumalaan ei ole merkityksellinen ja despoottinen vaan autoritaarinen ja voimakkaan tunnepitoinen. Jumala ei paljastu jossakin, vaan jollekin. Jumalan ilmoitus ei kuulu merkityksellisen esityksen alueelle, kyse ei enää ole merkityksen hallinnasta, hallinnasta merkityksellisyyden kautta, vaan hallinnasta, joka ei pyri kommunikoimaan tai välittämään informaatiota vaan suoraan luomaan suhdetta maailmaan.

Emme siis ole enää tekemisissä merkityksellisyyden kanssa. Ajatellaan idioottia, joka kohdatessaan merkityksellisen sanan ymmärtää varmasti, että tässä on nyt kyseessä kielen tapahtuma, että on olemassa inhimillinen ääni, mutta hän ei yksinkertaisesti voi käsittää siinä lausutun mieltä. Idiootti ei ajattele itse ääntä, siis kirjainten ja tavujen ääntä, joka on jollain tavoin todellista, vaan kuullun äänen merkitystä. Mutta idiootti ei kuitenkaan ajattele kuullun äänen merkitystä siten kuin se, joka tietää, mitä tällä äänellä tavallisesti tarkoitetaan. Hän ajattelee sitä pikemminkin kuin se, joka joko ei tunne äänen merkitystä tai kuin se, joka on keskellä liikamääräisten merkitysten kaaosta (huomiovaje, informaatio-

tulva). Kummankin edellä mainitun on siksi pakko reagoida kaikkein yleisimpien inhimillisten ajattelun ja toiminnan itsestäänselvyyksien varassa, ajatella vain sielun liikkeiden mukaan. On siis kyse ajattelusta ilman merkitystä tai ajattelusta merkityksen tuolla puolen. Se ei kuulu merkityksellisen esityksen alueelle, se ei ole mielekäs väite vaan puhdas kielen tapahtuma, joka on jokaisen erityisen merkityksen tuolla tai tällä puolen. Ääni ei sano idiootille mitään vaan pelkästään näyttäytyy. ”Tämä ulottuvuus ei ole”, kuten Agamben sanoo, ”merkityksellisen sanan vaan sellaisen äänen ulottuvuus, joka merkitsemättä mitään merkitsee itse merkitystä”.² Profeetta aavistaa ja vaistoaa tai tietää tietämättään tulevaisuuden voimat pikemmin kuin käyttää mennyttä ja nykyistä valtaa.

Voimme nyt myös ymmärtää Oidipuksen paikan Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyyseissä. Oidipus kääntää kasvonsa pois, kuten Jumalakin. Oidipus harhailee, mutta tässä harhailussa ei ole kyse erityisten rajojen ylittämisestä tai sellaisten rajojen ylittämisestä, joita ei ole lupa ylittää (*hybris*). Sen sijaan eräänlainen sallattu sisäinen raja tai subjektiivinen toimitus on se, joka vetää Oidipusta kohti itseään. Oidipus, ”hänen nimensä on *atheos*: hän keksii jotain kauheampaa kuin kuolema tai maanpakolaisuus... lopputulos ei ole enää murha tai yhtäkkinen kuolema vaan selviytyminen tuomion lykkäämisestä, rajoittamattomasta lykkäämisestä”.³ Ja miten

Valokuva: Tero Nauhla

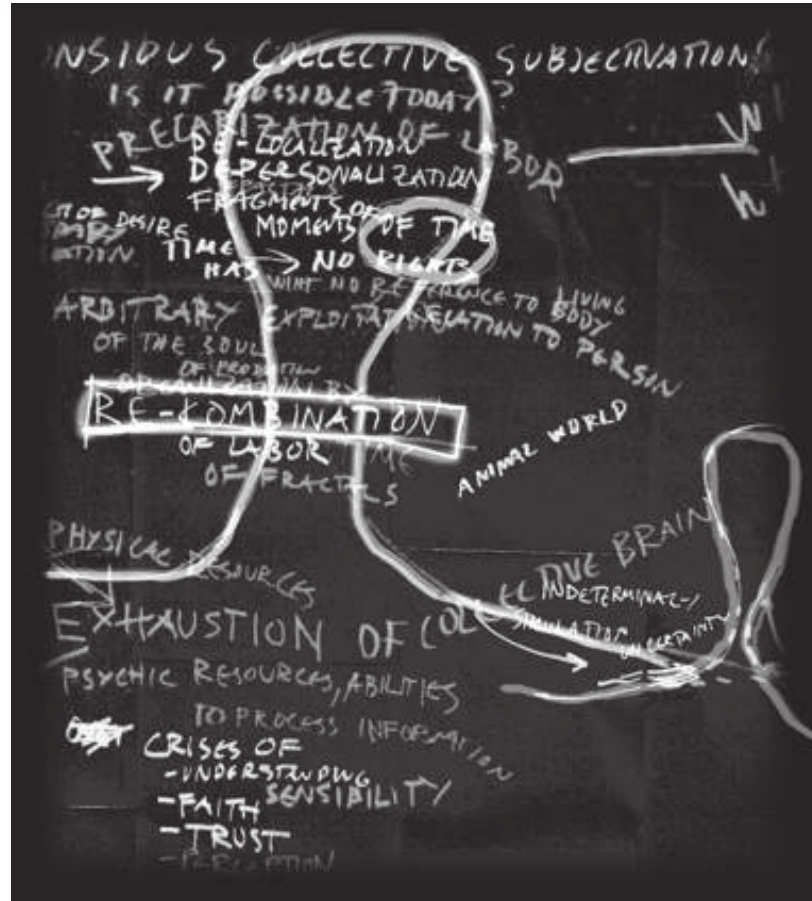
Oidipus selviää pysyvästä poikkeustilasta? Tähän vastaa Nietzsche: ”puhtaan passiivisessa käytöksessään [Oidipus] tavoittaa korkeimman aktiivisuutensa, joka ylittää reilusti hänen oman elämänsä rajat, siinä missä hänen aiemman elämänsä tietoinen pyrintö on vain ajanut hänet toimettomuuteen. Näin selviää vähitellen kuolevaiselle silmälle avaamattomasti kietoutunut Oidipus-sadun tapahtumakulkusolmu – ja syvin inhimillinen ilo valtaa meidät tämän dialektiikan ja jumalaisen vastineen äärellä”⁴. Nietzsche Oidipus, toisin kuin Prometheus, on ennen kaikkea *pathoksen*, passiivisuuden ylistys. Oidipus on ennen kaikkea *kohtalon hallinnan muoto*, subjektiivisen ”toisen luonnon” luomista, alistumista jollekin toiselle. Subjekti kahdentuu ja ”lopulta tottelet vain itseäsi! Sinä olet se, joka käskää rationaalisen olennon kyyllään. Uusi orjuuden muoto on keksitty, orjuus omalle itselle”.⁵ Deleuzelle ja Guattarille Oidipus ei ole vain psykoanalyysin rakennelma vaan malli mielivallalle. Se on mieleen injektioitua uskoa, se antaa meille uskoa, kun se vie meiltä voimaa. Se opettaa meitä haluamaan omaa alistamistamme.

Parvi/yhteensopivuus/riippuvuus

Multitudo, moneus, on tietoisien ja sensitiivisten olentojen lukuisuutta ilman jaettua intentionaalisuutta ja ilman yhteisiä käyttäytymisen kaavoja. Ihmisjoukko kulkee suuressa kaupungissa lukemattomiin erilaisiin suuntiin ja lukemattomista erilaisista syistä, erilaisin tehtävin ja määränpäin. Jokainen kulkee omia reittejään ja omilla tarkoituksillaan. Näiden liikkeiden risteykset muodostavat joukon. Välillä joukko liikkuu koordinoitusti: pysähdytään liikennevaloihin, juostaan kohti rautatieasemaa, koska juna lähtee kohta. Jokainen seuraa omaa tietään keskinäisten riippuvuuksien asettamien rajoitteiden sisällä.

Huolimatta *multitudon* ajatuksen saavuttamasta kriittisestä menestyksestä uusspinozalaisessa ympäristössä, emme usko, että se selittää kovin hyvin nykyistä sosiaalista subjektiviteettia. Toisaalta se on käsitteenä liian heikko kyetäkseen saamaan kiinni todellisesta poliittisen organisaation ongelmasta (prekariaatin ”hillitty charmi”) ja toisaalta se ei ole käsitteenä riittävän heikko kyetäkseen ymmärtämään poliittisen organisaation luonnetta tietoisien kollektiivisen subjektiviteetin organisaation jälkeen. Mikäli kuitenkin haluamme ymmärtää täsmällisemmin nykyistä subjektiviteettia ja kysymystä sen organisaatiosta, sanat ”parvi” ja ”verkosto” saattavat toimia työkaluina paremmin.

Verkosto on orgaanisten ja keinotekoisien olentojen, ihmisten ja koneiden lukuisuutta, joka pystyy yhteiseen toimintaan kytkeytymisen mahdollistavien menettelytapojen ansiosta. Mikäli et mukaudu näihin menettelyihin, mikäli et seuraa pelin teknisiä ja muodollisia sääntöjä, et ole mukana pelissä. Mikäli et reagoi tietyillä ennakoitavalla, etukäteen ohjelmoidulla tavalla tiettyihin signaaleihin, et ole osa verkostoa. Verkostoon kuuluvien toimijoiden käyttäytyminen ei ole aleatorista, sattuman-

varaista ja epävarmaa, kuten väkijoukon liikkeet kaupungissa, sillä verkosto tarkoittaa ja asettaa aina etukäteisiä reittejä siinä toimivalle.

Ylimonimutkaisessa ja liian monikietoutuneessa ympäristössä, jossa merkitykset eivät pysy paikoillaan ja jota yksittäinen ihmismieli ei kykene hallitsemaan ja ymmärtämään (Oidipuksen harhailu), seuraamme yksinkertaistusten reittejä ja käytämme monimutkaisuutta pelkistäviä käyttöliittymiä. Siksi sosiaalinen käyttäytyminen näyttää tänään olevan yhä enemmän vuorovaikutuksen säännönmukaisten, itsestäänselvien ja väistämättömien käyttäytymiskaavojen ansassa (Oidipuksen kohtalo). Tekniskielelliset menettelytavat, taloudelliset velvollisuudet, sosiaaliset tarpeet, psykomedian tulva – koko tämä hiussuonistossamme toimiva koneisto organisoii ja muodostaa mahdollisen ajattelun ja toiminnan kenttää ja rakentaa jaettuja kognitiivisia malleja sosiaalisten toimijoiden käyttäytymiseen (kohtalon organisaatio). Mielivalta ei toimi eristämällä, estämällä tai vaatimalla kuuliaisuutta määräyksille, vaan asettamalla odotuksia, luomalla mielialaa ja vuorovaikutuksen ja yhteistyön malleja ja standardeja.

Siksi voimme hyvin sanoa, että sosiaalinen elämä semiopääoman alaisuudessa on parveksi-tulemista. Parvessa ei ole mahdotonta sanoa ”ei”, mutta se on epäolennaista, merkityksetöntä. Voit ilmaista kieltäytymistäsi, kapinaasi ja liittoutumattomuuttasi, mutta se ei muuta parven suuntaa eikä sitä ei-merkityksellistä tapaa, jolla

Valokuva: Tero Naula

parven aivot käsittelevät informaatiota ja jolla parvi reagoi. *Multitudo* ei ilmaise itseään autonomiana, vaan riippuvuutena automatismeista ja itseäänselvyyksistä, joita mielivalta rakentaa joka puolelle jokapäiväistä elämäämme, aisteihimme, herkkyyteemme, psyykeemme. Tätä on prekariaatin hillitty charmi, joka muuttaa rikkauden kärsimykseksi, voiman ahdistukseksi ja luovuuden riippuvuudeksi. Parvella ei ole poliittista sielua, vaan automaattinen sielu.

Mainiossa tekstissään ”Networks, swarms, multitudes” biologi Eugene Thacker tutkii kollektiivisuuden (yhteisyyden, yhdessä tehdyn) ja konnektiivisuuden (yhdistettävyyden) analogioita ja eroja. Hän huomaa, että kollektiivisuus tarkoittaa aina tiettyä yhteyden astetta ja yhdistettyinä olemista, mutta päinvastainen ei pidä paikkaansa: konnektiivisuus ei tarkoita kollektiivisen, yhteisyyden muistin, olemassaoloa. Thackerille parvi on sellaisten yksilöityneiden yksiköiden organisaatio, joilla on joitain yhteyksiä toisiinsa: parvi on erityinen kollektiivisuuden tai ryhmäilmiön muoto, joka on riippuvainen konnektiivisuudesta. Parvi on kollektiivi, jota määrittää yhteys, yhteydessä oleminen. Tämä koskee niin parven yksittäistä yksikköä kuin sen yleistä organisaatiotakin. Yhteys hallitsee parvia. ”Juuri siksi”, kuten Thacker toteaa, ”ne ovat dynaamisia ilmiöitä. Tämä erottaa parven verkoston käsitteestä, jonka alkuperä on matemaatiikan graafiteoriassa (solmujen ja niitä yhdistävien välien eli kaarien, topologisessa verkkoteoriassa myös välien erottamien alueiden muodostaman kokonaisuuden pohdinta) ja asioiden ja yhteyksien matemaattisen ymmärtämisen tilallisissa tavoissa.” Parvi sen sijaan on olemassa pikemminkin ajassa, siksi se aina toimii, vuorovaikuttaa, yhdistyy, muuntaa itseään.

Thacker jatkaa: ”Verkostojen, parviällyn ja biokompleksisuuden tutkimukset kaikki määrittelevät itse-organisoinnin paikallisesta vuorovaikutuksesta syntyvänä kokonaisuutena tai -kuviona. Juuri tämä paradoksaalinen määritelmä tekee parvet mielenkiintoisiksi – poliittisesti, teknologisesti ja biologisesti – sillä se tarkoittaa intentionaalisuutta ilman intentiota, toimintaa ilman toimijaa sekä eriaineksista kokonaisuutta. Parvissa ei ole keskusjohtoa, ei yksikköä tai toimijaa, joka kykenisi tarkkailemaan, valvomaan ja hallitsemaan koko parvea. Silti parvien liikkeet ovat ohjautuneita, motivoituneita ja niiden kuvioilla on tarkoitus. Tässä on parvien paradoksi. Itse asiassa jännite parvissa, sekä poliittisina että biologisina kokonaisuuksina, on jännite *kuvion* ja *tarkoituksen* välillä. Organisoituminen ei välttämättä anna syytä sen omalle olemassaololle ellei organisoituminen itse ole tuo syy.”

Konnektiivisuus ei tarkoita kollektiivisuutta: Kollektiivisuus on itse asiassa yhteisen analogisen ymmärryksen jakavien ruumiiden yhteyttä. Ruumiiden, jotka neuvottelevat jatkuvasti kielellisen vaihtonsa semanttisesta relevanssista ja sosiaalisen vuorovaikutuksensa merkityksestä affektiivisen huomioonottamisen tilassa. Kollektiivisuus edellyttää eräänlaisen ”hitaan” jaetun kohtaamisen ajan tai välitilan avautumista, jossa minä ja ei-minä voivat

ilmetä yhdessä ilman torjuntaa tai symbioosia, ”myötätuntumisen kannattelemina”, kuten Bracha Ettinger sanoisi.

Siinä missä parvi on konnektiivinen ruumis vailla konjunktiota, vailla tietoista ja affektiivista kollektiivisuutta, kollektiivisuus tapahtuu konjunktion tilassa – yhdenaikaisuuden tilassa, jossa ei sulauduta toisiin, mutta joka välittömästi vaikuttaa ja alkaa muuttaa kaikkia sen piirissä olevia. Konjunktio syntyy motivoimattomasta, ei-välttämättömästä, tarkoituksettomasta vetovoimasta. Konjunktiolla ei ole mitään tekemistä johonkin kuulomisen kanssa. Siinä missä kuuluminen tuo mukanaan aina väistämättömiä seurauksia ja identiteetin asettumisen, kollektiivisuutta määrittelevän halun prosessi ei ole jotakin luonnollista ja annettua. Se ei ole puutetta, vaan kytkeytymisen luomista, joka haurastaa ja avaa subjektivoitumisen prosessin. Kollektiivisessa konjunktiosta tieto on luomista eikä tunnistamista tai hyväksyntää. Konnektiivisessa järjestyksessä sen sijaan ei ole luovaa tietoa, vaan pelkkää syntaktista tunnistusta. Konjunktio on muutosta, se on toiseksi tulemisen prosessi. Konnektiivisessa sen sijaan jokainen elementti pysyy erillisenä ja vuorovaikuttaa vain funktionaalisesti. Singulariteetit muuttuvat kun ne konjunktioivat, niistä tulee jotakin muuta kuin mitä ne olivat ennen konjunktiotaan. Rakkaus muuttaa rakastavia, ei-merkityksellisten merkkien konjunktio synnyttää aikaisemmin tuntemattomia merkityksiä. Konnektiivisessa konjunktiosta tieto on luomista eikä tunnistamista tai hyväksyntää. Konnektiivisessa järjestyksessä sen sijaan ei ole luovaa tietoa, vaan pelkkää syntaktista tunnistusta. Konjunktio on muutosta, se on toiseksi tulemisen prosessi. Konnektiivisessa sen sijaan jokainen elementti pysyy erillisenä ja vuorovaikuttaa vain funktionaalisesti. Singulariteetit muuttuvat kun ne konjunktioivat, niistä tulee jotakin muuta kuin mitä ne olivat ennen konjunktiotaan. Rakkaus muuttaa rakastavia, ei-merkityksellisten merkkien konjunktio synnyttää aikaisemmin tuntemattomia merkityksiä. Konnektiivisessa konjunktiosta tieto on luomista eikä tunnistamista tai hyväksyntää.

Tietoisten organismien välinen vaihto on muuttamassa luonnettaan: se on muuttumassa konjunktiivisesta muodosta konnektiiviseen muotoon. Tämän muutoksen suora seuraus on tietoisuuden ja sensibiliateetin välisen suhteen mutaatio sekä merkkien vaihdon kasvava desingularisaatio.

Konjunktio on ”pyöreiden” ja säännöttömien, jatkuvasti ilman täsmällisyyttä, toisteisuutta tai täydellisyyttä liikkuvien olomuotojen kohtaamista. Konnektiivisessa on kyse algoritmisten funktioiden, suorien linjojen ja täydellisesti limittyvien pisteiden täsmällisestä ja toistettavasta vuorovaikutuksesta, jotka kytkevät sisään tai kytkevät ulos vuorovaikutuksen hienovaraisen moodien mukaisesti ja tekevät eri osista yhteensopivia ennalta suunniteltujen standardien mukaisesti. Siirtymä konjunktiosta konnektioon tietoisten olioiden vuorovaikutuksen vallitsevana mallina on seurausta merkkien asteittaisesta digitalisaatiosta ja niiden suhteiden kasvavasta välittymisestä medioiden kautta.

Konjunktio sisältää semanttisen tulkinnan kriteerin. Toinen, joka astuu kanssasi konjunktiioon, lähettää tietoista ja tiedostamattomia merkityksiä, joita sinun on tulkittava ja aistittava, jäljittämällä hänen intentionsa, viestin konteksti, vivahde, sävy, sanomatta jätetty. Konnektiivisessa tulkinnan kriteeri on pelkästään syntaktinen. Tulkitsijan on tunnistettava järjestys ja pystyttävä viemään läpi operaatio, joka on asetettu ennalta ”yleisessä syntaksissa” (käyttöjärjestelmässä). Viestien vaihdossa ei

voi olla tilaa epämääräisyydelle tai monimielisyydelle, eikä intentiota voi jättää nyanssien varaan. Semanttisten erojen asteittainen kääntäminen syntaktisiksi eroiksi on se prosessi, joka johti modernista tieteellisestä rationalismista kybernetiikkaan ja lopulta teki digitaalisen verkon mahdolliseksi. Ja jo nyt on olemassa sukupolvi, joka on oppinut enemmän sanoja ja tarinoita koneilta, TV:stä, tietokoneilta ja pelikonsoleilta kuin omilta äideiltään.

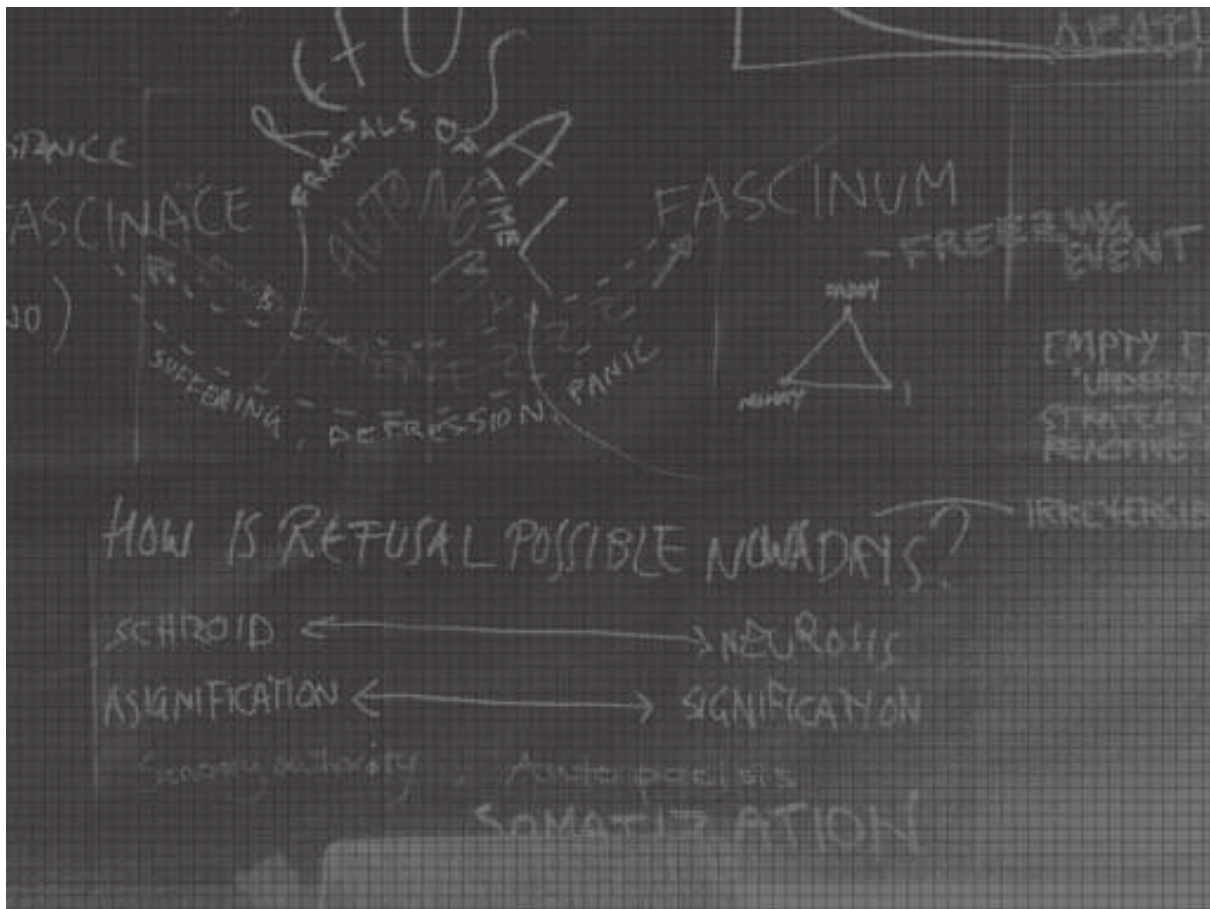
Romahdus/häiriö/vahvistuminen

Tarkastelumme keskipisteessä on sosiaalinen morfogeneesi eli uusien sosiaalisten järjestelmien muotojen luominen. Modernissa poliittisessa maailmassa sosiaalisen järjestelmän romahdusta pidettiin radikaalin muutoksen mahdollisuutena. Vallankumouksen käsite on aina ollut pöytäkirja, sillä se perustui sosiaalisen todellisuuden totaalisen rationaalisen hallinnan illuusiolle ja muutoksen lineaariselle projektille. Voimme kuitenkin sanoa, että menneenä modernina aikana tämä illuusio eräässä mielessä jopa toimi. Vallankumouksen kohtalona oli synnyttää väkivaltaisia ja totalitaarisia järjestelmiä. Se ei täyttänyt utopistista tehtäväänsä, mutta se käänsi sosiaaliset romahdukset radikaaleiksi muutoksiksi, vallanvaihdoksi ja uusiksi taloudellisen ja sosiaalisen elämän muodoiksi. Uusliberalismi on ollut ehkä viimeinen varsinainen vallankumous ihmiskunnan historiassa. Se on kääntänyt 1970-luvun yhteiskunnallisen turbulenssin ja

1980-luvun teknologisen kehityksen radikaaliksi järjestelmämuutokseksi, luonut totalitaarisen poliittisen järjestelmän, lakkauttanut modernin porvarillisen demokratian ja korvannut sen finanssiluokan taloudellisella diktatuurilla. Mutta se on myös kasvattanut sosiaalista kompleksisuutta ja mielivaltaisuutta, se on saanut aikaan talouden fragmentoitumisen, poliittisen vallan de-subjektivoitumisen ja sosiaalisen ruumiin mutaation, joka on muutoksen peruuttamattomuuden sinetti.

Mitä kompleksimpi järjestelmästä tulee, sitä häiriöalttiimpi se on. Mitä kompleksimpi järjestelmästä tulee, sitä vähemmän se on toisaalta altis tahdonalaiselle hallinnalle ja siten tietoiselle ja intentionaaliselle muutokselle. Vuonna 1917, kun Venäjän poliittinen ja sotilaallinen järjestelmä oli romahduksen partaalla, Lenin vaati imperialistisen sodan muuttamista vallankumoukseksi. Kuten tiedämme, hänen kutsuunsa vastattiin, sitä seurasi neuvostovallankumous ja sosiaalinen morfogeneesi, joka otti kommunistisen diktatuurin muodon. Olisiko tämä mahdollista tänään? Emme usko. Sillä tänään romahduksen muoto vaikuttaa olevan yhä enemmän häiriö, joka ei anna tietä vallankumouksella tai edes muutokselle, vaan vain olemassa olevan vahvistumiselle ja lujittumiselle. Häiriötä seuraa liikkumattomuuden tila, morfostaasi, emmekä enää tiedä kuinka avata tietä morfogeneesille.

Kuten aiemmin totesimme, kompleksisuudessa on kyse ajan ja informaation suhteesta. Järjestelmä on kompleksi, kun infosfäärin tiheys kyllästää psykosfäärin

vastaanottokyvyn ja informaation kierron nopeus ylittää inhimillisen kyvyn käsittää merkkejä ajassa. Kun infosfääri on kyllästetty ja tulee liian tiheäksi ja nopeaksi ihmismielen sensitiiviselle tietoisuudelle, yhteiskunta tarvitsee automaattisia tulkitsijoita, joita voidaan kutsua automaattisiksi kompleksisuuden pelkistäjiksi.

Häiriö on ennakoimattoman tapahtuman aikaansaama seuraus, joka häiritsee esimerkiksi tuotannon ketjua. Vuonna 1973 Jom Kippurin sota sai aikaan öljytuotannon ketjussa häiriön, jonka seuraukset levisivät ympäri maailman. Mutta konnektiivisuuden alueella, konnektiivisuuden aikakaudella, häiriöt alkavat lisääntyä radikaalisti, koska infosfäärin ylikuorma tekee sosiaalisten ja teknologisten rakenteiden hallinnasta mahdollista ihmisille.

Häiriöitä syntyy, koska luonto saattaa sekaantua yllättävästi teknosfääriin asioihin: islantilaisen tulivuoren purkauksen aikaansaama tuhkakilvi esti eurooppalaisen lentoliikenteen maaliskuussa 2010. Häiriöitä syntyy, koska teknologisella hallinnalla on rajoituksensa, kuten Tšernobylin onnettomuus 1986 ja Meksikonlahden öljykatastrofi keväällä 2010 osoittavat karusti. Häiriöitä syntyy, koska sosiaalinen psyyke sekaantuu automaattiseen informaatiovirtaan, kuten paniikki rahoitusmarkkinoilla.

Menneellä poliittisen hallinnan ja informaation kierron hitaalla aikakaudella häiriöt olivat sosiaalisen morfogeneesin laukaisijoita. Häiriön sattuessa valta heikkeni, sosiaaliset voimat mobilisoituivat ja syntyi muutoksen mahdollisuus. Vähäisen kompleksisuuden tilassa (jossa informaation kulku on tarpeeksi hidasta tullakseen ihmismielen käsittämäksi) poliittinen järki kykeni muuttamaan sosiaalista organisaatiota tavalla, joka sai aikaan uuden muodostuman syntymisen. Mutta tänään informaation ollessa liian nopeaa ja tiheää tullakseen tietoisesti käsitetyksi, häiriöt ovat morfostaattisia ja vahvistavat käyttäytymisen kaavaa, joka sai häiriön alun perinkin aikaan.

Miksi järjestelmistä tulee kestävämpiä ja vastustuskykyisempiä, kun niiden kompleksisuus ja mielivaltaisuus kasvaa? Mielivallan logiikka on avain tämän paradoksin ymmärtämiseen.

Kommentoidessaan monia vuoden 2010 häiriöitä (Kreikan rahoituskriisi, Islannin rahoituskriisin seuraukset, Islannin tuhkakilvi, Meksikonlahden valtava öljytuho), Ross Douthat kirjoittaa: ”Taloudellisen kriisin seurauksena ei ole vallankumous vaan vahvistuminen, auktoriteetin juurtuminen eikä hajaantuminen, vallan keskittyminen saman eliitin käsiin, joka sai alun perin aikaankin katastrofin... Vuoden 2008 paniikki syntyi osittain siksi, että julkinen etu oli kietoutunut liikaa yksityisiin etuihin, jotta jälkimmäiset olisi saatettu pettä... Mutta kaikki minkä teimme pysäyttääksemme paniikin, kaikki se lainsäädäntö, on vain vahvistanut tätä symbioosia... 18 kuukautta finanssikriisin jälkeen Amerikan rahoittajien, pääjohtajien, byrokraattien ja poliitikkojen edut on iestetty yhteen tiukemmin kuin koskaan... Tässä on meritokratian perverssi logiikka. Kun järjestelmästä tulee riittävän monimutkainen, ei ole mitään merkitystä kuinka pahasti kauneimpamme ja viisaimpamme sähläävät asiat. Jokainen kriisi lisää heidän auktoriteettiaan, sillä he vaikuttavat ainoilta, jotka kykenevät ymmärtämään järjestelmää korjatakseen sen. Mutta heidän ratkaisunsa tuppaaavat tekemään järjestelmästä yhä monimutkaisemman ja keskitetymmän, ja haavoittuvamman seuraavalla kansallisen turvallisuuden yllätykselle, seuraavalla luonnonkatastrofille, seuraavalle taloudelliselle kriisille. Siksi, ja huolimatta kaikista Washingtonin vakuuteluista, tämä ei ole ”liian iso kaatuakseen” -aikakauden loppu. Tämä on sen alku.”⁶

Taistelu kaaosta vastaan edellyttää rinnalleen koko ajan tärkeämmäksi käyvän toisen taistelun: taistelun meitä muka kaaokselta suojelevaa mielivaltaa vastaan. Poliittinen kysymys, jonka nyt kohtaamme, on: miten luoda uusi kertosaie ja uusi rytmi sinne, missä näemme nyt vain käsittämätöntä synkkyyttä?

Viitteet

- 1 Aristoteles 1990, 1070a 4; 997a 7 ja 1005b 33.
- 2 Agamben 2001, 50.
- 3 Deleuze & Guattari 1988, 125.
- 4 Nietzsche 2008, 77.
- 5 Deleuze & Guattari 1988, 130.
- 6 Douthat, ”Consolidation”, *International Herald Tribune*, toukokuu 2010.

Kirjallisuus

- Agamben, Giorgio, *Keinot vailla päämäärää* (Mezzi senza fine). Suom. Jussi Vähämäki. Tutkijaliitto, Helsinki 2001.
- Aristoteles, *Aristoteles VI. Metafyysiikka*. Suom. Tuija Jatakari et al. Gaudeamus, Helsinki 1990.
- Aristoteles, *Aristoteles VIII. Poliitiikka*. Suom. A. M. Anttila. Gaudeamus, Helsinki 1991.

- Berardi, Franco, *Tietotyö ja prekaari mielenala*. Suom. Mikko Jakonen et al. Tutkijaliitto, Helsinki 2006.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix, *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia 2* (Capitalisme et Schizophrénie 2. Mille Plateaux, 1980). Käänt. Brian Massumi. The Athlone Press, London 1988.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix, *Mitä filosofia on?* (Qu'est-ce que la philosophie?, 1991). Suom. Leevi Lehto. Gaudeamus, Helsinki 1993.
- Douthat, Ross, Consolidation. *International Herald Tribune*, May 2010.
- Guattari, Félix, *Kaaosmoosi* (Chaosmose, 1992). Suom. Heikki Jäntti ja Mariaana Fieandt-Jäntti. Tutkijaliitto, Helsinki 2010.
- Guattari Félix, *Kolme ekologiaa* (Les Trois ecologies, 1989). Suom. Anna Helle et al. Tutkijaliitto, Helsinki 2008.
- Ettinger Bracha, *Yhdessätuotanto* (Copoiesis,

- 2005). Toim. Akseli Virtanen. Suom. Leena Aholainen, Heidi Fast, Katve-Kaisa Kontturi, Elina Larva, Tero Nauha ja Marja Sakari. Tutkijaliitto, Helsinki 2009.
- Foucault, Michel, *Naissance de la biopolitique. Cours au Collège de France 1978–1979*. Seuil/Gallimard, Paris 2004.
- Machiavelli, Niccolò, *Ruhtinas* (Il Principe, 1532). Suom. Aarre Huhtala. WSOY, Porvoo 1969.
- Nietzsche, Friedrich, *Tragedian synty* (Die Geburt der Tragödie, 1872). Suom. Jarkko S. Tuusvuori. niin & näin -kirjat, Tampere 2008.
- Thacker, Eugene, Networks, Swarms, Multitudes. *CTheory*. 18.5.2004. [www.ctheory.net/articles.aspx?id=423]
- Virtanen, Akseli, *Biopoliittisen talouden kriittikki*. Tutkijaliitto, Helsinki 2006.

NIIN & NÄIN

**OLETKO
KOSKAAN
ajatellut mitä on
oleminen tai aika?**

**n & n – uskalla
ymmärtää**

www.netn.fi

- Pääset kätevästi käsiksi *niin & näin* -lehteen ja niin & näin -kirjasarjaan, filosofia.fi-portaaliin sekä muuhun monenkirjavaan toimintaamme.
- Jokaisen uuden numeron sivuilla julkaistaan sähköisenä sekä valikoituja palasia numerosta että ainoastaan netissä ilmestyviä juttuja.
- Sivuille on arkistoitu myös suuri määrä *niin & näin* -lehden numeroita, ja vuoden 2010 aikana sinne lisätään lähes kaikki kahta vuotta vanhemmat numerot ilmaisina pdf-tiedostoina.

Kiinnostaako logos, ethos tai pathos?

- Niin tai näin, tule tutustumaan filosofisen niin & näin -myymälän valikoimiin Tampereen Kalevaan.
- Tarjolla filosofista kirjallisuutta Heideggerista lasten filosofiaan sekä ajatteluttavia kangaskasseja ja t-paitoja.

Myymälä on osoitteessa **Kaupinkatu 19** (Kekkosentien puoleinen pääty) ja auki tiistaisin kello 14–18 sekä sopimuksen mukaan. Puh. 040 721 4891.

www.netn.fi

Kolmen koon korporatismi

Suomen poliittinen järjestelmä on sosiaalidemokraattinen korporatismi riippumatta siitä, mitkä kaksi kolmesta pääpuolueesta ovat milloinkin hallituksessa. Sosiaalidemokraattinen se on siksi, että aate on hyväksytty osaksi virallista järjestelmää. Kaikkien Suomen poliittisten puolueiden ohjelmat ovat sosiaalidemokraattisia siinä mielessä, että ne kannattavat pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Ilmoittihan Paavo Lipponen aikoinaan, että sitä sosialismi nykyään tarkoittaakin.

Missä muussa mielessä mikään Suomen eduskuntapuolue ei ajakaan sosialismia. Yksikään ei pyri esittämään pääoman kasautumista vaan korkeintaan rajoittamaan pääoman pahimpia ylilyöntejä. Mikään puolue ei myöskään ole sosiaalidemokraattinen 50-luvun demarivaikuttaja Emil Skogin tarkoittamassa mielessä – pyrkimys avainalojen valtiollistamiseen tai ammattiyhdistysliikkeeseen, joka voisi yksin sanella ehdot työmarkkinoilla. Sen sijaan kaikki puolueet ovat sosiaalidemokraattisia lippolaisessa mielessä, mikä tarkoittaa hyvinvointivaltiota, kolmikantaa ja työpaikkojen luomista ensisijaisesti yksityissektorilla. Erot ovat pelkästään painotuksissa. Juuri tämä tekee Suomen poliittisesta järjestelmästä korporatistisen.

Alun perin korporatismilla tarkoitettiin 20- ja 30-luvuilla Etelä-Amerikassa ja Italiassa kehitettyä talousjärjestelmää, joka vastusti parlamentarismia mutta pyrki integroimaan erilaiset toisilleen vastakkaiset eturyhmät muilla tavoin mukaan politiikkaan. Edustuksellisuus ei perustunut periaatteeseen ”yksi ääni jokaiselle kansalaiselle” vaan eturyhmien väliseen päätöksentekoon. Tosin käytännössä korporatistiset järjestelmät olivat autoritaarisia tai totalitaarisia. Työntekijöiden edut jäivät työnantajien etujen ja hallitsevan byrokratian etujen jalkoihin.

Pohjoismaiden parlamentaristinen malli tietysti eroaa alkuperäisestä, mutta ilman omaa eturyhmää ei Suomen politiikkaan edelleenkään ole juuri asiaa. Suomen korporatistinen järjestelmä on kolmen kivijalan varassa.

Kolmikanta ja kansallisuustunne

Kolmikantajärjestelmä syntyi tammikuun kihlauksessa 23.1.1940, kun Suomen työnantajain keskusliitto STK tunnusti Suomen ammattijärjestöjen keskusliiton SAK:n neuvotteluosapuoleksi seuraten Ruotsin työmarkkinaosa-
puolten vuonna 1938 antamaa esimerkkiä.

Tammikuun kihlaus ja korporatismi syntyi olisivat kuitenkin olleet mahdottomia ilman talvisotaa, koska kansalaissodan perinnön takia asenteet Suomen työmarkkinoilla olivat paljon Ruotsia jyrkempiä. Kihlaus oli työväenliikkeelle kansallisen yhtenäisyyden nimissä annettu myönnytys. Se mahdollisti paremman neuvotteluaseman SAK:lle, mutta pitkällä aikavälillä sen väistämätön seuraus oli työväenliikkeen integraatio osaksi hallintokoneistoa.

Kansallisuustunne on käsitys siitä, että sortajien ja sorrettujen intressit yhtyvät. Syntyäkseen se tarvitsee jonkinlaisen ulkopuolisen yhteisen vihollisen. Mutta olivatko työläisten ja työnantajien intressit todella yhteiset edes talvisodan aikana? ”Kansan yhdistänyt” talvisota on *Suomen projektin* keskeisin myytti. Vuosien varrella vähäinenkin historiallinen kritiikki on hautautunut kirjastojen hyllyille pölyttymään, ja kritiikin kirjoittajat ovat joko haudassa tai sen partaalla. Aihe on tietysti monimutkainen, mutta tapahtumat ovat niin keskeisiä Suomen nykyisen poliittisen järjestelmän muodostumisen osalta, että niitä täytyy ainakin raapaista.

Ulkoministeri Eljas Erkon käymät sota edeltävät neuvottelut olivat vaarallista uhkapeliä, koska Suomen naiivi hallitus ei koskaan tosissaan uskonut Neuvostoliiton ryhtyvän sotaan. Tilanteen paremmin ymmärtäneet tahot, esimerkiksi Mannerheim ja Paasikivi, olivat asiasta toista mieltä, mutta jäivät alakynteen. Suomalaisten kannalta 30 000 kuollutta ja 11% menetettyä maa-alaa oli tietysti onnekas loppu uhkapelille – koko maan miehitys olisi ollut vain muutaman viikon kysymys. Tilanteen ratkaisi lopulta vain Neuvostoliiton huono tiedustelu, joka ei kyennyt kumoamaan Stalinin erheellistä käsitystä siitä, että Englanti tai Ranska olisi ollut kiinnostunut Suomen hallituksen auttamisesta.

Sotimalla hävitettiin paljon enemmän maa-alueita kuin Stalin oli alkujaan vaatinut. Stalin oli myös tarjonnut alkuperäisille aluevaatimuksille hyvitystä Itä-Karjalasta. Neuvostoliiton vaatimukset eivät tietenkään olleet oikeutettuja mutta suurvallan logiikan kannalta ymmärrettäviä tilanteessa, jossa Saksa oli jo siepannut Tšekin sekä puolet Puolasta ja valmistautui vyörymään eteenpäin. Neuvostoliiton sekasorron aikana solmittu Tarton rauha oli nimittäin antanut Suomen valtiolle rajan, joka oli vain kivenheiton päässä Neuvostoliiton toiseksi suurimmasta kaupungista.

Natsit eivät tunnetusti paljoa piitanneet puolueettomien ”läpikulkumaiden” suvereniteetista. Olisiko Suomen hallitus kyennyt pysäyttämään esimerkiksi natsien mairinnoituksen Viipuriin ja hyökkäyksen sieltä Leningradia kohti Kannasta pitkin? Tuskin. Neuvostohistoria pääosin vaikenä talvisodasta, joten venäläiset eivät edelleenkään juuri tunne konfliktiin johtaneita syitä. Pelkään, että suomalaisten asialle ei juurikaan löytyisi ymmärrystä, jos venäläiset tietäisivät, että talvisodassa

Suomelta saavutetut aluevoitot kenties edesauttoivat Leningradin pelastumista toisessa maailmansodassa.

Nämä huomiot ovat tietysti jälkiviisastelua, ja ehkäpä vielä 1939 oli luonnollista kuvitella, että esimerkiksi Kansainliitto olisi pystynyt johonkin todellisiin toimiin Suomen valtion puolesta. Joka tapauksessa edes talvisota ei ole niin yksiselitteinen asia kuin nykyään annetaan ymmärtää. Talvisodan yksinkertaistaminen ei kuitenkaan ole yllättävää, kun ottaa huomioon, että jopa veljeily natsien kanssa pari vuotta myöhemmin, Mannerheimin itsensä julistama etninen puhdistus Itä-Karjalassa ja miekantappikäskey, joka käytännössä määritteli sodan päämääräksi Suur-Suomen luomisen, sekä Einsatzkommando Finlandin sotarikokset kuitataan oikeutettuna ”erillis-sotana”.

Myytin synnyttämisen lisäksi talvisodan suurin historiallinen merkitys oli kuitenkin kolmikannan eli suomalaisen korporatistisen sopimuskäytännön synty. Työväenliike oli vain ensimmäinen niistä yhteiskunnallisista liikkeistä, jotka ajautuivat valtion syleilyyn. Saman tien ovat kulkeneet yksi toisensa jälkeen kaikki muutkin.

Kansalaisyhteiskunta

Angloamerikkalaisessa liberaalissa traditiossa kansalaisyhteiskunta ymmärretään vastapainona valtiolle. Sen avulla valistuneet kansalaiset valvovat päättäjiensä toimintaa. Kansalaisyhteiskunnalla on toinenkin merkitys: Hegelille kansalaisyhteiskunta oli valtion osa. Hänelle valtio tarkoitti yhteyttä, jossa hallitsijoiden ja alamaisten intressit sulautuvat yhdeksi, yhteiseksi tahdoksi. Hegelille kansalaisyhteiskunta oli juuri se alue, jossa kansalaiset sulautuvat valtioon. Suomalainen yhteiskunta on kansalaisyhteiskunta nimenomaan hegeliläisessä mielessä.

Kun talousihmiset puhuvat kansalaisyhteiskunnasta, he käyttävät termiä ”kolmas sektori”. Kolmannelle sektorille sysätään tehtävät, joista liike-elämä ei huolehdi, koska ne eivät tuota tarpeeksi voittoa, sekä tehtävät, joista valtio säästää. Kolmas sektori tarjoaa kapitalismille sen edun, että sillä voidaan teettää työtä huonommilla palkoilla ja työehdoilla kuin valtiolla olisi pokkaa tarjota. Kolmannen sektorin tehokkuus julkiseen sektoriin verrattuna on kuitenkin kyseenalaista – jos kansalaisjärjestö haluaa nykyisessä talousjärjestelmässä rahaa yrityksiltä ja yksityishenkilöiltä, sen on käytettävä itsensä mainostamiseen ja brändäykseen valtavia rahasummia, jotka ovat ydintoiminnasta pois.

Erityisesti globaalin Etelän aktivistit ovat ruvenneet tekemään eroa kansalaisjärjestöjen (*Non-Governmental Organizations*) ja kansanliikkeiden välille. Erottelu perustuu seuraavaan neljään ulottuvuuteen:

Kansalaisjärjestöt

- Palkatut työntekijät
- Valtiot ja suuret säätiöt tukevat
- Keskitetty hallinto
- Lobbaaminen

Kansanliikkeet:

- Vapaaehtoistyö
- Jäsenmaksut ja paljon pieniä lahjoituksia
- Hajautettu hallinto
- Suora toiminta

Kansalaisjärjestöjen rooli on erityisen haitallinen Etelässä, jossa länsimaista tuleva valuutta takaa niille aseman legitiimeinä hallitusten neuvottelukumppaneina, mikä legitimoit kansanliikkeiden sivuuttamista ja nujertamista sen sijaan, että ihmisille annettaisiin päätävältä omista asioistaan. ”Osallistamisesta” on tullut osa Maailmanpankin jargonia. Käytännössä se tarkoittaa jonkun kansalaisjärjestön toimihenkilön toimimista kumileimasimena milloin millekin ympäristöä ja köyhien elinoloja tuhoavalle projektille.

Suomen tilanne tietysti eroaa kehitysmaista. Kehitysmaissa ja Itä-Euroopassakin työpaikat kansalaisjärjestöissä kuuluvat keskiluokalle, mikä itsessään vieraannuttaa järjestöjen työntekijät heistä, joita he muka edustavat. Suomessa taas järjestöjä pyörittävät usein alipalkatut, määräraja-osa-aikaiset orjat. Huonompi juttu idealisteille, jotka haluavat työkseen parantaa maailmaa, mutta tämä myös hillitsee pahimpien pyrkyreiden intoa hakeutua alalle. Mutta koska Suomen poliittinen kulttuuri on korporatistinen läpitunkema, hoitavat täkäläiset kansalaisjärjestöt ”edustusroolinsa” usein jopa sutjakammin kuin Maailmanpankin leivissä toimivat kollegansa.

Korporatistisen ideologian mukaan joka eturyhmällä on oma yhtenäinen järjestönsä: palkansaajilla alakohdittaiset ammattiliitot, luonnonsuojelijoilla Suomen luonnonsuojeluliitto ry, eläinsuojelijoita edustaa Suomen Eläinsuojeluyhdistysten liitto ry ja niin edespäin. Kun päätetään jotain luontoon liittyvää, kutsutaan komiteaan yksi Luonnonsuojeluliiton edustaja; kun päätetään eläinten asioista, kutsutaan komiteaan yksi Eläinsuojeluyhdistysten Liiton edustaja. Komiteamietintö jätetään ja eriävät mielipiteet lisätään siihen. Järjestelmä on taas toiminut ja kaikkien mielipiteet on kuultu.

Naurettavimmillaan tämä järjestelmä on silloin, kun etujärjestöillä ei ole minkäänlaista jäsenpohjaa, ne saavat käytännössä koko rahoituksensa valtiolta ja niiden edustustehtävissä istuu samoja ”asiantuntijoita”, jotka voisivat istua alan komiteoissa muutenkin. Esimerkkinä tällaisesta ”etujärjestöstä” voi mainita valtakunnallisen kestävän liikenteen etujärjestön, Suomen Liikenneliiton. Tällaiset järjestöt on perustettu yksinomaan ennaltaehkäisemään ja marginalisoimaan omaehtoista kansalaistoimintaa. Suomen Rauhanpuolustajat ei ollut oikeastaan mikään riippumaton kansanliike, mutta järjestön linja kolmannen maailman kysymyksissä erosi kuitenkin niin paljon Suomen valtion virallisesta linjasta, että sen syrjäyttämiseksi piti perustaa Kehitysyhteisön palvelukeskus KEPA.

Murtuman ja kuihtumisen hetket

Tietysti jos konfliktit kasvavat erityisen suuriksi, voi korporatismi hetkellisesti murtua eri tavoin. Esimerkiksi piikkiä Suomen Luonnonsuojeluliiton lihassa on ollut sen hieman riippumattomampi nuorisojärjestö Luonto-Liitto. Eläinsuojelun suhteen murtuma on vielä selvempi. Koska kaikille myös tuotantoelämistä piittaaville on päivänselvää, että Suomen Eläinsuojeluyhdistysten liitto suojelee eläimiä hyvin valikoivasti ja rajallisesti, on

”Valtio ei ole kuihtumassa pois. Valtio on vahvempi kuin koskaan.”

sille ilmaantunut vaihtoehtoja kuten Animalia ja Oikeutta Eläimille.

Eläinsuojeluyhdistysten liiton kampanjat esimerkiksi kotimaisen lihan puolesta olivat kuitenkin harvinaislaatuisten törkeitä, ja ilman niitä mitään Animaliaa tai Oikeutta Eläimille -järjestöä ei varmaankaan olisi syntynyt. Käytännössä näin selvä irtiotto ”etujen virallisesta edustajasta” onnistuu ani harvoin. Riippumattomat kansanliikkeet yleensä sykkivät pari vuotta, ja lässähtämisen jälkeen niiden aktiivit joko nielevät ylpeytensä ja hakeutuvat töihin virallisiin alan järjestöihin tai heittävät hanskat tiskiinkin kokonaan. Tai sitten vaihtoehtoiset järjestöt byrokraatisoituvat ja maltillistuvat niin, ettei niitä enää juuri voi erottaa järjestöistä, joiden rinnalle ne syntyivät.

Osittain näin käy siksi, että palkattoman aktivismin yhdistäminen työntekoon, opiskeluun ja perheeseen on pidemmän päälle erittäin raskasta. Mutta myös siksi, että kansalaisjärjestöjen jatkuva paskanheitto kansanliikkeiden aktivisteja vastaan yhdistettynä koko yhteiskunnan läpäisevään korporatistiseen logiikkaan, jonka mukaan kaikki riippumaton toiminta, joka ei ole ”asian tuntijoiden” kontrollissa, on haihattelua, huliganismia tai terrorismia, yksinkertaisesti murtaa aktivistit. Tätä edesauttaa se, että aktivisteilla on pääsääntöisesti hyvin naiivi käsitys kansalaisjärjestöistä, joiden roolia korporatistisen järjestelmän takuumiehinä he eivät ole ymmärtäneet.

Valtion voittokulku

Kaikkein naurettavin väite on, että valtio olisi kuihtumassa pois. Sadun uusliberalismista ja kaikkialle tunkevista suuryhtiöiden vallasta ovat keksineet demarit, jotka yrittävät saada meidät jälleen uskomaan ikivanhaan kusetukseen. Toki yksityisten vartiointiliikkeiden työntekijät silloin tällöin hakkaavat ihmisiä ilman syytä, mutta en ole koskaan nähnyt yksityisten vartioliikkeiden saartavan mielenosoittajia, en ole koskaan saanut tuomiota aseistakieltäytymisestä yksityiseltä tuomioistuimelta, yksityinen poliisikoira ei koskaan ole purrut minua eikä

yksityinen poliisi ole koskaan laittanut minua nippusiteisiin. Valtio on vahvempi kuin koskaan, eikä tämä asianlaista oikeastaan edes haittaa suuryrityksiä, koska se mahdollistaa keskittymisen omaan avainosaamiseen – ne voivat ulkoistaa valtiolle ja kansalaisyhteiskunnalle vähemmän voitolliset alat.

Kolmannen maailman, Venäjän ja Yhdysvaltain slummien ongelmat ovat myös yksi osa suomalaisen järjestelmän legitimizeettia. Etelän ongelmat koetaan kaukaisiksi ja meistä erillisiksi sekä todisteeksi siitä, että demarijärjestelmä pitää tunkea kaikkialle. Mutta kaikki liittyy kaikkeen – on vaikeaa kuvitella Nokian menestystä ilman tantaalia, jonka ryövääminen teki menestyksestä liiketoimintaa Kongon sodasta, joka on toistaiseksi tämän vuosisadan verisin.

Kahtiajako vastuuntuntoisen Euroopan ja uusliberalistisen, aggressiivisen Yhdysvaltojen välillä on lopulta hyvän ja pahan poliisin pari, vaikka Suomen valtaeliitti on ehkä onnistunut uskottelemaan itselleen, että näillä kahdella olisi jotain eroa. Uskon kuitenkin, että oikeasti he ymmärtävät Yhdysvaltain muodostaman maailmanpoliisin olevan kapitalismille välttämätön. Vastavuoroisuutta tähän suhteeseen ajaa vain kaapista ulos tulleiden NATO-jäsenyyden kannattajien joukko, joka esimerkiksi haluaisi Suomen kantavan ”valkoisen miehen taakkaa” aktiivisemmin Afganistanissa.

Vasemmiston harhat

Kommunismille tiedän useamman eri merkityksen, sosialismille ehkä vielä useampia, mutta siitä, mitä tarkoittaa ”vasemmisto”, minulla ei ole mitään aavistusta. Ala-asteella istuin mielelläni takarivissä, mutta en tajua, mitä järkeä aikuisiällä on rakentaa identiteettinsä istumapaikan varaan, etenkin jos ei itse satu olemaan eduskunnassa. Vasemmisto tuntuu tarkoittavan palestiinalaishuivia ja Che Guevara -paitaa, tai ehkä palkansaajien edun ajamista työnantajien etuja vastaan. Kapitalismia se ei kuitenkaan vastusta eikä välttämättä vaadi valtiolle suurempaa roolia kuin tämän päivän työnantajat, jotka itkevät esivaltaa apuun, kun pankkikiiriisi yllättää.

Suomalaista vasemmistoa on mahdotonta kuvitella ilman korporatismia ja nostalgista kaipuuta sen kultta-aikaan 60- ja 70-luvuille. Rynnätään puolustamaan Koskenkorvaa tai Turun Sinappia. Ilmeisesti emme voi päästä Kekkonen aikaa lähemmäs paratiisia.

Jos länsimaiden vasemmistointellektuellit ovat yhtä mieltä jostain asiasta, se on Yhdysvaltain entisen presidentin George W. Bushin tyhmyys. Yhden asian Bush kuitenkin ymmärsi paremmin kuin demarit – kapitalismia ei voi tehdä kauniisti. Jos haluamme säilyttää kulttuurimme, perintemme ja elintasomme, pääomien täytyy voida luoda uutta pääomaa, voittojen pitää kasautua, luonnonvaroja pitää haaskata, aseita pitää testata ja yhä uusia alueita täytyy saattaa globaalin talouden piiriin. Ihmiskasvoista kapitalismia ei ole, kuten ei myöskään ole olemassa ihmiskasvoista valtiota. Toisenlainen kapitalismi ei ole mahdollinen. Tämän vuosisadan

vastakkainasettelu ei ole keynesiläisyys vastaan monetarismi, ei sosiaalidemokratia vastaan uusliberalismi, ei protektionismi vastaan vapaakauppa eikä edes valtiokapitalismi vastaan yhtiökapitalismi. Tämän vuosisadan vastakkainasettelu on hallitseva luokka vastaan inhimillisyys.

Vasemmiston pohdinta siitä, onko esimerkiksi NATO-jäsenyys hyväksi Suomelle, on siis lähtökohteisesti väärällä raiteella. Ei ole mitään Suomen yhteisiä intressejä: on olemassa vain valtaeliitin intressejä ja kaikkien muiden intressejä. Ilman muuta NATO on hyväksi valtaeliitin intresseille, ja abstraktin ”kansan” intressit määritellään aina valtaeliitin intressien mukaan. Vasemmiston flirttailu nationalismin kanssa on ampumista omaan nilkkaan. Tämä on niin ilmeistä, että jotkut ovat menneet toiseen umpikujaan – tällä viittaa Vihreän puolueen ja sen nuorisojärjestön EU-myönteisyyteen sekä autonomiliikkeen ”oikeistosiiven” Euromayday-liikkeeseen, joka ajaa vasemmistolle ”eurooppalaista identiteettiä” kansallista identiteettiä korvaamaan.

Nationalismin monet kasvot

Nationalismi ei kuitenkaan välttämättä tarkoita kansallisvaltion tukemista. Itse asiassa maailman valtioiden valtaenemmistö ei ole kansallisvaltioita, eikä sellainen oikeastaan ole edes maailman (toistaiseksi) johtava valtio Yhdysvallat. Tosin koska maata läpäisevään patriotismiin liittyy keskeisesti idea ”amerikkalaisesta kansakunnasta”, voi sitä kutsua nationalismiksi laajassa mielessä, vaikka amerikkalaiseksi voidaan hyväksyä pelkästään asuinpaikan, vakaumuksen ja tekojen perusteella. Se ei siis välttämättä vaadi mitään syntyperältä tai syntymäpaikalta. Samalla tavalla eurofederalismia voi kutsua nationalismiksi laajassa mielessä – sekin perustuu myyttien päälle rakennettuun yhteiseen identiteettiin, joka asetetaan koko muuta maailmaa vastaan.

Viime vuosisadan jälkeen tuskin enää pitää perustella, mitä nationalismissa on pielessä, mutta kerrataan nyt kuitenkin, että pyrkimys luoda Eurooppaan etnisesti homogeenisia kansallisvaltiota johti miljooniin kuolleisiin ja kymmeniin miljooniin pakkosiirrettyihin. Saman projektin vieminen Aasiaan tai Afrikkaan aiheuttaisi todennäköisesti vielä enemmän tuhoa – eikä Yhdysvaltojen edustama ”toisenlainen nationalismi” tunnu sellaiselta vaihtoehdolta, että se pitäisi lanseerata Euroopassa.

Missä olemme? Keitä olemme?

Jos ei pidä olla kansalainen ja kukaan ei halua olla työläinen, minkälainen identiteetti auttaisi alkaneen vuosisadan haasteisiin? Anarkismi on autonomisen, instituutioiden ulkopuolella olevan toiminnan käytäntö riippumatta siitä, pitävätkö toimijat itseään anarkisteina tai autonomeina. Mutta toiminta ei johda mihinkään, jos toimijat eivät ymmärrä omaa asemaansa, oli heidän asemansa oman identiteetin perusta eli ei.

”Yleisinhimillinen” identiteetti nojaa miltei väistämättä joko liberaaliin humanismiin, uskonnolliseen hur-

mahenkeen tai siihen, että kolmannen maailman köyhien uskotaan odottavan demokratian ilosanomaa. Humanismi ja demokratia eivät kuitenkaan ruoki nälkäisiä eivätkä poista luokkaeroja. Intia on ollut demokratia jo 60 vuotta, mutta edelleenkin maan naisista lähes puolet on lukutaidottomia.

Suomen talousjärjestelmässä on tällä hetkellä kolme (usein päällekkäistä) ryhmää, joiden on syytä olla tyytymättömiä omaan asemaansa: julkisen sektorin työntekijät, epäsäännöllisissä työsuhteissa olevat ja syrjäytyneet. Julkisen sektorin työntekijöiden palkat suhteessa yksityissektoriin laskevat jatkuvasti, koska yksityissektorin tuottavuus kasvaa nopeammin. Tämä ongelma on ratkaisematon kapitalismin puitteissa, koska valtion työt ovat tyypillisesti sellaisia, joissa ihmisiä on vaikeaa korvata automaatiolla. Tehyn työtaistelutilanteesta hyväksyty pakkotyölaki kuitenkin osoitti, että valtio puuttuu tarpeen tullen kovin keinoin yrityksiin parantaa julkisen sektorin työntekijöiden asemaa. Valtiosektorilla myös perinteiset ammattiliitot ovat vielä voimissaan, ja on vaikeaa kuvitella, että mikään muu aate kuin nostalgia saisi ihmiset yhdistymään kamppailuun.

Tämän takia, huolimatta huomattavasta jännitteestä valtiollisella sektorilla, määräaikaiset ja muuten epätyypilliset työsuhteet ovat viime aikoina kiinnostaneet enemmän radikaalia vasemmistoa. Sen sijaan tuotantokoneiston marginaalissa tai kokonaan sen ulkopuolella olevat syrjäytyneet eivät kiinnosta ketään – paitsi pelottimena. Syrjäytymisessä ei nähdä mitään positiivista. Vasemmisto oikeastaan ymmärtää, että syrjäytyneiden protestilla ei voi olla mitään rationaalisia muotoja, vaan se on vain räjähdyskiä.

Syrjäytyneistä ei koskaan tule lobbaajia, johtokuntien äänestäjiä tai vuosikertomusten kirjoittajia järjestörekisteriä varten. Syrjäytyneiden protesti ei koskaan ole kaudista nähtävää, mutta anarkistien tehtävä ei ole toimia kauhistuneiden kukkahattutätien roolissa ja pyydellä anteeksi.

Tietenkään yhteiskunnan ulkopuolelle pudonneita ei ole enempää kuin 5–10 prosenttia. Mutta anarkismi ei olekaan demokratiaa, enemmistön valtaa. Anarkismi ajaa luokkarakenteen poistoa, riippumatta siitä, onko pohjalla olevia 5, 10 vai 90 prosenttia.

Suomen korporatistinen järjestelmä on ollut suuri menestys. Se on ehkä ensimmäinen valtiomuoto, joka on saanut ihmiset todella tuntemaan itsensä samanlaisiksi kuin vallanpitäjänsä. Niinpä se on synnyttänyt itserakkaan kansan, joka uskoo, että sen täydellistä järjestelmää ei uhkaa mikään, vaikka ympärillä koko maailma on uppoamassa.

Minua ei kiinnosta vasemmiston pelastaminen, koska vasemmisto on ollut keskeisesti luomassa niitä myyttejä, jotka ovat nyt riesanamme. Minua kiinnostavat aidosti riippumattomat ja radikaalit ruohonjuuritason liikkeet, jotka myös ymmärtävät synergian ja solidaarisuuden merkityksen ja näin ollen pystyvät välttämään erilaisten nationalismien sudenkuopat.

LE MONDE diplomatie

KOSMOPOLIITTISTA LAATUJOURNALISMIA
TASKUKIRJOINA NELJÄ KERTAA VUODESSA.

ERIKOISTARJOUS NIIN & NÄIN -LEHDEN LUKIJOILLE!
VUODEN 2010 DIPLLOT HINTAAN 25 €!

Tilaa osoitteesta myynti@intokustannus.fi. Kirjoita tilaukseen "niin & näin -lehden lukija".

**Anna Ljunggren &
Kristina Rotkirch (toim.):
SATA MAKKARALAATUA
JA YKSI IDEA**

**- 11 VENÄLÄISTÄ
KIRJAILIJAA KERTOO**

Raportteja kiehumispisteestä.
11 venäläistä nykykirjailijaa
kertoo kirjallisesta tuotannosta
ja sen lähtökohdista. Haastateltavina mm. Boris Akunin,
Viktor Pelevin, Vladimir Sorokin ja Tatjana Tolstaja.

Hinta 28 €.

**Arkadi Babtšenko:
SODAN VÄRIT**

Aikamme realistisimpia sotakuvia. Omaelämäkerrallinen kertomus nuoren sotilaan kokemuksista Venäjän armeijassa. Babtšenko palkittua esikoisteosta on verrattu Isaak Babelin ja Ernest Hemingwayn suuriin sotaromaaneihin.

Hinta 28 €.

**Anna Kontula:
NÄKYMÄTÖN KYLÄ:**

Anna Kontula muutti asumaan Olkiluotoon, Suomen viidettä ydinvoimalaa rakentavien itäeurooppalaismiesten parakkikylään. Näkymätön kylä kuvaa rakenteellisen rasmin karua arkea.

Hinta 15 € (ovh 17 €).

Hinnat sisältävät postimaksut!

Tilaa nyt osoitteesta myynti@intokustannus.fi
www.intokustannus.fi

KEIJO S. LAKKALA

Utopia ja apokalyptis

Utopialla on käsitteenä kaksi perusulottuvuutta, jotka kumpuavat sanan etymologiasta. Thomas Moren antamassa merkityksessä se tarkoittaa yhtäältä *ou-toposta*, olematonta aluetta, sekä toisaalta *eu-toposta*, onnellista paikkaa¹. Käsitteellä on siis fantasiaoivan fiktion ohella myös eettinen merkitys. Utopiaan sisältyy niin ikään olemassa olevan kritiikki. Utooppinen ajattelu ja kirjallisuus käyttävät ”mielikuvituksen voimaansa laatiakseen esityksen hyvästä tai kelvottomasta paikasta tai ajasta”². Näin utopia pystyy ylittämään välittömästi havaitun todellisuuden³. Dialektisen voimansa utopia saa kuitenkin vasta yhdistyessään apokalyptiseen ajatteluun.

Moren alkuperäinen *Utopia* (1516) viittaa oman aikansa Englannin yhteiskunnallisiin päkohtiin. Teoksen ensimmäinen osa keskittyy kuvailemaan maan vallitsevia oloja. Vasta jälkimmäisessä osassa filosofi kuvaa onnellisten kansoittamaa Utopian saarta. Moren ”Utopia” synnyttää väistämättä kontrastivaikutuksen: kun tekstissä verrataan kurjaa yhteiskuntaa onnellisten fiktiiviseen saareen, tulee lukija väistämättä kyseenalaistaneeksi vallitsevan todellisuuden. Utopia kyseenalaistaa vallitsevan todellisuuden⁴.

Apokalyptis puolestaan tarkoittaa ilmoitusta, etymologisesti ottaen verhojen avaamista ja paljastamista. Juutalais-kristillinen maailmankuva olettaa historialle mielen ja merkityksen, joka paljastuu maailmanhistorian lopussa. Historia on jumalallisen kaitselmuksen ohjaamaa, aina paratiisista rappion kautta ylösnousemukseen ja takaisin paratiisiin. Raamatun alkusivuilla ihminen karkotetaan onnen työssijasta, paratiisista, ja pakotetaan raatamaan maata, josta hänet on tehty. Tulevaisuus on sallimuksen käsissä: ”Katso, Jumalan asuinsija ihmisten kes-

kellä! Hän asuu heidän luonaan, ja hän pyyhkii heidän silmistään joka ainoan kyneleen. Kuolemaa ei enää ole, ei murhetta, ei valitusta eikä vaivaa, sillä kaikki entinen on kadonnut.”⁵ Historialla on mieli ja tarkoitus, ja sen suunta on kohti täydellistymistä. Itse asiassa jo käsite apokalyptis ilmaisee saman. Se tarkoittaa maailmanhistorian mielen paljastumista: vanhan, epätäydellisen maailman tuhoa sekä uuden, täydellisen syntyä. Täydellistä maailmaa voidaan kutsua utopiaksi. Apokalyptiikan ja utopismin yhdistäminen on tärkeää, koska apokalyptisin käsitteessä on kriisiherkkyyttä, joka juutalais-kristillisestä utopismista uupuu.

Mutta kuinka utopian käsite saa modernina aikakautena keskeisesti uuden, ajallisen ja eskatologisen luonteen? Kuinka aika muodostuu modernille utopiselle ajattelulle keskeiseksi? Päädyn kirjoituksessani seuraamaan Ernst Blochin (1885–1977) utopiajaottelua, jossa erotetaan abstrakti ja konkreetti utopia toisistaan. Abstraktilla utopialla tarkoitetaan tässä kuvausta utopiasta, jolla ei ole historiallisia toteutumisen edellytyksiä. Konkreetti utopia puolestaan perustuu tieteelliselle

”Valistuksessa tilalliset utopiat alkoivat muuntua ajallisiksi utopioiksi.”

tutkimukselle ja sen kautta paljastetuille objektiivisille mahdollisuuksille ja vaihtoehdoille. Abstrakti utopia yksinään voi toimia pelkkänä affektiivisena pontimena, kun taas konkreettilta utopialta yksinään puuttuu toimintaan motivoiva elementti. Jotta utopialla olisi poliittisen toiminnan analysoinnissa mitään virkaa, tulee abstrakti ja konkreetti utopia käsittää dialektisina vastinpareina.

Utopia ja vallankumous

Renessanssiaikainen utopiakirjallisuus otti muun renessanssiajattelun tavoin monia vaikutteita antiikista, erityisesti Platonilta. Moren projekti oli, kuten todettua, keskeisellä tavalla yhteiskuntakriittinen. More kirjoittaa oman aikansa yhteiskunnasta: ”Maassa on suuri joukko aatelisia, jotka elävät toimettomina niin kuin kuhnurit toisten työstä, nimittäin vuokraviljelijöidensä, joita he nylkevät lisäämällä näiden maksuja.”⁶ Karl Kautsky onkin teoksessaan *Thomas More und seine Utopia* (1887) esittänyt, että Moren kaavailema järjestelmä ennakoii tulevaisuuden sosialistisia yhteiskuntia. Kautskylle More oli työväenluokan puolestapuhuja ja vallankumouksen esitaistelija. Sosialistisen tulkinnan mukaan Moren tarkoituksena oli korjata keskiaikaisen feodaalisyhteiskunnan ongelmat. Katolilaisessa traditiossa hänet on puolestaan nähty aivan päinvastoin keskiaikaisen maailman puolustajana: Utopian saarella monet yhteisölliset ratkaisut ovat keskiaikaisten munkkiluostareiden ihanteita.

Revoluution eli vallankumouksen käsite sai aivan uuden merkityssisällön 1700- ja 1800-luvuilla. Käsitteen muotoutuminen vaikutti keskeisesti siihen, kuinka valistunut länsimaailma tuli utopiat tuntemaan. Termi tarkoitti alkujaan ”takaisin kiertymistä” (lat. *revolvere*), ympäri pyörähtämistä tai hallitusvallan vaihtumista,

mutta uudella ajalla käsite alkoi saada voimakkaammin poliittis-yhteiskunnallisia merkityssisältöjä. Nyt sillä pyrittiin kuvaamaan valtioiden, kansakuntien tai jopa koko sivilisaation siirtymistä uuteen aikakauteen. Käsitteen taustalta paistaa läpi kokonaan uudenlainen kokemus. Kapitalismin ja vallankumousten jyllätessä kaikilta traditionaalisilta instituutioilta katosi mieli ja pohja.

Kuten Marx ja Engels kirjoittivat *Kommunistisen puolueen manifestissa*, valtaan noussut porvarisluokka oli tuhonnut ja häväissyt kaikkia vanhoja feodaalisia ja patriarkaalisia, idyllisiä suhteita. Porvaristo oli hävittänyt keskiajan feodaaliset, mystiikalla perustellut hierarkkiset suhteet ja tuonut tilalle ”alastoman, tunteettoman ”käteismaksun”⁷. Kapitalismi oli heidän mielestään riisunut pyhyden feodaalisilta itseäänselvyyksiltä: ”Kaikki piintyneet, ruostuneet suhteet ja niihin liittyvät vanhastaan arvossa pidetyt käsitykset ja katsantokannat liestyvät, kaikki vasta muodostuneet vanhenevat ennen kuin ehtivät luotua, kaikki säätyperäinen ja pysyväinen katoaa, kaikkea pyhää häväistään, ja ihmisten on lopulta pakko tarkastella asemaansa elämässä ja keskinäisiä suhteitaan avoimin silmin”⁸.

Tässä kehityskulussa utopiat saivat uuden ulottuvuuden. Enää eivät kaukaisten paikkojen staattiset ja epähistorialliset utopiat tuntuneet uskottavilta, vaan aikakauden peruskokemuksen mukaisesti myös utopioille alkoi muotoutua ajallinen, historiallinen ja dynaaminen hahmo. Aika nousi tilaa tärkeämmäksi tavaksi hahmottaa sivilisaation ideaalisia päämääriä. Spatiaaliset utopiat alkoivat muuntua temporaalisiksi utopioiksi. Rahkosen (1996) mukaan siirtymisessä temporaalisiin utopioihin oli kyse 1700-luvun valistuksen tuottamasta radikaalisti uudenlaisesta aikatietoisuudesta. Kapitalismin ja porvarillisen valistuksen nousu tuotti kokemuksen todel-

lisuuden virtaavuudesta, jatkuvasta muuntuvuudesta – historiaa kyettiin tiedostamaan entistä voimakkaammin. Ja koska historiaa kyettiin tuntemaan, myös tulevaisuuden suunnan ajateltiin olevan tiedettävissä ja toteutettavissa.⁹

Thomas Moren utopia oli *insula*, eristetty ja sulkeutunut saari, jossa kaikki pysyi olennaisesti samana ikuisesti. Valistuksen dynaamisissa utopioissa ei ollut enää olennaista tilan ideaalinen järjestäminen, vaan keskeiseksi teemaksi nousi kysymys todellisuuden perinpohjaisesta muutoksesta. Valistuksen piirissä muutoutuneiden utopioiden onnellisuus ei koskenut vain kaukaisen kansan onnea, vaan se oli läsnä nykyhetkessä. Tämä sopi valistuksen ideaan hyvin. Vaikka More olikin teoksessaan kritisoinut aikalaistodellisuuttaan, kirja oli kovin abstrakti. Valistus sen sijaan sijoitti utopiat ihmisten keskuuteen, osaksi inhimillistä toimintaa itseään.¹⁰ Valistuksen yhteys tieteelliseen ajatteluun sekä siihen liittyneeseen ateismin kasvuun oli omiaan vankistamaan utooppisen ajattelun suosiota. Utooppinen ajattelu vaati sekularisoitumista, jotta tilaa uudenkaltaisille toiveille olisi. On helppo huomata, kuinka lähellä toisiaan kuvaukset maanpäällisestä paratiisista ja kristittyjen puheet taivaasta oikeastaan ovat.

Blochin ajattelussa kenties huipentuu modernin maailman kokemus todellisuuden ajallisesta, historiallisesta luonteesta. Inhimillinen Toivo osoittaa aina ajassa eteenpäin. Historian *eskhaton* on Blochille maailmanhistorian tendenssien osoittama päämäärä. *Eskhaton* (koko päämäärä) osoittaa tendenssinä historialle suuntaa, mutta ei määrää historian lopputulosta. Historiallinen suunta viittaa Blochille viime kädessä vanhan maailman loppua kohti. Teoksessaan *Geist der Utopie* Bloch kysyy: ”Kuinka maailma voi saada täyttymyksensä ilman että tämä maailma, kuten kristillis-uskonnollisessa näyssä, repeää rikki ja apokalyptisesti häviää?”¹¹ Richard Gunn on hahmottanut tätä siirtymää utopiasta vallankumoukseen käsitteiden utopia ja apokalypsi erottelulla.

Gunnin mukaan utopian ja apokalypsin käsitteiden erottelu täytyy tehdä siksi, että kaikesta hyvästä huolimatta utopiat näyttäisivät keskittyvän järjestyksen ylläpitoon yksilöiden vapauden kustannuksella. Hannah Arendtia mukailleen Gunn toteaa, että utopiat sulauttavat poliittisen toiminnan valmiin pohjapiirroksen kehyksiin. Esimerkiksi Baconin *Uuden Atlantiksen* (1624) utopiassa olennaista on tiedon järjestelmä ja älyllisen työn järjestäminen. Myös Tommaso Campanellan utopia-ajattelussa tiedon järjestäminen on olennaista, ja tämä järjestys organisoituu fyysisesti: Campanellan Aurinkokaupungissa geologiset ja biologiset näytteet, matemaattiset kaavat ja mekaaninen tieto on luokiteltu eri kaupunginosiin kuuluviksi. Aurinkokaupunki ”muodostuu seitsemästä suuresta muurien kehästä, jotka on nimetty seitsemän planeetan mukaan, ja aina seuraavan kehän sisään pääsee neljää tietä neljän portin kautta, jotka on sijoitettu neljälle ilmansuunnalle”¹². Keskellä Campanellan kuvaamaa kaupunkia on temppele. Temppeleissä kaupunkia johtaa tieteellisen hierarkian mukainen asiantuntijakaarti: ylimpänä komentovaltaa pitää Metafyysikko,

Tuhansien tarinoiden kirjamesut 10 vuotta

Helsingin Kirjamesuilla pääasiassa ovat kirjat, kirjailijat ja lukijat. Tarjolla on valtava määrä uutuuskirjoja, vetovoimaista ohjelmaa ja kiinnostavia kirjailijavieraita. Kirjamesuilla esiintyy yli tuhat kirjailijaa, poliitikkoa, tiedemiestä ja taiteilijaa. 10 vuotta täyttävien Helsingin Kirjamesujen teemamaa on Ranska. Tutustu tarjontaan ja suunnittele messukäyntisi etukäteen www.helsinginkirjamesut.fi

Kuva: Riina ja Sami Kaarla

KIRJA

Helsingin Kirjamesut 2010
28.–31.10. Helsingin Messukeskus

Avoimna: to, la–su klo 10–18, pe klo 10–20.
Liput 13 €/ 9 €.

Samaan aikaan samalla pääsylipulla:

VIINI
RUOKA
& HYVÄ ELÄMÄ

MUSIIKKI

Suomen Messut

”Apokalypsi tarjoaa utopian, mutta maailmanloppu silkkaa tyhjyyttä.”

joka ”johtaa kaikkia niin hengellisissä kuin maallisissa asioissa” ja jolla ”on ylin päätävävalta kaikissa kysymyksissä”¹³. Metafyysikon alaisuudessa on kolme ruhtinasta: Valta, Viisaus ja Rakkaus. Viisauden alaisuudessa toimivat kaikki tieteilijät Astrologista Kosmografiin sekä Geometrikosta ja Loogikosta Eetikkoon. Campanellalle tiedon järjestäminen fyysisessä tilassa ei ole vain kognitiivista, vaan se on aina myös sosiaalista. Utooppisen yhteiskunnan läpikuultavuus johtuu siitä, että kaikella on tiedollisesti määritelty paikkansa. Ihmiselämä Aurinkokaupungissa on tieteellisesti järjestetty.¹⁴

Gunn esittää, että siinä missä utopioiden mielenkiintona on tila ja sen järjestäminen, liittyy apokalyysin radikaalius sen sijaan tapaamaan tulkita historiallista aikaa. Apokalypsi on historian toiseksi viimeinen akti: se laittaa lopun kaikelle entiselle synnyttäen samalla täysin toista. Se valaisee jälkikäteisesti historian juonta. Apokalyptinen aikakäsitys on kyllä lineaarinen, mutta ei kvantitatiivisen hetkien jatkumon mielessä. Apokalyptinen lineaarisuus sisältää Gunnin mukaan aina sulkeuman. Ajalla on apokalyptisessä merkityksessään merkityksellinen alku ja merkityksellinen loppu. Utopioissa aika puolestaan katoaa täysin järjestyksen kustannuksella. Utopioissa ei Gunnin mukaan ole nähtävissä samaa vapauttavaa potentiaalia kuin milleniaristisessa traditiossa. Utopioita määrittävät säännöt ja rajoitteet, apokalypsia puolestaan määrittää vapautumisen horisontti. Gunn kirjoittaaakin, että ”utopiaa voitaisiin melkein kuvata poliisitoimena sitä radikaalia haastetta vastaan, jonka apokalyptinen – äänettömästi tai eksplisiittisesti – sisältää”¹⁵. Gunnille ajatus apokalypsista on siis vallankumouksellinen.

Gunn ajoittaa apokalyptisen ajattelun kohtalonhetken varhaismoderniin orastavan kapitalismin yhteiskuntaan¹⁶. Apokalyptiselle ajattelulle on tyypillistä

tunne, että jotain erityislaatuista on tapahtumassa. Ottaen huomioon kapitalismin traditioita rikkovan luonteen, tällaiset tuntemukset eivät ole kovinkaan yllättäviä. Moderni maailma kohtasi muutosten sarjan, joka oli agraaris-feodaaliselle tietoisuudelle tuhon merkki. Apokalyptinen ajattelu tukeutuikin voimakkaasti modernin kokemuksen synnyttämään historiatietoisuuteen. Uskottiin, että vanha maailma loppuu ja uusi parempi maailma paljastaa maailmanhistorian juonen. Gunnin mukaan tällaisen apokalyptiikan erottaa eskatologiasta tunne lopun läheisyydestä. Apokalyptiikka ei ole eskatologiaa laisinkaan: ne eroavat kokemuksellisesti toisistaan huomattavasti. Mielestäni apokalypsia ei myöskään pidä sekoittaa maailmanlopun käsitteeseen. Termeillä on täsmällinen ja tarkka ero.

Maailmanlopun käsitettä voidaan lähestyä Pentti Linkolan teksteistä käsin. Linkolan maailmanloppu ei tarkoita ”maailmankaikkeuden, ei edes oman aurinkokunnan eikä oman planeetan loppua. [...] ’Maailmanloppu’ käsitetään oman lajin sukupuutoksi, viimeisen yksilön kuolemaksi. Näitä maailmanloppuja on kuluneella ja tulevalla vuosisadalla muutama miljoona. Mammutin maailmanloppu on viimeisen mammutin kuolema, täpläverkkoperhosen maailmanloppu viimeisen täpläverkkoperhosen kuolema”¹⁷. Linkolan maailman ja maailmanlopun käsitteillä on siis voimakkaan subjektiivinen mieli. Maailma loppuu, kun maailmaa hahmottava olio kuolee. Linkolan ”maailma” on voimakkaan naturalistinen ja lajin määrittämä. Eläinten olemassaololla on Linkolalle sisäinen mieli, eläimillä on oma sisäinen maailmansa, jonka loppu tulee eläinlajin viimeisen edustajan kuollessa¹⁸.

Populaarikulttuurin visiot asteroideista tuhoamassa maapalloa ovat monella tapaa aikakautemme keskeisen

kokemuksen ilmaisuja. Voimattomuuden kokemus valtaviin muutosten edessä saa aikaan sen, että on itse asiassa helpompi kuvitella maailman loppuvan ekokatastrofiin kuin kuvitella aito vaihtoehto kapitalismille, Slavoj Žižekia mukailakseni¹⁹. Ehkä juuri tässä on käsitteiden keskeinen ero: maailmanloppu on vain banaali kaiken loppu, mutta apokalypsi sen sijaan tarjoaa nykyisyydelle utooppisen vaihtoehdon. Apokalypsi tarjoaa utopian, mutta maailmanloppu silkkaa tyhjyyttä. Toisin kuin maailmanlopun käsitteellä, on apokalypsilla utooppista voimaa antaessaan historialle mielen ja ”avatessaan verhot”.

Abstrakti ja konkreetti utopia

Gunnin tekemää erottelua utopiaan ja apokalypsiin voidaan nyt verrata Ernst Blochin utopiajaotteluun, jonka ääripäiksi asettuvat järjestys- ja vapausutopiat²⁰. Ensimmäisiin Bloch laski esimerkiksi Platonin, jonka *Valtiossa* esitetyssä yhteiskuntajärjestyksessä olennaista oli nimenomaan valtion harmoninen kokonaisuus ja yksilöiden oikea paikka tässä kokonaisuudessa. Platonin utopiassa ei olennaista ollut vapauden vaan järjestyksen (järjen) puute. Vapausutopiat (joihin Bloch lukee myös Thomas Moren *Utopiassa* esittämän yhteiskuntajärjestyksen) ovat puolestaan ajallisuuteen keskittyviä. Niiden juuret ovat uskonnollisissa käsityksissä tuhatvuotisesta valtakunnasta ja orastavassa renessanssi-humanismissa. Apokalypsi on kuitenkin siinä mielessä onnistuneempi termi, että se tavoittaa paremmin todellisuudessa esiintyvät kriisit, joiden kautta utopiat ovat mahdollisia. Blochin ”vapausutopiassa” ei tällaista latausta tunnu olevan, ja siksi se on Gunnin apokalypsia puutteellisempi. Muutoin käsitteet ovat rinnastettavissa.²¹

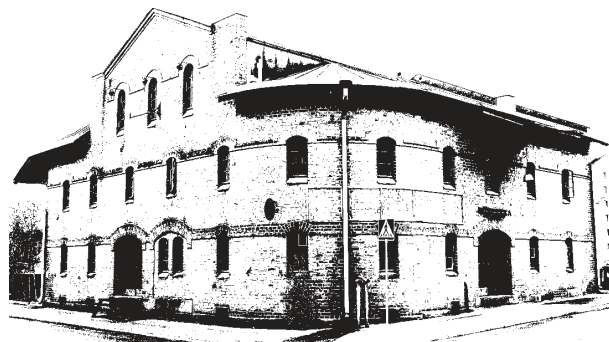
Ympäristö- ja finanssikriisit ovat osoittaneet vallitsevan järjestelmän objektiiviset (ei vain eettiset ja moraaliset) puutteet ja pakottaneet filosofeja käsitteellistämään menneillään olevaa radikaalia muutosta,

jonka lopputulos on vielä hämärissä. Gunnin apokalypsi ja Blochin konkreetin ja abstraktin utopian ajatukset auttavat hahmottamaan näitä kriisejä. Mutta miten nämä käsitteet tulisi merkityksellistää?

Taiteella on Blochin mukaan kyky viestiä tiedostumatonta ja reflektioimatonta toivoa paremmasta, kivusta ja puutteesta vapaasta elämästä. Esimerkiksi Brueghelin maalaus laiskureitten maasta tai Manet’n kuva aamiaisesta ruohikolla ovat molemmat toivon ilmaisuja. Ne ovat kuvia, jotka Blochin sanoin ”estottomasti suuntaavat kohti parempaa maailmaa”²². Kuten Simeoni

Aleksis Kiven *Seitsemässä veljeksessä* asian ilmaisee:

”Tuossa on se tervaskanto, jonka juurella kerran karjassa käydessäni nukuin ihmeelliseen unennäköön, vaikka naukuilinkin vatsassani nälkä. Olinhan olevanani taivaassa, istuin pehmeällä, helluvalla sohvallani ja edessäni höyrysi harjallinen ruokapöytä. Maittavia, kovin maittavia olivatkin ne ruuat ja niin rasvaisia. Minä söin ja join, ja pienet keruupopot passasivat minua kuin maitavaa persoonaa. Kaikki oli verrattoman kaunista ja juhmallista: siinä lähellä, kultaisessa salissa, kaikui

ravintola

Telakka

Tullikamarin aukio 3 | 33100 Tampere
03 225 0700 | fax. 03 225 0740
carneval@telakka.eu | www.telakka.eu

”Abstraktin utopian utuinen visio perustelee ja motivoi poliittisen vastarinnan.”

enkeliä kuori, ja minä kuulin veisattavan sen uuden ja suuren virren. Niin uneksuin, ja silloinpa sain tämän kipinän rintaani, joka älköön siitä enää koskaan sammuko!”²³

Puute, naukuileva nälkä, on tuottanut Simeonille utuisen utopian. Simeonin päiväuni olennoi Blochin *novumia*, näin-ei-ole-vielä-ollutta, mutta kuitenkin se on vain intuitiivinen mielikuva – se ei ole vielä reflektoitu ajatus siitä, miten unen kuvaamaan parempaan todellisuuteen päästäisiin.

Abstraktin utopian vastakohtaksi asetettu konkreetin utopian idea pyrkii käsitteellistämään tämän päiväunen kaltaisen intuitiivisen mielikuvan, muotoilemaan päämäärän ja etsimään esimerkiksi yhteiskuntatutkimuksen avulla mahdollisuuksia saavuttaa näitä päämääriä. Esimerkkinä abstraktista utopismista voidaan Blochia seuraten käyttää Thomas Münzeriä, jonka yritys luoda utooppinen yhteisö pyrittiin toteuttamaan liian aikaisin, ilman että sillä olisi ollut objektiivisia edellytyksiä. Myös *science fiction* -tyyppiset kuvaukset kaukaisen tulevaisuuden avaruusutopioista ovat paitsi subjektiivis-kokemuksellisesti etäisiä (niitä ei voida välittömästi kokea) myös materiaalisesti mahdottomia toteuttaa, mikä tekee niistä abstraktin utopian arkkityyppejä. Niiden ainoaksi funktioksi näyttäisi jäävän yleisinhimillisen toivon ylläpitäminen sekä vallitsevan todellisuuden yleinen kieltäminen, mutta mitään uutta ja rakentavaa ne eivät kykene tarjoamaan.

Konkreetit utopiat sitä vastoin kykenevät esittämään paitsi materiaalisesti ja kokemuksellisesti uskottavan utopian myös strategian (Blochin termein ”matkasuunnitelman”). Konkreetista utopiasta esimerkkinä käyköön viimeaikainen keskustelu perustulosta. Perustulolle on olemassa taloudellis-materiaalinen pohja, ja se on kokemuksellisesti tavoitettavissa: on luultavasti helppo tavoittaa mielikuva, jossa sosiaaliturva rahoitetaan perustulojärjestelmän kautta ilman byrokraattisia ja nöyryyttäviä sosiaalitoimistokäyntejä. Pelkkä abstrakti utopia vailla konkreettisia välitappeja on vaarassa sortua liihistorial-

lisiä päämääriä painottavaksi hirmuhallinnoksi. Blochin sanoin: ”Jokainen utooppinen *totum* tuo heti mukanaan uhratuksi tulemisen vaaran, mikä on *totumin* irvikuva, vielä toistaiseksi poistamattoman epäinhimillisyyden mahdollisuus, jossa ei enää ajatella ihmistä”²⁴.

Utopia ja vastarinta

Konkreetti ja abstrakti utopia eivät siis toimi erillään. Siinä missä abstraktin utopian utuinen visio perustelee ja motivoi poliittisen vastarinnan, toimii konkreetti utopia lähitulevaisuuden päivänpoliittisena vaatimuksena. Molemmat olettavat ja vaativat toisensa ollakseen uskottavia. Yksinään konkreetti utopia on puhtaasti mielivaltainen ja vailla abstraktia visiota se jääkin sellaiseksi. Toisaalta pelkkä abstrakti utopia kahlitsee romanttiseen ja passiivoivaan haaveiluun. Abstrakti ja konkreetti utopia onkin liitettävä yhteen niin, että näiden dialektisten vastinparien välittäväksi termiksi voidaan sijoittaa radikaali poliittinen käytäntö. Mitä enemmän objektiivisia mahdollisuuksia on olemassa, sitä enemmän utooppisia suuntia voidaan todellisuudesta löytää.

Blochian mukaan²⁵ konkreettisten utooppisten mahdollisuuksien toteutumiseen vaaditaan kaksi elementtiä: kylmän tieteellinen järkeily ja kuumen innostunut aate. Nämä ovat Blochin termein läsnä militantin optimismin eturintamassa. Tämä tarkoittaa kriittisen ja mahdollisimman objektiivisen yhteiskuntatieteen sekä poliittisesti kiihottavan propagandan ja taiteen yhteispelejä. Radikaali politiikka rakentuu yhtä paljon yhteislauluista kuin kylmän kuivasta yhteiskuntatieteestä. Näin kyse ei ole transsendentista kritiikistä. Kuten Gilles Deleuze & Felix Guattari teoksessaan *Mitä filosofia on?* (1993) ehdottivat, Samuel Butlerin ”Erewhonia” ei tule käsittää ensi sijassa *No-Whereksi*, vaan myös *Now-Hereksi*²⁶. Vastarinnalla on oltava transsendentti suunta ja paikallisesti muuttuva immanentti toiminnan muoto. Apokalyptisena aikana utopian on oltava ainakin salaa läsnä.

Viitteet

- 1 Ks. Lahtinen 2002, 169; Rahkonen 1996, 37.
- 2 Lahtinen 2002, 171.
- 3 Irtkonen-Kaila 1998, 11–12; Lahtinen 2002, 170.
- 4 Dunderfelt & Mäkisalo 1999, 13.
- 5 Ilm. 21:1–4.
- 6 More 1998, 37.
- 7 Marx & Engels 1970, 97.
- 8 Marx & Engels 1970, 97.
- 9 Rahkonen 1996, 39.
- 10 Lahtinen 2002, 190–191.
- 11 Rahkonen 1996, 37.
- 11 Bloch 1923, 141, sitaatti Moltmann 1985, 97.
- 12 Moltmann 1985, 96–97.
- 13 Campanella 2002, 26.
- 14 Campanella 2002, 28.
- 15 Gunn 1985, 7–8. Käännös K.L.
- 16 Gunn 1985, 2.
- 17 Linkola 2004, 337.
- 18 Ks. Tuomivaara 2008, 31–33; Vadén 2008, 107–118.
- 19 Ks. esim. Žižek 2009, 17.
- 20 Gunnin ja Blochin jaottelua voidaan verrata myös sosiologi Karl Mannheimin tekemään jaotteluun, jossa kilialismit eli tuhatvuotisen valtakunnan ideaan pohjautuvat utopiat erotetaan ”varsinaisista utopioista”. Mannheimin utopioita koskevasta teoretisoinnista ks. esim. Mannheim 1976.
- 21 Rahkonen 1996, 38.
- 22 Bloch 1985b, 34.
- 23 Kivi 1969, 39.
- 24 Bloch 1985a, 31.
- 25 Bloch 1986, 196–210.
- 26 Deleuze & Guattari 1993, 105.

Kirjallisuus

- Bacon, Francis, *Uusi Atlantis (New Atlantis, 1627)*. Suom. Topi Makkonen. Teoksessa *Matkoja Utopiaan*. Toim. Mikko Lahtinen. Gaudeamus, Helsinki 2002, 95–137.
- Bloch, Ernst, Ennakoitu todellisuus – mitä on utooppinen ajattelu ja mitä se saa aikaan (Abschied von der Utopie? Vorträge, 1980). Suom. Raija Sironen. Teoksessa *Utopia, Luonto, Uskonto*. Toim. Keijo Rahkonen & Esa Sironen. Kansan Sivistystyön Liitto, Helsinki 1985a, 22–33.
- Bloch, Ernst, Paremmat maailman maalareita (Katkelma teoksesta Das Prinzip Hoffnung, Band II, 1959). Teoksessa *Utopia, Luonto, Uskonto*. Toim. Keijo Rahkonen & Esa Sironen. Kansan Sivistystyön Liitto, Helsinki 1985b, 34–40.
- Bloch, Ernst, *The Principle of Hope. Volume one* (Das Prinzip Hoffnung, 1959). Käänt. Neville Plaice, Stephen Plaice & Paul Knight. MIT Press, Cambridge, Mass. 1986.
- Campanella, Tommaso, Aurinkokaupunki (Civitas solis, 1623). Suom. Pia Mänttari. *Matkoja Utopiaan*. Toim. Mikko Lahtinen. Gaudeamus, Helsinki 2002, 25–71.
- Deleuze, Gilles & Felix Guattari, *Mitä filosofia on?* (Qu'est-ce que la philosophie?, 1991). Suom. Leevi Lehto. Gaudeamus, Helsinki 1993.
- Dunderfelt, Tony & Martti Mäkisalo, *Apokalypsis. Maailmanlopun pelot ja uuden maailman unelmat*. Dialogia, Söderkulla 1999.
- Gunn, Richard, *”The only real phoenix: Notes on Apocalyptic and Utopian Thought*. Richard Gunn, Edinburgh 1985.
- Irtkonen-Kaila, Marja, Thomas More ja hänen Utopiansa. Teoksessa Thomas More, *Utopia*. WSOY, Helsinki 1998.
- Kivi, Aleksis, *Seitsemän veljestä*. (1870) WSOY, Helsinki 1969.
- Lahtinen, Mikko, *Matkoja mahdolliseen*. Teoksessa *Matkoja Utopiaan*. Toim. Mikko Lahtinen. Gaudeamus, Helsinki 2002, 169–247.
- Linkola, Pentti, *Voisiko elämä voittaa – ja millä ehdoilla*. Tammi, Helsinki 2004.
- Mannheim, Karl, *Ideology and Utopia – An Introduction to the Sociology of Knowledge* (Ideologie und Utopie, 1929). Käänt. Louis Wirth & Edward A. Shils. Routledge & Kegan Paul, London 1976.
- Marx, Karl & Friedrich Engels, Kommunistisen puolueen manifesti (Manifest der kommunistischen Partei, 1848). Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset 1*. Kustannusliike Edistys, Moskova 1970, 85–120.
- Moltmann, Jürgen, Messianismi ja marxismi. (Im Gespräch mit Ernst Bloch, 1976) Suom. Raija Sironen. Teoksessa *Utopia, Luonto, Uskonto*. Toim. Keijo Rahkonen & Esa Sironen. Kansan Sivistystyön Liitto, Helsinki 1985, 88–101.
- More, Thomas, *Utopia* (De Optima Statu Reipublicae Deque Nova Insula Utopia, 1516). Suom. Marja Irtkonen-Kaila. WSOY, Helsinki 1998.
- Platon, *Valtio. Kootut teokset IV*. Suom. Marja Irtkonen-Kaila. Otava, Helsinki 2007.
- Rahkonen, Keijo, *Utopiat ja anti-utopiat – Kirjoituksia vuosituuhannen päätyessä*. Gaudeamus, Tampere 1996.
- Tuomivaara, Salla, Elämänilon ylittämätön arvo – untuvanpehmeä Linkola. Teoksessa *Linkolan ajamana*. Toim. Tere Vadén. Like, Helsinki 2008, 21–40.
- Vadén, Tere, Myyttinen vallankumous ja tavalliset teot. Teoksessa *Linkolan ajamana*. Toim. Tere Vadén. Like, Helsinki 2008, 103–142.
- Žižek, Slavoj, *Politiikkaa idiootti! Vastakkainasetteluja Zizekin kanssa*. Toim. Kimmo Jylhä & Hanna Kuusela. Like, Helsinki 2009.

JUKKA KOSKELAINEN

Nietzscheläistä, liian nietzscheläistä?

– Peter Sloterdijk herättää jälleen närästystä

Saksalaisen nykyfilosofian näkyvin nimi Peter Sloterdijk on taas vauhdissa ärsyttämässä ja lietsomassa debattia. Jo 1980-luvun alussa häntä haukuttiin postmoderniksi haahuilijaksi, nyt vielä pahemmaksi. Hänestä on ankarimpien vastustajien mukaan tullut peruuttamattomasti konservatiivinen, jopa uusliberaali hänen esitettyä radikaalia verouudistusta. Syytöksiin voi lisätä vielä Risto Volasen *Helsingin Sanomissa* esittämän tulkinnan, jonka mukaan Sloterdijk puhuu ekodiktatuurista.

Sopivatko vastustajien antamat nimitykset Sloterdijkiin? Vai onko kyse vain siitä, että hän ei mahdu edelleen Saksaa aaveen lailla kiertävän Habermasin ”modernin keskeneräisen projektin” tai sosiaalidemokraattisen konsensusen rajojen sisään? Hän kun tahtoo alinomaa vaihtaa aihetta ja terminologiaa, ja harva pysyy perässä, varsinkin kun kirjoja on ilmestyy lähes joka vuosi.

Sloterdijkin teoksiin mahtuu toki paljon syitä väärinymmärryksiin. Samoin hänen esseistinen ja omintakeinen kielenkäyttönsä panee lukijan välillä arvuuttelemaan tekijän päämääriä. Näenkin hänet ennen kaikkea Friedrich Nietzschin paluuna Saksaan.

Akateeminen kauhukakara

Friedrich Nietzsche ei toden totta ollut sodanjälkeisen Saksan hengenelämän johtotähtiä. Koska kansallissosialistit suosivat häntä, Nietzsche sai jäädä pitkään akateemisen erityistutkimuksen suojiin, nimeksi nimien joukkoon. Martin Heidegger sentään julkaisi vuonna 1961 kolmekymmenluvun luentonsa, mutta niidenkin sävy oli lopulta hyvästelevä: Nietzsche oli metafysiikan huipentuma, ei sen ylittäjä (sen tehtävän Heidegger varasi itselleen). Vastakohta aikaisempiin vuosikymmeniin oli räikeä: kukaan muu ei vaikuttanut niin paljon saksalaiseen 1900-luvun alkupuolen ajatteluun ja kirjallisuuteen kuin Nietzsche.

Ranskassa kävi toisin. Michel Foucault otti Nietzschin esikuvakseen, ja hän oli vahvasti läsnä myös Jacques Derridan dekonstruktiossa. Gilles Deleuze rakensii omaa ajatteluansa Spinozan ohella Nietzschin varaan. Saksassa silmäiltiin moista menoa pitkään vähintään epäluuloisesti, olihan Nietzsche Jürgen Habermasin mukaan peräti postmodernismin lähtökohta.

Ei ole kovin suuri kärjistys väittää, että Nietzsche palasi maanpaosta vuonna 1983. Silloin Peter Sloterdijk julkaisi lähes tuhatsivuisen esikoisteoksensa *Kritik der zynischen Vernunft*, josta tuli saman tien jymymenestys. Se on Saksan toiseksi myydyin filosofinen kirja kautta aikojen heti Oswald Spenglerin *Länsimaiden perikadon* jälkeen. On varmasti niitäkin, jotka eivät pidä Sloterdijkia oikeana filosofina, sen verran usein hänet näkee televisiossa, ja hän taitaa myös olla ensimmäinen filosofi, josta sensaatiolehti *Bild* on tehnyt haastattelun.

Sloterdijkin tyyli onkin usein journalistinen ja iskevä. Hän myös luo uuskieltä ja on väliin hyvinkin mahtipontinen. Hän kokikin 1980-luvulla, ettei hänen ja koko tuon sukupolven kokemusmaailmalla ollut vielä filosofista kieltä. Mikä meni seminaarikielen ulkopuolelle, sysättiin runouteen, kuten hän sanoo laajassa haastattelukirjassa *Die Sonne und der Tod*. Kirjojen tyyliässä näkyy niin intialaisguru Oshon opissa vietetty aika kuin opiskelijan perehtyminen Michel Foucault’n teoksiin.

Sloterdijk kuitenkin opettaa filosofiaa ja estetiikkaa sekä Karlsruhessa että Wienissä, joten hän on kauhuka-

”Ajattelun intohimo on kadonnut, tilalle on tullut järkevyyteen ja tieteeseen pohjautuvan uuspuheen vaimea hyväksyntä.”

karan maineestaan huolimatta tukevasti sisällä akateemisissa kuvioissa. Hän vetää myös Rüdiger Safranskin kanssa televisio-ohjelmaa *Das philosophische Quartett*, jossa keskustellaan kiinnostavien vieraiden kanssa jotta-kuinkin kaikesta muusta kuin filosofiasta. Monta kertaa narsistiksi haukuttu Sloterdijk osoittaa osaavansa esittää kysymyksiä, kuunnella muita ja tyytyä lyhyehköihin välikommentteihin.

Kuoleva filosofia

Teos *Kritik der zynischen Vernunft* lähti liikkeelle Nietzschestä, ja uusin kirja *Du mußt dein Leben ändern* (2009) varmistaa, että Nietzsche on edelleen Sloterdijkin lähtökohta. Hän on kertonut kirjoittaneensa vanhan mallin mukaan nyt etiikkansa, kun vuonna 2004 valmistunut 2500-sivuinen *Sphären*-trilogia puolestaan edusti sitä, mitä entisinä aikoina kutsuttiin metafysiikaksi. Tuskin on yllätys, että etiikka ei tarkoita pohdintaa moraalisäännöistä tai hyvästä ja pahasta vaan kykyä nousta tottumusten otteesta. Sloterdijk onkin kertonut kirjoittaneensa ”oman Zarathustransa”.

Sloterdijk avasi teoksensa *Kritik der zynischen Vernunft* kohtalonomaisin lausein, ikään kuin uusi aikakausi olisi alkamassa: ”Vuosisadan ajan filosofia on tehnyt kuolemaa pystymättä kuolemaan, koska sen tehtävä ei ole täytetty. Se tunnustaa: suuret teesit olivat pakoretkiä ja puolitotuuksia. Ajattelussa ei ole enää käsitteiden lentoa ja ymmärryksen ekstaaseja. Me olemme valistuneita, olemme apaattisia.”¹ Kyse on siis hyvin samantapaisesta diagnoosista, jonka Nietzsche teki omasta ajattelun intohimo on kadonnut, ja tilalle on tullut järke-

vyyteen ja tieteeseen pohjautuvan uuspuheen vaimea, vastahakoinenkin hyväksyntä.

Nietzsche vastusti henkeen ja vereen tätä uutta valistusta. Hänestä Jumalan kuolema oli niin järjestyttävä tapahtuma, ettei siitä selvinnyt tyynellä asenteella. Uusi valistunut ajattelu oli edelleen teleologista. Koko maailma oli edelleen alistettu kristinuskosta periytyvälle hierarkialle, ja totuuden uskottiin löytyvän ongelmitta. Nietzsche taasen näki edessään kuilun: mitään viimeistä perustaa ei ollut, vaan todellisuuden olemus oli kuin hurja pyörre. Tarvittiin kaikkien arvojen uudelleenarvioiminen, jotta yksilö voisi saada arvonsa luojana ja käskijänä.

Sloterdijk näki 1980-luvun alussa ympärillään paljon vaimeaa sopeutumista. Tiedettiin, että asioiden laita oli väärin, mutta ei uskottu, että mihinkään voi vaikuttaa. Tyydyttiin alistuvan kyyniseen asenteeseen, jatkettiin vain elämää. Uusimmassa kirjassaan hän ilmoittaa selvin sanoin, että ihmisten on muutettava oma elämänsä.

Jatkuvan harjoituksen imperatiivi

Uuden kirjan perusteeksi kuuluu: me aina jo harjoittemme, se on perusominaisuutemme, ja siksi olemme aika ajoin kyyenneet nousemaan tottumusten yläpuolelle. Emme voi olla harjoittelematta. Sloterdijkin mukaan tätä antropologista tosiseikkaa pitää silti iskostaa tietoisuuteen kaikin voimin, ja ihminen pitää saattaa uuteen sisäiseen nousuun. Se mikä on implisiittistä, pitää tehdä eksplisiittiseksi; kyse on siis tietoisuuden laventamisesta ja syventämisestä. Ajattelu ja jokapäiväinen elämä pitää riisua rutiineista ja automaatiosta, pitää keskittyä har-

Taidammeko ajatella?

~ Sokrates koulussa ja Filosofiaa lapsille & nuorille

nyt yhdessä tarjoushintaan 40 .

Johdattava tietopaketti ajattelutaitojen opettamisesta ja ajantasaisin käytännön opastus alaikäisten kanssa filosofointiin.

~ Keskusteleva opetus

nyt tarjoushintaan 10

Dialogisen pedagogiikan johtavan asiantuntijan vetävästi kirjoitettu avainteos.

- ~ Matildan ja Taavetin matemaattiset seikkailut
- ~ Matildan ja Taavetin seikkailut tieteen maailmassa
- ~ Filosofoidaan matematiikasta ja luonnontieteistä

9-13-vuotiaitten mietityttävät tarinat ja jämäkkä
opettajanopas nyt yhteishintaan 30 .

**Merkitse verkkokaupan tilauksen
lisätietoja-kohtaan
kampanjakoodi "AJATTELUTAIDOT".**

Alennus on voimassa vuoden 2010 loppuun.
Hintoihin lisätään postikulut.

NIIN & NÄIN

www.netn.fi/kauppa

Puhelintilaukset: 040-721 48 91

joituksiin entisajan askeetin tapaan. Ja pitää aloittaa itsestään, ei kollektiivisesta muutosvaatimuksesta tai maailmanpelastusmallista, koska silloin on olemassa aina tuhoisan totalistisen toteutuksen vaara.

Nietzsche on tällöin keskeinen filosofi myös siksi, että hän keskittyi ihmisen valmiuteen pyrkiä johonkin korkeampaan, mahdottomaan asti. Dionyysinen hurmio ja intohimot pitää valjastaa stoalaisen lailla, pitää tehdä itsestään monisäikeinen mutta hallittu impulssien kimppu. Tähän mahdottomaan tehtävään Nietzsche tähtäsi, ja jotain sen kaltaista myös Sloterdijk moniaalle polveilevassa kirjassaan hakee.

Ihmistä pitää parantaa. Sloterdijk herätti melkoisen kohun vuonna 1999, kun hänen luentonsa ”Sääntöjä ihmistarhalle” julkaistiin. Hänen katsottiin suosivan geenitekniisiä parannuskeinoja, jotka johtaisivat pahoihin eettisiin ongelmiin. Hänen mielestään kyse oli vain pohdinnasta: humanismi oli epäonnistunut ihmisen kesytämässä, joten nyt oli avoimesti mietittävä muidenkin keinojen mahdollisuutta. Hän kielsi ehdottaneensa suoraan geeniteknologian käyttöä ihmisen muuttamiseksi, eikä sellaista voi luennosta lukeakaan, ei tosin oikein mitään muutakaan selvää argumenttia.

Mutta nyt Sloterdijk kohdistaa kehotuksen jolkaiseen toimivaan subjektiin, jonka kontolla itsensä parantaminen on, ei suinkaan laboratorioissa koeputkiensa kanssa ahertavan tiedemiehen. Esimerkkinä toimivat kulttuurihistorian suuret yksinäiset kuten Emile Cioran, joka otti vastaan Nietzschen antaman tehtävän elää ilman metafysiikkaa tai muutakaan lohtua ja kehitti siitä lähtökohdasta pessimismin ääripäähänsä. Cioran harjoitteli elämään ilman ulkoisia tukipisteitä ja saattoi siten paradoksaalisesti tarjota lohtua muille henkiseen hätään joutuneille.

Sloterdijkia on syytetty myös kulttuuripessimisistä, mutta nyt hän kertoo, että tiede ja tutkimus on todellakin tuottanut uutta ja hyödyllistä tietoa, ja siitä on hyvä jatkaa itse kunkin. Askel tietoisesti harjoittelemaan elämään seuraa eettisestä erottelusta. Ken uskaltaa, ken ottaa tehtävän vastaan, kykenee ”nousemaan elämänvirrasta”. On päästävä tottumuksista eroon, jokapäiväisestä turtumuksesta, tultava tietoisiksi ympäröivistä olosuhteista ja nousemaan niiden yläpuolelle.

Triviaalifilosofiaa? Ehkäpä, sillä tämä Nietzschen ja Oschon yhdistelmä tuskin täyttää kovinkaan analyttisen ajattelun tunnusmerkkejä. Mutta Sloterdijkin kirjat ovat aina haaste, selvyysien ja kohtuuttomuusien yhdistelmä, ja ne elävät pitkälti esimerkkien varassa.

Pois perusleiristä

Kirjan nimi *Du mußt dein Leben ändern* on peräisin Rilken kuuluisan runon ”Apollon torso” loppulauseesta. Runo kuvaa Rodinin Apollo-patsasta, jolta puuttuu pää. Siitä tuntuu säteilevän erityinen katse ja kutsu itsensä kohottamiseen, peräti käsky suunnata katse siihen, mitä ei omassa itsessä vielä ole. Apollon kutsu tarkoittaa mahdollisuutta harjoitella jumalan kanssa, valjastaa dionyys-

siset, ekstaattiset purkaukset hallittavaan muotokieleeseen.

Toinen esimerkki tulee raajarikoilta. Sloterdijk nostaa esimerkiksi varpaillaan soittavan pianovirtuosoin Carl Hermann Unthanin lisäksi rampojen opettajan Otto Perlin, joka perusti oppinsa Nietzscheen. Kyse on vastustuksen voittamisesta, mikä kirjoittaa ihmisen piilevät ominaisuudet esiin arvaamattomalla tavalla.

Kirjan keskiosa keskittyy filosofiaan, jota Sloterdijk arvostelee jäämisestä ”perusleiriin”, koska ei ole uskallettu lähteä jyrkille rinteille kohti vuorenhuippuja. Perusleirin perusfilosofian hän löytää Pierre Bourdeaun tavasta käsitellä *habitus*-käsitettä kapeammin kuin Aristoteles tai Tuomas Akvinolainen: ihminen määrätty tällöin suurimmaksi osaksi synnynnäisestä luokasta ja omasta yhteisöstään käsin. Sloterdijk näkee perusleirin filosofina myös Michel Foucault’n keskikaudellaan, koska tällöin subjekti määrätty vallan diskursseista käsin. Elämänsä viimeisinä vuosina Foucault kuitenkin pystyi irtoamaan aiemmista lähtökodistaan ja tutkimaan kurinpitomenetelmiä myös itsensä kehittämisen välineinä, ei vain vallan juonina. Subjekti onkin nyt se, joka uljaana ryhtyy harjoitussarjojen tekijäksi.

Yksilön heroisen itsensä ylittämisen lisäksi tarvitaan kuitenkin yhteisiä ponnistuksia, kommunismin sijaan ko-immunismia, yhteistä torjuntajärjestelmää planetarisia uhkia vastaan, jotta barbarismin vajoaminen estetään. ”Sellainen rakenne tarkoittaa sivilisaatiota. Kun elää sen alaisena, seuraa päätös: päivittäisissä harjoituksissa hyväksyä yhteisen selviämisen tottumukset.”²

Ihminen on joka tapauksessa sitä, mitä hän itsestään tekee. Ei ole uskontoja, on vain väärinymmärrettyjä harjoitussysteemejä. Jos sartrrelaiseen eksistentialismiin kuului vaatimus luoda itsensä tyhjistä, koska eksistenssi tulee ennen essentiaa, Sloterdijk on puolestaan kiinnostunut jatkuvasta kehityksestä ja itsensä parannuksesta. Ihminen on tuomittu olemaan muuta kuin eläin, hänen olemukseensa kuuluu ylittää tämänhetkinen tilanne. Mutta ei pidä rynnätä harjoittelemaan miten vain, vaan on tutkittava, miten on ennen harjoiteltu, ja sitten luotava oma ohjelmansa.

Tulevaisuus painaa päälle

Taide, moraalit, kasvatus: kaikki pitää siis ankarasti harjoitella. Välillä Sloterdijkin radikaali sanoma todellakin kajahtaa äkkiväärän konservatiiviselta, niin konservatiiviselta, että se siksikin kyseenalaistaa velton yleissuvaitsevaista nykyaikaa. Ihmisen itsensä sisällä ehkä on kaikki ainekset, mutta niistä ei saada kunnan tehoja, ellemmme harjoittele yhtä ahkerasti kuin huippu-urheilija, mestarimaalari, joogi tai uskonnollinen askeetti. Näistähän me nykyään seuraamme kotikatsomostamme käsin vain urheilijaa.

Sloterdijk kuitenkin huomauttaa, että perustava virhe tehtiin jo antiikin filosofiasa, kun ei eroteltu selvästi intohimoja ja tottumuksia. Intohimot ovat aina läsnä, ja ne kaipaavat hallintaa. Tottumukset sen sijaan omaksutaan ja harjoitellaan. Ja koko kirjan *Du mußt dein*

”Tuo tuntematon jumalatar kutsuu meitä arvaamattomin äänin, yllyttää räikeisiin ylilyönteihin, profectallisiin äänenpainoihin, ja sanoma kirkastuu vähä vähältä.”

Leben ändern sanoma on, että tähänastisiin tottumuksiin ei pidä tyytyä, vaan tulee tähdätä aina ylempään. Tuntuu siltä, että Sloterdijk ei tahdo jättää mitään harjoituksen muotoa ulkopuolelle, ja lukijan tulee vakuuttua siitä, että tässä pystytään mitä huimaavimpiin suorituksiin, kunhan vain oikein keskitytään ja ponnistetaan.

Sloterdijk on näin virittänyt filosofiansa uudestaan. Viisitoista tai kaksikymmentä vuotta sitten hänen suosittelimansa perusvire näytti olevan heideggerilainen tyyneys tai itämainen taolaisuus. Lähtökohtana oli, että Heidegger ei olennaisista oivalluksistaan huolimatta osannut ajatella kuin ”olemista-kuolemaa-kohti”, ei ”syntyneenä-olemista”, joka Sloterdijkille oli tärkeä. Tulevaisuudesta ei pidä olla huolestunut, ja metafyyminen nihilismi pitää voittaa, eikä utopiaa saa etsiä tulevaisuudesta vaan ”yhä-syntyneenä-olemisen” ennakkoluulottomuudessa tai ennakoimattomuudessa – mikä tietysti johtaa takaisin Heideggerin olemisen tyynen läpiajattelun ideaan.

Kirjaa lukiessa vakuuttuu siitä, että kehittyminen on mahdollista, mutta jää kysymys siitä, mitä kaikkinaisen harjoitus oikein palvelee. Siihen Sloterdijk pystyy antamaan vain yhden selkeän vastauksen: tulevaisuus painaa päälle. ”Ei tarvitse olla uskonnollisesti musikaalinen käsittääkseen, miksi Suuren Katastrofin piti tulla vuosisadan jumalattareksi.”²³ Tuo tuntematon jumalatar kutsuu meitä arvaamattomin äänin, yllyttää räikeisiin ylilyönteihin, profectallisiin äänenpainoihin, ja sanoma kirkastuu vähä vähältä. Ei riitä pelkkä lauhkea jätteidensä lajittelu ja töihin pyöräily, jos maailma aiotaan pelastaa.

Sloterdijk ei kerro tarkempia harjoitteluohjeita uhkaavan katastrofin välttämiseksi. Riittääkö nälkätaiteilu vai pitääkö ryhtyä nietzscheläiseksi sankariksi, itsensäylittäjäksi? Tervetulleiden haasteiden rinnalla kirja esittää myös suurellista ja melko tyhjää retoriikkaa. Joka tapauksessa Sloterdijk ei ole sittenkään konservatiivi, koska hän kutsuu suureen muutokseen. Eikä hän puhu ekodiktatuurista vaan yksilön vastuusta. Jäljelle jää vielä yksi syytös: onko hän uusliberaali, koska hän on mennyt esittämään verotuksen radikaalia uudistamista?

Verotus uusiksi

Sloterdijk julkaisi kesäkuussa *Frankfurter Allgemeine* -lehdessä kirjoituksen nimellä ”Antavan käden vallankumous” ja täydensi sitä vielä *Cicero*-aikakauslehdessä pitkällä esseellä ”Bürgerliches Manifest”, jonka merkitys on hänen mukaansa ”kansalaismanifesti”, ei ”porvarillinen manifesti”. Hän pohtii, onko pitkä sosiaalidemokratian aikakausi nyt loppumassa. Tähän asti on keskitytty verottamiseen, kakun mahdollisimman tasapuoliseen jakamiseen, oli sitten vallassa kuka tahansa. Valtio on saanut mandaatin ottaa pakolla ja käyttää rahat vailla kunnan valvontaa, ja se on vaimeasti hyväksytty, ja vaihtoehdot on rajattu pois.

Sloterdijkin puheenvuoro ymmärrettiin laajalti kovan uusliberalismin puolustuspuheena. Hän itse kiirehti torjumaan sellaisen tulkinnan ja kertoi vain pyytäneensä veronmaksajille tunnustusta pelkän maksumiehen aseman sijaan. Kriittisen teorian edustaja Alex Honneth

arvosteli kiivaasti Sloterdijkia *Die Zeit* -lehdessä. Honnethin mukaan hän ei ole koskaan välittänyt heikomista, ja muutenkaan hänen ajattelussaan ei ole selkeää moraalis-poliittista luonnetta. Kieltämättä Honneth osui arkaan kohtaan, varsinkin kun Sloterdijkien kielenkäyttö on monin paikoin niin avointa, että siinä voi nähdä sekä pyrkimyksen nietscheläiseen herramoraaliin että kaikille suunnatun provokaation, joka tähtää suuren ravistuksen sijaan vain uudistuksiin. Tuntuu siltä, että Sloterdijk ensin esittää ajattelustaan vahvan version ja jälkeenpäin selittää sanansa parhain päin.

Honneth kritisoi myös vuonna 2006 ilmestynyttä kirjaa *Zorn und Zeit*, jossa Sloterdijk nosti vimman historian keskeiseksi ja petetyksi liikuttajaksi. Honnethin mukaan tässä ajattelussa 1900-luvun katastrofien alkusyynä olivat ”vihakollektiivit”, jotka selittävät yhtä lailla niin nationalismiin kuin työläisten internationalismiin. Kirjan taustalla on viime kädessä toisinto Nietzschen ajattelusta: kauna (*Ressentiment*) on se tekijä, jonka voimin alistetut kohottavat yhtäläisen kohtelun ja itsensä rajoittamisen koko yhteiskuntaa määrääviksi moraaliksiksi arvoiksi.

Der Spiegel -lehden haastattelussa Sloterdijk piti Honnethin kiukkuisen vastineen syynä ahdistusta siitä, että tämän edustama kriittinen teoria on laskusuunnassa. Silti Sloterdijkien vastauksesta kaikui hänen ärtymyksensä kritiikin voimakkuudesta. Hänen syynsä väistää julkinen debatti – Honneth kritisoi vain yhtä kirjaa monista – vaikuttaa lähinnä hieman turhamaiselta halulta välttää teräväkielisten opponenttien kohtaamista. Sillä Honneth onnistui kyllä paljastamaan heikkoja kohtia Sloterdijkien argumenteissa ja sai hänet jopa perääntymään ja myöntämään, että valtio tarvitsee verovaroja taatakseen jonkinlaisen sosiaaliturvan. Väittelyn yhteydessä Sloterdijk onnistui hälventämään uusliberalismisyytöksen siis vain osittain.

Vanhoja kaikuja

Jos uusin kirja keskittyy yksilön muutokseen, oli yhteisyys keskeinen aihe 2500-sivuisessa *Sphären*-trilogiassa, joka valmistui vuonna 2004. Siinä lähestytään kulttuurihistoriaa, itse asiassa koko maailmanhistoriaa, ympyrän-, piirin- ja pallonmuotoisista kohteista käsin. Sloterdijk pyrkii tutkimaan, mitkä elinyhteisön sfäärit korvaavat äidin kohdun, ja luo siltä pohjalta käytännössä uuden metafysiikan, vaikka hän ei suoraan sitä termiä tahdokaan käyttää.

Esikuvana on jälleen Nietzsche, jonka Sloterdijk näkee kulttuurin lääkärinä, immunologina. Keskeisiä kohtia on tällöin esimerkiksi seuraava kohta teoksesta *Hyvän ja pahan tuolla puolen*: ”Hengen voima omaksua vierasta ilmenee väkevässä taipumuksessa tekemään uusi vanhan kaltaiseksi, yksinkertaistamaan moninainen, jättämään huomioon ottamatta tai sysäämään pois se, mikä on täysin ristiriitaista.”⁴

Sloterdijk ei kuitenkaan näe mammuttiteoksessaan nykyaikaa turmion aikana. Sfäärit ovat pienentyneet,

mutta se ei tarkoita immunologisten kykyjen heikkenemistä. Trilogia johdattaa siis jo tuoreimpaan kirjaan: metafysiikan purku jättää yksilön perusyksiköksi, joka viimeinkin voi hoitaa itse oman immunologisen suojautumisen, ja se on paras tapa olla maailmassa. Yksilö ei enää pakene vastuutaan suuriin ympyröihin, eikä Sloterdijk siksi kannata 60-luvun lopun subjektin purkua tai hajakeskitystä.

Sloterdijk vajoaa esikuviansa tapaan vähän väliä sitenkin pessimismiin: kovin sitkeässä ovat vanhat tottumukset, kovin hitaasti ihminen herää tottumusten narukoosista ja reagoi uusiin haasteisiin. Hänen kritiikkinsä nykyistä koululaitosta ja taidetta kohtaan ovat perikon-servatiivisia: niistä puuttuu taitojen oppiminen imitaation avulla. Tosin nykyisellä vasemmistolaisuudellakin taitaa olla paljon yhteistä ainakin koulukritiikin kanssa, koulu kun keskittyy vain suorituksiin, saattamaan oppilaan riittävin arvosanoin ulos.

Ihmisen tulisi kohdata ’ylevä’ (*das Erhabene*), Sloterdijk kirjoittaa uusimman kirjansa lopuksi. Näissä kohdissa heideggerlaisittain uudistava kieli taitaa jo karata kirjoittajan käsistä. Ylevässä piilee kutsu muutokseen. Olla kuten Rilke, joka koki muutoksen Rodinin veistoksen edessä. Mutta nykyaikainen ei esitä enää moista määräävää ääntä, pikemmin se esittää vain itseään esittämässä itseään. Vain globaali kriisi voi enää esittää vaatimuksen, vain sillä on ”suunnattoman aura” (*die Aura des Ungeheuren*).

Sloterdijkien kulttuurikritiikissä on siten vanhoja kaikuja, annos viime vuosisadan alun radikaalia konservatismia. Hän tahtoo selvästikin olla uusi Oswald Spengler, joka leikittelee tuhon mahdollisuudella, ellei suunnanmuutosta tule. Hänen kirjansa ovat inspiroivia ja lukemisen arvoisia, mutta väliin niiden ylevä äänenpaino käy myös työlääksi, kolkosti kaikuvaksi korvikeuskonnoksi.

Viitteet

- 1 Sloterdijk 1983, 7.
- 2 Sloterdijk 2009, 712.
- 3 Sloterdijk 2009, 702.
- 4 Nietzsche 1966, 135.

Kirjallisuus

- Nietzsche, Friedrich, *Hyvän ja pahan tuolla puolen*. Suom. J. A. Hollo. Otava, Helsinki 1966.
- Sloterdijk, Peter, *Aufbruch der Leistungsträger*. *Cicero*, November 2009, 95–107.
- Sloterdijk, Peter, *Du mußt dein Leben ändern*. Suhrkamp, Frankfurt 2009.
- Sloterdijk, Peter, *Kritik der zynischen Vernunft*. Suhrkamp, Frankfurt 1983.
- Sloterdijk, Peter, *Sphären III*. Suhrkamp, Frankfurt 2004.
- Sloterdijk, Peter, *Zorn und Zeit*. Suhrkamp, Frankfurt 2007.
- Sloterdijk, Peter & Henrichs, Jürgen, *Die Sonne und die Tod*. Suhrkamp, Frankfurt 2001.
- Sjoerd van Tuinen, *Peter Sloterdijk. Ein Profil*. Wilhelm Fink, Paderborn 2007.

Antiikin fysiognomiaa

Muinaiskreikan sana *fysiognomia*, josta modernien kielten ”fysiognomia” on lyhentynyt, tarkoittaa kirjaimellisesti luonnon tai luonteen (*fysis*) arvioimista. Sana on muodostettu viimeistään 300-luvun alkupuolella eKr. tarkoittamaan taitoa, jonka avulla voitiin päätellä henkilön luonne hänen kasvopiirteistään, ruumiinjäsenten muodosta ja mittasuhteista, kävelytyylistä, äänestä sekä muista ulkoisista tekijöistä. Antiikissa fysiognomia oli vakavasti otettava tiedonala, jota filosofit ja lääketieteilijät puolustivat, mutta ennen muuta se oli arvostettu käytännön taito, joka auttoi tunnistamaan otolliset ystävät ja vihamiehet.

Antiikin fysiognomian historian voi aloittaa anekdootilla. Kerrotaan, että Sokrateen päivinä Ateenaan saapui Zopyros-niminen mies, joka ilmoitti osaavansa lukea henkilön luonteen tämän ulkonäöstä. Sokrates ilmoittautui halukkaaksi tulkittavaksi, ja Zopyroksen kuvaus oli kaikkea muuta kuin mairitteleva: Sokrateen karkeat kasvopiirteet ja turpea kaula kertoivat typerästä, nautinnonhaluisesta ja himokkaasta luonteesta. Kun paikalla olleet Sokrateen oppilaat närkästyivät tulkinnasta ja pilkkasivat sen esittäjää, Sokrates vahvisti yllättäen kuvauksen oikeaksi: ”Juuri tuollainen minä olen luonnoltani, mutta filosofia on auttanut minut voittamaan luontoni.”¹

Anekdootti lienee peräisin sokraatikko Faidonin kadonneesta kirjoituksesta, mikä viittaisi siihen, että fysiognomia käytännön taitona tunnettiin jo Sokrateen aikoina². Zopyroksen hahmo saattaa vihjata, että taito oli eksoottinen, kenties ulkomaista tuontia. Käsitys hyvän ulkonäön ja hyvän luonteen läheisestä yhteydestä oli kuitenkin perikreikkalainen – Sokrates, jonka epämiellyttävän ulkokuoren alla piilivät yliveritaiset henkiset ominaisuudet, oli anomalia, ruma satyyri, joka kätki sisäänsä jumalankuvan³. Samaa asennetta heijastavat jo Homeroksen hahmot: sankarit ovat komeita miehiä, kun taas Thersites, jota Homeroksen aristokraattiset sotapäälliköt pitävät vähämielisenä pelkurina ja monet modernit lukijat terveen järjen ja demokratian esitaistelijana, on ”rumin Troijaan lähteneistä”, rampa ja rujo mies⁴.

Esittelen tässä artikkelissa kolme antiikista säilynyttä fysiognomista tekstiä, joita voi kuvailla monografoiksi⁵. Satojen vuosien ikäerostaan huolimatta tekstit osoittavat huomattavaa yhteneväisyyttä, eikä liene liian uskaliaasta olettaa, että niiden kuvailemat kasvopiirteiden, olemuksen ja eleiden tulkinnat kertovat myös yleisemmin antiikin ihmisten tavasta tehdä ulkonäköön liittyviä oletuksia. Artikkelini osoittaa myös, että antiikin tieteellinen ajattelu suhtautui fysiognomiaan myötämielisesti – monet filosofit ja lääketieteilijät katsoivat samojen fyysikaalisten tekijöiden, olivatpa ne sitten synnynnäisiä, hankittuja tai ympäristön ylläpitämiä, muovaavan sekä ruumista että sielua.

Aristoteleen koulu

Varsinainen meille säilynyt teoreettinen keskustelu fysiognomiasta alkaa Aristoteleen nimissä kulkevasta kirjoituksesta. Teosta ei ole suomennettu, mutta käytän siitä tässä suomenkielistä nimeä *Fysiognomia*.⁶ Teosta pidetään yleisesti epäaitona. Kirjoitus lienee kuitenkin syntynyt varhaisen peripateettisen koulun piirissä, ja se ammentaa monista Aristoteleen ajattelulle tyypillisistä piirteistä. Itse asiassa *Fysiognomia* muodostuu kahdesta erillisestä tutkielmasta (tässä A ja B), ja vaikka kirjoitusten yhteismita on niukka, niissä tiivistyvät antiikin fysiognomian peruseriaatteet. Näitä periaatteita käsitellään kirjoituksissa vakiintuneina, joten voimme olettaa alan kirjallisuutta laaditun jo aiemminkin.

Kumpikin tutkielma alkaa argumenteilla fysiognomian puolesta. Koska tiedämme, että ruumis ja sielu ovat kiinteässä yhteydessä ja vaikuttavat toisiinsa, on mahdollista tehdä sielua koskevia päätelmiä ruumiin ominaisuuksien perusteella. Todisteena yhteydestä todetaan, että ruumiilliset muutokset muuttavat sielua, kuten tapahtuu mielisairauksissa (B 808b11–27)⁷. Sielulliset muutokset voivat myös muuttaa näkyvästi ruumista, kuten usein käy voimakkaiden tunnekokemusten yhteydessä (A 805a1–8). Ensimmäisen tutkielman kirjoittaja huomauttaa edelleen, että eläinmaailmassa samanlaisen ruumiiseen liittyä aina samanlainen sielu (A 805a11–14). Koiran ruumiiseen ei koskaan liity hevosen sielua. Kirjoittaja näyttää näin vetoavan luonnon tarkoituksenmukaisuuteen sen yhdistäessä tietynlaisen sielun tietynlaiseen ruumiiseen. Jälkimmäinen tutkielma puolestaan esittää, että ruumiin muoto ikään kuin mukautuu sielullisiin ominaisuuksiin. Tästä voidaan päätellä, että eläinten yhtenevät ulkoiset ominaisuudet kertovat myös yhteisistä luonteenpiirteistä (B 808b27–30).

Ensimmäinen tutkielma erottaa kolme perinteistä tapaa tehdä fysiognomisia päätelmiä (A 805a18–31). Yksi perustuu eläinkuntaa koskeviin havaintoihin: henkilön, joka kasvoiltaan ja olemukseltaan tuo mieleen leijonan, voidaan ajatella muistuttavan leijonaa myös luonteeltaan. Kirjoittaja huomauttaa tämän lähestymistavan ilmeisistä ongelmista. Henkilö voi muistuttaa useampia hyvin erilaisia eläimiä. Yhdellä ja samalla eläi-

”Nämä samaiset henkilöt pitävät naisista, siittävät tyttöjä ja ovat luonnoltaan taipuvaisia rakkauteen, pitkävihaisia, lahjakkaita ja kuumia.”

mellä voi olla useampia luonteenpiirteitä, kun taas useat erinäköiset eläimet voivat jakaa saman luonteenpiirteen. On siis selvittettävä kyllin laajaa aineistoa hyödyntäen, mikä on minkäkin luonteenpiirteen ulkoinen merkki. Esimerkiksi pehmeän karvanlaadun ja pelokkuuden yhteys näyttäisi kirjoittajan mukaan pätevän koko eläinkunnassa (A 806b6–18). Toinen menetelmä yhdistelee ihmiskansojen ruumiillisia ja sielullisia piirteitä. Lähtökohtana näyttäisi olevan jako rohkeisiin mutta älyltään vaatimattomiin pohjosiin kansoihin, arkoihin ja nautinnonhaluisiin eteläisiin kansoihin sekä näiden välille sijoittuvaan ihannetyyppiin, kreikkalaisiin.⁸ Karvanlaatuoppi pätee jälleen: pohjoisten kansojen hiukset ovat karkeat, kun taas eteläisillä kansoilla ne ovat pehmeät, kirjoittaja väittää (A 806b15–18). Kolmas menetelmä perustuu ilmeiden tulkintaan. Kirjoittaja varoittaa kuitenkin kiinnittämästä liiaksi huomiota ohimeneviä tunnetiloja kuvastaviin ilmeisiin: ne eivät kerro todellisesta luonteesta.

Jälkimmäisen tutkielman kirjoittaja tuo mukaan neljännen tärkeän lähestymistavan: erottelun maskuliinisten ja feminiinisten piirteiden välillä (B 809a26–809b13). Feminiinisuuden liittyviä ulkoisia piirteitä ovat sirous ja pehmeys, sillä naaraalla on tyypillisesti pieni pää, kapeat kasvat, hento kaula, leveä lantio ja ”kosteaa” (*hygros*) liha. Tällä sanalla kreikkalaiset näyttävät tarkoittaneen lihasjänteiden puutetta. Näihin ominaisuuksiin liittyviä sielullisia piirteitä ovat puolestaan rauhallisuus, arkuus, harkitsemattomuus ja suoranainen pahansuopuus. Kirjoittajan esimerkki maskuliinisesta tyyppistä on leijona, jalo ja suurisieluinen eläin, kun taas feminiinistä tyyppiä edustaa leopardi, kiero ja pienisieluinen varastelija.

Fysiognomian käytännölliset osuudet osoittavat, miten näitä teoreettisia lähtökohtia yhdisteltiin tulkintoja laadittaessa. Ensimmäinen tutkielma mainitsee tarkkailtaviksi seikoiksi tulkittavan ”liikkeen, eleet, värit, kasvoilla näkyvät luonteenmerkit, karvoituksen, [ihon] sileyden, äänen, lihan, ruumiinosat ja koko ruumiin hahmon” (A 806a28–33). Näihin seikkoihin liittyvät yleiset merkit käydään läpi kursorisesti, ja tutkielma päättyy luetteluun sellaisista ihmistyypeistä kuin rohkea, pelkuri, lahjakas, typerys ja niin edelleen ulkoisine tun-

nusmerkkeineen. Esimerkiksi ”sääliväiset” (*eleēmones*) miehet ovat

”hentoja, vaaleaihoisia ja kiiltäväsilmäisiä; heidän nenäntartensa on ylhäältä rypyssä ja he itkevät alinomaa. Nämä samaiset henkilöt pitävät naisista, siittävät tyttöjä ja ovat luonnoltaan taipuvaisia rakkauteen, pitkävihaisia, lahjakkaita ja kuumia. [...] Sääliväinen on viisas, arka ja säädyllinen mies, kun taas typerä ja hävytön on vailla sääliä.” (A 808a33–808b2)

”Sääliväisen” miehen olemuksessa yhdistyvät näin älyllinen kyvykkyys, emotionaalinen herkkyyttä sekä sisäinen ja ulkoinen feminiinisyys (pelkuruus, hentous, vaaleus). Luettelo ei siten jaottele ihmisiä yksiselitteisesti ”hyviin” ja ”huonoihin” tyyppeihin. Jälkimmäinen tutkielma puolestaan päättyy toisenlaiseen luetteluun: kirjoittaja käy läpi ruumiinosat jaloista silmiin ja kuvailee näistä tehtävät päätelmät. Luettelonomaisuus näyttää olleen antiikin fysiognomian tyypillinen ilmaisumuoto ja kertonee osaltaan tiedonalan käytännöllisestä luonteesta.

Viittauksia fysiognomiaan löytyy myös muualta aristoteelisesta korpuksista. *Ensimmäisessä analytiikassa* Aristoteles hahmottelee eläinten ulkoisten ja sisäisten ominaisuuksien yhdistämisen loogisia periaatteita samaan tapaan kuin *Fysiognomian* ensimmäinen tutkielma⁹. *Eläinopissa* puolestaan kommentoidaan kasvopiirteiden ja luonteenominaisuuksien vastaavuuksia: keskikokoiset ja sopusuhtaiset piirteet ovat merkki hyvästä luonteesta¹⁰. *Politiikassa* Aristoteles esittää teoriansa luonnollisista orjista, joiden vajavaiset sielunkyvyt kuvastuvat raskasteoissa, parhaiten fyysiseen työhön soveltuvassa ruumiissa¹¹. Samaan teemaan näyttäisi liittyvän huomautus, jonka mukaan ihon ja lihan pehmeys kertovat älykkyydestä¹². Runsaan ihokarvoituksen Aristoteles puolestaan liittää seksuaaliseen aktiivisuuteen, sillä molemmat piirteet kertovat siemenen suuresta määrästä ruumiissa¹³. Monet sielulliset toiminnot ovat tiiviissä yhteydessä fysiologisiin prosesseihin, ja tätä kautta ulkomuoto voi kertoa sielunkyvyyistä. Esimerkiksi yläruumiiltaan raskasteoiset ja isopäiset henkilöt ovat huonomuistisia, koska yläruumiin paino haittaa muistikuvien liikettä sydämen,

sielun sijaintipaikan, alueella¹⁴. Tällaiset henkilöt nukkuvat paljon, niin ikään fysiologisista syistä¹⁵. Näihin merkkeihin viitataan myös *Fysiognomiassa* (A 808b6–10), samoin kuin sielunkykyjen riippuvuuteen ruumiin lämpötilasta.

Tämä teoria on erityisesti esillä väärennetyssä *Ongelmissa*¹⁶. Lämpötila kuvastuu ihon värityksessä. *Ongelmissa* esitetään muun muassa, että kylmissä oloissa elävät barbaarit ovat sielultaan lapsenomaisia, toisin sanoen rohkeita, luottavaisia ja vailla kaikkea tieteellistä mielenkiintoa, koska he ovat sisäisesti kuumia, kaiketikin pysyäkseen lämpiminä epäsuotuisassa ilmastossa¹⁷. Sielliset ominaisuudet ja ulkonäkö vastaavat toisiaan, koska molemmat ovat ulkoisten olosuhteiden säätelemää¹⁸. *Ongelmiin* sisältyy myös kuuluisa tutkielma melankoliasta, jossa lämpötilan vaihtelut ruumiin nesteissä selittävät sekä tilapäisiä tunnereaktioita että pysyvämpiä luonteenpiirteitä²⁰. Epäperäisyydestään huolimatta *Fysiognomia* nivoutuu tiiviisti Aristoteleen ja hänen oppilaidensa kehittämiin käsityksiin sielusta, ruumiista ja ihmisen fysiologiasta, ja yllä mainitusta *Ensimmäisen analytiikan* kohdasta näkyy, että Aristoteles itse suhtautui vähintäänkin myötämielisesti tieteellisen fysiognomian mahdollisuuteen.

Polemon ja käytännön ihmistuntemus

Myöhemmän antiikin fysiognomian käsikirjoista tunnetuin ja vaikutusvaltaisinkin oli Markos Antonios Polemonin (n. 88–144) teos. Alkuperäinen kreikkankielinen teksti on kadonnut, mutta sen sisältö tunnetaan ilmeisen täydellisen arabiankielisen käännöksen (ns. *Leidenin Polemon*) sekä kreikkankielisten lyhennelmien ja parafrasien kautta. Kreikkankielisistä lähteistä tärkein on Adamantioksen 300-luvulla laatima lyhennelmä, joka oletettavasti noudattelee alkuperäisen teoksen sanamuotoja.²¹ Arabiankielisestä käännöksestä puolestaan näkyy, että Adamantios on jättänyt lyhennelmästäan pois Polemonin omakohtaisia kuvauksia tuntemistaan henkilöistä: Polemon kuvailee esimerkiksi keisari Hadrianuksen ainutlaatuisen kauniisti loistavia silmiä (Leiden A16) sekä piirtää häijyn muotokuvan kilpailijastaan Favorinuksesta (Leiden A20)²³. Polemon oli varakas ja vaikutusvaltainen puhuja ja poliitikko, joka liikkui myös hovipiireissä²⁴. Hänen teoksensa onkin lähinnä käytännön käsikirja kanssaihminen ominaisuuksien, etenkin huonojen, tunnistamiseen ulkoisista piirteistä. Teoreettista pohdintaa se ei juurikaan sisällä.

Polemonin teos jakautuu kahteen kirjaan, joista ensimmäinen käsittelee silmiä ja toinen muita ruumiinosia. Teos muodostuu pääosin niukkasanaista, luettelonomaisista huomioista ulkoisten merkkien ja luonteenpiirteiden yhteydestä. Toisaalta kirjoittaja täsmentää, että kokonaisarvion on aina perustuttava eri piirteiden tuottamaan yhteisvaikutelmaan ja tarkkailuhetkellä vaikuttavien olosuhteiden huomiointiin (A3). Näin fysiognominen arviointi ei koskaan voi olla täysin mekaanista. Polemonin teos ei sisällä varsinaisia argumentteja

fysiognomian puolesta mutta tarjoaa silti lukijalle joi-takin yleisiä, traditioon nojaavia tulkintasääntöjä. Yksi on tulkittavan etninen tausta. Kansakunnilla on omat luonteenomaisuutensa, mutta toisaalta etniset tunnusmerkit on erotettava tulkittavan yksilöllisistä ulkoisista piirteistä, jotta tulkinta olisi luotettava (A2). Pohjoisessa asuvat kansat ovat vaaleaihoisia ja -silmäisiä, suorahiuk-sisia, rehevävartaloisia ja luonteeltaan tyhmänpuoleisia mutta kuumaverisiä ja rohkeita, kun taas eteläiset kansat ovat väreiltään tummia, kiharahiuk-sisia ja sirorakenteisia, mutta luonteeltaan pelkureita, nopeaälyisiä, kieroja ja valehtelemään taipuvaisia (B31). Kreikkalaisten ulkonäkö edustaa harmonista keskiväliä ja saa Adamantioksen ver-siossa kaunopuheisen kuvauksen:

”Ne henkilöt, joissa kreikkalainen ja joonialainen rotu on säilynyt puhtaana, ovat reilunkokoisia miehiä, melko leveitä, suoraryhtisiä, kiinteitä, melko valkoihaisia, vaaleita, heidän lihansa koostumus on kohtuullinen ja kiinteä, heillä on suorat sääret, hyvämuotoiset raajat, keskikokoinen pyöreä pää, vahva kaula, melko vaaleat, pehmeähköt ja loivasti kihartuvat hiukset, neliskulmaiset kasvot, ohuet huulet, suora nenä sekä kosteat, tummansiniset ja kiivaat silmät, joissa on paljon valoa. Kreikkalaisten silmät ovat nimittäin kaikkien kansojen joukosta parhaat.” (B32)

Kuvaus tuo mieleen ”lahjakkaan” (*eufyēs*) miehen tyyppitelyn teoksen loppupuolella (B46). Polemon harmittelee kansojen uudempina aikoina tapahtunutta sekoittumista, mikä paitsi vaikeuttaa fysiognomisten tulkintojen tekemistä on myös ajanut ”puhtaat” kreikkalaiset ahtaalle omilla maillaan (B31; Leiden B32)²⁵.

Toinen yleinen peukalosääntö on erottelu maskuliinisten ja feminiinisten piirteiden välillä. Myös Polemon yhdistää miehisyyteen lähinnä positiivisia piirteitä kuten jalous, oikeudenmukaisuus, rehellisyys ja kunnianhimo, kun taas naisille tyyppillisiä ominaisuuksia ovat nautinnonhalu, hillittömyys, salakavaluus ja petturuus (A4, B2). Kolmas lähtökohta liittyy ikään: vanhuuteen ja siten myös ennen aikaisesti vanhentuneeseen ulkonäköön yhdistyy pahantuulusuus, epäluuloisuus ja pihitys, nuoruuteen ja nuorekkuuteen taas leikkisyys ja luottavaisuus²⁶. Neljäs yleinen lähtökohta on, totta kai, vertailu eläinkuntaan (A4). Eläimiä voidaan tyyppitellä myös sukupuolittain: maskuliinisilla eläimillä (kuten leijona tai python) on miehekäs luonto, feminiinisillä eläimillä (kuten leopardi tai kyykkäärme) taas naisellinen luonto (B2).

Polemonin teoksen ensimmäinen kirja on omistettu kokonaisuudessaan silmille. Silmät, joita Polemon luonnehtii ”sielun paljastaviksi porteiksi” (A4), ovat fysiognomisen tulkinnan lähtökohta. Muita merkkejä tulkitaan vasta suhteessa niihin (B1). Teos kuvailee häkellyttävän määrän erilaisia silmiä eroteltuna koon, muodon, värin, kosteuden, liikkeen, iiriksissä näkyvien täplien ja renkaiden sekä muiden sellaisten seikkojen perusteella. Parhaina Polemon pitää sopusuhtaisia, iloisia, katseessaan vakaita ja kirkkaita silmiä. Myös tuimempi katse sallitaan

mietiskeleville ja taiteita harjoittaville tyypeille (A18). Jokseenkin kaikki poikkeamat tästä ideaalista kertovat huonoista ominaisuuksista, joiden skaala etenee lievästä typerydestä aina äidinmurhaajan ja myrkyttäjän taipumuksiin. Muita ruumiinosia Polemon käsittelee kursorisemmin. Hyvä merkki ovat tasapainoiset, sopusuh-
taiset, jäntevät ja miehekkäät jäsenet ja eleet, kun taas poikkeamat tästä ilmaisevat luonteenheikkouksia, nais-
maisuuksia, typeryyttä, paheellisuutta tai suorastaan eläimellistä julmuutta.

Vertailut eläinkuntaan ja erottelut maskuliinisten ja feminiinisten piirteiden välillä hallitsevat Polemonin teosta, ja yhtymäkohdat aristoteeliseen *Fysiognomiaan* ovat runsaita. Arabiankielisessä versiossa korostuu Polemonin oma käytännön kokemus. Esimerkiksi käsitys ”luontaisten eunukkien” (tarkoitettaneen synnynnäistä kivesten puuttumista tai piilokiveksisyyttä) pahuudesta näyttäisi yhdistyvän suoraan Favorinuksen tapaukseen²⁷. Eräät tulkinnat ovat absurdin oloisia: kiero nenä kertoo, että myös henkilön ajatukset ovat kieroja (B25). Sellaiset tulkinnat, jotka perustuvat ilmeiden, eleiden ja selkeään syyhyn yhdistyvien merkkin havainnointiin, vaikuttavat puolestaan varsin järkeenkäyville. Esimerkiksi juoppo on tunnustettavissa silmäpusseista (A22), punakoista postista (B35) sekä kosteista ja verestävistä silmistä (B36). Pehmeät ja hienot kädet kertovat lahjakkuudesta, suuret ja kovat miehekkyydestä sekä oppimisvaikeuksista (B20). Rypyyinen otsa paljastaa, että henkilö on mieteliästä tai huolehtivaa tyyppiä, rypytön otsa kertoo suruttomasta luonteesta (B26). Kekkapää on ylvästelijä, kumarassa kulkeva taas typerys, mieteliäs tai saita (B21). Köyryhartainen mies on pahantahtoinen, koko vartaloltaan köyry on säästäväinen ja rahanahne (B16). Tulkinnan taustalla on kaiketikin ajatus, että säästäväinen henkilö on olemukseltaan sisäänpäinkääntynyt ja ikään kuin itseään sekä omaisuuttaan suojeleva. Myös kävelytyyliä analyysi sisältää nykylukijalle avautuvaa ainesta:

”Suurin askelein kävelevät ovat kaikessa aikaansaavia ja suurimielisiä. Pienen askelein kävelevät ovat saamattomia, katkeria, jotkut myös luonteeltaan säästäväisiä, varastelevia ja salahankkeita hautovia. Nopea liike, johon liittyy suora ryhti ja säteilevä olemus, kertoo henkilön olevan kuuma-
luontoinen ja yritteliäs mutta ei suorittaja. Jos henkilö kävelee ripeästi, pälyilee epäluuloisesti, kyrristelee, laahaa koko olemustaan ja painautuu kokoon, hänessä näkyvät säästäväisyyden, pelkuruuden, pahojen aikeiden ja alhaisuuden selkeät merkit. Jos nopeaan liikkeeseen liittyy levottomat silmät, kääntyilevä pää ja huohotus, tämä on merkki miehestä, jolla on suurisuuntaisia pahoja aikeita ja jota tulee karttaa. Jos askelet ovat nopeita mutta pieniä, henkilö on ahne, roisto ja äärimmäinen pelkuri. Kun verkkainen käynti tulee luonnostaan, se kertoo toisaalta velttoudesta ja toisaalta syvämietteisyydestä ja lempeydestä, elleivät tärkeämmät merkit ole ristiriidassa tämän kanssa. Jos henkilö hidastelee tahallaan, seisoo kadulla ja katselee ympärilleen kaula pitkinä, tiedä hänen olevan röyhkeä, ylimielinen ja taipuvainen aviorikokseen.” (B39)

Erityisen hitaasti liikkuvat silmät kertovat henkisestä hitaudesta (A7). Toisaalta Polemon näyttää nojaavan aristoteeliseen kuuma–kylmä-paradigmaan esittäessään, että sopivan punakka väri kertoo henkisestä liikkuvuudesta, oppimiskyvystä ja lahjakkuudesta, kun taas he-
lakka punainen on merkki suoranaisestä hulluudesta (B33)²⁸. Kalpeus on ongelmallinen merkki, koska se yhdistyy toisaalta hurjaluontoiisiin barbaareihin ja toisaalta naiseuteen, pelkuruuteen sekä itseluottamusta ja toiveikkuutta antavan lämmön puuttumiseen. Polemon päätty esittämään, että valkea väri on merkki rohkeudesta, mutta ”hyvin valkea” taas miehekkyyden puutteesta (B33). Polemon kiinnittää runsaasti huomiota myös ”androgynyneihin” (*androgynoi*), siis naismaisiin miehiin, joita hän pitää epäilyttävänä ja kartettavana ihmistyyppinä. Aristoteelisessa *Fysiognomiassa* näistä henkilöistä käytetään sanaa *kinaidos*, ja heidän kuvaillaan kävelevän lanteitaan ketkuttaen ja tekevän velttoja sekä ilmavia liikkeitä käsillään²⁹. Polemon lisää tyyppillisiin ominaisuuksiin teennäisen ilmehdinnän sekä hennon, kimeän ja raukean äänen (B52). Hänen mukaansa tällaiset henkilöt pyrkivät salaamaan todellisen luontonsa ja yrittävät esiintyä miehekkäinä mutta paljastavat itsensä tahattomasti sortumalla näihin luontaisiin manereihinsa³⁰.

Anonymus Latinus

Kolmas merkittävä antiikinaikainen fysiognominen teksti on tuntemattoman kirjoittajan laajahko latinan-
kielinen teos, jota toisinaan on pidetty *Kultainen aasi*-romaanistaan tutun filosofi Apuleiuksen (n. 123–180) laatimana. Todennäköisesti kirjoitus on kuitenkin Apuleiusta myöhäisempi ja ajoittuu 200- tai 300-luvulle jKr. Teos perustuu kirjoittajan omien sanojen mukaan ”lääkäri Loksoksen, filosofi Aristoteleen ja puhuja Polemonin” kirjoituksiin fysiognomiasta (1). Polemonilta lainatun materiaalin rooli on hallitseva, mikä kuvastaa hänen asemaansa myöhemmän antiikin fysiognomisena auktoriteettina. Polemonin auktoriteetti ulottui myös keskiajan islamilaiseen maailmaan.

Polemonin teoksen tavoin latinankielinen fysiognomia etenee ruumiinosittain. Tuttu elementti on myös luettelo ihmistyypeistä ulkoisine tunnusmerkkeineen (90–115). Omaperäisempi ratkaisu sen sijaan on päättää teos luetteloon eri eläimistä, niiden luonteenpiirteistä sekä merkeistä, jotka liittävät ihmiset näihin eläimiin (118–131). Useimmat luonnehdinnoista ovat varsin ennalta arvattavia. Aasi on tyhmä, kilpikonna hidas, riikinkukko turhamainen. Yllätyksiäkin löytyy. Pöllö ei esimerkiksi ole viisas ja mietiskelevä eläin vaan kevytmielinen tyhjänpuhija:

”Pöllö, joka on kreikaksi *glauks*, on puhelias, veltto ja epävakaa eläin, joka ei koskaan viivy samassa paikassa, on siinä määrin tunteeton, ettei itse kasvata poikasiaan (sillä uros kasvattaa ne), parittelee poikastensa kanssa, asuu eri paikoissa, oleskelee paljaiden seinien keskellä, niin laiska se on.

”Fysiognomia näyttääkin olleen läpikotaisin miehinen tiedonala ja taito, joka antoi miehille mahdollisuuden tulkita ja ennustaa toisten miesten käyttäytymistä.”

Nainen, joka on tämän eläimen kaltainen, on seuraavanlainen: koukkunenä, leveät posket, suuret ja pyöreät silmät, vahvat hartiat, leveä ja paksu selkä. Tällainen nainen ei ole uskollinen lapsilleen eikä aviomiehelleen, hän ei tunne säästäväisyyttä, on käsistään saamaton, käyntelee alinomaa kielteään.” (129)

Neljstätoista kirjoittajan kuvailemasta eläimestä kaksi vertautuu naiseen: pöllömäisen naisen ohella myös kilpikonaa muistuttava nainen on luonteeltaan laiska ja saamaton. Tarkoituksena on kenties varoittaa lukijaa ottamasta vaimokseen tällaista naista, sillä arvioinnin keskiössä ovat naisen kyvyt taloudenpitäjänä. Puhuja Nikostratos, hieman Polemonia nuorempi kirjoittaja, antaa kuitenkin ymmärtää, etteivät kreikkalaiset ymmärtäneet fysiognomian arvoa vaimoa valitessaan. Intian viisaat miehet sen sijaan tiesivät, että vaimon valinnassa oli tärkeää pitää silmällä morsiamen kasvojen ”kirkkautta ja puhtautta” sekä sointuvaa ääntä, sillä kasvonpiirteet ja puheääni paljastavat armotta sielun hyvät ja huonot ominaisuudet. Samaa käytäntöä Nikostratos suosittelee myös maanmiehillään.³¹ Suorat viittaukset naisiin ovat antiikin fysiognomisissa teksteissä äärimmäisen harvassa. Fysiognomia näyttääkin olleen läpikotaisin miehinen tiedonala ja taito, joka antoi miehille mahdollisuuden tulkita ja ennustaa toisten miesten käyttäytymistä. Tulkintamallien soveltuvuutta naisiin ei suoraan kielletä, mutta useimmat kuvaillut ihmistyyppit ovat yksiselitteisesti miehiä (”katkera mies”, ”häpeämätön mies”), ja tulkinnan tavoitteena näyttää usein olleen arvio henkilön luotettavuudesta ja kyvykkyydestä politiikan sekä liike-

elämän saralla, siis alueilla, jotka antiikin maailmassa olivat tiukasti miesten käsissä.

Teoreettisia perusteita

Antiikin fysiognomisen kirjallisuuden ominaispiirteitä ovat toisaalta käytännönläheisyys ja toisaalta pitäytyminen perinteessä. Teoreettinen aines on lähinnä käytäntöön orientoivaa, ja varsinainen kysymys fysiognomian perusteista ja oikeutuksesta jää vähälle tarkastelulle. Yllä esitellyistä teoksista aristoteelinen *Fysiognomia* on teoriapitoisin, mutta myös sen argumentit tiedonalan puolesta ovat jossain määrin haparoivia. Muissa aristoteelisen korpuksen kirjoituksissa esiintyvät huomiot fysiologisten prosessien sekä ruumiin osien ja nesteiden lämpötilan vaikutuksista sielullisiin ominaisuuksiin ovat täsmällisemmin muotoiltuja, mutta niitä ei yhdistetä varsinaiseen fysiognomiaan, vaikka ilmiöillä onkin ulkoiset tunnusmerkkinsä. Edellä mainittu ”lääkäri” Loksos, jonka teos on kadonnut, näyttää sen sijaan perustaneen fysiognomisen oppinsa nimenomaisesti käsitykseen veren kvaliteeteista sekä sielun että ruumiin ensisijaisena muovaajana³². Loksoksen elinajasta ei ole varmaa tietoa, mutta hänet on yhdistetty varhaiseen peripateettiseen kouluun, sillä myös Aristoteles puhuu veren lämpötilan ja paksuuden vaikutuksesta eri eläinten älykkyyteen³³.

Huomioita ja kokonaisia teorioita, jotka sopisivat fysiognomian perusteiksi, vaikka niitä ei sellaisina esitetä tai käytetä, löytyy myös antiikin lääketieteellisestä kirjallisuudesta. Hippokraattisissa teksteissä ruumiin ja sielun vuorovaikutus oletetaan mutkattomaksi. Sana ”sielu”

(*psykhē*) esiintyy korpuksessa harvakseltaan, ja ajattelua, havaintoa sekä tunne-elämää tarkastellaan pikemminkin ruumiin tai ihmisyksilön kykyinä kuin erityisinä sielun-kykyinä. Koska henkiset häiriöt ovat pohjimmiltaan ruumiillisia häiriöitä, ne kertovat lääkärille ruumiin tilasta, ja ruumiin ominaisuuksista voidaan tehdä päätelmiä potilaan henkisistä ominaisuuksista.³⁴ Lääkärin toimenkuvaan ei kuitenkaan kuulu potilaan fysiognominen arvioiminen vaan sairauksien parantaminen. Fysiognomisilta vaikuttavat havainnot palvelevatkin ensisijaisesti diagnostisia ja terapeuttisia tarkoituksia: ulkonäkö ja luonne ovat osa potilaan yksilöllistä, fysiologisiin tekijöihin palautuvaa ominaislaatua, joka määrittää, millaisia sairauksia hän on taipuvainen potemaan, miten sairaudet hänessä kehittyvät ja millaisesta hoidosta hän hyötyy. Tämä yhteys näkyy erityisen kirkkaana teoksessa *Ympäristötekijöistä* (n. 420 eKr.), jossa kuvaillaan elinympäristön ja elämäntapojen vaikutuksia ruumiillisiin ja henkisiin ominaisuuksiin sekä sairastavuuteen³⁵. Nämä ominaisuudet ovat hankittuja ja muuttuvat asuinpaikan muuttuessa, mutta kansoilla, jotka asuvat pitkään samoissa olosuhteissa, ne muuttuvat perinnöllisiksi ja pysyviksi³⁶. Esimerkiksi aasiaisten velton ja heikon luonteen syynä ovat heidän asuinseutujensa liian miellyttävät olosuhteet, jotka eivät pidä yllä taistelutahtoa.

Hippokraattiset teoriat eivät suinkaan vakuuttaneet kaikkia antiikin riitaisiin koulukuntiin jakautuneita lääkäreitä. Lääkäri-filosofi Galenoksen (n. 129–216) arvovallalla onkin ollut tärkeä rooli siinä, että jälkimaailma yhä muistaa Hippokrateen antiikin lääketieteilijöistä suurimpana. Hippokraattisen lääketieteen ohella Galenos kannatti platonistista filosofiaa. Platonin mallia seuraten hän jakaa sielun kolmeen osaan: nautintoa tavoittelemaan himoon (*epithymia*), voittoa ja kunniaa tavoittelemaan kiivauteen (*thymos*) sekä hyvettä tavoittelemaan järkeen (*logos*).³⁷ Kaikki osat ovat kiinnittyneet tiiviisti ruumiiseen: himo maksaan, kiivaus sydämeen ja järki aivoihin. Itse asiassa sielu on yksinomaan heijastumaa ruumiin ja sen elinten ”sekoitusten” (*krasis*, lat. *tempe-*

ramentum) kvaliteeteista.³⁸ Elinten koostumusta säätelevät nesteet (veri, lima, keltainen sappi, musta sappi) ja niiden kvaliteetit (kylmä, kuuma, kostea, kuiva) määrittävät sekä ruumiin että sielun ominaisuuksia, häiriötiloja ja sairauksia. Nesteitä manipuloivilla lääketieteellisiä toimenpiteillä (lääkitys, ruokavalio, elintavat) voidaan paitsi parantaa lääketieteellisiä sairauksia myös säädellä tunne-elämää ja kehittää älyllisiä kykyjä. Galenos ei kehitä varsinaista fysiognomista teoriaa, mutta hän pitää oppia perusteltuna, koska ruumiin kvaliteetit näkyvät ulospäin ja monet ulkoiset piirteet kertovat samoista ”sekoituksista”, jotka määrittävät sielullisia ominaisuuksia.³⁹ Esimerkiksi lämpö sydämen alueella aiheuttaa sekä runsasta karvankasvua että taipumusta kiivauteen – runsaista rintakarvoista voi siis päätellä, että henkilö on taipuvainen aggressioon, kun taas kylmyyden merkit (karvaton rinta ja heikko pulssi) kertovat pelokkuudesta⁴⁰. Kvaliteettien keskiväli edustaa ruumiin kauneutta ja terveyttä sekä emotionaalista tasapainoa ja viisautta⁴¹. Toisin kuin populaareissa lähteissä toisinaan näkee esitettävän, Galenoksella ei ole kaavamaisista temperamenttioppia, joka luokittelisi ihmiset ”sangviinikkoihin”, ”flegmaattikkoihin” ja niin edelleen⁴². Ruumiin eri osissa ja elimissä voi olla useampia eri ”sekoituksia”, jotka vaihtelevat ajallisesti ympäristötekijöiden, elintapojen ja esimerkiksi henkilön iän muuttuessa.

Platonin sieluoppi, joka *Timaioksessa* saa lääketieteellisen ulottuvuuden⁴³, näyttää olleen myös platonismiin kallistuneen stoalaisen Poseidonioksen (n. 135–51 eKr.) fysiognomisten ajatusten taustalla: Poseidonios uskoi, että ruumiin ulospäinkin näkyvät kvaliteetit determinoivat vähintään tunnereaktioita ja tiettyjä luonteenpiirteitä⁴⁵. Toisaalta myös muiden stoalaisten tiedetään harjoittaneen fysiognomiaa ainakin käytännön tasolla⁴⁶. Kuriositeettina antiikin fysiognomiaa tukeneiden ajatusten joukossa voidaan mainita vielä astrologiset teoriat, jotka katsoivat tähtimerkkien määrävän sekä fyysisiä että henkisiä ominaisuuksia.

Viitteet

- 1 Tarinan eri versioista ks. Foerster 1893, vol. I, viii–xiii. Ks. myös Boys-Stones 2007, 22–33.
- 2 Faidon Elisläinen esiintyy kertojana Platonin *Faidonissa*. Diogenes Laertios mainitsee kaksi hänen kirjoittamaansa dialogia, joista toinen oli nimeltään *Zopyros (Merkittävien filosofien elämät ja opit 2, 105)*.
- 3 Platon, *Pidot* 215a–216e. Sokrateen rumuutta tuo esiin myös Ksenofon, *Pidot* 5.
- 4 *Ilias* 2, 211–219. Vrt. kuitenkin *Odyssia* 8, 166–177. Foerster (1893) kokoaa tekstilaitoksensa toisessa osassa yhteen useita fysiognomiasta kiinnostusta osoit-

- 5 tavia katkelmia sekä antiikin tieteellisistä että kaunokirjallisista lähteistä. Ks. myös Evans 1969, joka käsittelee laajasti kaunokirjallisuutta ja etenkin runoutta.
- 6 Näiden kolmen tekstin lisäksi voidaan vielä mainita anonyymi bysanttilainen fysiognomia, joka myöhäisyytensä vuoksi jää artikkelin ulkopuolelle; alkuteksti teoksessa Foerster 1893.
- 7 Teoksesta on olemassa useita käännöksiä moderneille kielille. Alkuteksti ja englanninkielinen käännös löytyvät mm. teoksesta Swain 2007a.
- 8 Kohdassa puhutaan *manian* (hulluuden) parantamisesta ruumiillisin keinoin: ruumiin tervehtyessä myös sielu tervehtyy. Antiikissa mielisairaudet ymmärrettiin ruumiillisiksi sairauksiksi, jotka häi-

- 9 ritsevät sielun toimintaa heikentämällä sen toimintaedellytyksiä ruumiissa. Ks. esim. Ahonen 2008.
- 10 Vrt. Aristoteles, *Politiikka* 7, 7, 1327b20–38.
- 11 *Ensimmäinen analytiikka* 2, 27, 70b7–32.
- 12 *Historia animalium* (ei suom.) 1, 8, 491b9–10, 492a12. Vrt. myös 15, 493b32–494a1 ja 494a16–18.
- 13 *Politiikka* 1, 5, 1254b27–34. Ks. myös Brunt 1993.
- 14 *Sielusta* 2, 9, 421a23.
- 15 *De generatione animalium* (ei suom.) 4, 5, 774a36–b2.
- 16 *Muistista ja mieleen palauttamisesta* 2, 453a31–b4. Vrt. myös *De partibus animalium* (ei suom.) 4, 10, 686b21–27.

- 15 *Nukkumisesta ja valveillaolosta* 3, 457a21–25.
- 16 Teosta ei ole suomennettu. Epäperäisyystään huolimatta laaja teos lienee syntynyt Aristoteleen koulun piirissä, ja siinä esitetyt teoriat kehrittelevät usein Aristoteleen teoksissa lyhyesti esiin nousvia ajatuksia.
- 17 *Problemata* 14. 15, 910a26–33.
- 18 *Problemata* 14. 1, 909a13–17.
- 19 *Problemata* 30. 1, 953a10–955a40.
- 20 Adamantioksen teksti ja Leidenin arabiankielinen versio englanninnoksineen löytyvät teoksesta Swain 2007a. Viittaa Polemonin teokseen tämän laitoksen numerointijärjestelmän mukaisesti: pelkkä kappalenumero viittaa Adamantiokseen, Leiden+numero arabiankieliseen versioon.
- 21 Skeptikkofilosofi ja puhuja Favorinus (n. 80–160) oli kotoisin Gallian Arlesista (lat. Arelate). Hänen laajasta tuotannostaan on säilynyt vain fragmentteja.
- 22 Polemonin elämäkerta sisältyy Filostratoksen kokoelmaan *Vitae sophistarum*. Ajallisesti ja kulttuurisesti Polemon kuuluu niin sanotun toisen sofistikan piiriin; tämä elitistinen liike arvosti puhetaitoa, sanataidetta, oppineisuutta ja sosiaalisia verkostoja. Toisesta sofistikaasta ks. esim. Anderson 1993 ja Whitmarsh 2005. Kotikaupunkinaan Polemon piti Smyrnaa (nyk. zmir), jonka etujen puolustajana hän esiintyi, vaikka ei ollut sieltä syntynyt.
- 23 Polemon tarkoittanee tunkeilijoilla roomalaisia. Roomalaiset lainasivat kreikkalaisen rotuopin ja katsoivat puolestaan oman ydinalueensa Italiassa edustavan ideaalista keskiväliä ruumiin ja sielun muovaajana; vrt. Vitruvius, *De architectura* 6, 1, 11.
- 24 Vrt. Aristoteles, *Retoriikka* 2. 12, 1389a3–13, 1390a27.
- 25 Leiden B3 ja Anonymus Latinus 40. Myös Filostratos kertoo Favorinuksen olleen intersukupuolinen.
- 26 Vrt. *Ongelmien* melankoliatraktaatti (viite 19 yllä): sopiva määrä lämpöä tuottaa lahjakkuutta, liika lämpö hullausta.
- 27 A 808a2–16.
- 28 Vrt. Swain 2007b, 187–190. Sekä *kinaidos* että *androgynos* tarkoittavat usein passiivista homoseksuaalia tai poikaprostiituitua, ja tämä lienee sanojen konnotaationa myös fysiognomisissa teksteissä. Antiikissa ”aktiivista” seksuaalista roolia pidettiin miehelle luonnollisena, ”passiivista” taas luonnottomana ja häpeällisenä. Roolitus kattoi sekä itse seksuaaliaktin (penetraation subjekti vs. objekti) että eroottisten suhteiden emotionaalisen puolen. Passiivisiin miehiin kohdistettiin inhoa, halveksuntaa ja häpeällisenä. Roolitus kattoi sekä itse seksuaaliaktin (penetraation subjekti vs. objekti) että eroottisten suhteiden emotionaalisen puolen. Passiivisiin miehiin kohdistettiin inhoa, halveksuntaa ja häpeällisenä. Roolitus kattoi sekä itse seksuaaliaktin (penetraation subjekti vs. objekti) että eroottisten suhteiden emotionaalisen puolen. Passiivisiin miehiin kohdistettiin inhoa, halveksuntaa ja häpeällisenä. Roolitus kattoi sekä itse seksuaaliaktin (penetraation subjekti vs. objekti) että eroottisten suhteiden emotionaalisen puolen.
- 29 Teksti on editoitu ja käännetty englan-
- niksi teoksessa Swain 2007a; käytän tämän edition kappalenumerointia. Ajoituksesta ks. Ian Repathin johdanto, 549–554; André 1981, 31–39.
- 30 Ks. Gheretti 2007.
- 31 Katkelma Nikostratoksen avioliittoa käsittelevästä teoksesta on säilynyt Stobaioksen antologiassa, 4, 22d, 102 (toim. Hense & Wachsmuth).
- 32 Anonymus Latinus 12. Ks. myös Boys-Stones 2007, 58–64.
- 33 Vrt. Aristoteles, *De partibus animalium* 2. 2, 648a2–11.
- 34 Vrt. esim. *Epidemiae* 2, 5 ja 2, 6. Sana ”fysiognomia” esiintyy näiden kappaleiden otsikoissa, mutta otsikot eivät välttämättä ole alkuperäisiä; ks. Boys-Stones 2007, 96.
- 35 Teos on ilmestynyt Heikki Solinin suomentamana. Täsmällinen käännös teoksen alkuperäiselle nimelle olisi ”Ilmoista, vesistä, paikoista”.
- 36 Vrt. luku 14, jossa kuvaillaan, miten pitkäpäisyys on erällä kansalla muuttunut hankitusta perinnölliseksi ominaisuudeksi.
- 37 Galenoksen psykologiasta ks. esim. Donini 2008.
- 38 Galenoksen sielukäsitys saa radikaaleimman muotoilunsa teoksessa *Quod animi mores corporis temperamenta sequantur*, jonka englanninnos löytyy valikoimasta Singer 1997.
- 39 Vrt. *De temperamentis* 1, 624. Vrt. myös *Quod animi mores corporis temperamenta sequantur* 4, 798–805. Viittaa Galenoksen teoksiin Kühnin edition nide- ja sivunumerolla.
- 40 *Ars medica* 1, 332.
- 41 *De temperamentis* 1, 576
- 42 Vrt. Galenoksen nimissä kulkeva *De humoribus* 19, 492 (Kühn); teksti on epäperäinen.
- 43 Vrt. etenkin dialogin loppupuolen kuvaus sielun sairauksista, 86e–87a. Ks. myös 24c: Ateenan ilmasto on paras paikka järjen kehittymiselle; sekä *Lait* 747d–e.
- 44 Poseidonios, fr. 169, 85–96 (toim. Edelstein & Kidd).
- 45 Vrt. Diogenes Laertios, *Merkittävien filosofien elämät ja opit* 7, 173. Stoaalaiset uskoivat hyveellisten taipumusten näkyvän ulkomuodosta; vrt. Clemens Aleksandrialainen, *Paedagogus* 3, 11, 74. Jo Pythagoraan väitetään arvioineen oppilaitaan fysiognomisesti, mutta tiedot tästä käytännöstä ovat myöhäisiä; Aulus Gellius, *Noctes Atticae* 1, 9.
- 46 Antiikin astrologiasta ks. esim. Barton 1994. Astrologian filosofisesta kritiikistä ks. esim. Sekstos Empeirikos, *Adversus mathematicos* 5. Sekstos huomauttaa muun muassa, että jos neitsyen merkissä syntyneet ovat vaaleita, kukaan Afrikassa ei voi syntyä tämän merkin alla (5, 102).
- Anderson, Graham, *The Second Sophistic: A Cultural Phenomenon in the Roman Empire*. Routledge, London 1993.
- Anonyme latin: Traité de physiognomonie*. Toim. Jacques André. Les Belles Lettres, Paris 1981.
- Barton, Tamsyn, *Ancient Astrology*. Routledge, London 1994.
- Boys-Stones, George, *Physiognomy and Ancient Psychological Theory*. Teoksessa *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from classical Antiquity to Medieval Islam*. Toim. Simon Swain. Oxford University Press, Oxford 2007, 19–124.
- Brunt, P. A., *Aristotle and Slavery*. Teoksessa P.A. Brunt, *Studies in Greek History and Thought*. Clarendon Press, Oxford 1993, 343–388.
- Claudii Galeni opera omnia*. Toim. Karl Gottlob Kühn. Klobloch, Leipzig 1821–1833.
- Donini, Pierluigi, *Psychology*. Teoksessa *The Cambridge Companion to Galen*. Toim. R.J. Hankinson. Cambridge University Press, Cambridge 2008, 184–209.
- Dover, Kenneth James, *Greek Homosexuality*. Vintage Books, New York 1978.
- Evans, Elizabeth C., *Physiognomics in the Ancient World*. *Transactions of the American Philosophical Society*. Vol. 59, No. 5, 1969.
- Foerster, Richard, *Scriptores physiognomonic Graeci et Latini* I ja II. Teubner, Leipzig 1893.
- Galen: Selected Works*. Käänt. P.N. Singer. Oxford University Press, Oxford 1997.
- Gheretti, Antonella, *Polemon's Physiognomy in the Arabic Tradition*. Teoksessa *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from classical Antiquity to Medieval Islam*. Toim. Simon Swain. Oxford University Press, Oxford 2007, 309–325.
- Halperin, David M., *One Hundred Years of Homosexuality and Other Essays on Greek Love*. Routledge, London 1990.
- Hippokraattinen teos *Ympäristötekijöistä*. Suom. Heikki Solin. *Hippokrates* 3, 1986, 15–43.
- Ioannis Stobaei anthologium*. Toim. Otto Hense & Kurt Wachsmuth. Weidmann, Berlin 1884–1912.
- Posidonius: I. The Fragments*. Toim. L. Edelstein & I.G. Kidd. Cambridge University Press, Cambridge 1972.
- Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from classical Antiquity to Medieval Islam*. Toim. Simon Swain. Oxford University Press, Oxford 2007a.
- Swain, Simon, *Polemon's Physiognomy*. Teoksessa *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from classical Antiquity to Medieval Islam*. Toim. Simon Swain. Oxford University Press, Oxford 2007b, 125–201.
- Whitmarsh, Tim, *The Second Sophistic*. Oxford University Press, Oxford 2005.
- Williams, Craig A., *Roman Homosexuality: Ideologies of Masculinity in Classical Antiquity*. Oxford University Press, New York 1999.

Kirjallisuus

Ahonen, Marke, *Ancient Philosophers on Mental Illness*. Painamaton väitöskirja, Helsinki 2008.

Sami Pihlström

Elämän ongelma

Sami Pihlströmin uusi teos ilmestyy lokakuussa niin & näin -kirjasarjassa. Teos kokoaa yhteen professori Pihlströmin aatoksia etiikasta, elämästä ja elämänfilosofiasta.

Filosofinen työ on minulle jatkuvasti ongelma juuri sen vuoksi, että se on niin keskeinen osa elämääni.”

Voimmeko ymmärtää, mitä elämämme on? Wittgensteinin mukaan elämän ongelma voi ratketa vain niin, että se häviää. Tämän ehdotuksen innoittamana ja sitä kritisoiden professori Sami Pihlström luotaa ihmiselämän ydinkysymyksiä: yksilön elämän merkitystä, kuolemaa, syyllisyyttä ja vastuuta. Kirjan valokeilaan kohoo ihminen väistämättä eettisesti orientoituneena olentona.

Kokoelman kirjoituksissa Pihlström pohtii myös omaa rooliaan filosofina sekä akateemisen filosofian merkitystä tällaisten kysymysten äärellä. Mitä merkitystä filosofisella työllä voi olla yhteiskunnassa, jossa jo moraalista puhumisen mahdollisuus kapenee alati ja moraaliset puhetavat köyhtyvät koko ajan?

”Tutkittakoon ihmistä luonnontieteellisesti kuinka paljon tahansa, inhimillisen olemassaolon syvin sisältö ja mielekkyys jäävät yksilön itsensä rakennettaviksi.”

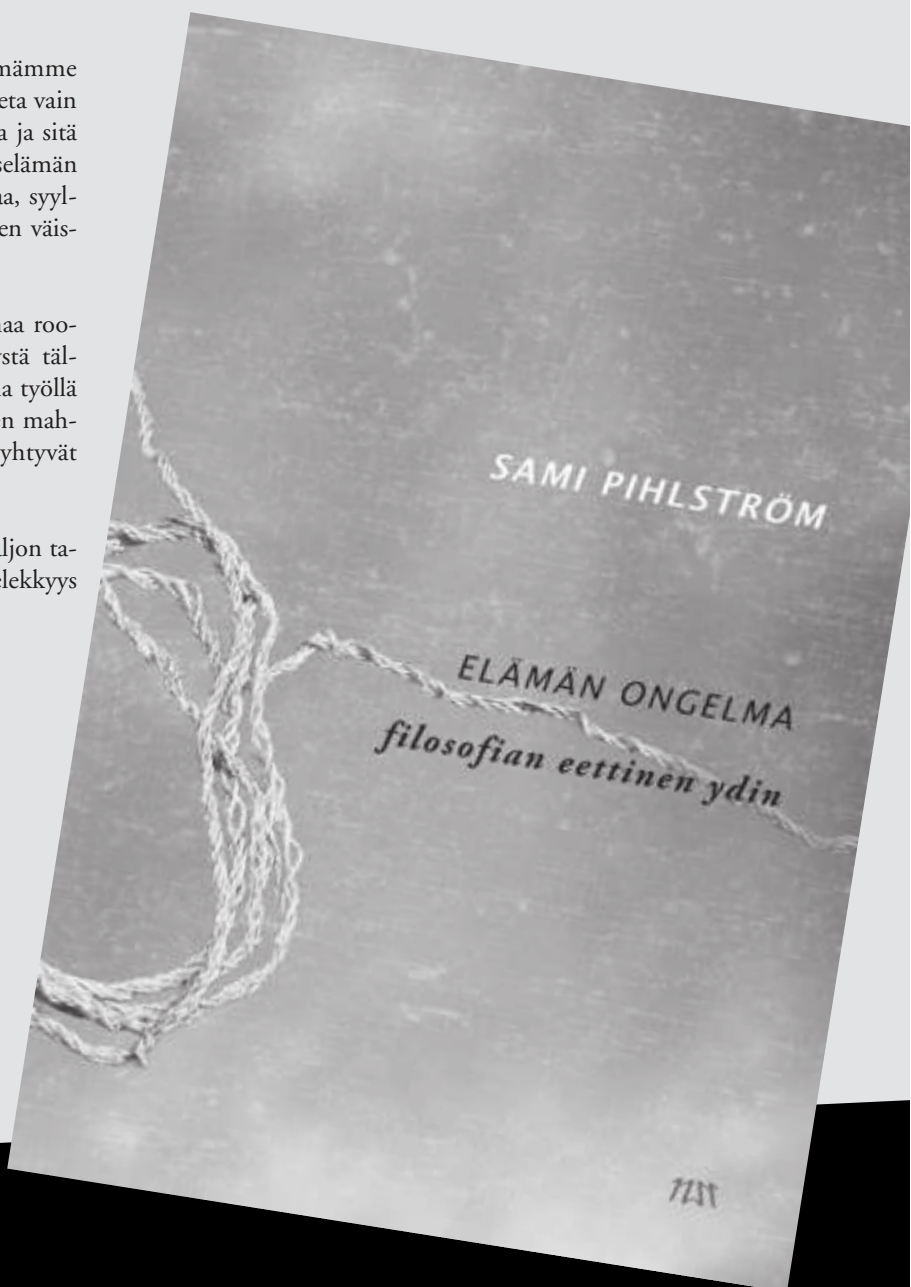
niin & näin ja Sami Pihlström esiintyvät myös Helsingin kirjamesseilla torstaina 28.10 klo 11.30. Tule kuuntelemaan ja hankkimaan kirjasi messutarjouksena!

Sami Pihlström, *Elämän ongelma*

ISBN 978-952-5503-43-2

Hinta 35

niin & näin kestotilaaajalle 27

NIIN & NÄIN

tilaukset@netn.fi

www.netn.fi/kauppa

Puhelintilaukset: 040-721 48 91

PAULA KIVIMAA & JARI LYYTIMÄKI

Johtaako ilmastonmuutos luovaan tuhoon?

Liikenne, energiantuotanto sekä yksityinen ja julkinen kulutus ovat esimerkkejä järjestelmistä, jotka eivät voi jatkaa toimintaansa nykyiseen tapaan, mikäli ilmastonmuutoksen uhkaa halutaan oleellisesti pienentää. Nykytiedon perusteella esimerkiksi fossiilisten polttoaineista tulisi päästä eroon jo muutamassa vuosikymmenessä. Helppoa se ei ole.

Esimerkiksi eräässä yhdysvaltalaisille tehdyssä kyselyssä paljastui, että miltei 90 % kansalaisista suhtautuu epäillen tai pessimistisesti ihmiskunnan kykyyn tai halukkuuteen kamppailla ilmastonmuutosta vastaan¹. Tavoitteissaan epäonnistunut Kööpenhaminan ilmasto-kokous joulukuussa 2009 ei ainakaan vähentänyt pessimismisiä.

Ilmastopolitiikan tuskastuttava hitaus on yksi esimerkki siitä, että monet järjestelmät ovat niin suuria, monimutkaisia ja jäykkiä, että niiden muuttaminen vaikuttaa erittäin hankalalta – ellei jopa mahdottomalta. Esimerkiksi energiajärjestelmät muuttuvat hyvin hitaasti. Niitä ohjaavan politiikan on myös väitetty perustuvan perinteiseen tuotantonäkökulmaan, ei niinkään vaihtoehtoihin tapoihin tehdä ja käyttää energiaa². Niin kuluttaja, kansalainen, yritys kuin yksittäinen valtiokin voi kerta kerran jälkeen vedota voimattomuuteensa ylivoimaisten haasteiden edessä.

Ekologisen ympäristön muutokset ovat monesti niin hitaita, että yhteiskunnallisen päätöksenteon aikaperspektiivistä niitä on vaikea havaita. Vesistön rehevöityminen voi kestää vuosikymmeniä ja hiilidioksidin kertyminen ilmakehään vuosisatoja. Uhanalainen laji saattaa sinitellä sukupuuton partaalla pitkäänkin mutta tuhoutuu lopulta vääjäämättömästi. Ympäristötutkijat puhuvat ekologisista kynnsarvoista, joiden ylityttyä hidas hivuttautuminen muuttuu nopeaksi humahdukseksi. Ekosysteemin toiminta ja rakenne muuttuvat tyystin toisenlaisiksi tällaisten kynnsarvojen ylityttyä.

Ympäristöpolitiikan keskeisenä tavoitteena on kynnsarvojen ylittymisen ehkäisy. Jos kynnsarvon arvioidaan jo ylittyneen, tavoitteeksi asetetaan useimmiten aiemmin vallinnut tilanne. Esimerkiksi Itämeren tilan haluttaisiin palautuvan 1900-luvun alkupuolen tilaa vastaavaksi. Käytännössä tämä voi kuitenkin olla mahdotonta, sillä koko Itämeren tilan perustaso on mitä luultavimmin muuttunut. Kuormituksen vähentäminen ei tällöin johda entiseen vaan kokonaan uuteen tilanteeseen.

Ympäristöpolitiikan tavoitteena ei voi olla museointi, kehityksen pysäyttäminen määrättyyn tilaan. Esimer-

kiksi ilmaston muutoksista suuri osa tapahtuu ihmisestä riippumatta, ja ihmisen ja muun luonnon vaikutusta ei ole aina mahdollista erottaa toisistaan. Lapsemme elävät joka tapauksessa erilaisessa ympäristössä kuin me omassa lapsuudessamme, ja jokainen sukupolvi kokee oman erilaisen ympäristönsä luonnolliseksi.

Suhtaudutaanko ympäristönsuojelussa muutokseen liian kielteisesti? Jos muutos on väistämätöntä, voisimmeko löytää sellaisia kehitysuria, jotka johtavat myönteisiin kynnsarvojen ylityksiin – tai alituksiin – joiden jälkeen ympäristön tila kohentuu kertaheitolla? Innovaatiotutkimuksessa tämän kaltaisia kynnsarvojen ylityksiä on pohdittu. Innovaatiotutkimus korostaa hitaan muutoksen ja perinpohjaisten myllerrysten vuorottelua teknologisessa kehityksessä ja yhteiskunnassa. Yhteiskunnalliset muutokset ilmenevät joskus luovana tuhona, jossa uudet rakenteet syntyvät vanhojen raunioille³. Kysymys onkin, miten voimme edesauttaa luovaa tuhoa.

Innovaatiokirjallisuudessa on tunnustettu, että järjestelmien ulkopuolella tai rajavyöhykkeillä olevien sinitikkäiden yksilöiden ja ryhmittymien panos on tärkeä muutosten mahdollistamisessa ja aiheuttamisessa⁴. Kuitenkin jos tarkastellaan ilmastonmuutoksen laajuista ympäristöongelmaa, ongelma voi olla siinä, että olemme kuluttajina ja kansalaisina enemmän tai vähemmän osa olemassa olevia järjestelmiä.

Ekologisesti suuntautunut kerrostaloasunnossa asuva kaupunkilainen on riippuvainen ympärillään olevasta sähkö- ja lämmitysjärjestelmästä sekä ruoan tuotanto- ja jakelujärjestelmästä. Omatoimisuuteen tähtäävä maaseutumaisemmassa ympäristössä asuva ihminen voi puolestaan pyrkiä irti keskitetyistä sähkö- ja lämmitys-järjestelmistä hajautetun energiantuotannon avulla. Käytännön mahdollisuudet tällaisiin muutoksiin koetaan kuitenkin useimmiten vähäisiksi. Tavoitteet voivat myös olla ristiriitaisia. Energiaomavaraisuus voi olla mahdollista maaseudulla, mutta maalla asuminen johtaa herkästi entistä suurempaan riippuvuuteen nykyisestä autopainotteisesta liikennejärjestelmästä. Lähes kaikki ovat nykyisten järjestelmien sisällä ja siksi useimmiten kykenemättömiä luovan tuhon edistämiseen. Onko rakentava muutos siis mahdotonta? Viekö muutos vääjäämättä vain luovuudettomaan tuhoon?

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa esimerkiksi energiajärjestelmän pysyvyyttä on selitetty ilmiöllä, joka on nimetty polkuriippuvuudeksi⁵. Polkuriippuvuus tarkoittaa yksinkertaistetusti sitä, että satunnaiset tapahtumat voivat johtaa tietyn järjestelmän tai polun synty-

miseen, joka lukkiutuu ja vastustaa suurta muutosta silloinkin, kun selvästi tehokkaampia tai parempia vaihtoehtoja olisi saatavilla. Polkuriippuvuuden yhteydessä on keskusteltu teknologian ja sitä ympäröivien instituutioiden lukkiutumistilasta. Pientä toivoa tuo kuitenkin se seikka, että lukkiutuminen tiettyyn järjestelmään ei ole pysyvää, vaikka se onkin erittäin sitkeää⁶.

Vaikuttaa vahvasti siltä, että olemme tällä hetkellä lukkiutuneet suurihiliseen yhteiskuntaan nyt käytössä olevien teknologisten järjestelmien ja niihin liittyvien yhteiskuntarakenteiden vuoksi. Millaisia mahdollisuuksia voisi olla tämän lukkiutuman avaamiseen? Kyseessä ei ole yksi suuri umpisolmu vaan monista säikeistä punoutunut sekainen kimppu. Vaarana on, että tuloksena on entistä pahempia solmuja: solmun avaaminen yhtäällä johtaa uusiin sykkyröihin toisaalla. Kaikesta huolimatta luovan tuhon tukeminen ja totuttujen tapojen rikkominen on paras keino poiketa polulta toiselle.

Viitteet

- 1 Leiserowitz ym., 2009.
- 2 Scrase & Ockwell, 2010.
- 3 Lovio, 2009.
- 4 Garud & Karnøe, 2001.
- 5 Arthur, 1994.
- 6 Unruh, 2000.

Kirjallisuus

- Arthur, Brian, *Increasing Returns and Path Dependence in the Economy*. The University of Michigan Press, Ann Arbor 1994.
- Garud, Radhu & Karnøe, Peter, Path Creation as a Process of Mindful Deviation. Teoksessa *Path Dependence and Path Creation*. Toim. Garud Rarhu & Peter Karnøe. Psychology Press, New York 2000.
- Leiserowitz, Anthony, Maibach, Edward & Roser-Renouf, Connie, *Climate Change in the American Mind: Americans' Climate Change Beliefs, Attitudes, Policy Preferences, and Actions*. George Mason University, New Haven 2009.
- Lovio, Raimo, Luova tuho – ikuinen toivo. *Tiede & Edistys*, 1/09, 1–17.
- Scrase, Ivan J. & Ockwell, David G.. The Role of Discourse and Linguistic Framing Effects in Sustaining High Carbon Energy Policy – An Accessible Introduction. *Energy Policy*. Vol. 38, No. 5, 2010, 2225–2233.
- Unruh, Gregory C., Understanding carbon lock-in. *Energy Policy*, Vol. 28, 2008, 817–830.

Filosofian reaalikoe keväällä 2010

Filosofian reaalikokeeseen osallistujien määrä on ainakin toistaiseksi vakiintunut. Keväällä kirjoittajia on noin 900 ja syksyllä noin 700. Kaikista ainereaalikokeen kirjoittajista määrä on nelisen prosenttia. Vertailun vuoksi voi todeta, että nopeasti suosioon nousseen terveystiedon reaalikokeeseen osallistuu jopa noin neljännes kokelaista.

Seuraavassa luetellaan filosofian ylioppilaskokeen kevään 2010 kysymykset sekä muutamia kommentteja sensorien näkökulmasta.

1. Mihin perustuu kunkin seuraavan väitteen totuus?

- Kolmiossa on kolme kulmaa.
- Suomessa asuu enemmän kuin kymmenen ihmistä.
- Tupakoitsijat kuolevat nuorempina kuin ne, jotka eivät tupakoi.

Vastauksissa odotettiin: a) määritelmään perustuva (analyttinen) totuus, siksi aina tosi; b) periaatteessa empiirinen ja henkilökohtainen (*common sense*) havaintolause (synteettinen); c) tieteelliseen tutkimukseen perustuva tilastollinen tosiasia (synteettinen).

2. Sanotaan, että teon päämäärät ja seuraukset oikeuttavat käytetyt keinot. Pohdi väitteen perustelujen pätevyyttä.

Kokelaan tulisi ymmärtää, että teoilla on seurauksia, ja osata antaa osuva esimerkki. Pitää myös huomata, että keinot voivat esimerkiksi loukata ihmisoikeuksia, jolloin niitä ei voida käyttää. Useilla vastaajilla olivat päämäärät ja seuraukset sekaisin – voisi sanoa että I. Kant vaatii kurinalaista erottelua.

3. Antiikin roomalainen filosofi Seneca sanoo: ”Tee itsesi onnelliseksi!” Onko tämä kehoitus eettisesti oikeutettavissa? Perustelee.

Voisi aloittaa pohtimalla sitä, että antiikin ajattelussa onnellisuus ja hyveellisyys kuuluivat yhteen, mikä osittain ratkaisee ongelman. Toisaalta voi nykynäkökulmasta tarkastella olosuhteita, joissa oman onnen tavoittelu ei ole hyväksyttävää.

4. P1. Ylipaino lyhentää ihmisen elinikää.

P2. Suomessa ylipainoisten ihmisten määrä kasvaa jatkuvasti.

Johtopäätös: Siksi pitää kiinnittää huomiota ihmisten painonhallintaan.

Miksi tässä päättelyssä tarvitaan kolmas premissi, jotta johtopäätös seuraisi premisseistä? Muotoile tällainen premissi.

Sairaus ja eliniän lyheneminen ei ole välttämättä hyvä eikä haluttava asia. Tehtävässä premissit ovat kuvailevia ja johtopäätös normatiivinen: siksi tarvitaan normatiivinen premissi kuten ”Ihmisen pitää elää mahdollisimman pitkään” tai ”On hyvä elää pitkään”. Tällaiset tehtävät eivät ole suosittuja ja useat vastaajat kokevat ne vaikeiksi.

5. Naiivin realismin mukaan maailma nähdään täsmälleen sellaisena kuin se on. Havainnon illuusiot osoittavat kuitenkin ettei näin ole, kuten huomaat alla olevasta kuvasta. Mikä näin ollen on havainnon kohde tietoteorian perusteella?

[Kuvassa on kaksi yhdensuuntaista suoraa, jotka niiden päältä kulkevien perspektiiviviivojen vuoksi näyttävät illusorisesti kaartuvan keskeltä ja olevan näin keski-kohdaltaan kauempana toisistaan kuin laidoilta. Viivojen etäisyys on näköharhasta huolimatta kaikilta kohdilta sama.]

Havainnon kohde ei ole itse maailma vaan aistimuksemme (esim. *sense data* -teoria), joista päätellään, millainen maailma on. Vastaaja voi testata näköharhaa, esim. kokeilla viivoittimella viivojen etäisyyden. Vastaaja voi erottaa toisistaan välittömän ja välitetyn havainnon kohteen. Edellinen on aistimus (aistinsisältö, *sense datum*) ja jälkimmäinen on maailma (realismi).

6. David Hume ja Ludwig Wittgenstein puhuvat metafysiikkaa vastaan. Valitse haluatko puolustaa vai vastustaa heidän näkemystään. Perustelee sitten oma kantasi filosofisesti.

Ludwig Wittgenstein: ”Siitä mistä ei voi puhua on vaiettava.”

Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus logico-philosophicus eli loogis-filosofinen tutkielma*. (Tractatus logico-philosophicus, 1921). Suom. Heikki Nyman. WSOY, Helsinki 1980.

David Hume: ”Ottuessamme käsiimme jonkun nidoksen esim. jumaluusoppia tai koulumetafysiikkaa, tulee meidän kysyä: Sisältääkö se jotain suuretta tai lukua koskevaa loogillista ajattelua? Ei. Sisältääkö se jotain tosi-seikkoja ja olemassaoloa koskevaa kokemusajattelua? Ei. Heitettäköön se siis tuleen, sillä se ei voi sisältää muuta kuin viisastelua ja harhaluuloa.”

Hume, David, *Tutkimus inhimillisestä ymmärryksestä*. (An Enquiry Concerning Human Understanding, 1748) Suom. Eino Kaila. WSOY, Helsinki 1938.

Vastaajalta edellytetään, että hän selittää lainausten merkitystä ja osaa esittää esimerkin metafysiikkaa

”Jos laskettelusuksia jaetaan ilmaiseksi, miksi tehdä työtä ostaakseen sukset?”

vastaan. Näin ollen on myös olennaista, että pitäisi ensin tietää hyvin, mitä metafysiikka on.

7. J. S. Mill puhuu kirjassaan *Vapaudesta* enemmistön tyranniasta. Tällä hän tarkoittaa sitä, että demokratiassa enemmistö päättää asioista. Millä perusteella tätä voidaan väittää tyranniaksi? Pohdi kysymystä kriittisesti.

Periaatteessa lainsäätäjä voi kumota itsensä, mutta siksi demokratia edellyttää kasvatusta, kriittisyyttä, avoimuutta ja vastuuntuntoa. Mutta onko demokratia kuitenkin vain väline – esimerkiksi suhteessa ihmisoikeuksiin – vai itseisarvo?

8. Jos laskettelusuksia jaetaan ilmaiseksi, miksi tehdä työtä ostaakseen sukset? Jos leipää jaetaan ilmaiseksi, miksi tehdä työtä ostaakseen leipää? Miten näihin kysymyksiin voidaan vastata yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden kannalta?

Kysymyksessä on havaittava ihmisen perustarpeet ja oikeutetut vaatimukset (ihmisoikeudet) verrattuna muihin haluihin (ylellisyys, harrastukset, huvia yms.). Oikeudenmukaisuus edellyttää edellisten tyydyttämistä (vaikka ei tekisi työtä).

+9. UNESCO teki maailmanlaajuisen kyselyn (Roger-Pol Droit, *Philosophy and Democracy in the World*. UNESCO, 1995) siitä, mitä filosofian klassikoita käsitellään eri maiden kouluopetuksessa. Alla on esitetty

kymmenen filosofia suosituimmuusjärjestyksessä. Valitse näistä vähintään kaksi, joiden oppeja selostat vertaillen.

[Koelomakkeessa filosofit oli esitetty myös kuvina.]

Platon (427–347) ja Aristoteles (384–322)

Kant (1724–1804)

Descartes (1596–1650)

Hegel (1770–1831)

Hume (1711–1776)

Spinoza (1632–1677)

Leibniz (1646–1716)

Marx (1818–1883)

Locke (1632–1704)

Tällaisen jokeritehtävän pisteytys on suhteellisen yksinkertaista. Hyville pisteille pääsee, kunhan hoitaa vastauksen sisällön kysytyyn tapaan: luonteva aito vertailu, painopiste filosofisissa opeissa.

+10. Filosofiasia on esitetty useita ruumiin ja mielen suhdetta koskevia teorioita.

a) Esittele kartesiolaista dualismia. (1 p)

b) Millä perusteella kartesiolainen dualismi on hylättävissä? (3 p)

c) Esittele nykyaikaisia vaihtoehtoja dualistiselle teorialle. (5 p)

Useilla vastaajilla on emergentti materialismi hallussa, nykyään harva vastaaja on enää kartesiolainen dualisti.

Filosofian ylioppilaskokeesta palkittuja

Perinteeksi muodostuneeseen tapaan niin filosofian kuin elämäntutkimustiedonkin parhaita ylioppilaskokeen aineosia vastaajia palkittiin jälleen kevään kirjoitusten saavutuksista. Palkitsijoina olivat *niin & näin* -lehti sekä Filosofian ja elämäntutkimustiedon opettajat (FETO ry) yhteistyössä Ylioppilaslautakunnan sensoreiden ja Opetushallituksen kanssa.

Filosofian reaalikokeessa parhaiten menestyneinä palkittiin Minna Haapamäki (Cygnaeus-lukiosta Jyväskylästä), Ilmari Envall (Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun lukiosta) sekä Mikko Myllyntausta (Helsingin

normaalilyseosta).

Menestyksestään elämäntutkimustiedon reaalikokeessa palkittiin puolestaan Lotta Ranta (Sibeliuksen lukio Helsingistä).

Palkintotilaisuus pidettiin 7.6. Suomenlinnassa ja kirjoittajia muistettiin kirjalahjoituksin sekä *niin & näin* -lehden vuosikerralla. *niin & näin* onnittelee myös vastaajien opettajia hyvistä suorituksista!

Ohessa julkaistaan esimerkkejä Minna Haapamäen filosofian kokeen vastauksista. Kysymykset voi katsoa oheisesta Pekka Elon tiivistelmästä.

MINNA HAAPAMÄKI

Palkitun vastaajan esimerkkivastauksia

Filosofia, tehtävä 3.

Antiikin filosofi Seneca oli yksi stoalaisen koulukunnan edustajista. Stoalaiset tavoittelivat apathiaa eli vapautta tunteista ja sen kautta ataraksiaa eli järkkymätöntä mielenrauhaa. Tämä oli stoalaisille korkein onnen muoto ja tavoiteltava asia. Senecan toteamus ”Tee itsesi onnelliseksi!” tarkoittaa stoalaisille siis mielenrauhan etsintää.

Senecan toteamus on hyvin egoistinen. Oma etu on se, mitä kannattaa ajaa ja mihin pyrkiä. On kuitenkin otettava huomioon se, että vain oman edun ajaminen ei välttämättä pitkän päälle tuota hyvää tulosta, ja järkevää egoisti ottaakin päätöksenteossaan huomioon myös muiden hyvän, eli osoittaa myös altruismia.

Aristoteles (300 eKr.) esitti, että ollakseen onnellinen, ihmisen on toteutettava hyveitä. Ihmisen lajityypilliset piirteet osoittavat hänen hyveikseen järjenkäytön ja moraalisuuden. Näitä harjoittamalla ja luonteenhyveitä, kuten kohtuullisuutta, kasvatuksen ja harjoittelun avulla jalostamalla ihminen voi olla onnellinen. Kultaisen keskitien opin mukaan ihminen löytää aina kahden paheen, kuten saituuden ja tuhlailun, välistä hyveen, kuten anteellisuuden.

Aristoteleen onnellisuuskäsityksen valossa ”Tee itsesi onnelliseksi!” -kehoitus vaikuttaa oikeutetulta. Oman onnen tavoittelu saa aikaan sen, että myös yhteinen hyvä tulee huomioiduksi.

Sokrates (400 eKr.) sanoi, että hyve on tietoa ja tieto hyvettä. Joka tietää oikean myös tekee välttämättä oikein. Hyveellinen ihminen on aina onnellinen Sokrateen mukaan, ja jos ohjeena on ”Tee itsesi onnelliseksi!” se tarkoittaisi siis hyveellistä elämää. Tällainen hyveellinen elämä on hyväksi myös muille, joten ”Tee itsesi onnelliseksi!” on oikeutettu myös Sokrateen näkökulman mukaan.

Antiikin kyreneläiset (edustajia esim. Aristippos) pitivät korkeimpana hyvän ja onnen muotona aistinautintoja. ”Tee itsesi onnelliseksi!” tarkoittaisi kyreneläisille mahdollisimman suuren aistinautinnon hankkimista. Vaikkapa tehokas, jatkuva mielialalääkitys voisi olla kyreneläiselle primitiiviselle hedonistille (eli onnea tavoittelevalle) paras vaihtoehto.

Näin nähtynä ajatus ”Tee itsesi onnelliseksi!” ei näytä saavan pätevää oikeutusta. Voidaan seurauseettisesti pohtia, mitä kaikkien toimiminen kyseisellä tavalla aiheuttaisi. Menisikö ihmisyydestä, sen iloista ja suruista, merkitys? Ilmeisesti kyllä, ja esimerkiksi Aristoteles kri-

tisoi kyreneläistä vastausta ”Tee itsesi onnelliseksi!” -ajatuksen vetoamalla ihmisen tehtävään, järjenkäyttöön, mikä varmasti häviäisi pelkkää aistinautintoa etsiessä huomattavan sumeaksi.

Jos ”Tee itsesi onnelliseksi!” ymmärretään puhtaasti psykologisen egoismin kautta, joka korostaa, että omaa etua pitää joka tilanteessa ajaa, tuloksena olisi itsekkäitä ihmisiä, jotka välittäisivät vain itsestään. Tällainen ei lopulta takaa hyvää ja onnellista elämää kenellekään ja maailma olisi rakkaudeton paikka. Näin ymmärrettyä ”Tee itsesi onnelliseksi!” ei voi saada eettistä oikeutusta. Tilanne maailmassa vastaisi lähinnä Hobbesin (1600-luku) kuvausta ihmisen luonnontilaisesta elämästä, jossa ihminen on ihmiselle susi.

Jos ”Tee itsesi onnelliseksi!” ymmärretään pehmeämmän ja järkevemmän egoismin kautta, tilanne on toinen. Ihminen ymmärtää, että oman edun ja onnen kannalta on viisainta ottaa myös toisten etu huomioon. On helpompi olla itsekin onnellinen, jos ympärillä on onnellisia ihmisiä. Kaikkien hyvä antaa tällaiselle näkemykselle eettisen oikeutuksen. Omaa etua ja onnea saa ajaa, mutta ei toisten kustannuksella. Esimerkiksi Immanuel Kantin (1700-luku) kategorisen imperatiivin toinen osa velvoittaa kohtelemaan myös muita päämääränä sinänsä, ei vain välineenä.

(6/6 pistettä)

Filosofia, tehtävä 7.

1800-luvulla elänyt John Stuart Mill on tunnettu liberalismien ja utilitarismin edustaja. Liberalismi on yksilönvapautta ja -oikeuksia korostava aatesuunta ja utilitarismi seurauseettinen näkemys, jossa painotetaan tekojen aikaansaamaa hyötyä.

Mill varoittaa teoksessaan *Vapaudesta* demokratian vaaroista. Hänen mukaansa demokratia voi olla tyranniaa. Demokratia on hallitsemisen muoto, jossa kansalaiset saavat päättää omista asioistaan. Edustuksellisessa demokratiassa kansa valitsee itselleen edustajat hallintoon, kun taas suorassa demokratiassa, jota esimerkiksi valistusfilosofi Rousseau 1700-luvulla kannatti, jokainen kansalainen edustaa suoraan itseään päätöksenteossa. Tyrannialla tarkoitetaan tavallisesti hirmuvaltaa, jota käyttää yksinvaltiat.

Demokratiassa enemmistön tahto toteutuu. Tämän vuoksi voi käydä niin, että jokin vähemmistöryhmä jää syrjään päätöksenteossa eikä saa etujaan ajettua. Tämä

voi tietysti olla hyvä asia, jos kyseinen vähemmistö on vaikkapa rikollistaustainen puolue. Monesti käy kuitenkin niin, että esimerkiksi kielivähemmistö jää sivuun. Demokratian nimissä voidaan oikeuttaa jonkin vähemmistön kannalta varsin ikäviä päätöksiä tyrannian tapaan.

Utilitarismin mukaan oikeaa on se, josta aiheutuu suurin hyöty suurimmalle joukolle tuntoisia olentoja. Voisi siis ajatella, että vähemmistöjen oikeuksia saa polkea, jos siitä hyöttyy suuri joukko. Utilitaristit kuitenkin kiistävät näkemyksen. Jos esimerkiksi ihmisoikeuksia loukataan, on loukkaus aina suurempi kuin saavutettu hyöty.

Jo Aristoteles 300-luvulla eKr. on kritisoinut demokratiaa, sillä siinä taitamattomatkin pääsevät hallitsemaan. Päätökset eivät aina ole edes yhteisen edun mukaisia, jos päättämässä on osaamattomia. Tulokset voivat pahimmassa tapauksessa olla tyrannian aikaansaamiin tuloksiin verrattavia. Osaamatonta kansaa voisi verrata huonoon, osaamattomaan tyranniin. Siksi demokratiassa kriittinen keskustelu ja pohdinta on tärkeää.

Demokratiassa yleinen mielipide on tärkeä ja vaikuttava asia. Yhteisöllisyys on ihmiselle ominaista ja luontaista, kuten jo Aristoteles sanoi, ja ihminen muuttuu herkästi yleisen mielipiteen mukaan. Massan

mukana on helpompi mennä kuin asettua valtavirtaa vastaan. Tämä on nähtävissä esimerkiksi Hitlerin Saksassa 1930-luvulla, jossa harvat uskalsivat asettua yleistä mielipidettä ja toimintaa vastaan. Demokratiassa yleinen mielipide voi olla tyranniaan verrattava voima, joka estää ihmisiä toimimasta oikeaksi kokemallaan tavalla. Demokratiassa määrittelyn valta on yhteisöllä ja esimerkiksi se, mikä on normaalia määräytyy yleisen mielipiteen mukaan. Tämä ei välttämättä ole tyranniaa parempi vaihtoehto.

Yhteisön paine voi saada aikaan sen, että yksilön oikeus määrätä omasta elämästään ei toteudu. Liberalismin mukaan yksilönoikeudet ovat ensiarvoisen tärkeitä, joten liberalisti Millin ajatus yksilönoikeuksia polkevasta demokratiasta tyranniana, hirmuvaltana on ymmärrettävä.

Huolimatta kaikista demokratiiaan kohdistuvista kritiikeistä sitä on kuitenkin pidetty parhaana toteutettavissa olevana hallitsemisen muotona. Demokratian hyviä puolia ovat esimerkiksi se, että ihmiset ylipäätään saavat sanoa mielipiteensä, mikä ei tyranniassa ole mahdollista. Myös erilaisten näkemysten rikkaus, mikä demokratiassa toteutuu, ei tyranniassa onnistu.

(6/6 pistettä)

Ari Pelkonen, *Huuru* (2009), puupiiirros, akryyli tankaalle, 75 cm x 75 cm

Ari Pelkonen, *Parra* (2009), puupiirros, akryyli, kankaalle, 75 cm x 75 cm

JARKKO S. TUUSVUORI

Tietämättömien valta

”Tiede on edistynyt viimeisen 20–30 vuoden aikana. Talouspolitiikassa ei enää argumentoida filosofioilla. Ratkaisevia ovat empiiriset kysymykset.”¹

Kazuo Ishiguron romaanissa *Pitkän päivän ilta* (1989) 30-luvun yläluokkaiset britit pitävät hauskaa minäkertoja-hovimestarin Stevensin kustannuksella. Yksi ryökäleistä esittää tälle kiperiä maailman- ja talouspoliittista kysymyksiä. Kaikkiin niistä hän vastaa: ”Olen pahoillani, sir, mutta en pysty auttamaan tuossa asiassa.” Stevens kuitenkin tulee näin avittaneeksi kyselijää, jonka on vain määrä todistaa, että tärkeitä päätöksiä ei pitäisi antaa miljoonien tietämättömien tehtäväksi. Myöhemmin isäntä, lordi Darlington, pahoittelee kiusantekoa. Hän panee sen tissuttelun piikkiin, mutta jakaa kiusaajan kannan demokratian vanhentuneisuudesta. Se jää häpeään saksalaisen kansallissosialismin, italialaisen fasismin ja venäläisen bolševisminkin rinnalla. Ei palavaa taloakaan sillä lailla sammuteta, että kutsutaan ”talonväki olohuoneeseen väittelemään tunniksi erilaisista pelastautumisvaihtoehdoista”. Mikä tärkeämpää: ”kadunmies ei voi tietää tarpeeksi politiikasta, kansantaloudesta, maailmankaupasta ja muusta sellaisesta. Ja miksi hänen pitäisikään?”²

Vaikka puhe on finansseista, katkelman yhdeksi taustaksi tunnistaa kirjallisen modernismin tunnusomaisen kansanvallan vieronnan. Pound ja Eliot mutta myös Gide, Joyce, Proust ja Yeats olivat kukin omanlaisiaan elitistejä, jotka kammosivat ”massojen” nousevaa voimaa. Vaikka heidän poliittiset ajatuksensa alkoivat näyttää päättömiltä viimeistään II maailmansodan alla, heidän perujaan vielä nykyistä historiatonta metafysiikkaamekin pönkittää ajatus, jonka mukaan pahinta, vallankin taiteessa, on keskinkertaisuus.³

Tottelun ilot

Demokratiakammon merkkiteoksia on D. H. Lawrencen romaani *Kangaroo* (1923): ”Vanha maailma päättyi 1915. Talvella 1915–1916 vanhan Lontoon henki luhistui: kaupunki jollain lailla katosi, se ei enää ollutkaan maailman sydän, vaan siitä tuli murtuneitten intohimojen, himojen, toiveiden, pelkojen ja kauhujen kurimus. [...] alkoi väärentämätön alentuminen, lehdistön ja julkisen puheen sanoinkuvaamaton alhaisuus [...]. Jos eli tiedostaen läpi sen kaiken, ei voinut enää mitenkään uskoa demokratiaan, [...]. [...] Koulitut, todella kultivoituneet luokat olivat pääosin passiivisia tarkkailijoita. He laiminlöivät velvollisuutensa. Paremmiin tietävien kuuluu kamppailla kynsin ja hampain pitääkseen tasoa yllä ja auktoriteetin hallussa.”

Minäkertoja, kirjailija Somerset pääsee vauhtiin: ”Jonkin aikaa häntä oli väristänyt sama pelko, jota hän oli tuntenut sodan aikaan: väkijoukkomaisten vallanpitäjien alhaisen ja pahantahtoisen mahdin pelko.” Hän törmäsi kaukomatkallaan ”löysäranteiseen demokraattiseen ystävällisyyteen”. Australialaiset eivät näet perustaneet käskemisestä: ”Proletariaatti valtuuttaa ihmisiä valvomaan lakia, ei hallitsemaan. Eivätkä nämä virkailijat ole oikeastaan vastuullisia sen enempää kuin piika kantaa vastuuta. Proletariaatti vastaa asioista kaiken aikaa ainoana auktoriteetin lähteenä.” Kansan tahdon tyyneys vain pahensi pelkoa ja inhoa. *Terre democratiquen* vauraus jakaantui epätasaisesti, mutta kaikkialla vallitsi ”lattean demokraattinen” vaisto. ”Ah, minä niin inhoan tätä äitelän demokraattista Australiaa. Täällä joutuu jonkinlaisen makean yhteistunnon suolle, ja ennen kuin huomaakaan, sitä on kiinni kuin karpänen karpäspaperissa, samassa sotkussa muitten pörisijöitten kanssa.” Somerset pohtii:

”Tuhanneista ihmisestä yhdeksänsataayhdeksänkymmentäyhdeksän ei kuule mitään. Ei kerrassaan mitään. He melastavat menemään mukavassa, valmiissa, kodikkaassa maailmankaikkeudessaan, ajelvat junillaan, puuhaavat sotiaan ja pelastavat maailmaa kansanvallalle. Eivät kuule mitään. [...]

Kun virtaus on myötäinen, rakkautta, silloin heikot, naiset, massat jylläävät. Mutta tasapaino pidetään vain ankaralla auktoriteetilla, herpaantumattoman järkkymättömällä vastavoimalla, vallalla.

Kun virtaus on valtaa, mahtia, majesteettia, glorioaa, silloin se huipentuu yksilöön, aristokraattipiireistä kohti yhtä suurta keskusta. Keisaria, paavia, tyrannia, kuningasta, mitä milloinkin. Tätä on suuri tottelevaisuus herran edessä.

Kahden virtauksen tasapainossa piilee ihmisen vakauden salaisuus. Kumman tahansa ehdoton riemuvoitto tietää välitöntä ja varmaa romahdusta.

Olemme kulkeneet perin pitkälle ensimmäiseen suuntaan. Demokratia on lähestulkoon voittanut. Ainoa jäljellä jäänyt oikea herra on teollisuuspomo. Ja hänkin menettää valtaistuimensa. Työväki sonnustautuu absoluutinkruunuun arkilakkinaan. Silinterihattukin on tuohon tuomittu. Työläisestä tulee oma johtajansa, joka omistaa omat keinonsa ja päämääränsä. Käärme nielaisee itsensä viimeisellä haukkauksellaan.

[...] Liberaaleinkaan engelsmanni ei voinut olla tunnistamatta kategorista eroa vastuullisten ja vastuuttomien luokkien välillä. Ei voinut olla myöntymättä *hallitsemisen*

välttämättömyyteen. Joko tunnustauduttiin anarkistiksi tai myönnyttiin *hallitsemisen* välttämättömyyteen – Englannissa. Tismalleen samoin ajattelivat asiasta englantilainen työväenluokka ja yläluokka.”

Somerset lämpeni radikalismille, jossa haaveiltiin ”uudenlaisesta hallituksesta yhteisvauraudelle jonkinmoisine diktaattoreineen”. Siinä ei enää ääniä kerjättäisi:

”Ei se ole politiikkaa. Mutta se *on* uusi elämänmuoto, uusi sosiaalinen muoto. Juuremme kasvavat ulos demokratiasta ja demokraattisesta tunteesta.”

Hän kyllä tahtoi *jonkinmoista* elävää kumppanuutta toisten ihmisten kanssa; nyt hän oli eristyksissä. [...] ei kiintymystä, ei rakkautta, ei toveruutta. Ei kavereita, eikä tasavertaisuutta eikä joukkoon menemistä. Ei veriveljeyttä. Ei sinne päinkään.

Mitä sitten? Hän ei tiennyt. Hän vain tiesi, ettei hänen kohtalonaan ollut ryhtyä kenenkään kaveriksi, toveriksi eikä edes ystäväksi. Jokin muu elävä suhde. Mutta mikä? Hän ei tiennyt. Ehkä tummat rodut tiesivät: sen tuntee yhä Intiassa, se on avain hinduelämään. Herruuden mysteeri. Synnynnäisen, luonnollisen, pyhän ensisijaisuuden mysteeri. Ihmisten välinen toinen mystinen suhde, jota demokratia ja tasa-arvo yrittävät kieltää ja mitätöidä. Ei mitään mielivaltaista kasti- tai syntymäaristokratiaa. Vaan eron ja synnynnäisen ensisijaisuuden mystistä tunnustamista, tottelemisen iloa ja auktoriteetin pyhää vastuuta. [...]”⁴

Tutkijat ja julkisuus

Ishiguron, jos Lawrencenkin, romaaniotteesta aukeaa kirjallisten fobioitten lisäksi suora kysymys siitä, riittääkö

kansan tietotaito itsehallintaan. Maailmansotien jälkeen modernistien korska ja kammo vaikuttivat lähinnä vaaralliselta houreelta tai parhaimmillaankin autuaasti vanhentuneelta tyyliltä. Ehkä osaltaan sen vuoksi empiirisen yhteiskuntatieteen piirissä 50-luvulta alkanut politiikkatietämyksen ja -tietämättömyyden tutkimus ei noussut kaikkialla ansaitsemaansa asemaan. Alun perin Yhdysvalloissa etenkin Philip E. Conversen nimeen kiinnittyvä tutkimusperinne on Suomessa poikunut ensimmäiset merkittävät julkaisut vasta aivan viime vuosina.⁵

niin & näin kysyi muutamilta suomalaisilta eturivin yhteiskuntatieteilijöiltä, mitä ajatuksia herättävät monista kyselyistä ulkomailla saadut hurjat tulokset. Niiden mukaan kun ehkä vain kymmenes eri maitten äänestäjäkunnasta mieltää politiikan kutakuinkin samalla tavalla kuin poliitikot itse ja ottaa esimerkiksi vaalien asiakysymyksiin kantaa siten puntaroiden kuin politiikan teoriaan kuuluvassa kirjallisuudessa esitetään tavanomaisen kunnan kansalaisen ominaisuudeksi. Utelimme, mitä on sanottava siitä, että yhdysvaltalaisiin verrattuna meikäläinen ignoranssi näyttäisi olevan merkittävästikin vähäisempää mutta silti suurta.

Liekö helle kiusannut asiantuntijojitamme, mutta vastaukset jäivät tällä kertaa saamatta. Yksi tutkija tosin vastasi, ettei halua kommentoida asiaa, jota ei ole itse tutkinut. Tätä kieltäytymistä voi tulkita niinkin, että akateemisen varovaisuuden hyve voi väärinkäytettynä lujittaa kansalaisten politiikkatietämyksen heikentymistä. Jos asioista perillä olevat, fiksut ja selkeäsanaiset tutkijat eivät näytä kansalaisille mallia poliittisten asioiden pätevässä yhdistelemisessä ja erittelemisessä myös hitusen omasta eksperttisuudestaan ulos uskaltautuen, ei voine odottaa juuri kenenkään tietävän juuri mistään juuri mitään.

Viihteet & kirjallisuus

1 Kansantaloustieteen professori Achim Wambach Kölnin yliopistossa viime vuonna riehuneesta menetelmäkiistasta. Useita taloustieteen virkoja täytettiin nuorilla makroekonomisteilla, mikä sai emeritustutkijat älähtämään: oltiin tarvelemässä muiden muassa sosiaalisen markkinatalouden isänä pidetyn Alfred Müller-Armackin perintöä. Taloustieteestä oli katoamassa ajattelu, teoria, politiikka ja vastuu. 83-vuotias Hans Willgerodt ja 78-vuotias Christian Watrin vannottivat, ettei talouspolitiikka saa latistaa laskennaksi sen enempää tieteen tavoissa kuin ansioituneisuuden arvioinnissa. Wambach vastasi konkareille tyyliä. Ks. Olaf Storbeck, Der Kölner Emeriti-Aufstand. *Handelsblatt*. 17/ii/09. <http://www.handelsblatt.com/politik/nachrichten/der-koelner-emeriti->

aufstand;2156259.
2 (The Remains of the Day, 1989). Suom. Helena Bützow. Tammi, Helsinki 1990, 227–233.
3 Vrt. Rachel Potter, *Modernism and Democracy. Literary Culture 1900–1930*. Oxford University Press, Oxford 2006. Ks. myös John Carey, *The Intellectuals and the Masses. Pride and Prejudice Among the Literary Intelligentsia, 1880–1939*. Faber & Faber, London 1992, erit. ii, 24 & 71, joka karmivasti kuvaa itsensä ”luonnolliseksi aristokratiaksi” julistaneiden euroälyköiden – aina Thomas Hardysta Virginia Woolfiin – rahvaanpelkoa ja -vihaa. Jumalan valituista erotettuja alkuaan tarkoittavalla ’massa’-sepiteellä pyrittiin ”poistamaan ihmisten enemmistön ihmisasema tai vähintäänkin epäämään näiltä tunnusmerkit, jotka tekivät termin käyttäjistä

omasta mielestään yliveraisia”.
4 Ks. <http://ebooks.adelaide.edu.au/l/lawrence/dh/l41k/complete.html>.
5 Ks. Kimmo Elon (TY) johtaman ryhmän raportti *Kansalaisten politiikkatietämys* (2008) ja sen yhteydessä syntynyt Lauri Rapelin väitöskirja *Tietääkö kansa?* (2010). <http://www.om.fi/fi/Etusivu/1222680611029>; <http://oa.doria.fi/handle/10024/59408>. Aiheeseen paneutuu myös Tommi Uschanovin yleistajuinen kirja *Suuri kaalihuujaus* (Teos, 2010). Vrt. Sakari Suutarinen *et al.*, *Suomen peruskoulun päättövaibeissa olevien nuorten yhteiskunnalliset tiedot, taidot, käsitykset, asenteet ja toiminta 28 maan kansainvälisessä vertailussa*. Nuori kansalainen -tutkimus (IEA Civic Education Study). Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto 2001. <http://ktl.jyu.fi/arkisto/civics/>.

LARRY M. BARTELS

Äänestäjät järkeä vailla

Viime presidentinvaalien aikaan myydyimpiin poliittisiin teoksiin USA:ssa kuului yleistajuista historiaa harjoittavan Rick Shenkmanin *Kuinka typerää oikein olemmekaan?* (2008), joka alaotsikkonsa mukaisesti mieli kertoa ”totuuden yhdysvaltalaisesta äänestäjästä”. Kirjasessa kootaan tuttuja, karuja tuloksia kyselytutkimuksista. Ne paljastavat koko joukon niistä monista asioista, joita yhdysvaltalaiset eivät tiedä oman maansa politiikasta, hallituksesta ja historiasta. ”Yleinen tietämättömyys”, Shenkman päättelee, ”on ilmeisin syy typeryydelle, joka leimaa niin paljoa yhdysvaltalaisesta politiikasta.” Jos tämä arvio vaikuttaa lannistavalta, esityksen lopulla yletään kuitenkin pakollisen toiveikkaisiin, huojentaviin ehdotuksiin kansalaiskunnan kohentamiseksi.¹

Eipä paljon paina, purevatko Shenkmanin tarjoamat ylimääräiset kansalaistaitokurssit ja ”demokratiakutsut”² yleisön hyökyvään epätietoon. Lukijan ensireaktio lienee: ”Mitä väliä?”

Onko siitä todellakaan väliksi, tuntevatko äänestäjät puolustusministerin nimeltä tai muistavatko he ulkoa senaattoreiden toimikauden pituuden? ’Yleisen tietämättömyyden’ poliittiset seurauksia ei tule noin vain olettaa, vaan ne täytyy näyttää toteen. Ja se taas vaatii keskittymään yhtä hyvin siihen, mitä äänestäjät eivät tiedä, kuin myös siihen, miten heidän tietämättömyytensä tosiasiaa vaikuttaa heidän tapaansa äänestää. Onnistuuko heidän valita järkevasti, vaikka politiikan ja hallinnon yksityiskohdat jäävätkin heille hämäräksi? (Olkoon menneeksi: *perin* hämäräksi.) Jos he pystyvät järkeviin valintoihin, emme tapaakaan tyhmyyttä – vaan tehokkuutta.

’Rationaalinen valinta’ itse on ilmiselvästi ja oikeutetusti riidanalainen ilmiö. Shenkman näyttäisi ajattelevan, että kun kerran typeruus leimaa politiikkaa Yhdysvalloissa, äänestäjien *täytyy* valita tyhmästi. Useimmat tarkkailijat ovat kuitenkin pyrkineet arvioimaan äänestäjiä vähemmän subjektiivisin perustein – kriteereillä, jotka perustuvat tiettyihin menettelytaparationaalisuuden käsitteisiin tai äänestäjien omiin arvoihin ja etuihin taikka vertailuihin asiaankuuluvien tavoin samanlaisten mutta asioista paremmin perillä olevien äänestäjien käyttäytymiseen. Nämä erittelijät ovat sitä paitsi huomanneet, että ratkaisevaa ei ole yksittäisten äänestäjien harhaantuminen vaan se, harhautuvatko kokonaiset äänestäjäkunnat. Kun 120 miljoonaa antaa äänensä, heidän yhteispäätöksensä voi ujuttua kosolti idiosynkraattista käyttäytymistä.

Shenkmanin mielestä ”politiikantutkijat ovat yksituumaisia äänestäjien järkipärsyydestä”. Eivätpähän ole. Puoli vuosisataa tutkimusta tarjoaa viljalti perusteita pessimismiin.

Viisikymmenluvulta nykypäivään

Kun yhteiskuntatieteilijät alkoivat aikoinaan käyttää yksityiskohtaisia mielipidekyselyjä tutkiessaan tavalisten äänestäjien käyttäytymistä, he löysivät kaikenlaista raitistavaa. Paul Lazarsfeld työtovereineen sai selville Columbian yliopistolla 50-luvun alussa, että äänestyspäätökset ”varjeltuvat suhteellisen hyvin suorilta vastaväitteiltä”, ne kun ovat ”luonteeltaan pikemminkin uskonasioita kuin vakaumuksia; toiveita paremminkin kuin seuraamusten huolellista ennakkointia”. Äänestäjiltä jäi esimerkiksi säännönmukaisesti huomaamatta, mikä olikaan ehdokkaiden kanta tärkeisiin päivänkysymyksiin, kun he katsoivat näiden asettuvan lähemmäksi omia kantojaan. Vastaehdokkaiden he taas kokivat olevan näkemysiltään vastakkaisempia kuin nämä olivatkaan. Niin ikään he liioittelivat kannatusta, jonka heidän suosikiehdokkaansa kokosi heille itselleen läheisten sosiaaliryhmien parista.³

Michiganin yliopiston tutkimusryhmä julkaisi 1960 vielä vaikutusvaltaisemman tutkimuksen nimeltä *Yhdysvaltalainen äänestäjä*. Siinä kuvattiin ”poliittisen ajattelun köyhtymistä suuressa osassa äänestäjäkuntaa” ja huomautettiin, että ”monet ihmiset tuntevat politiikan pääasioista vain harvoja jos niitäkään”.⁴ Tutkijat päättelivät, että vaalitulosten erot edellisiin vaaleihin voitiin pitkälti katsoa pitkäkestoisen puolueuskollisuuden puutteeksi niissä suhteellisen hienostumattomissa äänestäjissä, jotka tajusivat vain vähän puheenaiheista tai ideologioista. Jatkotutkimuksessa, jossa käytettiin vuosien 2000 ja 2004 kyselytuloksia, todettiin, ettei tilanne ollut juuri muuttunut viimeisen 50 vuoden aikana.⁵

Viime vuosikymmeninä on yritetty kumota tai välttää näiden klassisten Columbian ja Michiganin tutkimusten löydökset. Eräät tutkijat esimerkiksi väittivät 70-luvulla löytäneensä ”muuttuvan yhdysvaltalaisäänestäjän”, joka olikin aiemmissa selvityksissä esiin piirtynyttä hahmoa

”Ryöppysi optimistisia kirjoja: *Järkeilevä äänestäjä ja Järkiperäinen julkiso.*”

paljon asiasuuntautuneempi ja ideologisesti johdonmukaisempi tapaus⁶. Valitettavasti lisätutkailu paljasti, että suurin osa tilanteen näennäisestä kohentumisesta voitiin selittää muutoksilla kysymyksissä, joita äänestäjille esitettiin, eikä siis suinkaan heidän poliittisen ajattelunsa huomattavalla parantumisella⁷. Kun äänestäjiltä tiukattiin samoja kysymyksiä kuin 50-luvulla, heidän vastauksissaan ei näkynyt yhtään sen enempää johdonmukaisuutta tai hienostuneisuutta kuin 50-luvun vaalikarjan vastauksissa.

Valtio-oppineet kokeilivat 90-luvulla uutta niksia myöntämällä, että äänestäjät eivät yleensä olleet tarkkaavaisia ja perillä asioista, mutta kieltämällä, että näiden poliittiset ratkaisut kovin pahasti kärsisivät näistä puutteista. Ryöppysi kirjoja, joitten optimistiset otsakkeet saattoivat kuulua *Järkeilevä äänestäjä* tai *Järkiperäinen julkiso*: niissä todisteltiin, että äänestäjät saattoivat hyödyntää ’informaatio-oikopolkua’ rationaalisia äänestyspäätöksiä tehdessään, vaikkei heillä ollutkaan seikka-peräistä tietoa ehdokkaitten politiikasta ja tavoitteista⁸. Oikopolkua piisasi: johteluita henkilöhistorioista tai muista tarinoista, puoluestereotyyppioita, suosituksia tai muita vinkkejä luotetuilta yksilöiltä tai ryhmiltä.

Toisin kuin vastaava kirjallisuus psykologiassa, tämä tutkimusaalto poliittisista vihjeistä ja info-oikaisuista korosti näiden ilmiöiden mahdollista arvoa. Ohitettiin niiden kyky johtaa äänestäjiä hakoteille. Yhdessä kaikkein värikkäimmistä informaatio-oikopolkuesimerkeistä politologi Samuel Popkin ehdotti, että yhdysvaltainmeksikolaisilla äänestäjillä oli hyviä syitä epäillä presidenttiä. Eihän Gerald Ford tiennyt, miten *tamalea* syödään. Tämä heikkous paljastui, kun Ford kävi 1976 Ronald Reagania vastaan republikaanien Texasin esivaaleissa ja yritti kampanjansa tiimellyksessä hotkaista tulisen piiraan poistamatta siitä ensin maissinlehtikärettä.

Popkinin sanoin ehdokas voi ”osoittaa tutustuneisuutta äänestäjän kulttuuriin”, sillä se on ”ilmeinen ja vaivaton tapa testata tämän kykyä suhtautua etnisen ryhmän pulmiin ja tuntoihin sekä ymmärtää ja arvostaa niitä”.⁹ Ilmeinen ja vaivaton testi – mutta onko se myös *luotettava*? Olisiko yhdysvaltainmeksikolaisten äänestäjien ollut oikein päätellä tästä, että Ford herkistyi heidän huolenaiheilleen Reagania enemmän? Minulla ei ole haajuakaan, eikä ole Popkinillakaan.

Jyvällä ja ei

Ei ole mitään objektiivista perustaa luotettavien vihjeiden erottamiseksi epäluotettavista. Siksi jotkut tutkijat ovat yksinkertaisesti kysyneet, onnistuvatko asioista perillä olemattomat – ja mitä hyvänsä kohdalleen osuvia oikopolkua tietouteen käyttävät – äänestäjät valitsemaan paremmin tietävien äänestäjien tapaan, kuten info-oikaisukirjallisuus antaa ymmärtää. Toteutinkin itse 1996 tutkimuksen nimeltä ”Asioista perillä olemattomien äänet”, jossa tarkasteltiin USA:n presidentinvaaleja 1972–1992. Tukeuduin tilastotietoihin hyvin ja huonosti asioista perillä olevien mutta muuten samankaltaisten äänestäjien eri vaaleissa antamista äänistä. Arvioin, kuinka vahvasti äänestäjien tosiasialliset valinnat vastasivat heidän valintojaan, jos he *olisivat* äänestäneet ”täysin asioista perillä olevina”. Sain selville, että tosiasialliset äänestyspäätökset jäivät kutakuinkin puolitiehen matkalla siitä, mitä olisi äänestetty täysin asioista perillä olevina, sinne, mitä olisi äänestetty, jos kaikki olisivat kantansa ratkaistakseen heittäneet uurnilla kolikkoa.¹⁰

Politiikantutkijat Richard Lau ja David Redlawsk erittelivät samoja vaaleja teoksessaan *Miten äänestäjät päättävät*. Heillä oli käytössään vähemmän vaativa ”oikeellisen” äänestämisen määrityskriteeri. (He kirjjasivat

”Kun miljoonat äänestäjät sotkevat saman varteenotettavan faktan, yksittäisten äänestäjien erheet eivät raukea vaalituloksessa.”

ylös kunkin äänestäjän puoluekannan, asennoitumisen poliittisiin kysymyksiin ja suhtautumisen ehdokkaisiin kysymättä, olivatko nämäkin seurausta virheistä tai vinoutumista.) Tutkijat totesivat – ”mieluisaksi yllätyksekseen” – että keskimäärin noin 70 prosenttia äänestäjistä valitsi ehdokkaan, joka parhaiten vastasi heidän omia mielilyksiiään.¹¹

Lau ja Redlawsk esittivät kuitenkin painavamman kysymyksen, johon he eivät edes yrittäneet vastata: ”Onko 70 prosenttia riittävän oikein?” Jos tuohon tahtoo vastata, pitää arvioida sääntillisesti, mihin määrään ”epäkorrektit” äänet sotkevat vaalituloksia.

Hyväuskoisuutta demokraattisten äänestäjäkuntien kyvykkyyteen on usein vaalittu (ainakin politiikantutkijoiden piireissä) vetoamalla ideaan, jota kutsutaan ”ryhmittymisen ihmeeksi”. Markiisi de Condorcet esitti asian formaalina matemaattisena todistuksena yli 200 vuotta sitten. Ranskalainen yhteiskuntateoreetikko näet osoitti, että jos useat valamiehet puntaroivat itsenäisesti epäillyn syyllisyyttä ja syyttömyyttä, *enemmistö* hyvinkin todennäköisesti arvioi oikein, vaikka kukin yksittäinen valamies päätyykin oikeaan tuomioon vain hieman todennäköisemmin kuin jos päättäisi asiasta arvostelukykynsä sijasta kolikkoa heittämällä. Vaalipolitiikkaan sovellettuna Condorcet’n järkeily vihjaa, että äänestäjäkunta kokonaisuudessaan saattaa olla viisaampi kuin yksikään äänestäjä erikseen.¹²

Ainoa vika tässä elegantissa ja väkevässä argumentissa enemmistövallan puolesta on siinä, että se ei välttämättä toimi kovin hyvin käytännössä. Todellisten äänestäjien erheet eivät ollenkaan todennäköisesti ole Condorcet’n logiikan vaatimalla tavalla summittaisia ja tilastollisesti riippumattomia. Kun tuhannet tai miljoonat äänioikeudet hahmottavat pieleen saman asiaankuuluvan toiseikan tai kun heitä johtaa harhaan sama eloisa vaali-

mainos, mikään määrä ryhmittymistä ei tuota kaivattua ihmettä – yksittäisten äänestäjien ”virheet” eivät raukea vaalien kokonaistuloksessa.

Tutkimuksessani asioista perillä olemattomista äänestäjistä en tyytynyt ainoastaan arvioimaan, kuinka hyvin yksittäisten äänestäjien ratkaisut vastasivat heidän oletettua ”täysin asioista perillä olevaa” ratkaisuaan. Pyrin lisäksi täsmentämään, miten hyvin kulloinenkin vaalien kokonaistulos vastasi tulosta, johon olisi päädytty, jos kaikki äänestäjät olisivat olleet täysin perillä asioista. Tosiasiallisten vaalien ja täysininformoitujen äänestäjien käymien olettamavaalien välinen keskimääräinen ero oli kolme prosenttiyksikköä, mikä olisi riittänyt heilauttamaan täpärän vaalivoiton vaalitappioksi ja päinvastoin. Neljässä tapauksessa – vuosina 1980, 1984, 1988 ja 1992 – ero tosiasiallisten ja hypoteettisten tulosten välillä oli kyllin suuri puhumaan lujasti sen puolesta, että miljoonien äänestävien yksilöiden ”erheet” eivät kokonaan kumoutuneet vaaleissa. Nämä poikkeamat täysin asioista perillä olevien kesken pidetyiksi oletetuista vaaleista paljastivat järjestelmällisen vinoutuman edellisissä vaaleissa paikkansa hankkineiden ja sitä uusissa vaaleissa puolustavien hyväksi. He pärjäsivät nimittäin yleensä huomattavasti paremmin kuin mitä olisivat pärjänneet täysin asioista perillä olevien antaessa ääntään. Ilmeni myös hieman pienempi vinoutuma demokraattisen puolueen ehdokkaitten hyväksi. ’Ryhmittymisen ihme’ ei selvästikään ole kyllin ihmeellinen mitätöidäkseen äänestäjien tietämättömyyden poliittisen merkityksen.

Tällaiset tutkimukset osoittavat, että poliittisella ignoranssilla on väliä – sekä yksittäisille äänestäjille että kokonaisille vaalituloksille. Oma tutkimukseni vie pohjaa käsitykseltä, jonka mukaan ’informaatio-oikopolut’ tai silkka ’ryhmittyminen’ voi paikata äänestäjien vajavaisuutta. Myöhempi tutkimus on valaissut tapaa,

jolla tavallisten äänestäjien käyttämät vahvat poliittiset heuristiikat tai äkkäyskeinot vain pahentavat ongelmaa. Esimerkiksi Alex Todorovin johtama psykologiryhmä totesi, että kuvernööri-, senaattori- tai edustajainhuoneehdokkaat, jotka ihmiset arvioivat päteviksi pelkästään valokuvien perusteella, voittavat huomattavastikin todennäköisemmin tosimaailman vaaleissa kuin vähemmän päteviltä näyttävät vastaehdokkaansa. Lyhykäinenkin altistuminen valokuville – yksi sekunninkymmenys riittää – tuottaa merkitsevää korrelaatiota tosiasiallisten vaalitulosten kanssa. Jatkotutkimus osoitti, että pätevännäköisten ehdokkaiden vaalietu on vahvimillaan kaikkein huonoimmin asioista perillä olevien keskuudessa ja niiden parissa, jotka joutuvat raskaimman vaalimainonnan kohteiksi.¹³

Järkipärisen äänestyskäyttäytymisen ihannetta kalvaa edelleen kasautuva todistusaineisto, jonka mukaan äänestäjiä voidaan vahvasti harhauttaa juuri ennen vaalipäivää näytetyillä televisiomainoksilla. Richard Johnston, Michael Hagen ja Kathleen Hall Jamieson jäljittivät avaintutkimuksessaan vuoden 2000 presidentinvaaleista tulevien äänestäjien reagoitua vaali-ilmoittelun määrään ja sisältöön sekä kansallisten kampanjojen uutisuurantaan ja muihin näkökohtiin. Heidän analyysinsä nojalla George W. Bushin ohuenohut voitto johtui ratkaisevasti siitä, hänellä oli enemmän rahaa käytettäväksi tv-mainoksiin vaalivaiheissa kampanjan viimeisten viikkojen aikana.¹⁴

UCLA-yliopiston tutkijaryhmä jatkoi tätä erittelyä pyrkien selvittämään, kuinka kauan vaali-ilmoitusten teho säilyy. He havaitsivat, että suurin osa minkä tahansa mainoksen jäljistä äänestäjien mieltymyksissä haihtui viikossa, ja että ”vain poliittisesti tiedostavimmilla äänestäjillä todettiin pitkäkestoisesta vaikutuksesta”¹⁵. (Saattaa toki olla itsessään huolestuttavaa, että juuri kaikkein sitoutuneimmissa äänestäjissä ilmeni mainonnan sitkein tehokkuus, mutta he sentään reagoivat melkoiseen argumenttivyöryyn pitkin kampanja-aikaa, sen sijaan että heitä olisi sysinyt päätöksiin vasta satunnaiset kuulopuheet viime metreillä ennen äänestyskoppia.) Toisessa saman ryhmän tekemässä tutkimuksessa erilaisista osavaltiotasoisista ja kongressivaaleista todettiin, että mainostehon puoliintumisajat olivat tätäkin lyhyempiä¹⁶. Kolmas, erään toisen ryhmän toteuttama tutkimus paikansi sekin ainoastaan hetkellistä mainostamisen vaikutusta erään texasilaisen kuvernöörinvaalin alkuvaiheissa. Huomattavan ilmoitustilan hankinta tuotti kyllä ehdokkaalle seitsemän prosenttiyksikön kannatuspiikin heti mainosten lähettämistä seuraavana päivänä, mutta kaksi päivää myöhemmin suosion noususta ei näkynyt enää merkkiäkään. Tutkijoiden mukaan tämä ”äkillisen muutoksen ja äkillisen tasaantumisen kuvio” äänestäjien aikeissa reaktiona kampanjamainontaan ”näyttää sopivan huonosti rationaalisen oppimisen malliin”.¹⁷

Nämä ja muut tuoreet tutkimukset tarjoavat yltäkylläisesti tukea johtopäätökselle, että ehdokkaiden pätevyyteen ja vakaumuksiin mitenkään liittymättömät tekijät voivat vaikuttaa vaalituloksiin. Mutta jos äänestäjät

ovat oikukkaita valitessaan ehdokkaansa pätevimmän naamataulun tai uusimman markkinointi-iskun perusteella, miten he sitten onnistuvat usein kuulostamaan niin järkeviltä? Useimmat ihmiset näyttävät pystyvän perustelevaan äänestyspäätöksensä tolkullisenkuuloisesti. Huolellinen tarkastelu kumminkin vihjaa, että nämä ”perustelut” ovat monesti pelkkää kampanjaretorikan avustamaa rationalisointia, jolla pyritään oikeuttamaan muulta kuin järkipohjalta muodostetut mieltymykset.¹⁸

Pohtikaamme sosiaaliturvan yksityistämiskysymystä vuoden 2000 presidentinvaaleissa. Se kasvoi valtavaksi asiaksi, johon keskittyi yli kymmenesosa kaikesta kampanjan televisiouutisoinnista ja parisataa tv-mainosta kaikilla tyypillisillä vaalitaistelun pääviestintäalueella näkyvillä kanavilla viimeisen äänestyspäivää edeltäneen viikon aikana. Vaalipäivään mennessä oli rakentunut vahva tilastollinen suhde äänestäjien yksityistämisenäkemyksien ja heidän valitsemansa presidenttiehdokkaan välille, äänestäjät kun arvattavasti harkitsivat tätä tärkeää pulmakysymystä ja äänestämistä sen mukaisesti. Yhtä kaikki kun politologi Gabriel Lenz kävi kohta kohdalta läpi aineistoa, hän löysi perin vähän näyttöä siitä, että ihmiset tosiasiaa vaihtaisivat äänensä saajaa sosiaaliturva-väittelyn johdosta. Enimmäkseen ihmiset, jotka oppivat ehdokkaiden yksityistämiskannat ilmoitus- ja uutistulvasta, vain omaksuivat jo muista syistä kannattamansa ehdokkaan näkemyksen. ’Asiakysymyksistä äänestämisen’ ilmiäsi oli lähestulkoon kokonaan harhakuvaa.¹⁹

Tällaiset löydökset ovat saaneet jotkut politiikan-tutkijat hylkäämään ’asiaäänestämisen’ osuuden vaaleissa. Mistä muualta voisi hakea tukea ajatukselle, jonka mukaan äänestäjät tekevät rationaalisia valintoja, järkipärisiä ratkaisuja? Ehkä äänestäjät varaavat suoranuottiseen arvioon siitä, näyttääkö maa olevan ”oikeilla raiteilla” tai ”väärillä raiteilla”, kuten mielipidemittajat usein asian esittävät. Loppujen lopuksihan vallassa olevat tapaavat menestyä vaaleissa hyvinä aikoina ja kokea kovia, kun eletään huonoja aikoja. Vaikutusvaltaisessa teoksessaan *Retrospektiivinen äänestämisen Yhdysvaltain liittovaltion vaaleissa* (1981) politologi Morris Fiorina liitti talouden nousujen ja syöksyjen, sujuvien tai tappiollisten sotien sekä suotuisten ja epäsuotuisten yhteiskunnallisten olojen merkityksen vaaleissa siihen, että asioista huonoimminkin perillä olevilla kansalaisilla ”on tyypillisesti yksi suhteellisen kova tiedonmuru: he tietävät, millaista elämä on ollut istuvan hallinnon aikana”. Mitä vähemmän he tietävät politiikka- tai puolueohjelmista, Fiorina päätteli, sitä todennäköisemmin he luottavat päätöksensä tehdessään ”takautuvaan” eli ehdokkaiden aiempiin tekoihin huomion kiinnittävään ja siten ”kustannuksia leikkaavaan” äänestämistapaan.²⁰

Fiorinan teoria tuntui politiikantutkijoista uskottavalta, jos kohta vähemmän ylentävältä, koska se näytti edellyttävän äänestäjiltä paljon vähemmän kuin vanhaa aikainen, epärealistinen näkemys, jonka mukaan näiden täytyisi seurata uutisia, pitää tiettyjä suunniteltuja tai täytäntöön pantuja politiikkaohjelmia parempina kuin toisia, tutkia ehdokkaiden esityslistoja ja ansioluette-

”Äänestäjien taloudellinen likinäköisyys pelaa republikaanien pussiin.”

loita, punnita risteävien asioiden suhteellista painoarvoa ja päätyä harkittuun arvostelmaan hallitusvallan tulevaiseen linjasta. Tämän kaiken sijasta heidän tarvitsikin nyt vain arvioida, menikö hyvin vai huonosti. Vaikeaakos tuo on! Mutta, ah ja voi, olen yhdessä Princetonin yliopistossa työskentelevän kollegani Christopher Achenin kanssa laatinut kokonaisen joukon tutkimuksia, joista valkenee, että sankaruudesta päästetty retrospektiivinen äänestäminenkin voi olla paljon työläämpää kuin miltä se kuulostaa.

Ensinnäkin puoluekantaisuus voi vakavasti vääristää äänestäjien havaintoja. Esimerkiksi eräässä mielipidekyselyssä 1988 enemmistö itsensä vahvoiksi demokraateiksi kuvailleista vastaajista väitti, että inflaatio oli ”pahentunut” Reaganin kahdeksanvuotisen hallinnon aikana, vaikka tosiasiallisesti inflaatio oli pudonnut 1980 noteeratusta 13,5 prosentista aina 4,1 prosenttiin 1988. Vastaavasti enemmistö republikaaneista esitti eräässä kyselytutkimuksessa 1996, että liittovaltion budjettivaje oli kasvanut Bill Clintonin kaudella, vaikka tosiasiallisesti vaje oli kutistunut 255 miljardista dollarista 22 miljardiin. Tällaiset virhearviot ovat yllättäen kaikkein tavallisimpia ihmisillä, joiden tulisi olisi jyvällä asioista – niiden parissa, jotka ovat yleisesti ottaen hyvin perillä politiikasta, ainakin sikäli kuin voidaan päätellä heidän vastauksistaan faktakysymyksiin poliitikoista, asiakysymyksistä ja kansalaistaidon perusteista. Jos eliittien poliittisen keskustelun tarkkaaminen opettaa ihmisiä lähinnä uskomaan sen, mitä heidän oman puolueensa harvat ja valitut haluaisivat pitää totena, niin Rick Shenkmanin kirjan ja muitten vastaavien teosten perusoletus – jonka mukaan valppaampi ja poliittisesti sitoutuneempi äänestäjäkunta tuottaisi terveempää kansanvaltaa – saattaa olla katteeton.²¹

Silloinkin kun äänestäjillä on tarkka taju asioiden luontumisesta, he tapaavat keskittyä kohtuuttomasti käsillä olevaan tilanteeseen. Talousperustaisen äänestämisen tutkimukset osoittavat esimerkiksi jotakuinkin poikkeuksetta, että äänestäjiin vaikuttavat voimakkaasti vaalivuoden tai ehkä vain sen pienen jakson talousolot, siinä missä he vähät välittävät taloudenhoidosta vallassa olevien toimikauden aiemmissa vaiheissa.²²

Tappajahait

Lyhytnäköisyys ei jää psykologiseksi kummajaiseksi, vaan sillä on merkittäviä poliittisia seurauksia. Viimeisen 60 vuoden aikana on todettu räikeitä puolue-eroja tulotason nousun ajoittumisissa: demokraattipresidentit ovat olleet vallassa useammin *kokonaisen toimikauden* mittaisen tulojen kasvamisen aikaan (etenkin keskiluokkaisten ja työtä tekevien köyhien hyväksi), kun taas republikaanipresidentit ovat olleet vallassa presidentinvaalivuotina koetun vaurastumisen aikaan (etenkin rikkaitten hyväksi). Siten äänestäjien taloudellisesta likinäköisyydestä johtuu huomattava republikaaninen vääristymä vaalitulosissa. Vinouma on ollut tarpeeksi suuri ollakseen ratkaiseva kolmessa republikaanien II maailmansodan jälkeen saavuttamista yhdeksästä voitosta: 1952, 1968 ja 2000.²³

Kuluvana vaalivuonna [2008] ei näytä olevan tulossa mitään republikaanihallinnon aikaista talousnousua, ja John McCain saa tuntea sen nahoissaan. Ei ole kovinkaan paljon väliä sillä, ovatko nykyiset taloushankaludet todella presidentti Bushin, saatikka senaattori McCainin vika.

Äänestäjät tuskin kykenevät arvioimaan, mitkä seikat heidän omassa ja maansa hyvinvoinnissa voi lukea vaa-

leissa valittujen johtajien ansioiksi ja mitä ei. Esimerkiksi kesällä 1916 yhden dramaattisen viikon ajan hait hyökkäilivät New Jersey'n uimarannoilla aiheuttaen neljän ihmisen kuoleman. Kun turistit pakenivat, joihinkin merellisiin majoituslaitoksiin jäi 75 prosentin vajuus täyttöasteeseen keskellä parasta lomakautta. Kongressiin virtasi kirjeitä, joissa vaadittiin liittovaltion puuttumista asiaan. Mutta mitkä toimet olisivat tepsineet noissa olosuhteissa? Äänestäjät eivät tainneet sitä tietää, vaan eivät he välittäneetkään tietää. Kun presidentti Woodrow Wilson – New Jersey'n entinen kuvernööri lujine siteineen paikallisiin piireihin – yritti valituttaa itsensä jatkokaudelle vain muutamaa kuukautta myöhemmin, häntä rangaistiin vaalihuoneistoissa. Wilson menetti odotetusta äänisaaliistaan jopa kymmenen prosenttia niissä kaupungeissa, joitten rannoille hait olivat iskeneet.

Newjerseylaisten äänestäjien reaktio haihyökkäyksiin oli dramaattinen mutta tuskin omituinen. Läpi koko 1900-luvun menettivät vallassa kulloinkin olleen puolueen presidenttiehdokkaat rutkasti ääniä osavaltioissa, joissa pääsi poutimaan tai tulvimaan liikaa. Shenkman väittää, että ”kammetaan nuo konnat vallasta’ ei ehkä ole hienostunut vastaus koettelemuksiin, mutta rationaalinen vastaus se kyllä on”. Mutta presidentin puolueen rankaiseminen siitä, ettei ole sadellut, ei ole sen ”rationaalisempaa” kuin koiran potkaiseminen kovan työpäivän päätteeksi.²⁴

Samalla kun äänestäjät puuhaavat poliitikoille likinäköisiä ja vähämielisiä hyvityksiä ja näpäytyksiä, poliittiset tarkkailijat usein liioittelevat äänestäjien langettamien tuomioitten poliittista sisältöä. Paraatiesimerkki Yhdysvaltain historiasta saattavat olla New Deal -vedenjaka-javaalit 1936. Demokraattipuolueen Franklin D. Roosevelt oli singahtanut valtaan vahvan taloudellisen tyytymättömyyden nosteessa 1932, minkä jälkeen hän pani pula-ajan taltuttamiseksi alulle joukon laajakantoisia uusia politiikkaohjelmia eli niin sanotun New Dealin, elvytystä ja sosiaaliturvan kohennusta edustaneen uuden yhteiskuntasopimuksen. Aikakauden arvovaltaisimman valtio-oppineen V. O. Keyn sanoin ”äänestäjät vastasivat sinetöimällä raikuvasti hallituksen politiikan uuden pyrintöön”: Roosevelt sai maanvyörymävoiton, kun ällistytävät 46 osavaltiota päätyi kannattamaan häntä ja sysäsi maan demokraattivallan aikakauteen.²⁵

Vuoden 1936 presidentinvaaleista on tullut kuuluisin

oppikirjaesimerkki ideologisesta uudelleenjäsentymisestä USA:n historiassa. Silti huolellinen osavaltiokohtainen katsaus äänestyskuvioihin tuo esiin, että Rooseveltin politiikkaohjelmien raikuva ratifiointi keskittyi voimakkaasti osavaltioihin, joissa tulot sattuivat olemaan jyrkässä nousussa parahiksi vaaleja edeltävinä kuukausina. Vain väliaikaisesti elpyneen talouden vaikutus oli jopa niin voimallinen, että mikäli vuoden 1938 taantuma olisikin osunut vuoteen 1936, Roosevelt olisi luultavasti jäänyt yhden kauden presidentiksi.²⁶

Yhdysvallat ei ole ainutlaatuinen esimerkki siitä, että lama-aikainen taipumus kammeta rötösherrat vallassa vaikuttaa vähemmän järkipäiseltä poliittiselta arvostelmalta. USA:ssa äänestäjät vaihtoivat 1932 republikaanit demokraatteihin ja talous elpyi. Britanniassa ja Australiassa äänestäjät vaihtoivat työväenpuolueen hallituksen konservatiiveihin ja talous elpyi. Ruotsissa äänestäjät vaihtoivat konservatiivit liberaaleihin ja talous elpyi. Kanadan maatalousprovinssissa Saskatchewanissa äänestäjät vaihtoivat konservatiivit sosialisteihin ja talous elpyi. Naapuriprovinssissa Albertassa äänestäjät vaihtoivat sosialistit oikeistolaiseen puolueeseen (jonka loi tyhjästä karismaattinen radiopastori, joka kaupitsi kaistapäistä vauraudenjakosuunnitelmaa) ja talous elpyi. Weimarin Saksassa (jossa talouskurimus oli syvempi ja pidempi) äänestäjät tyrmäsivät kaikki valtavirtapuolueet: natsit ottivat vallan ja talous elpyi. Kussakin tapauksessa puolue, joka sattui olemaan vallassa laman hellittäessä, jatkoi poliittisesti ylivoimaisena vuosikymmenen tai kauemminkin. Tuntuisi väkinäiseltä kuvitella, että kaikki nämä ristiriitaiset käänteet edustaisivat hyvin harkittuja ideologisia kääntymyksiä. Kitsaammin tulkiten äänestäjät yksinkertaisesti – ja hyväuskoisesti – palkitsivat niitä, joilla mahti sattumoisin oli asioitten alkaessa petraantua.

Tyhmää? Ei, inhimillistä vain. Ja sen tähden – lainatakseni erään toisen tuoreen menestysteoksen, talouskäyttätymistieteilijä Dan Arielyn kirjan nimeä – ”ennustettavan järjetöntä”²⁷. Sekin saattaa olla riittävän paha juttu.

Suomentanut Jarkko S. Tuusvuori

(alun perin: *The Irrational Electorate. Wilson Quarterly*. Vol. 32, No. 4, 2008, 44–50)

Viitteet [& suomentajan huomautukset]

1. Rick Shenkman, *Just How Stupid Are We? Facing the Truth About the American Voter*. Basic Books, New York 2008, 123 & 38.
2. Shenkmanin esittämiin rohtoihin kuuluvat kansalaistaidon tuntien lisäämisen ja muun perus-, keskiasteen ja korkeamman opetuksen uudistamisen, yleisen mielipiteen epäilemisen ja itsekritiikin sekä puolue- ja yhdistystoimintaan usuttamisen lisäksi erityiset demokratiapidot tai kansanvaltaseurat, joissa ihmiset keskustelisivat vapaa-aikanaan ajankohtaisista asioista.]
3. Bernard Berelson, Paul F. Lazarsfeld & William N. McPhee, *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. University of Chicago Press, Chicago 1954, 311.
4. Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren E. Miller & Donald E. Stokes, *The American Voter*. Wiley & Sons, New York 1960, 543 & 170.
5. Michael S. Lewis-Beck, William G. Jacoby, Helmut Norpoth & Herbert F. Weisberg, *The American Voter Revisited*. University of Michigan Press, Ann Arbor 2008.
6. Norman H. Nie, Sidney Verba & John R. Petrocik, *The Changing American Voter*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1976.
7. George F. Bishop, Robert W. Oldendick & Alfred J. Tuchfarber, Change in the Structure of American Political Attitudes: The Nagging Question of Question Wording. *American Journal of Political Science*. Vol. 22, 1978), 250–269.
George F. Bishop, Robert W. Oldendick & Alfred J. Tuchfarber, Effects of Question Wording and Format on Political Attitude Consistency. *Public Opinion Quarterly*. Vol. 38, 1978, 81–92.
Gregory G. Brunk, The 1964 Attitude Consistency Leap Reconsidered. *Political Methodology*. Vol. 5, 1978, 347–359.
John L. Sullivan, James E. Piersen, George E. Marcus & Stanley Feldman, The More Things Change, the More They Stay the Same: The Stability of Mass Belief Systems. *American Journal of Political Science*. Vol. 23, 1979, 176–186.
8. Samuel L. Popkin, *The Reasoning Voter. Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. University of Chicago Press, Chicago 1991. Paul M. Sniderman, Richard A. Brody & Philip E. Tetlock, *Reasoning and Choice. Explorations in Political Psychology*. Cambridge University Press, Cambridge 1991. Benjamin I. Page & Robert Y. Shapiro, *The Rational Public. Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. University of Chicago Press, Chicago 1992.
9. Popkin 1991, 3.
10. Larry M. Bartels, Uninformed Votes: Information Effects in Presidential Elections. *American Journal of Political Science*. Vol. 40, 1996, 194–230.
11. Richard R. Lau & David P. Redlawsk, *How Voters Decide. Information Processing during Election Campaigns*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, 88 & 263.
12. Philip E. Converse, Popular Representation and the Distribution of Information. Teoksessa *Information and Democratic Processes*. Toim. John A. Ferejohn & James H. Kuklinski. University of Illinois Press, Urbana 1990. [Markiisi Nicolas de Condorcet'n (1743–1794) teos oli *Essai sur l'application de l'analyse à la probabilité des décisions rendues à la pluralité des voix* (1785).]
13. Alexander Todorov, Anesu N. Mandisodza, Amir Goren & Crystal C. Hall, Inferences of Competence from Faces Predict Election Outcomes. *Science*. Vol. 308, 2005, 1623–1626. Charles C. Ballew, II & Alexander Todorov, Predicting Political Elections from Rapid and Unreflective Face Judgments. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. Vol. 104, 2007, 17948–17953. Gabriel Lenz & Chappell Lawson, *Looking the Part: Television Leads Less Informed Citizens to Vote Based on Candidates' Appearance*. Department of Political Science. MIT, Boston 2008.
14. Richard Johnston, Michael G. Hagen & Kathleen Hall Jamieson, *The 2000 Presidential Election and the Foundations of Party Politics*. Cambridge University Press, Cambridge 2004, 13.
15. Seth J. Hill, James Lo, Lynn Vavreck & John Zaller, The Duration of Advertising Effects in the 2000 Presidential Campaign. The 2008 Annual Meeting of the Midwest Political Science Association, 24.
16. Hill, Lo, Vavreck & Zaller, The Duration of Advertising Effects in Political Campaigns. The 2007 Annual Meeting of the American Political Science Association.
17. Alan Gerber, James G. Gimpel, Donald P. Green & Daron R. Shaw, The Influence of Television and Radio Advertising on Candidate Evaluations: Results from a Large Scale Randomized Experiment. The 2007 Annual Meeting of the Midwest Political Science Association, 26.
18. Wendy M. Rahn, Jon A. Krosnick & Marijke Breuning, Rationalization and Derivation Processes in Survey Studies of Political Candidate Evaluation. *American Journal of Political Science*. Vol. 38, 1994, 582–600.
19. Gabriel S. Lenz, *Learning and Opinion Change, Not Priming. Reconsidering the Evidence for the Priming Hypothesis*. Department of Political Science. MIT, Boston 2008.
20. Morris P. Fiorina, *Retrospective Voting in American National Elections*. Yale University Press, New Haven 1981, 5–6. [Fiorina erotti toisistaan ”prospektiivisen” eli tulevaan tähyilevän ja ”retrospektiivisen” eli menneeseen katsovan äänestämisen. Takautuvaa äänestyskäytännöstä on Suomessa kutsuttu yksinkertaisesti ”poliitikkojen toiminnan seuraamiseen ja arviointiin perustuvaksi äänestämiseksi”, joka on joutunut vaikeuksiin poliittikan viihteellistyttyä. Ks. Tom Moring & Juri Mykkänen, Vaalikampanja. Teoksessa *Vaalit yleisdemokratiassa. Eduskuntavaalitutkimus 2007*. Toim. Sami Borg & Heikki Paloheimo. Tampere University Press, Tampere 2009, 28–59; 34–35 & viite 4.]
21. Bartels, Beyond the Running Tally: Partisan Bias in Political Perceptions. *Political Behavior*. Vol. 24, 2002, 117–150. Christopher H. Achen & Larry M. Bartels, It Feels Like We're Thinking: The Rationalizing Voter and Electoral Democracy. The 2006 Annual Meeting of the American Political Science Association. Danielle Shani, Knowing Your Colors: Can Knowledge Correct for Partisan Bias in Political Perceptions? The 2006 Annual Meeting of the Midwest Political Science Association. Bartels, *Unequal Democracy. The Political Economy of the New Gilded Age*. Russell Sage Foundation and Princeton University Press, Princeton 2008, 148–161.
22. Achen & Bartels, Musical Chairs: Pocketbook Voting and the Limits of Democratic Accountability. The 2004 Annual Meeting of the American Political Science Association.
23. Bartels 2008, luku 4.
24. Achen & Bartels, Blind Retrospection: Electoral Responses to Drought, Flu, and Shark Attacks. The 2002 Annual Meeting of the American Political Science Association. Shenkman 2008, 41. [Ilmaisun *throw the bums out* eli ”heitetään nuo pummit ulos” alkupeirää on hankala määrittää. Rooseveltin uudistuksille suojea New Yorkin liberaali republikaanipormestari Fiorello La Guardia turvautui puheenparteen 1933, mutta hän puhui gangsterien häätämistä kaupungista. Joka tapauksessa sutkausta käytetään yhdysvaltalaisissa vaalikeskusteluissa tuhkatieheen, kun viitataan valituiksi tulleet yritykseen uusia valtakirjansa. Se on muodostunut perustermiksi niin arkipuheessa, journalismissa kuin akateemisissa tutkimuksessakin. Ks. esim. David R. Jones & Monika L. McDermott, *Americans, Congress, and Democratic Responsiveness. Public Evaluations of Congress and Electoral Consequences*. University of Michigan Press, Ann Arbor 2009.]
25. V. O. Key, Jr., *The Responsible Electorate. Rationality in Presidential Voting 1936–1960*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1966, 33.
26. Achen & Bartels, Partisan Hearts and Gall Bladders: Retrospection and Realignment in the Wake of the Great Depression. The 2005 Annual Meeting of the Midwest Political Science Association.
27. Dan Ariely, *Predictably Irrational. The Hidden Forces That Shape Our Decisions*. HarperCollins, New York 2008.

LAURI RAPELI

Politiikkatietämyksen mittaamisen vaikeudesta

Määritelmä on yksinkertainen. Poliittikkatietämyksellä tarkoitetaan politiikan, ja useasti laajemmin yhteiskunnan, tosiasioiden tuntemusta. Sen on ajasta ja paikasta riippumatta todettu olevan hälyttävän huonolla tolalla. Jo seitsemänkymmenen vuoden ajan on tietämyksen empiirinen tutkimus toistuvasti vahvistanut kansan keskuudessa vallitsevan, tutkijoita sekä yhteiskunnallisia tarkkailijoita pöyristyttävän poliittisen tietämättömyyden. Kansalaisten tietämättömyys on toisinaan etenkin Yhdysvalloissa ollut sellaisella tasolla, etteivät tutkijat ole välittäneet asiaa aina edes tutkia.

Myös 2008 toteutetussa laajassa suomalaisten politiikkatietämystä mitanneessa Yhteiskuntatutkimus 2008 -kyselytutkimuksessa ilmeni monen arvioitsijan mielestä vakavia tietoaoukkoja. Maan politiikan ymmärtämisen perusasiat – parlamentarismi, kansanvalta, hallitus ja oppositio – osoittautuivat suomalaisten enemmistölle melko tuntemattomiksi asioiksi, vaikka vastata sai annettujen vaihtoehtojen pohjalta.

Politiikkatietämyksen tutkimuksen havainnot ovatkin kyseenalaistaneet perustan, jolla oletamme edustuksellisen demokratian toimivan. Tulokset ovat kiistatta osoittaneet, ettei kansalaisten enemmistölle ole selvää, kuka hallitsee ja millä tavalla. Suoraviivaisen tulkin mukaan tämä tarkoittaa, ettei kansalaisten enemmistö kykene seuraamaan poliittisia tapahtumia edes varsin yksinkertaisella tasolla. Mikäli näin on, on vaikea arvailla, miltä pohjalta he oikeastaan muodostavat mielipiteensä vallanpitäjien toiminnasta ja politiikan tapahtumista. Edustukselliselle demokratialle tämä on vähintään kiusallista, koska sen olemassaolon ja toiminnan ajatellaan perustuvan yhtäältä valistuneen kansalaisen kykyyn ottaa kantaa poliittisiin kysymyksiin ja toisaalta enemmistöpäätösten periaatteelle. Edustuksellisessa kansanvallassa elävät kansat jäävät kauas teoriakirjallisuudessa oletetusta sekä yksilö- että aggregaattitasolla.

Sikäli kuin tilanne nähdään ratkaisua vaativana ongelmana, on ajateltavissa kolme vaihtoehtoa. Voi ensiksikin olla niin, että kansalaiset arvioivat politiikkaa ja poliitikkoja tutkijoiden olettamalla tavalla, mutta he tukeutuvat virheelliseen tai puutteelliseen tietoon. Vaihtoehtoisesti he arvioivat politiikkaa jonkin toisenlaisen, tutkijoille toistaiseksi tuntemattoman tietopohjan perusteella. Tai sitten tutkijat mittaavat kansalaisten politiikkatietämystä puutteellisesti. Yhteistä selitysvaihtoehtoille, jotka eivät sulje toisiaan pois, on se, että ne kaikki omalla tavallaan liittyvät tietämyksen mittaamisen ongelmallisuuteen.

Historiallisesti tarkasteltuna kansalaisten tietämättömyyden paljastaneet tutkimukset ovat perustuneet varsin yksiselitteisiltä vaikuttaviin mittareihin. Poliittikkatietämyksen mittaaminen on tavanomaisesti nojannut ajatukseen, jonka mukaan kysyttäviin kysymyksiin on olemassa vain yksi oikea vastaus. Muussa tapauksessa tietämystä ei voitaisi asettaa skaalalle analysoitavaksi, koska olisi epäselvää, montako oikeaa ja väärää vastausta vastaajien on mahdollista antaa. Tämä on ollut pääsyy siihen, että tietämystä on perinteisesti mitattu kysymyksillä, jotka liittyvät politiikan henkilöihin tai instituutioihin. Suomessa on esimerkiksi hyvin yksiselitteistä kysyä kansanedustajien lukumäärää tai valtiovarainministerin nimeä, kun tavoitteena on kvantitatiiviseen empiiriseen tutkimukseen soveltuva idioottivarma ja selkeä asteikkonollasta johonkin.

Mittaustarkkuus kyselytutkimuksissa riippuu kuitenkin pohjimmiltaan siitä, miten lähelle kysymyksillä päästään itse tutkimuskohdetta: kuinka pitkäksi muodostuu matka ilmiön indikaattorista siitä tehtäviin päätelmiin. Tutkimuskohteen luonne on välttämättömällä tavalla osa osoittimien, tässä tapauksessa esitettävien kysymysten, luomista. Poliitikasta on mahdotonta kysyä tietoa mittaavia kysymyksiä ottamatta kantaa siihen, minkälaisesta ilmiöstä politiikassa on kyse.

Politiikkatietämyksen empiirisestä tutkimuksesta välittyvä kuva politiikasta tutkimuskohteena näyttäytyy usein varsin kummallisena. Kysymysten perusteella politiikka on henkilöitä, instituutioita ja sääntöjä. Useimpien määritelmien mukaanhan politiikassa kuitenkin jaetaan niukkoja resursseja sekä periaatteen että käytännön tasolla: kuka saa ja kuinka paljon. Poliitiikka ei ole vain nimiä, tapahtumia tai instituutioita vaan eriäviä intressejä, moraalisia kannanottoja ja mielipiteiden perustelua, keskustelua.

Moni seikka politiikan luonteessa puoltaakin ajatusta, jonka mukaan politiikassa ei ole kyse objektiivisista tosiasioista vaan täysin subjektiivisista mielipiteistä. Tähän ajatteluun ei oikeiden ja väriiden vastausten määrittelyyn perustuva, perinteisen kaavan mukainen politiikkatietämyksen mittaaminen taivu. Voidaan puhua politiikkatietämyksen mittaamisen paradokseista: politiikasta poistetaan ensin kaikki poliittisuus, jotta siihen liittyvää tietämystä voidaan luotettavasti mitata. Poliitikasta voi kysyä, kunhan sen tekee epäpoliittisesti. Perinteinen politiikkatietämyksen mittaaminen ei toisin sanoen tunnista politiikkaa kohteeksi, josta voi olla mielipiteitä. Toisaalta poliittisten mielipiteiden tutkimus, joka on aina ollut huomattavasti laajempaa sekä meillä että muualla, ei ole

”Uusille tietämyksen empiirisille mittareille on tarvetta kaikkialla.”

kovin kiinnostunut mielipiteiden taustalla olevasta tietopohjasta. Samaa tutkimuskohdetta on tavanomaisesti lähestytty kahta eri reittiä tutkimusperinteestä riippuen, eikä sivuille ole juuri vilkuiltu.

Äänestäjälähtöisyyteen

Politiikkatietämyksen mittaamisen paradoksi voidaan yrittää ratkaista kahdella tavalla. Joko muutamme käsitystämme politiikan luonteesta tai muutamme siihen liittyvän tiedon mittaamista. Poliitiikan professionalistumisesta on puhuttu jo pitkään, ja demokratian kehittyminen tähän suuntaan tarkoittaisi aktiivisen poliittisen kansalaisosallistumisen vähentymistä. Tässä katsantokannassa politiikka ei perustu poliittisuudelle, jota ilmentävät intressit ja mielipiteet, vaan faktoihin pohjaavalle (yksilö)johtajuudelle. Poliitiikka ei täten olisi arvojen välistä taistelua vaan kaikkien yhteisesti tunnustamille ja kiistattomille tosiasioille perustuvaa mekaanista säätelyä. Jos politiikka jostain jokseenkin käsittämättömästä syystä halutaan ymmärtää näin, ei perinteistä politiikkatietämyksen mittaustapaa tarvitse muuttaa.

Muussa tapauksessa on politiikkatietämyksen indikaattorit laitettava uusiksi. Jos ei ole objektiivisia totuuksia, ei voi olla objektiivisia mittareitakaan. On siis pelattava subjektiivisten totuuksien säännöillä, jotka eivät taivu oikein–vääriin-dikotomiaan. Tästä ei kuitenkaan johdu, että politiikkatiedon tutkiminen tulisi lopettaa. On vain muutettava tulokulmaa, aikamme hengen mukaisesti asiakaslähtöiseksi. Tähän asti tutkijat ovat yleensä tuntemattomien normatiivisten lähtökoh- tiensa perusteella luoneet tietämyksen mittaritotot. Tästä lähtökohdasta tehdyn tutkimuksen ansiosta tiedämme jo varsin hyvin sen, mitä kansalaiset eivät tiedä, mutta emme sitä, mitä he tietävät ja miten se vaikuttaa heidän poliittiseen käyttäytymiseensä. Antakaamme siis tieteellisen uudistumisen nimissä kansalaisten kertoa, mitä

tietoa heillä on politiikasta päätöstensä tukena ja miten he sitä käyttävät. Tätä uutta ajattelutapaa voidaan kutsua kansalaislähtöiseksi näkökulmaksi politiikkatietämyksen mittaamiseen.

Uusi ajattelu edellyttää osittaista luopumista tutki- joiden luomasta, ajattelua rajoittavasta oikein–vääriin- dikotomiasta ja objektiivisen tiedon käsitteestä. Kysely- tutkimusten laadinnan kannalta suunnanvaihto vaatisi tietenkin merkittäviä muutoksia. Sen sijaan että vastaajat voisivat vain reagoida heille annettuihin vastausvaihtoehtoihin, olisi heidät saatava itse kertomaan, minkä tiedon varassa he todellisuudessa toimivat.

Samalla politiikkatietämyksen mittaamisen fokus siirtyisi tiedon määrästä laatuun. Ratkaisevaa ei olisi se, kuinka paljon tai vähän tietoa kullakin on vaikkapa äänestyspäätöksensä tueksi, vaan se, minkälaisen tiedon ja todellisuuskäsityksen perusteella päätetään äänestää. Keskeistä ei olisi se, osaako yksilö nimetä hallituspuolueet, vaan se, käyttääkö hän hallituspuolueisiin liittyvää tietoa hyväkseen politiikkaa arvioidessaan. Tutkimuskohteen – politiikan – määrittäisivät kansalaiset, eivät tutkijat tai teoreetikot.

Näin saattaisi selvitä jotain täydellisen uutta tavasta, jolla kansalaiset hahmottavat politiikkaa. Lisäksi poliitiikkaa voitaisiin kohdella tutkimuskohtena, jonka luonnetta määrittää yksilöllinen, ei kaikille samana näyt- täytyvä yksi totuus. Objektiivisesti todennettavat poli- tiikkatosiasiat nähtäisiin vain välineinä politiikan tulkin- nalle, ei politiikan ymmärtämisenä sinänsä.

Kansalaislähtöinen näkökulma politiikkatietä- mykseen tarjoaisi samalla ratkaisun politiikan olemuk- sessa ajan kuluessa tapahtuviin muutoksiin. Perinteinen tietämysmittaus kyselytutkimuksilla vastustaa usein uudistumista, koska samojen kysymysten toistuvaa ky- symistä puoltaa vahvasti aikasarja-analyyysien tekemisen mahdollisuus. Samalla kuitenkin rajataan pois mah- dollisuus tarkastella politiikan käsitteessä tapahtuvia muutoksia ja näin myös politiikkatiedossa tapahtuvia muutoksia; tiedot ministereiden lukumäärästä, hallitus- puolueista tai kansanvallan periaatteesta eivät ole aina ja ikuisesti yhtä tärkeää tai irrelevanttia vaan niiden merki- tykset vaihtelevat eri aikoina, erilaisten poliittisten suh- danteiden ja ajattelutapojen funktiona.

Ajoitus politiikkatietämyksen mittaamisen uudel- leenarvioinnille ja sen muuttamiselle kansalaislähtöisen näkökulman suuntaan ei Suomessa voisi olla parempi. Poliitiikkatietämys on saanut muutaman viimeksi ku- luneen vuoden aikana ennen näkemättömän määrän huomiota osakseen useilta kotimaisilta tutkijoilta. Kan- sainvälisesti alan tutkimus on teoriaperusteiltaan asetel- massa, jonka tuorein kontribuutio on 70-luvulta. Uusille tietämyksen empiirisille mittareille on tarvetta kaikkialla. Suomessa on erittäin vahva empiirisen yhteiskuntatut- kimuksen perinne ja paljon myös politiikkatietämyksen erityisosaamista. Harvoin on näin pienellä maalla ollut mahdollisuus antaa näin paljon kansainväliselle yhteis- kunnalliselle tutkimukselle.

Tietoinen tietämättömyys edustuksellisuuden ideana

Ajatellaanpa kahta tapaa mieltää edustuksellisen demokratian perusidea. Ensimmäinen on tavallisin. Edustusmekanismin toimivuus perustuu siihen, että kohtuullisen rationaalinen, itsekäs äänestäjä valitsee itselleen poliittisilta näkemyksiltään kaltaisensa ja kaltaistensa etuja ajavan edustajan. Edustuslaitoksesta tulee – jollei sosioekonomisesti, niin ainakin poliittisesti – pienenä yhteiskunta, jossa kansalaisten edut edustuvat niin kattavasti kuin eduskunnan koko ja suhteellinen vaalitapa mahdollistavat. Suurin osa perinteisestä poliittisen psykologian tutkimuksesta perustui oletukselle äänestäjästä rationaalisenä egoistina, joka tajuaa omat etunsa ja äänestää niiden mukaisesti.

Toisessa, kiintoisammassa versiossa äänestäjän olemuksen kuuluu olla tiedostetusti tietämätön, viisaalla tavalla. Äänestäjä voi myös mieltää edustuksellisuuden niin, ettei ajatakaan hänen egoistista etuaan, vaan suhteutetaan se kokonaisuuteen, jonkinlaiseen 'yhteishyvään'. Jotta tämä voisi toteutua, valitsija ei äänestä kaltaistaan, vaan *itseään fiksumpaa ja parempaa*.

Vastuu valitulle

Tyhmän äänestäjän teoria toimii paremmin kuin perinteinen rationaalisen egoistin oletus. Äänestäjä voi olla pitkälti tietämätön omasta egoistisesta edustaan. Hyvin monien onkin tutkimuksissa todettu äänestävän oman etunsa vastaisesti ja siis oletettua epärationaalisemmin.

Tietoisesta tietämätön äänestäjä "ulkoistaa" vastuunsa ja poliittisen tietämyksen vaateen edustajalleen. Äänestäjän aika kuluu privaateissa puuhissa, eikä hänellä ole resursseja paneutua yhä mutkikkaamman nyky-yhteiskunnan poliittis-hallinnollisiin koukeroihin. Edustajalle taas maksetaan siitä, että hän käyttää niin työ- kuin jopa vapaa-aikansa tarpeellista tietoa hankkien ja sulatellen. Äänestäjä on luontojaan lyhytjänteinen hedonisti: halut vievät, järki soittelee toista viulua. Edustajan rooliin kuuluu sen sijaan ajatella pitkäjänteisesti – edes vaalikauden mittaisesti – ja antaa järkensä valaista tietä.

Idean mukaisesti pyrin itsekin äänestämään kuin valitsisin edustajistoon jonkinlaista eettis-rationaalista yliminääni: sitä minuuteni osaa, jonka toivoisin olevan yhteiskunnallisten asioiden ruorissa irrationaalisen, äkinäisen ja himokkaan (ja toisinaan itsetuhoisen) halurakenteeni (ja kokonaisen itseni) sijasta.

Jos tupakka sattuu toisinaan, etenkin muutenkin päihdyksissä, maistumaan, eivät järjen voimat useinkaan kykene kiistämään nautintoa itseltäni. Toivon silti, että

järjellä äänestämäni ja järkeään kuunteleva edustajani tahtoo kiristää savukkeiden verotusta ja vähentää niiden näkyvyyttä, jotta haitallinen houkutus heikkenisi. Jos sensomotorinen nautinnonhalu kutsuu auton ohjaksiin, ajelen mieluusti Corsallani (sillä nautinnostahan siinä on kysymys, jos rehellisiä ollaan, eikä liikkumisen tarpeesta). Mutta samalla odotan, että edustajani äänestää korotuksia bensaveroon, jotta ajelemisen halu pysyisi aisoissa. Ja jos bussipysäkkien kylkiin ilmestyisi H&M:n bikini-pimujen perään pornokuvia, katsoisin varmasti niitäkin – mutta totisesti toivoisin, että edustajani keksisi jotain tehokasta tämän järjettömästi yliseksualisoituvan ja seksuaalistetisoituvan mediamaastomme suitsimiseksi.

Saatan ja saan itse olla tyhmä, mutta yritän valita edustajan, joka olisi fiksumpi päätöksiä tehdessään. Näin ajattellee enemmistö äänestäjistä.

Muuten: jos eduskunnan jäsenistä saataisiin kattava älykkyyssmittaus, sen keskitaso ylittäisi koko populaation keskimääräisen ÄO:n. Eihän tämä kaikista kuulosta uskottavalta, mutta on vain koetettava muistaa, miten julkisuus vääristää: kansanedustajien typerin osa näkyy useimmin iltapäivälehdissä. Olen aivan varma, että väite pitäisi kutinsa testattuna. Vuosi sitten surullisesti ennen aikaan edesmennyt historian ja politiikan tutkija ja toimija Tapani Hietaniemi kertoi aikanaan yllättyneensä ryhdyttyään eduskunta-avustajaksi: parlamentaarikot olivat fiksumpaa ja vastuullisempaa porukkaa kuin ulkoapäin näyttää. Ehkei tosiaan ole syytä toivoakaan, että eduskunta olisi mikään edustava läpileikkaus koko Suomen kansasta ominaisuuksineen ja mielipiteineen.

Hyvät tyytit

Miten äänestäjä valitsee itseään fiksumman? Kansalaisella ei ole aikaa selvittää yksittäisiä poliittisia kysymyksiä ja ehdokkaiden mielipiteitä. Samalla selkeät ideologiset agendat ovat lähes kadonneet puolueilta. Äänestäjän on koetettava poimia – melko sattumanvaraisilta kosketuspinnoilta – edustaja, joka vaikuttaa luotettavalta, tietävältä ja riittävän samankaltaisen maailmankuvan jakavalta.

Tutkimukset antavatkin viitteitä siitä, että valitsijalle tärkeintä ei ole ehdokkaan vallitseva mielipiderepertoari vaan henkilössä piilevä potentiaali: onko tämä "hyvä tyyppi" vai ei. Arviointi keskittyy ehdokkaan persoonan, pätevyuden ja luotettavuuden arviointiin.

Tunteiden varassa tehdyillä päätelmissä samoin kuin henkilökohtaisella kosketuksella ehdokkaaseen on paljon merkitystä. Henkilöhistoriaan liitetty vetoisuus tehoa

valitsijaan paremmin kuin abstrakti perustelu. Luottamusta herättävä ehdokaskuva painaa, ja mielikuvat ovat varsin pysyviä. Omaan edustajaan uskotaan vastoin myöhemmin julkisuuteen päätyviä tietoja tämän koiruoksista. Äänestyskannoissaan yksilöt tapaavat olla konservatiivisia: ehdokasta ja puoluetta ei hevillä vaihdeta, sillä jatkuvuus koetaan järkevämmäksi kuin riskinotto. Myös äänestäjän sosiaalisella verkostolla on vahva vaikutuksensa. Sosiaalinen oppiminen läheisiltä toisilta on tehokas tapa muodostaa kantoja puutteellisen tiedon ja rajatun rationaalisuuden oloissa: neuvoa kysytään ja mallia katsotaan niiltä, joilla on auktoriteettia, joiden kanssa vietetään aikaa, joihin ollaan kiintyneitä ja joiden arvostelukykyyn luotetaan. Se käy nopeasti: ei tarvitse hankkia itse lisää tietoja ja puntaroida jonkin oletetusti omakoh- taisen järkeilyn varassa.

Täsmällisten *poliittisten asiakysymysten* sijaan äänestäjien tiedetään arvioivan ehdokkaita usein laajemmassa ja epämääräisemmässä *maailmankatsomuksellisessa* valossa. Äänestäjää ei niinkään kiinnosta, mitä jokin ehdokas jostain yksittäisestä asiasta ajattelee, vaan jakaako ehdokas ihmisenä samankaltaisen arvomaailman. Ja tutkijat ovat ihmeissään, sillä tällaisia tiedollisen harkinnan perusteita on vaikea eristää ja tiivistää lomakekyselyn muottiin.

Yksittäisissä poliittisissa ratkaisuisa ei usein havai-

takaan kummempaa yhteyttä äänestäjän ”rationaalisten” (egoististen, materialististen) intressien ja edustajan tosiasiallisen parlamenttikäyttäytymisen välillä. Silti äänestäjän toiminta on varsin ymmärrettävää, järkevää ja tiedollisestikin pohjustettua.

Ongelma on nähtävä siellä missä pitää: poliitikot voivat huijata, olla epäluotettavia, typeriä, vastenmielisiä tyyppisiä ja epäpäteviä vastoin antamaansa vaikutelmaa. Tämä on aito poliittinen ongelma, joka koskee niin politiikan ammattilaisten moraalista kuin koko poliittisen kulttuurin (julkisuuksineen) rakennetta, pikemmin kuin vain äänestäjien valvutuneisuuden puutteita.

Nopeaa lääkettä ei ole, vain ne perinteiset: edustajien pitäisi olla älykkäämpiä ja taitavampia työssään sekä pitää paremmin kiinni sanoistaan; poliitikkojen moraalisten sitoumusten pitäisi olla aitoja ja heidän pitäisi tarvittaessa heittäytyä niiden puolesta, vaikkei se olisikaan itselle aina edullisinta; julkisuuden pitäisi nostaa heidät tehokkaammin tikun nokkaan eikä päästää palkhästä; opposition pitäisi olla ärhäkempi ja puuttua tarkemmin hallituspuolueiden edustajien törppöilyyn; poliittisen debatin pitäisi olla tiukempaa, täsmällisempää, puhetai- toisempaa ja älykkäämpää; poliittisessa toiminnassa pitäisi olla enemmän vahvoja normatiivisia sitoumuksia ja vähemmän uraoppportunismia. Ei mitään uutta auringon alla.

TOMMI USCHANOV

Talouden kissat ja kalat

George A. Akerlof & Robert J. Shiller, *Vaiston varassa. Miten ihmismieli ohjaa maailmanlaajuista kapitalismia* (Animal Spirits. How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism, 2009). Suom. Timo Soukola. Gaudeamus, Helsinki 2009. 270 s.

Kirjan tekijät ovat suurelle yleisölle tuntemattomia, mutta taloustieteilijäpiireissä kuuluisia ja tunnustettuja hahmoja. Akerlof sai taloustieteen Nobelin vuonna 2001, eikä olisi mikään yllätys, vaikka myös Shiller jonain päivänä ylttäisi samaan. Tietenkin molemmat ovat professoreina yhdysvaltaisissa huippuyliopistoissa: Akerlof Berkeleyssä ja Shiller Yalessa. Myös heidän kirjansa on jo ehtinyt voittaa useita palkintoja.

Yhdysvaltalaisen kustantajan verkkosivuilla on kokonainen summa ylistäviä kritiikkisitaatteja.

Tähän kaikkeen vetoaminen olisi kuitenkin pelkkä *argumentum ad verecundiam*. Mieli tekisi sanoa, ettei kannata antaa kaikkien näiden arvovaltaisten tahojen antaman suitsutuksen hämätä – kirja on myös *aivan oikeasti* täysin mainio. On suuri onni, että jo alun neljättä vuotta pyörivään globaaliin talouskriisiin liittyvästä englanninkielisestä kirjallisuudesta on valittu suomennetta-

”Keynesin ajattelijakuvaan on palautettu hänen uskonsa ihmisen villiintyvyyteen ja järjettömyyteen.”

vaksi juuri tämä teos eikä jokin kymmenistä muista.

Talousteoreettista keskustelua seuraavalle on ollut osin tyrmistyttävää, osin pelkääntään masentavaa huomata eri koulukuntien täysin yhtenevät reaktiot mainittuun kriisiin. Kaikki eri taloustieteelliset ajattelutavat äärimmäisestä hörhöoikeistosta äärimmäiseen hörhövasemmistoon ovat sitä mieltä, että kriisi todistaa juuri *heidän* teoriansa oikeaksi. En ole varma, *todistaako* kriisi varsinaisesti oikeaksi Akerlofin ja Shillerin teorian, mutta ainakin sen antama kuvaus taloudellisen toiminnan taustalla vaikuttavista voimista on enemmän sopusoinnussa talouskriisin todellisuuden kanssa kuin juuri mikään muu kilpaileva kuvaus.

Kirjalla on yksi suuri pääväite, jonka kuvittamista taupesimerkein lähes koko kirjan teksti on. Tämä väite on, että taloustieteessä on tuhoisasti unohdettu ihmisen irrationaaliset ja eläimelliset vietit ja vaistot. Ainoaksi paikkansapitäväksi kuvaksi ihmisestä on perusteettomasti nostettu omaa etuaan maksimoiva ja kylmästi laskelmoiva *homo economicus*. Käyttäytymisessä, joka saa aikaan esimerkiksi suuret talouskriisit, ei kuitenkaan ole mitään rationaalista saati tunteetonta. Kun vietit ja intohimot saavat vallan, kalkylointi unohtuu, historian varoituksista puhumattakaan. Kun taloudellinen toimija menestyy, hänestä rakennetaan ihannoiva kertomus, joka selittää menestyksen hänen sankarillisilla henkilökohtaisilla ominaisuuksillaan, vaikka taustalla voi yhtä hyvin olla silkka onni – tai vaihteeksi joskus oikeaankin osunut irrationaalinen vaisto. Kun menestys sitten katkeaa tappioon, lamaan ja konkurssiin, aiemmasta katteettomasta hymistelystä vaietaan kiusaantuneesti sen sijaan että siitä opittaisiin jotakin.

Heti johdannon ensimmäisellä sivulla tekijät toteavat: ”Jotta voidaan ymmärtää, miten kansantaloudet toimivat ja miten niitä tulee ohjata vaurauden lisäämiseksi, pitää paneutua ajatusmalleihin, jotka elähdyttävät ihmisten ajatuksia ja tunteita. Tulee perehtyä ihmisten perusvaistoihin. Ei kyetä koskaan todella ymmärtämään talouden keskeisiä tapahtumia, jos ei hyväksytä sitä tosiseikkaa, että niiden aiheuttajat ovat suurelta osin henkisiä. Useimmat taloustieteilijät ja -toimittajat eivät valitetta-

vasti näy ymmärtävän tätä asiaa. Niinpä he usein antavat talouden käänteille mitä vääristellyimpiä ja väkimmäisiä selityksiä. He olettavat, että yksilöiden tunteiden, vaikutelmien tai intohimojen vaihtelut eivät vaikuta talouden kokonaisuuteen.” (17)

Keynes, kuivattamatta

Pääväite jatkuu vielä. Irrationaalisia yksilö- ja joukkopsykologisia ilmiöitä ei suinkaan omalla tahollaan sivuuttanut 1900-luvun suurin taloustieteilijä John Maynard Keynes. Hän päinvastoin rakensi suuren osan teoriastaan niiden todellisuuden tunnustamiselle ja vaati, että toimivan, todellisuutta vastaavan käsityksen taloudesta on varattava paikka myös niille. Kirjan englanninkielinen nimi *Animal Spirits*, ”eläimelliset vaistot”, on lainaus juuri Keynesin pääteoksesta *Työllisyys, korko ja raha* (1936), joskin sen alkuperäisenä lähteenä lienee ollut Humeen *Treatise on Human Nature* (1739). Latinankielinen *spiritus animalis*, joka muutamia vuosia sitten kelpasi suomalaisen filosofianhistoria-antologian nimeksikin, esiintyi jo muinoin ja liittyy alkujaan antiikin aikaiseen ruumiinneste- ja temperamenttioppiin.

Kiistely siitä, oliko Keynes oikeassa vai väärässä, on Akerlofin ja Shillerin mukaan hedelmätöntä niin kauan kuin kiistellään akateemisesti kuivatetusta Keynesistä, jonka teorioista hänen vieteille ja vaistoille antamansa keskeinen rooli on editoitu pois. He ottavat liittolaisekseen Keynesin, jonka ajattelijakuvaan on restauroitu takaisin hänen uskonsa ihmisen villiintyvyyteen ja järjettömyyteen. Leijonanosa kirjasta koostuu vastauksista, jotka kirjoittajat antavat kahdeksalle miksi-kysymykselle viittaillen samalla tähän omaan versioonsa Keynesistä ja muuhun häntä tukevaan tutkimukseen. Muodoltaan kysymykset ovat sellaisia kuin ”Miksi kaikki työhaluiset eivät löydä työtä?” ja ”Miksi köyhyys on poikkeuksellisen yleistä vähemmistöjen keskuudessa?” Myös syitä ja korjauskeinoja talouden suhdannevaihteluihin pohditaan useamman kuin yhden kysymyksen valossa.

Akerlofin ja Shillerin teorian varsinaisen psykologisen puolen eräänlaisena johtoajatuksena on (sekä riveillä että

rivien välissä), että markkinat kärsivät tietynlaisesta kaksisuuntaisesta mielialahäiriöstä tai maanis-depressiivisyydestä. Vertailtuna siihen, missä tilassa objektiiviset mittarit kertovat talouden olevan, toimijoiden psykologinen luottamus talouteen on joko liian luja tai liian heikko. Kun se on liian luja, syntyy kuplia, ja kun se on liian heikko, syntyy (tai pitkittyy) lamoja. Reaalimaailmasta poimittujen tapausesimerkkien runsaasta valikoimasta, joka kirjaan sisältyy, ei tässä yhteydessä kuitenkaan ole perusteltua poimia esiteltäväksi yhtä tai kahta. Kirja on niin hyvä, että jos talouden toiminta ja sen taustalla vaikuttavat mekanismit lainkaan kiinnostavat, se kannattaa lukea itse.

Toisin kuin ”poliittisen psykologian” oppialanimellä kulkeva yhteiskunnallisen tietämättömyyden tutkimus, Akerlofin ja Shillerin lähestymistapa ei hae selitystä yhteiskunnallisten toimijoiden irrationaalisuudelle heidän empiirisen tietämyksensä puutteesta. Tietämättömyystutkimuksessa on usein lausumattomana tausta-ajatuksena, että esimerkiksi politiikkaan liittyvät epämiellyttävät intohimot, demonisoinnit ja kähminnät syntyvät yhteiskuntaa koskevan kuivan asiantiedon puutteesta. Oletuksena on ollut, että hypoteettisessa kaikki kaikesta tietävässä yhteisössä nämä järjettömyydet kuulisivat ehkä jopa kokonaan pois. Akerlof ja Shiller eivät ole näin optimistisiä. He pitävät perusteltuna uskoa, että himot ja vietit meillä on aina keskuudessamme – aivan ilmeisesti myös kuvitteellisessa tiedollisessa onnelassa, jollaisen puutetta tietämystutkimuksessa on usein valitelu.

Erityisesti niin kutsutusta rahailluusiosta – taipumuksesta mitata rahan arvoa sen nimellisarvolla eikä sen ostovoimalla – Akerlof ja Shiller sanovat paljon oivaltavaa ja sellaista, joka tulee lukijalle jos ei uutena niin ainakin uuden tuntuisena. He osoittavat, että rahailluusio piilee mitä erilaisimpien talouteen liittyvien ajatusharhojen taustalla. Ammattiliitot vaativat tiukasti mahdollisimman suuria korotuksia nimellispalkkoihin, vaikka niiden seurauksena reaali-palkat peräti laskisivat eivätkä nousisi. Vanhat ihmiset muistelevat nuoruuttaan taloudellisena kulta-aikana, koska muistavat, että jäätelöitrakin maksoi silloin vain markan – mutta eivät muista kuukausipalkkansa olleen tuohon aikaan vain 500 markkaa. Myös nykyisen talouskriisin juurilla oleva asuntomarkkinoiden keinottelukupla aiheutui pitkälti rahailluusiosta: asuntolainoja otettiin ja annettiin ikään kuin rahan arvo pysyisi ikuisesti samana, ja asuntoja ostettiin sijoitustarkoituksessa ikään kuin niiden arvo pysyisi aina vähintään samana.

Mitä tehdä

Jukka Aallon suomennokselle tekemässä kansikuvassa kävelee jonossa ihmishahmoisia eläimiä, joilla kaikilla on tumma puku ja kädessä salkku: papukaija, karhu,

jänöjussi, kettu. Tämä tuo mieleen sen, mitä Wittgenstein kirjoitti vuonna 1949 Piero Sraffalle, kahdesta taloustieteilijäystävästään Keynesiä vähemmän tunnetulle: ”Mitä vanhemmaksi tulen, sitä paremmin tajuan, kuinka kauhean vaikeaa ihmisten on ymmärtää toisiaan, ja luulen, että tässä johtaa harhaan se, että he kaikki näyttävät niin samanlaisilta. Jos jotkut ihmiset näyttäisivät norsuilta ja toiset kissoilta, tai kaloilta, heidän ei odottaisi ymmärtävän toisiaan, ja asiat näyttäisivät paljon enemmän olevan niin kuin ne ovat.”¹

Herää kysymys, onko kaikilla ihmisillä täsmälleen samojen eläinten vaistot. Vaistoissa saattaa olla toisaalta yksilöpsykologisia, luonteenkuvaan liittyviä eroja, mutta toisaalta myös esimerkiksi eri maiden poliittisessa kulttuurissa on syvällekyäviä eroja, joiden selitys saattaa palautua vaistoissa esiintyviin kulttuurieroihin. Esimerkiksi Suomen talouspolitiikastahan kaikkine toimintakulttuureineen ja institutionaalisine rakenteineen on todettu monesti – yksityiskohtaisimmin Jukka Pekkarisen ja Juhana Vartiaisen teoksessa *Suomen talouspolitiikan pitkä linja* (1995) – että se on hyvin eklektinen ja kotikutoinen yhdistelmä sellaisia uskomuksia ja ajattelutottumuksia, joita muualla maailmassa on totuttu pitämään ei vain ei-yhteenkuuluvina vaan osaksi jopa toisensa pois sulkevina. Akerlof ja Shiller eivät käsittele tätä talouskulttuurien erojen mahdollisuutta oman vaistokeskeisen viitekehjyksiensä näkökulmasta, mikä on kirjan hienoinen heikkous.

Toinen seikka, jonka joku voi mieltää puutteeksi, on varsinaisten poliittisten toimintasuositusten yllättävä niukkuus ja abstraktius. Mitään varsinaisia konkreettisia ehdotuksia esimerkiksi uusiksi lainsäädäntötoimiksi tai rahoitusmarkkinoiden säätelyn toimenpiteiksi Akerlof ja Shiller eivät oikeastaan anna, kunhan vain toteavat suhteellisen epämääräisesti, että ”elämellisiin henkiin” tulisi jatkossa uusien kriisien välttämiseksi kiinnittää enemmän huomiota. Tällä korkealla abstraktiotasolla heidän viestinsä on kuitenkin täysin selvä, ja se on sama kuin heidän sankarinsa Keynesin vanha viesti. Markkinatalous on historiallisessa vertailussa ylivoimaisen toimivaksi osoittautunut vaurauden ja hyvinvoinnin tuottamisen mekanismi, mutta sen oman edun vuoksi sen toimintaa on epäröimättä säädeltävä julkisen vallan toimin aina kun tarve vaatii. Tämä säätely ei ole tarpeen siksi, että se olisi jotenkin moraalisesti hyveellistä, saati että se olisi jonkinlainen maailmanhistorian täyttymys. Se on välttämätön paha, jonka pahuus ei tee sitä tippaakaan vähemmän välttämättömäksi.

Viite & kirjallisuus

1. Wittgenstein in Cambridge. *Letters and Documents 1911–1951*. Toim. Brian McGuinness. Blackwell, Oxford 2008, 450.

valon teot & kärsimykset

Riita poikki & uraani halki. Manikealaisten värikartasta löydät syksyn raikkaimmat sävyt. Antagonismit taitat nyt entistäkin kätevämmillä dualismeilla. Negaation negaation sijoitat varmimmin vastapäätä affirmaation affirmaatiota. Tuplaa kaikki kotisi duplikaatit. Kun sisustat sheng enin mukaan, asettelet vastakkain mutta vältät räikeimmän mustuuden. Leikkaa aina signifioija signifoidulla ja eksplananssi eksplanandumilla. Sovittele julkisten tilojen kiperimmät konfliktit kontradiktiolla. Viihtyisimmin oppositio oppii distinktion, kunhan saa binariteetteja polaaristettavakseen. Suikka päähän & sukset eri suuntiin. Kyllä jämäpti on niin & näin.

NIIN & NÄIN – lehti kuin suklaakonvehti

NIIN & NÄIN – niteet kuin lemmensiteet

NIIN & NÄIN – releet kuin pikkupenteleet

NIIN & NÄIN – saitti kuin kylänraitti

NIIN & NÄIN – evenemangit kuin suloklangit

NIIN & NÄIN – hydra mikä hydra

kestotilaus 39 – kirjat edulliseen tilaajahintaan

NIIN & NÄIN

tilaukset@netn.fi | www.netn.fi/kauppa
040-721 48 91 | PL 730, 33101 TRE

TARJA LAUKKANEN

Spinozasta kestävään luovuuteen

– Maija-Riitta Ollilan juttusilla

”Minulla on varmasti auktoriteettiongelma. Tosin olen itse sitä mieltä, että muilla on auktoriteettiongelma.” Maija-Riitta Ollilan puheista tihkuu itsekriittinen huumori. Räiskyvä nainen on paistatellut julkisuuden parrasvaloissa ja sparrannut auditorioittain kauppa- ja virkahenkilöitä. Väiteltyään 1993 hän on opettanut Helsingin yliopistossa ja Kauppakorkeakoulussa sekä kirjoittanut tieteen popularisoinnin hengessä seitsemän kirjaa. Nyt luennointiyrittäjäksi palannut Ollila sanoo, että me kaikki olemme laumaeläimiä, eikä se ole pahasta.

Maija-Riitta Ollila filosofoi jo pikkutyttönä. Päiväkirjaan tallentui pohdintoja ajan luonteesta 12-vuotiaana. Pienviljelijäkodissa ei ollut saatavilla valtavan paljon kirjallista aineistoa. Suurin mullistus oli, kun teossarja ”Tiedon portaat” alkoi ilmestyä.

”Hämmästyin nukkuvat vanhempani ryntäämällä aamulla ilmoittamaan, että kirjassa pohdittiin, ovatko tuolit todella olemassa. Sepä olikin ikävä kysymys. Jäi kiusaamaan ikipäiviksi, mitä onkaan olemassa. Ja nyt olen sitä mieltä, että eläkkeellä kirjoitan metafysiikkaakin.”

Ollila pääsi opiskelemaan psykologiaa Turun yliopistoon. ”Siitähän olisi pitänyt urjeta kelpo ura, asiallinen työ ihmiselle, mutta tuli vastaan vanha totuus: psykologia on tiede, jossa vallitsee kokeellinen metodi ja käsitesekaannus. Naantalin mielenterveystoimistossa otin potilasta odotellessani hyllystä erään teoksen, joka kuuluu jokaisen hoitajan käsikirjastoon. Luin lauseen: ’Naisen raskaudenpelon syynä on kastraatioahdistus.’ Ajattelin, että ’Niinpä, antaa olla tasaraha vaan!’ Tapaus auttoi suuresti päättämään, että ura sillä sektorilla oli ohi.”

Ollila siirtyi käytännöllisen filosofian opiskelijaksi. Gradunsa hän laati Spinozan determinismistä ja jännitteistä *Etiikka*-teoksen ensimmäisen ja viidennen osan välillä. ”Kun 22-vuotiaana päätin kääntyä opiskelemaan filosofiaa, niin kaikki olivat sitä mieltä, että se on aivan järjetöntä. Silti se oli ehdottomasti fiksuin liike, jonka olen elämässäni tehnyt.”

Esillä

Ollila on Suomen naisajatteliijoista ehkä tunnetuin. Miltä julkisuus tuntuu?

”Se oli aikanaan ongelma ja sitten se muuttui kohutuullisen yhdentekeväksi. Teokseni *Moraalin tuolla puolen* (1997) julkistustilaisuudessa Jorma Kaimio, silloinen WSOY:n johtaja, kääntyi puoleeni: ’Me julkaisemme kirjan, kirjailija hankkii julkisuuden.’ Sellainen *welcome to reality* -väittäjä tuntui täydellisen sietämättömältä. Se oli shokki ja kamala asia. Vetäydyin vuodeksi takavasemmalle ja päätin, etten tule enää ikinä esille. Sitteen huomasin, miten valtavan pieni julkisuus siitä syntyy, kun julkaisee jotain tylsiä kirjoja. Kun tukan lyhentää, kukaan ei tunne enää. Ja kun se kasvaa takaisin, niin sama tapahtuu taas. Jos yhtäkkiä haluaisi alkaa elämään värikkäästi, niin B-luokan minijulkisuudesta saattaisi kasvaa A-luokan suurjulkisuus. Kun on tylsä perheenäiti, ja muun ajan käy kirjastossa ja apteekissa, ei siinä ole ongelmaa.”

Keväällä Ollila heitti hyvästit vielä yli vuoden jatkumassa olleelle kauppakorkeaprofessuurilleen. Kokouksissa istuminen ei sopinut luonnolle, vielä vähemmän uuden Aalto-kokoonpanon yksiköiden välinen hankaus. Ollila lupasi keskittää kaikki ajatuksensa kesäloman onnistuneeseen viettämiseen.

”Suunnaton intohimoni ovat keittokirjat ja ravitsemuskirjat. Olen ruokafriikki, mutta suhde ruuanlaittoon on pragmatistinen, kun on 12-vuotiaasta saakka tehnyt kotiruokaa heinäväelle.”

Filosofi pysyy silti framilla: keikkakalenteri on täynnä. Ollila on palaamassa yrittäjäbisnekseen, jota hän on tehnyt päätoimisesti 12 vuotta. Mitä sanottavaa filosofilla voi olla yritysmaailmalle?

”Ei sinänsä mitään. Hirveän usein vallitsee yritysissäkin se harhakäsitys, että esitettävät asiat on jossain oppikirjassa esitetty ja filosofian laitoksella opiskeltu. Vaatii kuitenkin paneutuneisuutta, että löytää sen yhtymäkohdan. Jos filosofia puhuu elämästä, se on sovellettavissa siellä, missä ihmiset elävät. Ei siitä muuten ole kauhean paljoa iloa.”

Ollilan tilaisuuksista noin puolet on julkisen ja puolet yksityisen sektorin tilaisuuksia. Olennaisinta ei ole se, millä puolella ihmiset toimivat, vaan se, että he toimivat. Olivatpa asiakkaat kemijärveläisiä kodinhoitajia tai helsinkiläisiä juristeja, he odottavat puhetta omasta alueestaan. Tehtäväkuva on selvä:

”Olen automaattisesti aina luokkani tyhmin. Olen esitelmöinyt rakennuskoneinsinöörien pölyseminaarissa. He olivat ilmeisesti ajatelleet noin lähtökohteisesti, että mitään pölytynneempää alaa he eivät keksi kuin filosofian, joten mä olin nainen paikallani.”

Ollila paneutuu asiakkaidensa maailmaan. Hän seuraa omia menetelmiään ja pyrkii korjaamaan lähestymistapaansa palautteen mukaan.

”Elämäni suurin tähtihetki oli kutsu Tilastokeskuksen vuosijuhlaan. Se oli hyvin arvokas tilaisuus. Kuvasin tilastotieteilijän työtä, tulevaisuuden haasteita ja roolia yhteiskunnassa. Lopuksi yksi työntekijä tuli sanomaan, että on ihanaa huomata, että kerrankin joku ymmärtää tilastotieteilijää.”

Mitä kuulijat sitten kokevat saavansa irti filosofin puheesta?

”Ilmeisesti jotakin, koska se vaan jatkuu ja jatkuu. Mulla on myös suuriasiakkaita eli me vanhennutaan yhdessä. Kirjassani *Johtajan parempi elämä* (2010) olen siirtynyt valtateemoista keskustelemaan päätöksenteon konteksteista *behavioural economics* -pohjalta. Naama on sama vanha ja kulunut, mutta *who cares*, koska juttu on eri.”

Ollila on keskittynyt bisnesmaailmaan, eikä hän ole liiemmästi esitellyt omaa tutkimustaan filosofien ammattifoorumeilla. ”Kun on yrittäjä, niin filosofinen materiaali, jota voi käyttää, määräytyy sen perusteella, millaisia käytännöllisiä tarpeita ihmisillä on. Ideoiden muotoileminen artikkeleiksi ei ole käytännöllisesti järkevää.”

Tutkimuspuoli on hänelle tärkeää, ei ainoastaan filosofian tontilla. Ollila tuntee vetoa erityisesti neurotieteisiin. ”Koen sen valtavan erinomaisena asiana, ettei minun tarvitse elää saamalla filosofisia tutkimuspapereita aikaan eikä tarvitse profiloita tekemistäni sen mukaan, että tietyt journalit hyväksyvät sen, mitä olen tehnyt. Mulle on aivan sama, missä määrin tällä hetkellä on muodikasta harrastaa *behavioural ethics* -teemaa.

Minähän vaan harrastan, koska se on mielestäni tarkoituksenmukaista, enkä sen takia, että tietyt ukot jossain jurnaalissa määrittelee, mikä on muodikasta ja mikä ei. Mulle filosofia on nimenomaan sitä, että yritän työllä ja vaivalla sulattaa yhteen kaikkea sitä, mitä eri puolilla saadaan ihmisistä ja yhteiskunnasta ja maailmanmenosta tietää.”

Ollilan mukaan perinteisessä skolaarissa filosofiassa on lopulta kovin vähän sisältöä, kunhan kaikki tekninen jargon riisutaan pois. Populaaristus vähentää illuusioita ja selvittää, mitä todella kiintoisaa jossain on sanottu, jos mitään. Usein filosofia on Ollilan mukaan samaa Aristoteleen keksimistä uudelleen hieman eri formaateissa. Tämä on himmentänyt vääränlaista hohtoa tutkimuksesta.

Vallasta ja vastuksista

Teräväkielinen nainen ei pelkää poikkipuolisia näkökantoja. ”Ulkoapäin ajatellen voisi päätellä, että vaikuttaminen on minulle tärkeää, mutta koen, että se on enemmän varsinaissuomalainen piirteeni täräyttää kysytessä lahjomattoman totuus, sopii se sitten kontekstiin tai ei.”

Samaan hengenvetoon Ollila kertoo asenteenmuutoksesta. Irakin sodan aikoihin hän tunsu ensimmäistä kertaa elämässään tietävänsä, miten menetellä erilaisissa tilanteissa. Maailma vain syöksyi eri suuntaan. Tämä sai vaikuttamisen halun viriämään.

”Se oli sellaisen vallanhalun heräämisen hetki – ja sitten jo kirjoitinkin kaksi kirjaa vallasta. Yksi osa on vielä kirjoittamatta. Se ei ollut pelkkä akateeminen harjoitus: kiinnostuin vallasta ja sen käyttämisestä.”

Masentavasti maailman ongelmista pahimpia on niiden ongelmaluonteen häivytyminen: köyhyys näyttää ”aiheelta, jolle ei ole pienintäkään aikomusta tehdä mitään”. Ollila jatkaa: ”Kauppakorkeakoulussa todettiin muutama vuosi sitten, että absoluuttisesti köyhien suhteellinen osuus globaalistuvassa maailmassa on vähentynyt. Loppukaneettina todettiin, että köyhien absoluuttinen määrä tosin on kasvanut, koska väestöä on enemmän. Sepä oli valtavan rohkaiseva tieto! Prosentitko sitä nälkää kärsivät vai ihmiset?”

Globaali talous näyttää lepäävän sen varassa, että tasainen talouskasvu huolehtii kaikkien kansantalouksien noususta ja nälkä poistuu kuin itsestään. ”Meillä on toinen pikkuongelma eli oman oksan sahaaminen – luonnonvara- ja saastumiskysymys – joka vaatisi aivan toiseen suuntaan menevää toimintaa. Nämä kaksi kehityssuuntaa leikkaa jossain vaiheessa ja mitä sitten tapahtuu?”

Sosiaalinen, ekologinen ja taloudellinen kestävyys eivät kulje rinnatusten. ”Jeesus Kristus sanoo *Raamatissa*, että ”köyhät teillä on keskuudessanne aina”. Siitä on jonkin aikaa, kun hän mainitsi tästä. Kunpa se siis olisikin uusi ongelma. Samainen kirja toteaa, että ”luonto huokaa luotujensa alla”. Jos meillä ei ole aikomustakaan saada mitään aikaiseksi, sen pahempi meille.”

Ollilan mukaan kasvava puhe vastuullisuudesta tarkoittaa lopulta talouskasvua, kuten kaikki muukin toimeliaisuus. Puhtaasti laadullinen kasvu, joka lihottaisi BKT:tä, muttei aiheuttaisi mitään haittaa luonnolle, on utopistinen ajatus. Vaikka tuottaisimme kohtuullisen immateriaalisiakin asioita, ei niidenkään perusta tyhjästä synny. Omaa luontosuhdettaan Ollila kuvailee välittömäksi ja käytännönläheiseksi. Parikymppiseksi saakka hän vietti kaikki kesänsä pellolla.

”En koskaan lähtenyt minnekään. Ne muutamat kolme vuosikymmentä, jotka olen elänyt muualla, eivät ole jättäneet mitään jälkeä. Olen keskeltä puskaa ja henkisesti monessa mielessä agraariyhteiskunnan tuote. Ei erikseen tarvitse etsiä mitään luontosuhdetta.”

Ollilaa harmittaa kotikaupunkinsa Espoon vaisu tuki joukkoliikenteelle, mutta hän karsastaa koko ’ympäristö’-käsitettä. Ihminen muka olisi maailman keskipiste, jota ympäröivät asiat voidaan ottaa huomioon ikään kuin säälistä, vaikka myös ihmisen olemassaolo juontuu häntä ympäröivästä maailmasta. Päästään Ollilan mieliaiheeseen, hokemiin, jotka vähitellen menettävät ”hetskunsa mediassa”:

”Nyt on jo se vaihe menossa, että ’innovaatio’-sanaa ei voi käyttää enää missään. Se ei herätä mitään edes tutkimuksellisessa kontekstissa. Sanoin jo 90-luvulla, että sanasta on luovuttava. Se saa aikaan allergisen nokkosihottuman.”

Ollilaa ilahduttavat hänen TaiKissa syksyllä alkavan poikkitieteellisen Creative Sustainability -kurskinsa arkitehdit, kauppatieteilijät ja designerit, joissa näkyy henkilökohtaista sitoutumista kasvissyönnistä ekomekkitietoisuuteen. ”Henkilökohtaisesti suuri ilonaiheeni on, että saan elää tämmöisenä aikana, jolloin ihmisestä on viimein alettu ymmärtää jotain. Tutkimusmenetelmät ovat sen suuntaisia, että saadaan muutakin kuin loputonta spekulatiota.”

Tokan sieluisuus

Maailma on Ollilan mukaan monimutkainen ja siksi valmiisiin pakettiratkaisuihin yllyttävä. ”Oma poikani oli viisivuotias, kun se tiedotti telkkarin äärestä, että ensin tuo setä sano näin ja sitten vähän ajan päästä noin. Siinä on ristiriita! Ajattelin, että voi laps’raukka, tulee vaikea elämä. Jos joku opettaa filosofiaa lapselle, se opettaa, että auktoriteettia sinällään ei pidä kuunnella. Olen aina tulkittanut ipanalleni, että minkään näköistä määräystä ei pidä eikä tarvitse noudattaa, jos sen esittäjällä ei ole tulkullisia perusteita.”

Ollilan mielestä nykyinen peruskoulu ei tue riittävästi ajattelutaitojen kehitystä. Tämä aiheuttaa ongelmia korkeakouluissa. Esimerkiksi bisnesetiikan opetuksessa pyritään ensin sietämään vaihtoehtojen kirjo ja sitten haetaan tulkintoja tilanteen erityispiirteiden mukaan.

”Ei ole riidatonta ratkaisua, joka etukäteen katsotaan lakikirjasta. Lakikin on tulkinnanvarainen systeemi. Koulussa voidaan antaa se harhakuva, että asioihin on yksi oikea vastaus. Jos koulussa olisi oppittu jotain muuta

”Auktoriteettiongelma on sitä, että ihailaan suuresti muita henkilöitä ja kävellään niiden perässä.”

kuin sen ainoan oikean vastauksen etsintä, josta saa ko-
keessa täydet pisteet, niin en jatkuvasti törmäisi näihin
kysymyksiin.”

Ollila ei kuitenkaan halua korostaa itsellisyyttä liikaa.
Nykyajan kulttuuri vaalii yksilöllisyyttä, mutta olemme
aina osa katrasta. *Lauman valtaa* (2009) eriteltyt filosofi
ei suhtaudu laumasieluisuuteen yksioikoisesti:

”Etiikan lähtökohdasta kykymme altruismiin ja yh-
teistyöhön on ollut evolutiivinen menestystarina. Lauma-
käyttäytymisen myönteiset puolet on pystyttävä säilyt-
tämään. Mutta siihen liittyy kaikkea muuta hupia, kuten
sotiminen. Jos joku on yksinään lähdössä sotaan, niin me
kutsumme apuun mielenterveystöntekijät, mutta kun
sinne lähdetään kollektiivisesti, syntyy sodasta yhtäkkiä
järjellistä ja sankarillista puuhaa.”

Ennen synnyttiin lauman yhteyteen ja pysyteltiin
laumoissa. Nyky-yksilöillä, joilla on sopivaa koulutusta
ja vaurautta, on mahdollisuus valita ryhmänsä mielensä
mukaan kuin shoppaillen. ”Mutta evoluutio sanelee, että
lauma vaikuttaa silloinkin, kun yksilö luulee olevansa
äärimmäisen yksilöllinen. Erakon käsite ei ole mahdol-
linen, jos ei ole olemassa laumaa, josta suurieleisesti ir-
rottaudutaan.”

Vapautuva oppii ymmärtämään laumasta johtuvan
määräytyneisyytensä ja pystyy jossain määrin säätelemään
omaa kohtaloaan valinnoillaan. Jos määräytyneisyyttään
ei myönnä, on entistä varmemmin sidoksissa laumaan.

”On suhteellisen helppoa myöntää, että vaikkapa
tämän talouslaman takana on ollut kupla, ja kuplat

taas edellyttävät syntyäkseen laumakäyttäytymistä. On
helppoa myöntää, että muut todennäköisesti käyttäy-
tyvät laumaeläinten tapaan. Moni kuulija ja havaitsija
kuitenkin ajattelee itseään täysin poikkeuksellisenä tapa-
uksena, johon laumamalli ei millään tavalla sovellu.”

Mihin parveen Ollila itse kuuluu? Ketä kumarrat?

”Auktoriteettiongelma on sitä, että ihailaan suuresti
muita henkilöitä ja kävellään niiden perässä. Toki muu
ovat monet filosofit ja kirjailijat inspiroineet, mutta ei
mulla ole mitään yksittäisiä suosikkeja. Paitsi Spinoza,
jonka ajattelu oli niin paljon aikaansa edellä, että se on
vasta avautumassa.”

Ollilan mukaan palasiin hajonneessa nykytiedema-
ilmassa auktoriteetin merkitys kasvata. ”Periaatteessahan
tiede on demokraattista – kaikesta voi ottaa selvää, kun
vain opiskelee tarvittavan määrän ymmärtääkseen kul-
loisenkin alan lainalaisuuksia. Tämä ei kuitenkaan ole
käytännössä mahdollista. Niinpä me uskomme usein
tieteessä auktoriteettiin, asiantuntijaan.” Myös tiedon
omaksuminen vie aikaa.

”Prosessi, jossa tieteen tulokset siirtyvät niin sanotun
kadunmiehen ajatteluun, on hidask. Mua on aina häi-
rinyt Arthur Lovejoyn ajatus, että ihmisiä kiinnostaa
filosofiassa hämäryyden paatos. Ei edes haluta ajatella
selkeästi. Kiehtoo se puolimystinen elementti, kun lähes-
tulkoon ymmärretään jotain. Kun jotain suurta havisee
ympäriällä. Lopulta opitaan hokemaan, että tämä ja tämä
henkilö sanoi näin ja näin. Se on kaiken kriittisen ajat-
telun tuhoava lähtökohta.”

TAPANI KILPELÄINEN & JOUNI AVELIN

Rationaalisuutta ilman rajoja

Jean Birnbaum haastatteli heinäkuussa *Le Monde des livresin* sivuilla filosofi Jacques Rancière, joka pyrkii sekoittamaan poliittisen filosofian pelipöydän niin, ettei olevien olojen puolustajien tapa jakaa asiat mahdollisiin ja mahdotomiin sekä ihmiset päteviin ja epäpäteviin enää olisi päätö. Filosofien käyttämistä poissulkemiskonsteista (*La philosophie et ses pauvres*, 1983) poliittista keskustelua ohjaavien itsestäänselvyyksien erittelijäksi kehkeytynyt Rancière uskoo, että tosiasioiden tunnustaminen on kaiken pahan alku ja juuri. Uskonkappaleiksi korotetut tosiasiat muuttuvat auktoriteeteiksi, joiden painon alla ihmiset eivät enää pääse kohtaamaan todellisuutta, vaan heille sanellaan se.

Rancièren mukaan niin sanottu poliittinen ”realismi” jakaa yhteiskunnan kahteen kastiin: toimintakykyisiin ja toimintakyvyttömiin. Mutta varsinaista politiikkaa syntyy hänen mielestään vasta sitten, kun poissuljetut tulevat siihen tulokseen, että heillä on mahdollisuus päättää, mitä tehdään ja milloin. Siten mahdollisena pidetyn kenttä muuttuu, samoin myös se, mitä pidetään tosiasioina. Teoria ei eroa toiminnasta.

Rancière luonnehtii tavoitettaan ”rationaalisuudeksi ilman rajoja ja hierarkioita”. Birnbaum reagoi muistuttamalla brittistihistorioitsija Perry Andersonin luonnehdinnasta, jonka mukaan Ranskasta on vähitellen tullut marginaalinen ajattelun syrjäkylä. Rancière vastaa, että kolmenkymmenen viimeksi kuluneen vuoden aikana paluu ”vanhaan kunnan poliittiseen filosofiaan ja tasavaltalaisten arvojen paino” ovat sysänneet Ranskan sivuun, koska anglosaksisessa maailmassa on keskitytty postkolonialistiseen tutkimukseen ja identiteettikritiikkiin. Rancière kysyy, miten ”maa, jossa

lainsäätäjät kehottavat opettamaan ’kolonialismin positiivisia piirteitä’”, voisi osallistua postkolonialismikeskusteluun. Mutta ehkä siksi se voisi, ehkä siksi sen pitäisikin.

Yo ho, yo ho, a pirate's life for me

Sana ”piraatti” luo lähinnä positiivisia miellytyksiä: eksentrisen ruotsalaiskirjailija Fritiof Nilssonin, Sid Meierin 80-luvun tietokonepelit tai nykyaikaisen käsityksen immateriaalioikeuksista. *Die Zeitin* Herfried Münkler kirjoitti heinäkuussa Princetonin yliopiston kirjallisuustieteilijän Daniel Heller-Roazenin hiljattain saksannetusta opuksesta *Der Feind aller: Der Pirat und das Recht* (alun perin *The Enemy of All*, 2009), jossa ei repostella moderneja mielikuvakerrostumia vaan palataan merirosvoihin, jotka seilaavat merellä, rystäivät ja raiskaavat.

Mutta Heller-Roazen ei juutu vain 1700-luvun Karibian tai nykypäivän Somalian rantarosvoihin, vaan laajentaa piraatin käsitteen koskemaan Ciceron luonnehdinnan mukaista ”kaikkien vihollista” – ihmiskunnan vihamiestä, joka asettuu omalla toiminnallaan tietoisesti oikeuskäytäntöjen ulkopuolelle. Koska piraatti on kaiken oikeuden tuolla puolen, hänen kanssaan ei myöskään voi solmia rauhansopimusta: häntä vastaan täytyy käydä jatkuvaa sotaa, kunnes hänet kukistetaan. Münkler toteaa, että Pohjois-Afrikan barbareskivaltioita vastaan käydyssä kampaailussa monet Välimeren maat kieltäytyivät tunnustamasta vihollisiaan valtioksi, ja pohtii, päteekö sama nykymaailman heikkoihin valtioihin, kuten esimerkiksi Somaliaan. Sota piraatteja vastaan ei nimittäin muodollisesti ollut sotaa, ja siksi piraatteja ei voinut sovittaa kansainvälisoikeudelliseen viholliskäsitykseen.

Piraattia ei tunnusteta vihollis-

seksi, eikä häntä kohdella rikollisena. Heller-Roazenin analyysissä hän on kansainvälisen oikeuden poissuljettu kolmas mutta samalla ihanteellinen vihollinen, sillä häntä vastaan voidaan käyttää millaisia keinoja tahansa. Koska hänellä ei ole määriteltyä asemaa, hänellä ei ole mitään aseman tuomia oikeuksia.

Kirjallisuusoppinut Heller-Roazen tarkastelee piratismia kansainvälisen oikeuden ongelmana, oikeuskäytäntöjen sokeiden pisteiden ja kipukohtien ilmentymänä. Tietoverkkojen tiedostonlevittäjät ja torien feikkivuittonien kaupittelijat eivät hänen erotteluunsa sisälly. Silti asetelman suhdattomuus on sama: valtion väkivaltakoneisto vastaan rosmosakki, ylikansallinen mediafirma vastaan teini-ikäinen tiedostojen laataaja.

Koneet ensin

Daniel Mendelsohn jäljitti James Cameronin *Avatarin* kipupisteitä *The New York Review of Booksissa* maaliskuussa. Mahtipontinen ja kliseistä kudottu elokuva on kerännyt kriitikkojen ivallisia huomioita pitkin maailmaa. *Avataria* on pidetty plagiaristisena ja rasistisena valkoisen messiaan kaavataarinana, jossa harmoniassa luonnon kanssa elävä heimo tarvitsee aina valloittajakulttuurin jäsenen nousutakseen vastarintaan – jolla puolestaan vain oikeutetaan silmittömän väkivallan kuvaus. Palkkioksi messias saa heimon kuumimman misun.

Juuri tähän Mendelsohn tarttuu. Miksi kriitikot hahmottavat nimenomaan valtavirran Hollywood-elokuvat poliittisiksi kansallisen itseruoskinnan visuaaliseksi pamfleeteiksi? Tällaisen kritiikin mukaan Hollywood imee kaiken voimansa Yhdysvaltain hegemonisen valtaseman epäsuorasta kritiikistä tai suorasta myötällystä.

Mendelsohnin mukaan Cameronin kaikkien elokuvien todellinen

pohja on hänen pakkomielteensä koneisiin ja ei-inhimillisiin olioihin. ”Inhimillisuus ja ihmiselo eivät ole koskaan juurikaan kiinnostaneet Cameronia”, hän toteaa. *Aliens*issa (1986) ihmiset ovat pelkkiä stastisteja, samoin *The Terminator*issa (1984). Tähtiä ovat oudot otukset ja kyborgit. *Avatar*issakin päähenkilö Jake muuttuu lopulta humanoidiksi.

Vaikka *Avatar*issa hehkuteaankin lapsille kohdennetun retoriikan keinoin lukutaidottoman alkuperäiskansan ja luonnon harmonista yhteiseloä, niin itse asiassa asukit kontrolloivat ympäristöään täydellisesti luomuteknologiallaan ja omituisilla USB-kytkennöillään.

*Avatar*in todellinen hekuma kohdistuu siis näihin ”uusiin ihmisiin”,

humanoideihin. Cameronin utopiassa ateknologia (luomuelämä) ja huipputeknologia (luomuteknologia) lankeavat yhteen tavalla, joka on mahdollista vain elokuvissa (fiktioin voitto). Tämän utopian peitetarinaksi tarvitaan tuo messiaskaava, jonka tunnistamme lähes kaikista menestyselokuvista.

Systemistä sukulaisten nurkkiin

Edesmenneitten yhteiskuntien sosiaalis-oikeudellis-väestöllistä rakennetta tutkiva *Continuity and Change* ylsi 25-vuotisjuhlanumeroon toukokuussa. Pittsburghilaisen Carnegie Mellon-yliopiston historianprofessorin Katherine A. Lynchin sanoin sukulaisuus kiinnostaa ”yksilön suojajärjestelmänä” ja ihmisten keskinäisen ”avunannon lähteenä”, koska moniaalla kannetaan huolta hyvinvointiyhteiskunnan alasajosta. Laki- ja kirkonkirjat, muistelmat ja kirjeet kuluvat tutkijain käsissä, kun halutaan saada tolkkua natojen ja kyttyjen sidoksista. Se-ja-se eno auttoi, mutta siksikö vain, että oli elossa, lähellä ja varoissaan, vai velvollisuudentunnostakinko?

Lynchin mukaan voi yleistää, että vain lähisukulaisia on tavattu ottaa saman katon alle ja heitäkin tyypillisesti samalla talon töihin. Mutta ”menneisydessä kuten nykyäänkin

kaikki eurooppalaiset kotitalous- ja sukujärjestelmät [...] riippuivat suuressi kollektiivisista instituutioista, jotka huolehtivat niistä, joista oma suku ei huolehtinut”. Hyväntekeväisyydestä hyvinvointivaltioon siirtyminen on Lynchistä oikeutetusti vedenjakaja, mutta jatkuvuudet eurooppalaisille keskiajalta saakka tuntuista julkisista, yhteisistä laitoksista ovat niin vahvoja, että nykymallia voi pitää vanhojen avituskäytäntöjen keksimisenä uudelleen. Joku kysyy, saako hyvinvointiyhteiskunnan romutus uutta puhtia pitkän kaaren tutkijoitten viileästä metodologiasta.

Kirkossa käymisen riskeistä

Cergy-Pontoisen yliopiston kirjallisuudenprofessori Catherine Mayaux iskeytyi modernistisiin uskoontulokuvauksiin *Revue de l'histoire des religions*in kuluvan vuoden avausvihkossa. Hän eritteli

kahden kirjailijan mietteitä riitin kauneuden hengellistävästä voimasta.

J.-K. Huysmansin *En routen* (1895) päähenkilö, kirjailija Durtal, osuu maraana iltana aikaa tappaakseen Saint-Sulpicen katoliseen kirkkoon, jossa juhliataan pyhäinmiestenviikkoa. ”Syvyydestä minä huudan sinua, Herra”, kuoro paahtaa psalmia 130 niin, että koko valtava pyhäkkö täyttyy. ”Herra/ odotan sinua koko sielustani.” Pahaa aavistamattoman Durtalin hermoradat vääntyvät, hän järkyttyy ytimiään myöten ja ”tikahuu närvööseihin kyyneliin”. Hän hurahaa tismalleen niin kuin *fin de siècle*n symbolistin ja naturalistin kuuluu hurahaa. Samalla moderni luovuus kyyristyy keskiajan itsensä emanoituessa ryskyen Durtalin ylitse ja lävitse.

Durtal arvelee kääntymyksen juontuneen seremonian vaikuttavuudesta, laulujen ja äänen ihmeteltävästä kauneudesta. Keskustelukumppaniksi luostarista löytyvä munkki myöntää, että ”Vapahtaja on käyttänyt taidetta pääkeinonaan saadaakseen teidät omaksumaan uskon. Hän on osunut heikkoon kohtaanne... tai paremminkin vahvaan kohtaanne.” Järkipärisen suostut-

telun sijaan on oltu aistisaatilla.

Paul Claudel taas essehti menneensä 18-vuotiaana 1886 Notre-Damen joulumessuun kuin ylemmydentuntoisen diletantin ”dekadenttina harjoitelmana”. Kuoro kiskoi Marian sanoja Luukkaan mukaan: ”Minun sieluni ylistää Herran suuruutta,/ minun henkeni riemuitsee.” Nuori mies ei tuntenut laulua, mutta sanat ”Voimallinen on tehnyt/ minulle suuria tekoja” kävivät toteen. Nyhkyttäjä tajusi uskovansa. Claudel käytti loppuelämänsä uskonnon ja taiteen keskinäisyyksiin. Piti palata ”äänen ihmeelliseen mahtiin” tuona jouluna, jolloin sielu ”puhdistui materialistisista siimeksistä”.

Mayux'n hillityn tulkinna mukaan huysmansilaisittain riittikauneus vie aistien ylivaltaan uskossa, kun taas claudelilaisittain se täyteläistää uskon. Kauneus on täysi-ikäisen Claudelin suomista vapautetuissa silmissä Luojan pyhyttä itseään ja luovan ihmisen pyhittävää vastausta huutoon.

Takaisin luonnottomuuteen

Geneviève Médevielle Pariisin Katolisesta Instituutista kirjoitti kesäisessä *Recherches de science religieuses* ”uusia ja perin monimielisiä naturalismeja” vastaan. Luonnontieteen ja filosofian takia esimerkiksi Ciceron puheita jokaihmissen järkeä ohjaavasta ikuisesta ja pyhästä luonnosta ei osata enää lukea jumaluusopillisen moraalin valossa.

Aristoteleen ajatus siitä, että luonnollisinta ihmiselle on hyvän *polis*-elämän etsintä, hajosi ammoon

eri versioiksi luonnonmukaisesta elämisestä. Yhden tiivisti Paavali: ”Pakanakansatkin, joilla ei ole lakia, saattavat luonnostaan tehdä, mitä laki vaatii. Silloin pakanat [...] ovat itse itselleen laki. [...] lain vaatimus on kirjoitettu heidän sydämeensä.” (Room. 2: 14–15) Augustinuksellekaan ei riittänyt poliittinen yhteiselämä: ihmisen kukoistukseen tarvittiin kirkon ei-historiallinen paikka, jossa Jumalan valtio teki tuloaan. Tuomas Akvinolainen opetti näkemään luonnonlain jumalallisen lain kirjoittautumisena ihmisluontoon, joka kehittyy esirationaalista luonnosta rationaalisen luonnolliseksi jumalankuvaksi. Saatuaan tomistisen *credonsa* lausutuksi, seksuaalieetikko Médevielle varoittaa suhtautumasta ”indifferentistisesti” ihmisluonnon muodostavaan miehen ja naisen sukupuolieroon.

Myrkytyksen oireet

Utiset kertovat, että Rovaniemellä lakautetaan filosofian syventävät sivuaineopinnot. Seppo I. Sotasaari kirjoittaa asiasta Pohjoisen filosofiyhdistyksen Agonin *Agonissa* 2/2010. Yhdistys on ajanut filosofialle pääainestatusta Lapin yliopistoon, mutta nyt kehitys ottaa takapakkia.

On syytä pelätä, että filosofian asema heikkenee muissakin yliopistoissa. Erityisesti pienemmät yksiköt ovat vaarassa. Tosin on muistettava, että kaikki Suomen filosofian yksiköt ovat kansainvälisessä vertailussa hyvin pieniä ja henkilökunnan määrä on mitätön, joten filosofian opetuksen alasarjo ei tuota mainit-

tavia taloudellisia säästöjä.

Seuratkaamme kuitenkin, miten filosofian käy Joensuussa ja Kuopiossa. Olisi paradoksaalista, jos uudessa Itä-Suomen yliopistossa kävisi lopulta niin, että filosofian koulutusta järjestettäisiin vähemmän kuin kummassakaan yliopistossa ennen yhdistymistä. Filosofian alasajon vaara on ilmeinen, varsinkin kun filosofian professori on Joensuussa jäämässä osa-aikaeläkkeelle. Lehtoraatit säilynevät yhdistyneessä yliopistossa, mutta nähtäväksi jää, katoaako filosofian pääaineasema. Suunnitelmat paljastuvat syksyn mittaan. Ennen vuodenvaihdetta tiedetään, otetaanko seuraavassa opiskelijavainnassa sisään vielä filosofian pääaineopiskelijoita.

Suurempien yliopistojen filosofian yksikötkään eivät voi olla varmoja tulevaisuudestaan. Tampereen ja Jyväskylän yliopistojen yhteistyö on ennen kaikkea mahdollisuus filosofian oppiaineille, mutta kehityksessä on myös vaaransa. Ylhäältä päin ohjattu yhteistyö voikin tarkoittaa sitä, että resurssija karsitaan päällekkäisyyksien poistamisen nimissä. Oppiainetta heikennetään toisessa yliopistossa, jolloin yhteenlasketut resurssit pienevät, vaikka toinen yliopisto nimellisesti tukisikin filosofiaa lisäresursseilla.

Tampereen yliopistoon valittiin kesäkuussa uusi hallintojohtaja. HTM Petri Lintunen on kerännyt kannuksensa Joensuun yliopistossa, joten kokemusta yliopistojen yhdistämisestä riittää. Niinpä on syytä tarkkailla paitsi Joensuun myös Tampereen ja Jyväskylän tilannetta. Ennen kaikkea filosofian oppiaineiden on oltava aktiivisia. Niiden on osoitettava merkityksensä sekä yliopistolle että suomalaiselle yhteiskunnalle: älkää kunnioittako jumalia, turmelkaa nuoriso.

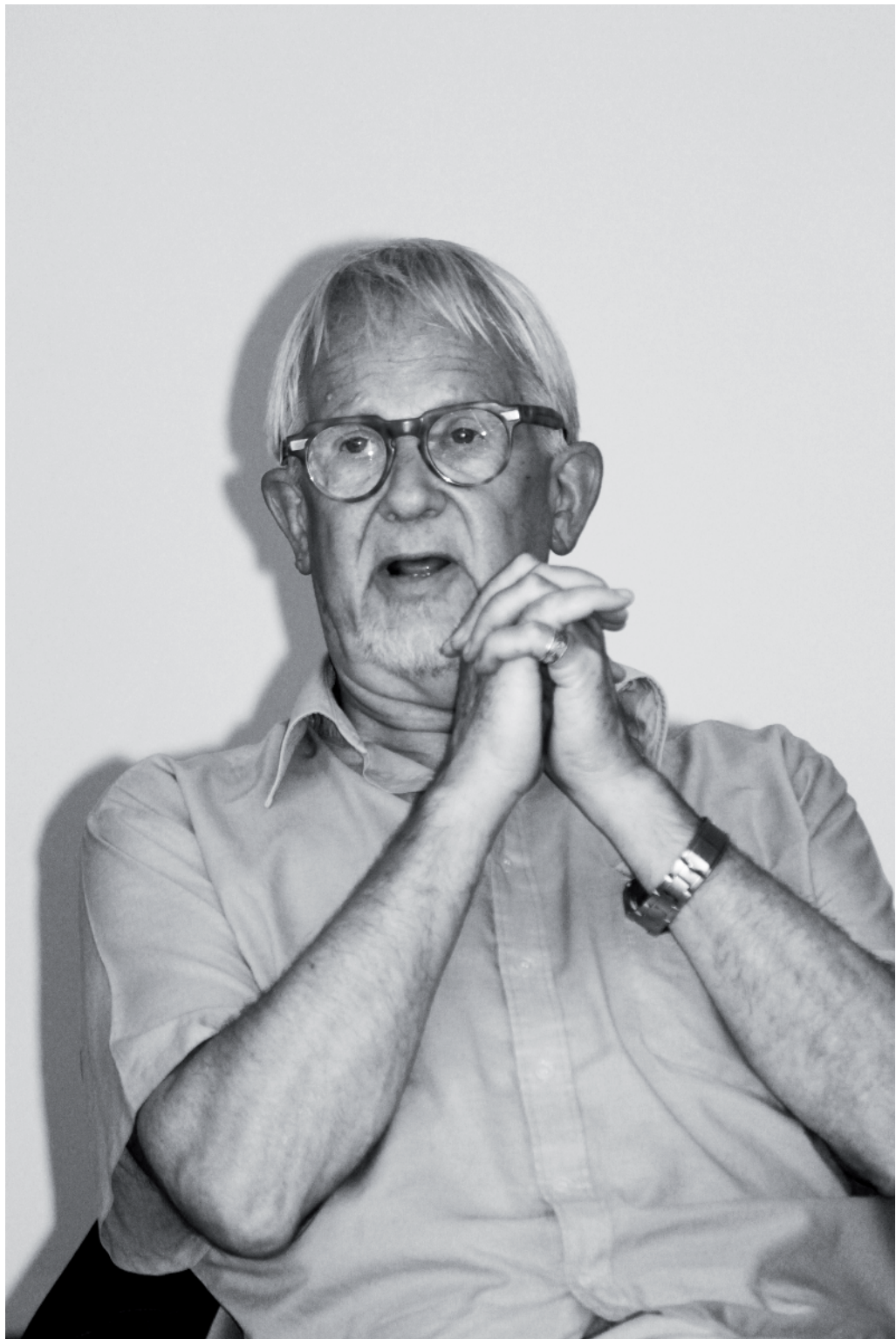
Valamossa

Toukokuussa kokoonnuttiin Valamon luostariin pohtimaan, tarvitaanko hyvyyttä, totuutta ja kauneutta kvartaalitaloudessa. Puhumaan oli kutsuttu väkeä yhteiskunnan eri alueilta: tieteen, talouden ja taiteen piiristä. Kaksipäiväisen seminaarin tuottaja ja puuhanainen, yritysjohtaja Mervi Wallenius, vetäytyi itse luostarin rauhaan hakemaan uutta näkökulmaa aikaamme riivaaviin ongelmiin.

Avauspuheessa igumeni Sergei viittasi nykytalouden arvomaailmaan ja puolusti pehmeämpää arvopääomaa. Tietyssä mielessä luostari merkitsee *downshiftausta*, kohtuullistamista ja luopumista, mutta tuossa luopumisessa myös uudelleen löytämistä.

Puheenjohtajaksi kutsuttu toimittaja Maarit Tastula käänsi arvopääomapakan ympäri – hän julisti ihmisen ja luonnon talouden uusiksi koviksi arvoiksi. Jos kerran talouden kielessä nimitys ”kovat arvot” tarkoittaa uskottavimpia arvoja, ne ovat silloin se inhimillinen ja luonnollinen perusta, jolta talousmaailma lopulta ponnistaa. Tastula muistutti luonnon altruismista, jonka merkitys on unohdettu, vaikka parhaiten selvinneissä ihmisheimoissa juuri epätietoisuus on kukoistanut. Kiireen keskeltä Valamoon selvinneille kuulijoilleen Tastula korosti myös luonnon hitautta ja luonnonvirtaa – *slow ja flow*.

Jyväskylän yliopiston rehtori Aino Sallinen käänsi syyttävän sormensa yleisön suuntaan. Hän tivasi, mitä luonnolle ollaan tekemässä. Siinä missä Tastula oli saanut taitotua esitykseensä positiivisen mahdollistamisen sävyn, palautti Sallinen kuulijakuntansa ankean maan pinnalle luonnonriistopuheillaan. Kun rehtori uteli, mitä maailmaa

”Tastula napautti turhautuneena, ettei hyvyys tunnu kiinnostavan ihmisiä.”

luonnehtivia adjektiivejä yleisön ajatuksissa pyörii, kaikuivat mielessäni – Valamon luonnonrauhasta keväänkorvalla inspiroituneena – rauhallisuus ja valoisuus, mutta Sallinen kaipasi kiirettä, ahdistuneisuutta ja pimeyttä. Tätä laatua tippuikin useiden kuulijoiden suusta. Joku sentään rohkaistui kuiskaamaan sanan ”seesteisyys”. Jää askarruttamaan, onko luonnon arvostuksen otaksuttu hyvyys Sallisen maailmassa hyvää tahtoa, joka syntyy vapaasta moraalista valinnasta, vai pelkkää pakkopullaa.

Sallisen syvällisin huomio koski lopulta *kairosta* – hetkeä, joka muuttaa maailmaa. Arvoihin ja arvostuksiin kaivataan kaiketi muutosta, mutta kukaan ei kerro, miten tuollainen muutos tapahtuisi. Ilmaan virinnyt melankolia haihtui päivän päätteeksi, kun kirjailija-filosofi Torsti Lehtinen, taiteilija Kuutti Lavonen ja ohjaaja Kalle Holmberg ottivat toisistaan mittaa

tiukaksi käyneessä paneelikeskustelussa. Kolmikko kyseli, mitä totuus lopulta merkitsee taiteessa ja kuinka arvoja sekä totuuksia voidaan kuvata kunkin harjoittamassa taiteenlajissa.

Toisena seminaaripäivänä taiteen tutkija ja tohtori Sam Inkinen lainaili erinäisten ajattelijoiden lausahduksia tehokkaassa esitelmässään, joka sivusi ajoittain seminaarin aihepiiriä. Totuutta ja merkityksiä lähestyttiin muissakin puheenvuoroissa. Esimerkiksi päivän paneelikeskustelussa väiteltiin sanojen ja kuvien voimasta. Ensin korostui erillisyydet: kuvat koettiin universaaleina, kun taas sanat ja kieli oppijärjestelmänä, jota kaikki eivät voi ymmärtää. Lopulta myönnettiin, että kuvatkin tarvitsevat tulkintaa ja kulttuurista ymmärrystä. Seminaarin avainteemaa totuutta sovellettiin eri ilmaisukeinoihin, mutta yhtymäkohta kvartaalitalouteen jäi edelleen ohueksi.

Erilaisten totuuksien ja johtajuuksien ohella tavoiteltiin myös

kauneuden ja hyvyyden käsitteitä sekä sisältöjä. Seminaarin otsikkokysymykseen ”Tarvitaanko hyvyttä, totuutta ja kauneutta kvartaalitaloudessa?” saatiin paljon puoltavia vastauksia, mutta termien merkitykset jäivät laihoiksi. Niin Tastulan kuin Lehtisenkin mukaan näitä hienoja asioita on vaikea lausua. Tastula napautti turhautuneena, ettei hyvyys tunnu kiinnostavan ihmisiä.

Tapahtuman päätteeksi taiteilija Kim-Peter Waltzer esitteli Valamon sillan kupeessa sijaitsevan kokonaisuutensa, *Sillankorvan*. Teos vastaa viimein konkreettisesti seminaarin ydinkysymykseen: kyllä kauneutta, hyvyttä ja totuutta tarvitaan talousmaailmassa. *Sillankorva* on kvartaalitaloudessa uupuneille tarkoitettu levähdyspaikka kaukana maailman kiireestä – kaunis tila arvokkaassa ympäristössä, jossa kukin vieras voi etsiä omaa totuuttaan.

Tarja Laukkanen

Elokuvajuhlilla

Lanka palaa.

Vuosi toisensa jälkeen Sodankylän elokuvajuhlat valaa uskoa kuvien voimaan ja muistuttaa ajan kulumisesta. Elokuvat huokuivat erityistä historiallisuutta tänä kesänä, kun festivaali saavutti neljännesvuosisadan rajapyykin.

Ohjelmistossa korostuivat menneisyys ja sen toisto. Chapliniin ja Buster Keatoniin palattiin, uusi aalto löydettiin jälleen ja dokumentit valottivat elokuvan historiaa. Juhlasarjassa muisteltiin aiempien vuosien ohjaajavieraita Jacques Demystä Kieslowskiin, Kaurismäkiäkään ei unohdettu. Myös elokuvan itseymmärrys piirtyi valkokankaalle, kun ilmaisumuotoa uudelleen määritellyt *The Red Shoes* (1948) nähtiin Technicolor-loistossaan. Ajallisuuden

vaikutelmaa vahvistivat niin ikään päävieras Terence Daviesin elokuvat, jotka puhuivat muistoista ja muistamisesta: ajasta, joka oli mutta jota ei enää ole.

Muodoltaan varsin erilaiset aikakausikuvaukset loivat oman teemaattisen jatkumonsa. Keskiöön nousi erityisesti kulttuurin henkinen tila. Jörn Donnerin *Kuulustelussa* (2009) Minna Haapkylä rakentaa desantti Kerttu Nuortevasta roolien kerrostuman, jonka purkaminen avaa niin kommunismin kuin humanisminkin myyttejä. Staattinen kamera kuvaa Nuortevan murtumista intensiivisesti mutta osoittelematta, kuin vaiti seuraten aatteeseen syntyvää inhimillistä säröä. Kun Oregonissa syntynyt karjalainen neuvostovakooja pyytää selliluettavaksi Eino Leinoa, paljastuu kansallinen identiteetti

sotien yhtenäisyysluomuksia perustavammaksi – suomalaisuus häivähtää Haapkylään kasvoilla, jossain oppien luoman varmuuden ja juurettoman yksinäisyyden välitilassa.

Juhlasarjan avasi Samuel Fullerin tuimasti osoitteleva *Shokkikäytävä* (1963), joka tarkastelee yksilön ja yhteiskunnan suhdetta 50-luvun Yhdysvalloissa. Elokuva pukee aikalaiskommentaarin antiikin tragedian, *film noir*in ja eksploitaation asuun. Voimakkaan kuvaston sijaan ohjaaja luottaa kärjistettyihin käsitteellistykseen ja rinnastuksiin, jotka iskevät aikakauden patologiat katsojan tajuntaan. Tarinan lähteeksi ja tapahtumien kehykseksi valjastettu hullujenhuone peilaa vaivatta McCarthyn, rasismin ja padotun seksuaalisuuden Yhdysvaltoja. Tragedian muodolla leikittelevä kerronta puo-

Valokuva: Sami Keiro

lestaan vihjaa, että yhteiskunnallinen vääjäämättömyys koituu yksilön kohtaloksi siinä missä kosminen välttämättömyys tuhoaa elokuvan päähenkilön, hulluksi tekeytyneen toimittajan.

Aikojen pyörteisiin sukeltettiin myös uudemmissa ulkomaisissa elokuvissa. Vaikuttavin niistä oli Aleksei German nuoremman *Paper Soldier* (2008), melankolinen runoelma Stalinin jälkeisen Neuvostoliiton *Zeitgeististä*. Laakeat, viipylevät otokset tuovat mieleen Antonionin, mutta German luotaa yhtä lailla kulttuurin kuin yksilönkin eksistentiaalista tilaa: raunioina on koko maa, merkityksellisen elämän yhteisölliset perusteet. Kuvakerronta on vahvan metaforista ja symboliikka konkreettisuudessaan lumoavaa. Eräässä kohtauksessa Juri Gagarinin raketti kohoo taustalle ohimennen, ehkä kollektiivisen päämäärän symbolina.

Etualalla nähdään olemiseensa vajonnut intellektuelli, jolle yhteiset tavoitteet ja kansakunnan kunnia ovat surullisen yhdentekeviä. Loputon omenoiden syöminen, vetten päällä pyöräilevä mies ja kaikenläpäisevä harmaus – vertauskuvallisuus ei liudenna näkyjen välittömyyttä. Katsoja tavoittaa yhden sukupolven kokemuksen viimeistään silloin, kun päähenkilö, nuori tohtori, toteaa lakonisesti: ”Me loimme tämän aikakauden.”

Kun elokuvia tarjottiin neljältä kankaalta lähes ympäri vuorokauden, mahtui viiteen päivään myös pettymyksiä. Esimerkiksi Daviesin Liverpool-muistelma *Of Time and the City* (2008), ohjaajan omien sanojen mukaan *a farewell to the city and a love letter*, jäi kovin etäiseksi. Elokuvan maailma on pikemminkin suljettu kuin yleistävästi omakohtainen, minkä takia vaikutelma rapistuvasta

tehdaskaupungista ei kannu, eikä lapsen kokemuksta jäljittävä sielunmaisema avaudu katsojalle. Lisäksi kokonaisuus tuntuu hajanaiselta, koska ilmaisun tasot kytkeytyvät vain vaivoin toisiinsa: Mahler, *voice-overina* vyörytetyt Joyce-sitaatit, dokumentaarinen aineisto ja löyhä kerronta eivät kohtaa. Näin elokuvan muoto ei tavoita muistamisen rakenteita, ja eletty hukkuu abstraktioihin.

Elokuvajuhlat on onneksi säilyttänyt eloisuutensa. Kevyet järjestelyt sekä lupsakka talkooväki vain korostavat sisällön täyteyttä, ja pakottamaton tunnelma tuo jatkuvuutta nopeassa tahdissa pyörivien esitysten välille. Tänä vuonna festivaali oli Claire Denis'n *35 Shots of Rum* (2008) tapaan vaivattomasti asioiden äärellä.

Jaakko Belt

Helsinkiläiset Kaisu Ahtola & Eira Heinämies heittävät tikkaa filkkariyössä Sodankylän linja-autoaseman aukiolla.

Valokuva: Sami Kero

Suomen Chicagossa

In our thing, you get sent for, you go in alive, you come out dead and it's your best friend that does it.

Lefty Ruggiero (Al Pacino) elokuvassa *Donnie Brasco* (1997, ohj. Mike Newell)

”Ihan kauhiia.” Miestenvessassa tuomitaan suhmurointi. ”Aivan hirviää.” Kesäinen Keskustan kokousväki on kyllästynyt kehnoon maineeseen. Puoluesihtööri Jarmo Korhonen on saamassa kenkää. Mutta sana ”media” kuulostaa yhä monen suusta sadattelulta. Uuden puoluesihteerin Timo Laanisen vaalivihkosessakin erotetaan ihmiset ja toimittajat. Yhden kokousedustajan mukaan ”sen median pitäisi ylläpitää” ajatusta: ”maallakin on elämää”. Sillä ”haja-asutusalueella” oivaltaa, että ”ihmiset haluavat tulla tällaisiin hälinättömiin paikkoihin”.

Sanat kailotetaan Lahden Suurhallin hälinässä. Iltamalavalla musisoi Titta ja Tanssiorkesteri Timantti. Kappale on ”Kauan”, suomennos kaupunkikeskustaa tarkoittavasta laulusta ”Downtown”. Äsken on taputettu Mauri Pekkariselle, joka on moittinut tiivistä kaavoitusta ja puolustanut ”oikeutta nauttia luonnosta”. Puoluesääntöihin tehdään kuitenkin lisäys: paitsi ”kotiseudun, maakunnan, Suomen ja kansainvälistä”, edistetään nyt myös oman ”asuinalueen” kehitystä.

Naistenvessassa tyrmätään Mari

Kiviniemestä luotu julkikuva. Kylmäksi syytelyssä haisee mies. Vakuuteleva Pekkarinen ja liehrittelevä Väyrynen lupaavatkin isännänotetta Kokoomuksen taivutteluun ja Vihreitten kurittamiseen. ”Täytyy rohjeta”, toistelee Pekkarinen, joka aikoo sosialisoida Fingridin, sanoo Katainen mitä tahansa. Persunoste pysähtyy, kun ”Paavo Väyrynen valitaan puheenjohtajaksi”, linjaa Väyrynen. Kiviniemi hakee muovituopillisen keskiolutta ja ottaa pokkana vastaan jännityksestä kihiseviä ihailijoita. Suomi on saamassa taas naispääministerin.

”Se on talo!”

Keskusta on äkkiväistyneen Matti Vanhasen ja nyt Kiviniemenkin suulla korvamerkannut ’kolmannen tien’. Varapuheenjohtaja Tuomo Puumala ”ei olisi arvannut”, miten uusliberalismi kaatui pankkikollossien mukana. ”Sille Keskustan ihmisyydelle” riittää tilausta. Puumala aikoo jatkaa ”pienempien ja alueitten puolella”.

Porukkaa vain on joka lähtöön. Opiskelijaliitto vaatii adoptio-oikeutta homoille ja Edistyselliset Keskustanaiset sukupuolineutraalia avioliakia. Tunnilan, Kyrsyän ja Lei-

pämäen paikallisyhdistykset tahtovat jakaa Suomen veteraanijärjestön 80 miljoonaa myös ”jälleenrakennustyöhön jo lapsena” osallistuneille. Puolue torjuu aloitteet. Keskustanaisten sosiaalisen eheyden ponsi menee läpi: ”Juuri näin. Emme voi päästää ihmisiä syrjäytymään yksilönvapauden nimissä.”

Keskustalla on vaikeuksia sovittaa yhteen yleiset ja erityiset intressit. Usea muistaa Vanhasen tähtihetken: metsänomistajat aplodeeraamassa risupaketille. Pekkarinen ihastelee Kiinan BKT:n karttumisen 10 % vuosivauhtia: ”Suomella on mahdollisuus”, joskin ”luonto tarjoaa tietyt rajoitteensa”. Timo Kaunisto ottaa puheeksi *degrowth*in. Kiviniemen on ”vaikea nähdä maailma, jossa olisi jokin vaihtoehto”. Tarvitaan toki luonnonvarojen tuhlaamisesta pidättäytävää, uusien hyvinvointimittareiden ”laadukasta talouskasvua”. Ympäristökysymykset ovat ruokaturvallisuutta ja siten Suomen viljelijöiden etu.

Luomusta ei jutella. Kaikki vetoavat Santeri Alkioon, joka Kaunistostakin oli ”aika radikaali ukko”. Niin, Alkiostahan sosialistit ”valittavat aina maan puutetta, mutta eivät sitä voi koskaan elääkseen vil-

jellä”, kun taas porvarit ”syrjästä katsovina viljelevät maata palkkatyövälillä – mielikuvituksessaan”. Näitä vastassa seisoo ”leivänkasvattajamies itse”. Eikä Alkio puhu vapaan talonpojan oikeushistoriasta vaan suomifarmarin taloudellisesta itsellisyydestä. Hänen romaaninsa *Puukkojunkkarit* (1894) esittelee Hautalan Jannen, jota J. A. Hollo luonnehti 50-luvulla ”suomalaisen pellon- ja hengenviljelyn ihannekuvaksi”. Janne suuttui vain konnille – ja ruotsinkieliselle nimismiehelle, joka luuli tätä vuokraviljelijäksi. ”Se on talo! Minä olen mies!” kiisti ”uhalliseksi” äitynyt Hautala torppariutensa.

Koturit & kätyrit

Suotta ei Hiltulan paikallisosasto ry tiukkaa Lahdessa, ”miksi maanomistajaa ei kunnioiteta”. Alkiolaisuuden pääteema ei ole niinkään edistäminen kuin omistaminen. ”Köyhäl Millä se komiain korvalle?” Sanat kyllä pannaan Alkion *Teerelän perheessä* (1887) juoruavan ”vanhan eukon” suuhun. Ja *Eevassa* (1888) puututaan lasten kuritukseen. Opettajan lääkärikulut (*Mennytt* (1892)) ja opintoreissut (*Uusi aika* (1914)) katetaan sekä tarvitsevain hätäapu hoidetaan (*Salliman oikkuja* (1888)). Mutta sosiaalivaltiota odotellessa kaikki pyörii niiden päätöksillä, joilla on talo, tila ja valta. Haukataan siivu *Jaakko Jaakonpoikaa* (1913):

”Silloin ajoi hän hevosella pois Pihlajaniemestä ja istui muuttokuormalla autuudenpanti sydämellä, jota pahanvietteyksiksi luullut epäilyk-

set riitelivät pois. Nyt hän jalkaisin astuskeli takaisin kuin synninsortama ja katuva pyhiinvaeltaja, maailman hylkäämänä, rikkaudenilojen pettämänä, ikävöiden takaisin kotiin, ei tällä kertaa niinkään paljoa ajatellen taivasta kuin laiminlyötyä, hylättyä sukukotia Pihlajaniemestä, missä muuan yksinpuolin lapsia laitteleva akka kuului nyt olevan koturina ja ainoana asukkaana... [...] Ennen Pihlajaniemessä löysi jumalan armon niin helposti, mutta nyt, kun oli kyllin joutilasta aikaa, armokin katosi, eikä tahdo löytää mistään... [...] Mutta nyt hän jo huomasi kääntyneensä Pihlajaniemen tielle. [...] kuin olisi käynyt asumattomaan erämaataloon, josta kaikki mikä elävää henkeä kantaa on paennut. [...] Sulettu porstuanovi avautuu ja se nainen näyttäytyy. [...] Isäntä on nyt hyvä ja tulee tupaan. Ei hän jouda. [...] panee pahoin hengesään, että ne sinne sellaisen kotomiehen laittoivat. Hän ei menisi tupaan, ei vaikka... Kuka tietää mitä juttuja vielä laittaisivatkaan! [...]

Patruuna oli valmis myymään Pihlajaniemen. Hänestä oli hauskaa että isäntä tuli nyt jo, ennenkuin talvihakkuut järjestettiin, sillä ajatus oli ollut ottaa Pihlajaniemen metsät loppuun tänä talvena. [...] Eikä hän metsiä osta säästääkseen. Hän on liikemies, joka ottaa talot, metsät, koko elämän omalta kannaltaan. [...] Kirjoitettiin Martille, tahtoisiko hän tulla? [...] mielelläänkin [...] Hän ei pidä Amerikasta, vaikka taloudellisesti häntä on onnestanut. [...] Talon hinta on kyllä nyt, kun parhaat metsät meni, kovin kallis.

Mutta [...] se on koko elinajan mielenpainona jos suvun perintötalo saamennä. [...] Pihlajaniemi siirtyi taas takaisin entisille omistajilleen melkein samasta hinnasta kuin aikoinaan myytiin. Mutta suurimmalla osalla erinomaisesta metsästä oli sahayhtiö lisännyt pääomiaan. [...] Vappuaattona Jaakko Jaakonpoika suoritti kunniapalvelustaan talon pihalle ja kujalle. [...] levitti hän talvella ajettua keltaista, valittua hiekkaa. Hän osasi heittää hiekkaa! Hänen käsissään oli sitä varten olemassa aivan erityinen sielullinen ponnin, jolla oli jotain sukulaisuutta taiteellisten taipumusten kanssa. Kasvoille oli levinneenä nauttiva hymy, jolle helppo hiki lisäsi tunnelmaa. [...] Pihlajaniemen isäntä ja emäntä valmistautuivat kirkolle. Isäntä panee jo hevosta aisoihin. Palvelustyttö tuo heiniä häkkirattaille [...] Pihaan ajaa kaksi hevosta. [...] Syntyy iloinen hälinä.”

Hälinä ei peitä pääasioita. Pahasta ovat vanha raha (patruuna), uusi raha (sahayhtiöt), seikkailuraha (lykästämiset Amerikoissa) ja rahattomuus (anonyymit akka ja palvelustyttö). Hyvästä ovat omaisuus, maatyö, suvun maine ja jumalisuus.

Keskustalaisen on ehkä vaikeampaa kuin kenenkään nähdä vääryyden hiventä parhaassa pyrinössään. Hän on mahdollisesti kaikkein kauimpana sen tunnustamisesta, että elämänmuotonsa perustuisi köyhimpien suomalaisten, toisten kansojen ja tulevien sukupolvien oikeuksien polkemiseen. Kääntäen: keskustalainen kenties vähiten pelaa porvarillisella huo-

nolla omallatunnolla. Keskustalainen puhuu maan ja kansan äänellä toisen keskustalaisen kanssa. Kuten Alkio lempeili *Karuliinan poika I:ssä* (1925): ”Suomen kansa pienois-koossaan oli istunut Katajamäen penkillä [...] ja riidellyt päästäkseen politiikasta selvytyteen. Mutta se ei ollut tällä kertaa vielä onnistunut.”

Pidä huolta

Köyhän on syytä olla *Ursulamuurin* (1924) tavoin ”kaikille avulias kylän hyvä henki”. Ääriäveriään on paras *Karuliinan poika III:n* (1926) tyyliin lahjoittaa kirkolle kynttiläkrunu. Näitten väliin mahtuu oikean ajattelun ja toiminnan malli: sivilisoitunut talollinen. *Patriarkka* (1916) esittelee herastuomari Penttilän ”köyhien auttajana”, mutta alkio-laiseen tapaan pääteemaksi kohoaa vallanvaihto Penttilän talossa.

Palvelusväkeä (1904) taas kertoo renki-Matista, jonka ”koossapitävänä voimana olivat olleet aivan tilapäiset rakastumiset ja yöjuoksujen hurmaavat ilot”. Kriisin jälkeen ”alkoi ensin hälppimällä, mutta sitten yhä selvempänä esiintyä ajatuksissa halu päästä pois kotoa. Menopaikkoina väikkyivät mielessä: kauppapalvelijan toimi, kansanopisto, Amerikka, kansakouluseminaari.” Aatteettomuus johtaa ryyppäämiseen ja murhaamiseen: ”Linna on köyhän koulu!”

Viina ja himo voivat tuhota talollisenkin. Kieltolakia puffanneessa *Juoppohullussa* (1920) pikapiirity ”paremmanpuoleisen varallisuuden tilassa” olleen ”vanhan talonpoikaisuvun kurimus”. On ”eletty siivosti

ja nautittu yleistä luottamusta”, mutta kelvosta luonteesta, absolutismista ja hyvästä naimakaupasta on luisuttu hevosmiesseuraan, huonoihin naisiin ja paloviinaan. Nyt punakka nuori isäntä ”äkeltelee, ryökii ja vääntää suuta”. Hän toipuu ”pellon lumoissa”: sarahuhkinta vie päilylän ja tuo ”miehuullisen, itse-tietoisien tirkistykseen”. Mutta uusi sortuminen ajaa itsemurhaan. Kylän napamiehet ovat kaikki hekumallisia rontteja. Rovastinkin sanoin viinan-hurma ”tekee ihmisen helläksi ja tunteelliseksi, ja kun on pikkuisen päässä, voi uskovainen tuntea autuaallisen Jumalan läsnäoloa”. Julkikupittelu ei silti käy: ”Kansa on niinkuin apina tarhassa, ne tekevät, varsinkin pahassa, kaikkea mitä näkevät herrasväen tekevän edellä.”

Murtavia voimia (1898) tiivisti saman: ”Siivo mies saa kansan tottelemaan lakia ja noudattamaan järjestystä.” Romaani katovuosina ”uupuneitten muistolle” huipistuu alkio-ilmaksiin, siemen- ja talokauppaan. Kirjassaan *Sanomalehtimies kesämatkoilla* (1928) Alkio kertoi omasta lumoutumisestaan peltoon. Olihan Tervaneva – myöhempien aikojen hiihtäjämessiaan harjoittelupaikka – ennen pelkkää pohjatonta hyllyntää. Ja nyt jo leveä ”leipämaa”. Tämä jos mikä oli ”kansallis-historiallisen kutsumuksen” tekoa.

Rakkaus

Huvinäytelmässä *Syteen taikka saveen* (1899) Peräkorven 60-vuotias leski-isäntä päättää: ”Otan akan vaikka

mistä! [...] Mahtaisinko saada tuon piika-Liisan suostumaan? Hän on tosin vähän ruma ja hassahtava, mutta hyvä ja huolellinen työhminen, niin että kyllä hän emännyyttä kelpaa hoitamaan.” Hän pyytää ”vanhaa akka”, Kylä-Maijaa, palaveriin: ”Oikeinko tuo isäntä vie kamariin! Voi juutas, kun teillä on komia tuolettepeilikin!” Viimein topputtelee Liisa: ”Mitähän puhumista isännällä minulle, piikaihmiselle? Minä olen niin halpa ja köyhä, eikä Ju-Jumala ole edes ko-komiaa ul-ulkomuotoa antanut, yhyy.”

Luokkaeroille kelpaa siis nauraa. Sulommin Alkio nauraa omilleen. *Kylistä, kodeista ja vainioilta* (1894) lausahtaa, että ”tuon jokapäiväisyyden kuoren alla elää luonnon-ihmisten vieno runollisuus salattua elämää”. Puhe on äreästä isännästä, joka rakastaa salaa pihakoivua. *Nuorisoseurakirjassaan* (1905) Alkio kirjoitti ”kyvystä rakastaa ja olla rakastettu”. Tämä oli kanta siveellisyyssyysmykseen, jossa ”salavuoteudellinen makuukosinta” tuli lakkauttaa. Toisaalta sekin oli osa laajempaa ”yhteiselämän” järjestämis- ja järjeistämisytkimystä kirjanpitotaidosta alkaen.

Lahden avauspäivän oli määrä huipentua Anna Abreun keikkaan. Artistin ääni katosi. *ESS* uutisoi, että keskustanuorille eivät kelvanneet ilmaisliput. Väyrysen mukaan nuoret saadaan mukaan toimintaan, kun heitä nostetaan aseisiin samaan tapaan kuin hän itse Riikka Mannerin. Kaunisto ottaisi mallia Vihreiltä ja Kokoomukselta. Kiviniemi haluaisi agendan puhuttelevaksi. Moni nuori epäilee, mutta tunnustaa

”Levisi ’kapinarutto’: Suomessa ryhdyttiin tekoihin, joille ’ihmissyöjäin’ pahuus ei ’vedä vertoja pöyristyttävässä julmuudessa”

kylän ainoaa valoa: juhlia, jäsenetuja, uraa. Kepu aikoo ”maan johtavaksi digipuolueeksi”.

Talosta maantielle

Alkion *Aikamme kuvia I* (1889) lohkaisee, että maailmanparantajia on hyvä välttää: ”Se on viisasta elämänpolitiikkaa.” Hollo kuitenkin pohti, kaatuvatko Alkion romaanit tendenssimäisyyteen. Hän vastasi, että taiteeseen mahtuu aatteellisuutta eli ”johdonmukaista periaatteiden kehittelyä”.

Itseopiskellut kynäniekka ja poliitikko oli enemmän etupoliitikko kuin aatemies. Toisen polven maakauppiaina Alkion leipälaji oli räknäävä erikoisetujen välitys. Hän julisti kyllä 1906: ”Vastaisen aikakauden taloudellinen elämä on rakennettava sosialistiselle pohjalle, johon ihmiskunta on kasvatettava osuustoiminnallisten yhteisyritysten [...] rauhallista keskitietä.” Eduskunnassa hän sanoi 1907 hellivänsä ”jokseenkin pitkälle meneviä sosialistisia vakaumuksia”, jotka olivat jo osa nyky-yhteiskuntaa. Mutta alkio-lainen nuorsuomalaisuus hukkasi sauman ja luopui historiallisesta liitosta sosialistien kanssa Maalaisliiton hyväksi. Alkio tunnustikin 1916 jo nuorena kokeneensa ”mielikuvitusensa jättiläiseksi” arkkikonservatiivi Agathon Meurmanin.

Vuoden 1918 sodan jälkeen Alkio nimitti kansanvaltaa luonnonvoimaksi, joka vapaan virtauksensa estyttyä ”ilmenee väkivaltaisain keinoin”. Se ”poistaa tokeensa ja

sanoo sanottavansa siihen, millä tavoin yhteiskunnalliset olot on järjestettävä”. Uljas katkelma etusijaistaa maanmuokkaajat kansanvallan takuumiehiksi.

Teos *Ihminen ja kansalainen* (1919) palasi kansalaissodan opeuksiin. Tarvittiin ”siveellisesti uusi Suomi”. Alkeellinen kulttuuri esti sopusointuisen yhteiskuntaelämän. Ryhmäistelu oli kieroutunut omaneduntavoitteluksi. Kansainväliseen kutyymiin suomalaiset sosialistit vastasivat ”edesvastuuttomuuden rajoille kiihottuneesta luokkavihasta”, porvarit väsähtivät ”yhtäkaikkisuuden tilaan”. Puutavarehtailun nousu loi bolševismille altista ”opettamatonta väkeä”, jolle ”koti ei köyhyyden vuoksi voinut antaa juuri mitään kestäväää siveysoppia”. Levisi ”kapinarutto”: Suomessa ryhdyttiin tekoihin, joille ”ihmissyöjäin” pahuus ei ”vedä vertoja pöyristyttävässä julmuudessa”. Viimein ”kansan tahto” kukisti ”kansanvallan aatteen” pettäneet ”uuden ajan villit”.

Alkiolle kansanvalta ei ole ”ehdoton enemmistö sellaisenaan”, johon voi sekoittaa ”tilapäistä mielialaa ja satunnaisia syitä”. Kansanvalta on ”kompromissi- eli sovitelusaavutus, jossa eri vivahdukset kansakunnan yleistahdosta, mikäli mahdollista, otetaan huomioon”. Reformien pahin vihollinen on kauteuden ”barbarinen tunne”. Jos ei pärjää kilpailussa eikä ”kohoa porvarilliseen hyvinvointiin”, toivo pannaan ”kauppasattumaan” tai rikokseen.

Flaubert viestitti lokakuussa 1871: ”Demokratia vain unelmoi kohottavansa proletariaatin porvariston tyhmyyden tasolle. Se haave onkin osin toteutunut. Proletaarit lukevat jo samoja lehtiä ja heillä on samat intohimot.” Väliäkö tuolla, onko elitistikirjailija pariisilainen vai laihialainen, ovatko omat valitut moderneja nihilistejä vai uusjaon voittaneita omistajia. *Teerelän perheessä* protokeskustalaisuuden voitto tiivistyi elegisesti: ”Vähitellen alkaa aikakausien välinen taistelu asettua ja myrskyvät intohimot löytää omansa. Minkä huokuva elämä on tuominut väistymään, se aikansa taisteltuaan hiljaa ja meluttomasti vaipuu lepomättäälleen.”

Toinen pumpppu, Timanki, tulkitseekin Lahden Suurhallissa hitin ”Myrskyn jälkeen”. Kansainvälisen olutjätin tuotteita jonotettaessa vannotaan: ”Sitä ei sais olla enää yhtään sitä perkeleen siltarumpupolitiikkaa.” Bändi vaihtaa kulkuriromantiikkaan: ”Ei tämän pojan haudalla ruusut ne kasva.”

Jarkko S. Tuusvuori

Kirjallisuus

Alkio, Santeri, *Kootut teokset*. WSOY, Helsinki 1923–1927.

Kootut teokset. ESK, Helsinki 1919–1921.

Ituja. Toim. Juha Kuisma & Seppo Niemelä. Kirjayhtymä, Helsinki 1983.

Hollo, J. A., Johdanto. Teoksessa Santeri Alkio, *Valitut teokset* (1953). 5.p. WSOY, Helsinki 1967, v–xiv.

Sand, George & Gustave Flaubert, *Correspondence*. Calmann-Lévy, Paris 1904.

Yliopisto ilman filosofiaa

Lontoolaisen Middlesexin yliopiston filosofian laitoksen henkilökunta sai huhtikuun 26. päivänä sähköpostia dekaaniltaan. Viesti oli koruton ja sitäkin selvempi: kaikki filosofian perustutkinto- ja tohtoriohjelmat ajetaan alas nopealla aikataululla. Ilmoitusta seuraavana päivänä käynnistettiin *Save Middlesex Philosophy*-kampanja, viikkoa myöhemmin yliopisto vallattiin. Kamppailu levisi kampukselta lehtiin, blogosfääriin ja sosiaaliseen mediaan, minkä seurauksena laitoksen pelastamista vaativa adressi keräsi parissa viikossa 15 000 nimeä¹. Puoli filomaailmaa Martha Nussbaumista Slavoj Žižekiin ja Judith Butlerista Noam Chomskyyyn on sittemmin osoittanut tukensa Middlesexin laitospäälle ja opiskelijoille.

Tapauksen nauttima julkisuus ja laaja kansainvälinen tuki voivat ensi silmäyksellä vaikuttaa yllättäviltä, mutta lähempi tarkastelu valaisee tilannetta. Middlesexin filosofian tutkimusyksikkö Centre for Research in Modern European Philosophy (CRMEP) lienee mannermaisen filosofian tunnetuin ja arvostetuin saareke Britannian analyttisellä maaperällä. Paikka on myös sosialistista ja feminististä filosofiaa luovan, moniaalla luetun ja kommentoidun *Radical Philosophy*n² henkinen koti – tätä nykyä lehden toimituskollektiiviin kuuluu peräti kolme CRMEP:n filosofia. Niinpä tukijat puolustavat paitsi tutkimusyksikköä myös sitä ajattelun ja toiminnan

kulttuuria, joka tekee filosofiasta julkista ja mannermaisesta konkreettista.

Middlesexin liikehdintä on myös paraatiesimerkki 2000-luvun spontaanisti järjestäytyneestä akateemisesta vastarinnasta, jossa paikalliselle kamppailulle annetaan globaali merkitys. Kuten protestiväki muistuttaa, panoksena ei ole yhden yksikön säilyminen vaan ”koko koulutuksen idea”³. Toiset näkevät laitoksen lakkauttamisen hyökkäyksenä humanistisia tieteitä kohtaan⁴, toiset vaativat yliopiston ja yhteiskunnan suhteen uudelleenarviointia sekä tietolouden ja tiedon tuotannon politisoimista⁵. Joka tapauksessa Middlesexin tukeminen ei ole ”puhtaasti” akateemista vaan vahvasti normatiivista, osittain poliittistakin. Tapahutumien yleinen merkitys on niiden yhteiskunnallisuudessa.

Suljennan logiikka

Useissa tukipuheenvuoroissa kritisoidaan niin ikään lakkautuspäätöksen perusteluja. Tapahtumien kulussa häivähtääkin teknokraattisen järjen mielivalta: yliopiston parhaita tutkimustuloksia tuottava yksikkö lopetetaan, koska erinomaisella tutkimusmaineella ei ole ”mitattavia” (*measurable*) vaikutuksia yliopistoon⁶. Hallinnon pettämätön logiikka yhdistyy väijäämättömyyden retoriikkaan: ”Päätös on valitettava mutta välttämätön jatkuvasti kiristyvän julkisen korkeakoulurahoituksen valossa. Yliopistolla on ankarat kriteerit, joilla ohjelmien kestä-

vyttä arvioidaan.”⁷

Tilanteesta tekee jakomielisen se, että filosofia näyttäisi täyttävän kaikki ilmeisimmät kriteerit, joilla ohjelmien ”kestävyyttä” (*sustainability*) mitataan. Julkista rahoitusta yliopistoille jakava Higher Education Funding Council for England (HEFCE) arvioi, että 65 prosenttia filosofian tutkimuksesta Middlesexissä on joko ”maailman johtavaa tasoa” tai ”kansainvälisesti erinomaista”⁸. Arvion perusteella HEFCE palkitsee Middlesexin yliopistoa yli 170 000 punnan vuosittaisella bonuksella, minkä lisäksi filosofia on onnistunut hankkimaan merkittäviä summia ulkopuolista tutkimusrahoitusta. Lukukausi-maksut takaavat myös sievoisen kertymän: filosofian maisteriohjelmat ovat Britannian suurimpia, ja opiskelijarekrytointia on onnistuneesti lisätty myös kandidaattitasolla. Lisäksi yliopiston keskushallinnolle maksettava prosenttiosuus filosofian ja uskontotieteen aineryhmän tuloista oli yhden alijäämäisen vuoden jälkeen selvässä nousussa.⁹

Miksi Middlesexin yliopisto lakkauttaa tutkimuksessa ja varainhankinnassa menestyneen yksikkönsä? Ironista kyllä, sulkemispäätöksen valmistellut dekaani Ed Esche taitaa yltää lähimmäksi totuutta: syyt ovat ”pelkästään taloudellisia”. Filosofian asemaa ei arvioitu tutkimuksen ja opetuksen laadun tai ohjelmien kestävyuden ”ankarilla kriteereillä”, vaan päätös tehtiin ulkoakateemisin motiivein. Middlesexin hallinto halusi optimoida resurssien allo-

”Sartren lähiluvun ja runouden lomassa opiskelijat painoivat iskulauseita banderolleihin: *Yes, we Lacan!*”

koinnin: siirtämällä rahaa filosofiasta ei-humanistiseen koulutukseen, yliopisto saa enemmän rahaa valtiolta. Toisaalta RAE:n perusteella jaetut tuet eivät ole korvamerkittyjä, joten yliopisto nauttii myös filosofian tutkimuksen tienaamista rahoista vielä vuosia sen jälkeen, kun koko filosofian yksikkö on suljettu.¹⁰

Lopulta sulkemispäätös näyttää siis palautuvan yksinkertaiseen optimointiin: Vaikka filosofia tienaa rahaa, kannattaa yliopiston panostaa muihin aloihin, koska näin sijoitukselle saadaan parempi tuotto. Niinpä filosofian yksikkö lakkautetaan, koska se ei tuota *tarpeeksi* voittoa yliopistolle.¹¹ Historian viekkautta tai ei, tällainen päättely synnytti Middlesexissäkin vastavoimansa.

The university is a factory: Strike! Occupy!

Toukokuun alussa filosofit valtasivat Middlesexin. Tapahtumaketju sai alkunsa, kun hallinnon edustajat yllättäen peruivat opiskelijoiden kanssa sopimansa tapaamisen. Kymmenet jäivät dekaanin toimistoon vaatimaan neuvotteluja filosofian yksikön kohtalosta, mutta kutsuihin ei vastattu. Sillä välin kampuksen

vartijat olivat hälyttäneet paikalle virkavallan, joka ei kuitenkaan katsonut aiheelliseksi ryhtyä toimenpiteisiin. Opiskelijoiden vietettyä yön hallinnon tiloissa spontaani mielenilmaus laajeni kampuksen päärakenuksen haltuunotoksi.

Aiemmissa yliopistovaltauksissa sovelletut vastarinnan muodot ja retoriikka otettiin käyttöön myös Middlesexissä. ”Vaihtoehtoisia opiskelumuotoja” kuviteltiin ja harjoitettiin, kun hallinnon johtamiskäytännöt korvattiin kokeellisella ”poikittais-tilalla” (*transversal space*), jonka valtauskollektiivi määritteli esitelmien ja keskustelun paikaksi ”filosofian, teorian, aktivismin ja taiteen yhtymäkohdassa”¹². Sartren lähiluvun, vierailuesitelmien ja runouden lomassa opiskelijat painoivat iskulauseita banderolleihin: perinteiset *Not for sale* ja *Those who lack imagination can't imagine what is lacking* saivat tuekseen täsmäsovittuja sutkautuksia kuten *Free thinking, not fee thinking* sekä *Yes, we Lacan!*¹³. Samaan aikaan YouTubessa levisivät videot megafonilla Middlesexiä puolustavasta kommunistikonkari Tariq Alista, joka väänsi yksioikoisesta rautalangasta kapitalismin mekanismeja¹⁴. Ajoittain puheet ja

puuhut vaikuttivat menneen toiselta – itseriittoinen *New Left* -nostalgia näytti taittaneen liikehdinnältä terävimmän yhteiskuntakriittisen kärjen.

Valtaajat ja kommentaattorit kuitenkin tunnistivat yksittäisessä yleisen. Middlesexin tapahtumat nähtiin nopeasti osana koulutuspoliittista trendiä ja julkisen talouden sekä julkishallinnon ohjauspolitiikkaa. Ensitöikseen valtausväki muistutti, että leikkauksien kohdentaminen on poliittinen ja moraalinen valinta: ”Koulutus ei aiheuttanut tätä [talous]kriisiä, eikä sitä pidä uhrata kulujen maksamiseksi.”¹⁵ Vaade konkretisoituu viimeistään silloin, kun ensimmäiset miljardiluokan leikkaukset¹⁶ iskevät koulutukseen ympäri Britanniaa. Toisaalta kun yliopistot joutuvat ratkaisemaan, mitä ja millä perustein karsitaan, korkeakoulupoliittikkaan sisäänrakennetut ohjausmekanismit paljastuvat. Middlesexin filosofian laitos tuskin on viimeinen humanistinen huippuyksikkö, joka saa huomata, ettei ”mittavuudella” ja ”vaikuttavuudella” ole mitään tekemistä akateemisen laadun tai yhteiskunnallisen hedelmällisyyden kanssa.

Middlesexin tienoille pystytettiin

muitakin suuntaviittoja. Esimerkiksi Nina Power korosti, että filosofian lakkauttaminen on luokka-, sukupuoli- ja vähemmistökysymys¹⁷. Kun entinen ammattikorkeakoulu¹⁸ luo laadukasta filosofiaa¹⁹, joka purkaa yhteiskunnallisia jakolinjoja paitsi teoriassa myös käytännössä, on sulkemispäätöksen sosiologiset ulottuvuudet hankala ohittaa, semminkin kun Middlesex tunnetaan pienituloisten ja aikuisopiskelijoiden opinahjona. Myös valtaajat tiedostivat ja tunnustivat nämä jännitteet, kun he julistivat yliopiston mieluummin tehtaaksi kuin norsunluutorniksi. Näyn pessimistisyys taitaa riippua katsantokulmasta: yhteiskunta ei enää kaipaa humanistejaan, mutta tietotalous tarvitsee tietotyöläisensä – tietotehtaineen, lakkoineen ja valtauksineen.

Lopuksi

Valtaus lopetettiin kahdentoista päivän jälkeen, kun oikeuden päätös velvoitti opiskelijat jättämään rakennuksen. Määräykseen vedoten yliopiston johto hyllytti kaksi professoria ja yhden tutkijan sekä neljä opiskelijaa, joita syytettiin osallisuudesta valtauksiin ja niihin liittyvään toimintaan²⁰. Opiskelijoilta vietiin oikeus liikkua vapaasti yliopistoalueella, ja henkilökunnan tuli lisäksi ”pidättäytyä ottamasta yhteyttä [...] yliopiston työntekijöihin tai opiskelijoihin” ilman hallinnon lupaa²¹.

Toimenpiteen seurauksena äänenpainot terävöityivät kummallakin puolella. Yliopiston johto syytti opiskelijoita henkilökuntaan kohdistuneista hyökkäyksistä, huhuiliitti jopa ”murtuneista luista”, vaikka sen paremmin kolmesti valtaukselle kutsuttu poliisi kuin hallintokaan ei löytänyt väitteille todisteita. Rehtoria puolestaan moitittiin toimivaltansa ylittämistä ja protokollan ohittamisesta kurinpidollisissa menettelyissä²². Tyrmistyneet tukijoukot eivät myöskään säästelleet laatusanoja piikitellessään valtaapitäviä – eräskin sosiologi luonnehti yliopiston hallinnon toimia ”akateemisen vandalismin kampanjaksi”²³. Sanojen tueksi jär-

jestettiin uusia mielenosoituksia ja boikottitempauksia.

Vastarinta kantoi kesäkuussa hädellään, kun Kingstonin yliopisto ilmoitti, että se ottaa filosofian tutkimusyksikkö CRMEP:n huomaansa. Kingston tarjoaa pestin neljälle Middlesexin filosofille, joukossa hyllytetyt professorit, maisteri- sekä tohtorihjelmat käynnistetään uudelleen ja tutkimustoiminta jopa laajenee entisestään. Loppu hyvin, kaikki hyvin?

Tapaus Middlesex herättää pikemminkin epävarmuutta kuin luottamusta. Yliopiston hallinto ei tunnistanut, saati tunnustanut, lakkautuspäätöksen kriteerien, toimeenpanon ja kurinpidon kohtuuttomuutta; päämääräsokeutta tuettiin välineirrationalisuudella. Vastarinta oli näkyvää ja kriittikki kansainvälistä, mutta paremmilla argumenteilla ja kollektiivisella järjenkäytöllä oli lopulta vain vähän vaikutusta tapahtumien kulkuun.

Filosofia säästyi tällä erää, koska yksi yliopisto valitsi välttämättömyyden sijaan toisin. Tolkullisuuteen ja suopeuteen ei silti ole sokeasti luottaminen. Kuten Jonathan Wolff muistuttaa, lakkauttamispäätökseen johtanutta järjelyä voidaan soveltaa laajalti läpi yliopistokentän, ja näin epäilemättä tehdäänkin²⁴. Middlesex lienee vasta alkua, joten filosofien on syytä säilyttää valppautensa – puolustaa vanhaa ja luoda uutta yliopistoa.

Jaakko Belt

Viitteet

- 1 Kirjoitushetkellä 26.7. vetoomuksella oli 18 507 allekirjoittajaa: <http://www.gopetition.com/petitions/save-middlesex-philosophy.html>.
- 2 Myös *niin & näin* on tehnyt *Radical Philosophy* tunnetuksi (*n & n* 4/01) ja kääntänyt siitä julkaistuja artikkeleita (*n & n* 3/94 ja *n & n* 3/97). Lehden verkkosivut löytyvät osoitteesta <http://www.radicalphilosophy.com/>.
- 3 <http://savemdxphil.com/2010/05/01/faq-on-the-financial-situation-of-philosophy-at-middlesex/>
- 4 <http://www.newstatesman.com/blogs/cultural-capital/2010/04/philosophy-university>
- 5 <http://unemployednegativity.blogspot.com/2010/05/de-te-fabula-narratur->

- 6 <http://savemdxphil.com/2010/04/28/middlesex-university-announces-the-closure-of-its-top-rated-department-philosophy/>
- 7 Ote on yliopiston tiedotteesta, johon muun muassa *Times Higher Education* viittaa: <http://www.timeshighereducation.co.uk/story.asp?storycode=411435>
- 8 HEFCE:n toimeenpanema *Research Assessment Exercise* (RAE) uusitaan noin viiden vuoden välein. Yliopistojen saama rahoitus määräytyy osaksi RAE:n mukaan. Ohessa vuoden 2008 tulokset: <http://www.rae.ac.uk/results/>.
- 9 Ks. lisää <http://savemdxphil.com/about/> ja <http://www.insidehighered.com/views/2010/05/17/protevi>
- 10 Ks. <http://savemdxphil.com/2010/05/01/faq-on-the-financial-situation-of-philosophy-at-middlesex/>
- 11 Kuvailemani oikeuttamisen logiikka ja päätöksenteon ”korporatisoituminen” tunnistettiin avoimessa kirjeessä, jonka allekirjoittajiin lukeutuvat aiemmin mainittujen Nussbaumin ja Butlerin lisäksi muun muassa Arthur Danto, David Harvey ja Jacques Rancière: <http://savemdxphil.com/2010/06/04/balibar-et-al-an-open-letter-to-the-board-of-governors-for-nyrb/>
- 12 <http://savemdxphil.com/2010/05/07/405/>
- 13 <http://www.spiked-online.com/index.php/site/article/8878/>
- 14 Seitsenosainen tallenne *This is a movement now* löytyy hakusanalla ”Save Middlesex Philosophy”.
- 15 <http://savemdxphil.com/2010/05/07/open-letter-to-middlesex-staff-faculty-and-students/>
- 16 <http://www.bbc.co.uk/news/10328013>
- 17 <http://www.guardian.co.uk/commentis-free/2010/apr/29/philosophy-minorities-middlesex-university-logic>
- 18 Middlesex on yksi niin sanotuista uusista yliopistoista, siis vanha *polytechnic*, joka sai *university*-statuksen vuoden 1992 jälkeen.
- 19 Viimeisimmässä RAE:ssa Middlesex arvioitiin maan 13. parhaaksi filosofian yksiköksi, kun vertailussa oli mukana 41 yksikköä. Taakse jäivät monet eliittiyliopistot kuten Durham, Glasgow, Sussex, Warwick ja York. Uusista yliopistoista Middlesex oli vertailun paras. (Ks. viite 8)
- 20 <http://savemdxphil.com/2010/06/02/vice-chancellor-michael-driscoll-update-on-philosophy-provision-28-may/>
- 21 <http://savemdxphil.com/2010/05/25/more-information-about-the-philosophy-suspensions/>
- 22 <http://savemdxphil.com/2010/06/02/professor-mine-dack-reply-to-vice-chancellor-driscoll-1-june/>
- 23 <http://savemdxphil.com/2010/05/22/alberto-toscano-letter-re-the-suspensions/>
- 24 <http://www.guardian.co.uk/education/2010/may/17/philosophy-closure-middlesex-university>

IFEM 2010

Vaikuttavaa meteliä soittimilla, retroefektilaitteilla, läppäreillä ja erilaisilla kokoonpanoilla. Silti ollaan kaukana klubien industriaalirakenteista ja sähköisestä valohämystä: Lapin yöauringossa, tunturien kupeessa, Mutusjärven rannalla. Tapahtuman järjesti Pohjois-Lapin elävän musiikin yhdistys PLEMU. Kolmen päivän aikana esiintyivät muiden muassa Dora Bleu, Stiletto, Wimme Saari & Tapani Rinne, Tommi Keränen, Bandoek, Sink ja Pink Twins.

Heinäkuussa viidettä kertaa jär-

jestetty *Inari Festival of Experimental Music* rikkoi raikkaasti rajoja. Kauas (Inarinkin) keskuksista pystytetty pieni festaritelta suurine maisemäikunoineen tarjosi tinkimättömiä esityksiä täysin akustisesta täysin sähköiseen, perinteisistä kappaleista abstraktiin kappaleettomuuteen. Puitteet ja sisältö toteuttivat kulttuurista toisinajattelua tyylikkäästi ja aidosti, ilman että siitä tarvitsi tehdä erikseen mainosnumeroa.

Suomalaisten kesätapahtumien päävirta kulkee epäkiinnostavasti samaan suuntaan kuin kulttuuri ja yhteiskunta niiden ympärillä: tuoteistamisen ja kaupallisuuden oh-

jaamana. Eläköön siis kaikki tämä pieni mutta energinen häly, joka kulkee vastavirtaan, ellei peräti omia uomiaan. IFEMissä pienten piirien talkootunnelma välittyi ulkopuolisellekin leppoisana välittömyytenä – kuten järjestäjän karjahdus miksauspöydän takaa Tommi Keräselle tämän komean melun tauottua: ”Lisää, tai vaadimme esiintymispalkkion takaisin!” Esiintyjän tarttuva nauru kertoi paljon palkkion suuruudesta.

Päivi Mehtonen

Valokuva: Sami Maunonen

ANNA TUOMIKOSKI

Ajatus koskee ruumista

Jean-Luc Nancy, *Filosofin sydän* (Corpus, 1992; L'intrus, 2000). Suom. Susanna Lindberg, Kaisa Sivenius & Elia Lennes. Gaudeamus, Helsinki 2010. 140 s.

Jean-Luc Nancyn huhtikuisen Helsingin-vierailun yhteydessä julkaistu *Filosofin sydän* kokoaa yksiin kansiin alun perin vuonna 1996 suomennetun *Corpuksen* ja nyt ensimmäistä kertaa suomeksi ilmestyvän *Tunkeilijan* (L'intrus). Molempien tekstien aiheena on ruumis – sikäli kuin tässä yhteydessä on mahdollista puhua ”aiheesta”: ruumis on nimittäin Nancylle jotain, joka ei voi tulla diskurssin objektiksi, vaan päinvastoin pakenee kaikkea hallintaa ja saa ajattelun ja kielen murtumaan. Paitsi tätä mahdotonta aihetta, yritystä lähestyä sitä meille kaikkein ominta ja kuitenkin vieraimmaksi jäävää asiaa, jonka ”ruumis” nimeää, näiden kahden tekstin julkaisemista yhdessä puoltavat syntyhistorialliset seikat. Kuten Nancy Helsingissä puhuessaan kertoi, *Corpus* sai alkunsa sellaisen vaatimuksen tunnistamisesta, joka edellyttää ruumiin ajattelua ja siitä kirjoittamista toisin, filosofian perinteestä poikkeavalla tavalla. Tämä vaade oli osittain peräisin siitä kaiken ”oman” mullistavasta muutoksesta, joka hänen ruumiissaan tapahtui – toisin sanoen sydämensiirrosta, josta puolestaan *Tunkeilija* todistaa.

Merkkiruumiista mielen ruumiiseen

Nancyn suorastaan uhkarohkea väite on, että ruumista – olemassaolon ainoaa paikkaa – ja näin ollen lopulta ontologiaa itseään ei ole vielä ajateltu. Mitä siis *Corpuksessa* jäljitetty ruumiiden maailman ajattelu toisin edellyttäisi? Kuten Nancy painottaa, kyse ei ole siirtymästä johonkin välittömään tai esikäsitteel-

liseen tietoon. Jos ruumis muodostaakin filosofisen merkityksenannon rajan, tämä tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että pääsyä rajan tuolle puolen ei ole. Nancy ei siis hylkää ruumiin ajatteluun kykenemättömäksi paljastuvaa perinnettämme. Päinvastoin, ajattelu toisin tarkoittaa ensinnäkin edeltävän ajattelun toistoa.

Yksi Nancyn ajattelun omaleimaisimmista piirteistä – joka myös tekee hänen tuotantonsa poikkeukselliseksi dekonstruktion piirissä – onkin siinä, kuinka hän kääntää katseensa suoraan metafysiikan suurimpiin, mutta nyt merkityksestä tyhjentyneisiin ja perustansa kadottaneisiin käsitteisiin. Nämä käsitteet hän pakottaa äärimmäiselle rajalleen, aina siihen saakka, missä kyse ei enää ole niiden merkityksen tai totuuden etsimisestä, vaan niiden kuulemisesta imperatiiveina.

Mitä ontoteologialta perimämme ruumiin käsitteeseen latauneiden merkitysten toisto sitten paljastaa? *Corpus* alkaa ehtoollisen asetussanoilla *hoc est enim corpus meum*, ”tämä on siis ruumiini”. Nämä sanat tiivistävät Nancyn mukaan ruumista koskevan filosofiskristillisen pakkomielteen, tarpeen vakuuttua siitä, että tämä jokin käsinkosketeltava itse asiassa on se, minkä koskettaminen on absoluuttisen mahdotonta (Jumalan ruumis, henki, sielu...): mieli aistimellisessa itsessään. Tämä äärimmäinen esimerkki merkitsijän ja merkityn täydellisestä yhteenliittymisestä kertoo siitä, kuinka ruumis on kulttuurisamme käsitetty nimenomaan merkiksi. Ruumis on merkki jostakin, jota se ei itse ole, viittaus ”ulkopuolesta” ”sisäpuolen” mielekkyyteen. Näin ruumismerkki kumoutuu,

pyyhkiytyy pois esittämänsä ideaalisuuden läsnäolon tieltä. ”Yksi ainoa asia *inkarnoituu* merkitsevässä ruumiissa – kaikissa filosofisissa, teologisissa, psykoanalyttisissa ja semioottisissa ruumiissa: absoluuttinen ristiriita, jonka mukaan on mahdotonta olla *ruumis* olematta jonkun *hengen ruumis*, siis ruumis, jonka ruumiillisuuden tämä henki imee itseensä” (79).

Nancy tunnustaa, ettemme pysty käsittämään emmekä edes kuvittelemaan muuta kuin merkitsevää ruumista. Silti juuri tätä edellytetään, eikä kyse ole ainoastaan teoreettisen epäonnistumisen paikkaamisesta. Toisenlaisen ruumiin ajattelun vaatimusta ilmentää koko todellisuutemme, maailmamme lukemattomat ja yhä lisääntyvät ruumiit. Jos ontoteologia mitätöi merkinä ymmärretyn ruumiin puhtaan mielen tieltä, tämän kääntöpuolena kohtaamme joukkohautaan kasattujen ruumiiden mielettömyyden. Kuitenkin tässä mielen poissaolossa on Nancyn mukaan ollut nähtävissä ensimmäinen merkki siitä, että olemme siirtymässä ”ruumiiden maailmaan”, joka ei kuulu ihmiskunnalle, ei millekään lajille eikä universaalille, vaan avautuu ainutkertaisen ruumiiden paikkana. Samalla se kertoo ruumiiden tilan ja eron tuhoamisesta ja näin ollen (eettisestä, poliittisesta) välttämättömyydestä ajatella tavalla, joka *antaisi ruumiille paikan*.

Mitä Nancylla sitten on tarjota ontoteologisen merkkiruumiin tilalle? Hänen mukaansa ruumis on *mielen ruumis*. Mutta kuinka tämä eroaa ajatuksesta ruumiista hengen ruumiina tai ”sielun vankilana”, jota juuri on tarkoitus kritisoida? Ensinnäkin on syytä huomata, että

Nancyn ehkä tärkein (epä)käsite 'mieli' (*sens*) ei – toisin kuin vakiintunut suomennos "mieli" saattaa harhauttaa ajattelemaan – viittaa subjektin tietoisuuteen. Sen sijaan se tarkoittaa ulottuvuutta, joka mahdollistaa annetut merkitykset olematta kuitenkaan niiden syy jonkinlaisena alkuperäisenä täyteenä: yksinkertaistaen se voidaan ymmärtää analogisesti Derridan *différance* kanssa. Erityisesti ruumiista puhuttaessa on hyvä muistaa, että *sens* merkitsee paitsi mielekkyyttä, myös aistia (samoin kuin merkitystä, järkeä ja suuntaa).

Nancy kehittää mielen ruumiin ajatusta lähtien liikkeelle Freudin postuumista huomautuksesta, jossa tämä toteaa psyyken olevan ulottuvainen tietämättään. Hän jatkaa: "Toisin sanoen 'psyyke' on *ruumis*, ja juuri tämä jää siltä huomaamatta" (41). Ruumiit ovat "psyyken" ruumiita siinä, että olemisen maailmassa on olemista ulottuvaisena ja itsen ulkopuolella – "huomaamatta", subjektittoman ja objektittoman eittiedon alueella. Siltikään kyse ei ole itseensä sulkeutuneen materian mykkyydestä, eikä toisaalta myöskään ideaalisen mielen inkarnaatiosta. Mielen ruumis päinvastoin keskeyttää ideaalisen mielen itseensä viittaavan liikkeen ja asettaa sen alttiiksi mielen/ruumiin rajalla.

Kirjoittaa ruumiille

Kuinka siis ajattelun olisi mahdollista tehdä oikeutta mielen ruumiille, joka muodostaa merkityksen järjestyksen rajan? Kuinka kirjoittaa ruumiille tai jopa *kirjoittaa ruumis* sen sijaan, että sanoisi jotain aiheesta "ruumis", antaisi sille merkityksiä? Ruumiin kysymys on myös kysymys ajattelun ja merkitsevän kielen rajoista. Vastaavasti *Corpus* on yhtä lailla kirja kirjoittamisesta kuin ruumiista, lopulta "ruumiin kirjoittamisesta" tai, Nancyn neologismien mukaan, "ulos kirjoittamisesta" (*excription*). Tarkemmin kyse on siitä, kuinka Nancyn teksti teemaattisen tason tällä tai tuolla puolen toteuttaa tämän ruumiin kirjoituksen – vaikka "toteuttaa" on väärä sana,

liian aktiivinen: kyse on jostakin, joka ei ole subjektin hallinnoitavissa ja joka saa diskurssin murtumaan, fragmentoitumaan, keskeytymään. *Corpuksen* erityislaatu onkin kenties ennen kaikkea löydettävissä sen tyylistä, "muodosta", joka tässä vielä enemmän kuin muualla on erottamattomissa "sisällöstä".

Nancyn mukaan vaikuttaisi houkuttevalta todeta, että ruumiin tavoittamiseksi olisi luovuttava kirjoituksesta, mutta tämä olisi erehdys. Jos kirjoitus erkaneekin ruumiista äärettömästi, juuri tämän mittamattoman eron mittaaminen on silti välttämätöntä ruumiin koskettamiseksi. Sitä paitsi se, mitä Nancy kutsuu (ruumiin) kirjoittamiseksi, ei ole kirjoittamista missään totuudessa mielessä (kommunikaatiota, itseilmaisua). Kirjoitus ei hänelle tarkoita merkitysten jäsentämistä vaan "elettä, jolla *kosketaan mieltä*" (38). Kirjoitus on jotain, mikä etäänny merkityksistä muuttumatta silti siliksi kaakokseksi, jännitettä suoraan merkitsevässä järjestelmässä itsessään. "Tämä jännite on ulottuvuus, jota perinteemme nimittää 'ruumiiksi'" (90).

Ruumiin kirjoitus edellyttää tiettyä pidättyvyyttä tai, kuten Nancy sanoo, vaikenemislupausta: lupausta suojella ruumista merkitsevältä funktiolta *suoraan kirjoituksessa*. Tämän lupauksen kirjoitus pettää auttamatta, sillä merkityksestä ollaan pääsemättömissä. Alkuperäinen petos on kuitenkin myös rikkomansa rajan kunnioituksen alku. Väistämättä merkitsevällä kielellä operoiva *Corpus* vaikuttaisikin ikään kuin pyörittävän takaisin lausumisen tasolla, "ottavan sanansa takaisin" jouduttuaan esittämään jonkin ruumista koskevan väitteen. Näin se kehkeytyy yhä uusien vetäytymisten, keskeytysten ja uusien alkujen fragmentaarisenä kudoksena.

Nancy ei siis rakenna ja kehittää johdonmukaista teoriaa ruumiista ylipäänsä, vaan hän kirjoittaa ainutkertaisen ruumiiden "*corpusta*: katalogia logoksen paikalla" (65). Ainut tapa tehdä oikeutta maailman ruumiille on kohdata ne tapaus kerrallaan. Paitsi ettei Nancyn mukaan

ole olemassa Ruumista (jonka eteen voisi laittaa määräisen artikkelin: *il n'y a pas "le" corps*), eivät singulaariset ruumiitkaan muodosta jakamattomia, funktionaalisia kokonaisuuksia. Näin *Corpus* onkin paikoitellen kuin peräisin villiintyneen ensyklopedistin kynästä. Kohtaamme (näennäisen) satunnaisia ja jäsentymättömiä luetteiloita ruumiin pintoja, jäseniä, eritteitä, toimia, tuntemuksia... Ja koska sen paremmin maailman ruumiit yhdessä kuin ainutkertainen ruumis itsessäänkään eivät sulkeudu totaliteetiksi, listat voisivat periaatteessa jatkaa loputtomiin.

Kuinka Nancyn yritys antaa merkitysten vetäytyä ja ruumiin nousta esiin ilmeisyydessään sitten lopulta onnistuu? Kysymys on kenties väärin asetettu, sillä kyse nimenomaan ei ole yleispätevästä argumenteista, jotka olisivat objektiivisesti arvioitavissa. Argumentoinnin sijaan *Corpus* puhuttelee – eikä vain kaikkia ja ketä tahansa, vaan "sinua". Tämä filosofiselle diskurssille epätyypillinen "sinnuttelu", sanojen osoittaminen toiselle, ilmentää ulottuvuutta, jossa ei ole kyse merkityksen tai totuuden takaamisesta, vaan ennemminkin vasta jonkin merkityksen synnyn mahdollisuudesta kirjoittajan ja lukijan keskeytyneessä, hajanaisessa kontaktissa.

Argumentoinnin puutetta ei kuitenkaan tule ymmärtää väärin. Vaikka Nancyn julkilausuttuna tarkoituksena onkin ajaa diskurssi murtumispisteeseensä asti, hän ei koskaan luovu filosofisesta tarkkuudestaan. *Corpus* tasapainoilee rajalla, jolla sanat ovat toisaalta äärimmillään täynnä niihin koko länsimaisen filosofian historian aikana latautuneita merkityksiä ja toisaalta kieltäytyvät imeytymästä jäännöksettä näihin merkityksiin. Huolimatta merkityksen rajoja jäljittävästä kielestään ja tästä syntyvästä erikoislaatuudesta kauneudestaan *Corpus* onkin ankan filosofinen teos.

Vieras sydän

Siinä missä *Corpus* puhuu ruumiiden maailmasta, *Tunkeilija* lähestyy ruumista "oman ruumiin" (*corps propre*)

kysymyksen kautta. Tässä ”oma” paljastuu kuitenkin kaikkein vieraimmaksi: kirjoittajalle tehty sydämensiirto johtaa problematisoimaan perin pohjin kysymykset omasta, identiteetistä ja itsestä. Vieraus – tunkeilija – löytyy sisimmästä. Nancy ihmettelee, missä määrin hänen oma sydämensä oikestaan koskaan oli ollutkaan oma, sillä toimiessaan saumattomasti se oli ollut ”tuntemattomissa kuin jalkapohjat kävellessä” (129), siis vieras. Tunnetuksi se tuli vasta kieltäytyttyään yhteistyöstä, paljastuttuaan tunkeilijaksi, joka oli karkotettava ulos.

Tunkeilija kertoo elinsiirrosta, hylkimisreaktion vaatimista, immuniteetin tuhoavista hoidoista ja niiden sivuvaikutuksena syntyneestä syövästä. Kuten Susanna Lindberg *Filosofin sydämen* esipuheessa toteaa, kyse ei silti ole missään perinteisessä mielessä henkilökohtaisesta tekstistä, vaan ”filosofin sydämen’ häiriöt johtavat yritykseen muotoilla uudelleen itse filosofian ydin” (9). Kysymys on ajattelusta ja sen ehdoista. Itsen käyminen vieraaksi itselle tässä monistuvien tunkeilijoiden kamppailussa johtaa kysymään, kuka lopulta on se

”minä”, jolle tämä tapahtuu? Mitä on ajattelu, jos se joutuu kulkemaan ”vieraan onkalon” (129) kautta, kuin ammottavan leikkaushaavan, jota ei käy enää sulkeminen ja joka lykkää loputtomiin turvallisen paluun itseensä?

Suomennoksista

Filosofin sydämen johdannon sekä *Corpuksen* saatesanat on kirjoittanut *Corpuksen* myös suomennanut Susanna Lindberg, *Tunkeilijan* saatesanat Sami Santanen. Asiantuntevat esitykset auttavat lukijaa orientoitumaan Nancyn haastaviin teksteihin.

Lindberg tarjoaa myös selitykset keskeisten käsitteiden käännoksistä, mikä onkin hyvä ratkaisu ottaen huomioon, että Nancyn termistö on kaikkea muuta kuin yksiselitteisesti käännettävissä – alkaen jo sanasta *corps*, jonka koko merkitysrekisteriä tämä käyttää hyväkseen ja jota suomen ’ruumis’ ei tavoita. (*Corps* merkitsee paitsi elävää tai kuollutta ruumista, myös muun muassa kappaletta, osien kokonaisuutta tai runkoa.) Suurimman ongelman

muodostaa kuitenkin nähdäkseni Nancyn uudissanan *excription* suomentaminen ilmauksella ”jostakin ulos kirjoittaminen”. Vika ei ole niinkään hienoisessa kömpelyydessä – joka ei liene vältettävissä – vaan siinä, että puhuminen *jostakin* ulos kirjoittamisesta saattaa johtaa ajattelemaan perinteistä itseilmaisun logiikkaa, josta nimenomaan ei ole kyse. Ruumis ei olekaan ”se, mistä kirjoitetaan ulos” (92), vaan se, *mikä* kirjoitetaan ulos (*ce que l’écriture excrit*): sillä on olemisensa tällä tavalla ulos kirjoitettuna. Yleisesti ottaen oivaltava käänнос on kuitenkin niin tarkka kuin tässä tapauksessa on mahdollista, ja se onnistuu säilyttämään suomentajan mainitsemän alkutekstin ”lumon”.

Tunkeilijan suomentaneiden Elia Lenneksen ja Kaisa Siveniuksen urakka on kenties ollut helpompi – vaikkei Nancyn rikkaan kielen soveltaminen suomeen koskaan yksinkertaista olekaan. Myös *Tunkeilijan* suomennos tavoittaa komeasti alkutekstin luonteen. Kaiken kaikkiaan *Filosofin sydän* on ainutlaatuinen, tärkeä kirja, ja sen suomentaminen on hieno työ.

JYRKI SIUKONEN

Sönkkökives ja helisevä hullu

François Rabelais, *Pantagruelin kolmas kirja* (Le tiers livre des faits et dicts héroïques du bon Pantagruel, 1546). Suom. Ville Keynäs. WSOY, Helsinki 2009. 260 s.

François Rabelais (k. 1553) on niitä eurooppalaisen kirjallisuuden klassikoita, joiden kääntämistä pidetään itsestään selvästi arvokkaana. Mutta miten kipeästi kaivattu nyt suomeksi saatu *Pantagruelin kolmas kirja* lopultakin on? Näin töksäyttäen en halua mitätöidä vaativaa ja hyvin

tehtyä käännöstä, vaan kysyä millä tavoin Rabelais’n teos toimii – vai toimiiko. *Pantagruelin kolmas kirja* on otsikkonsa mukaisesti sarjan (tai romaanin) kolmas teos. Sitä edelsivät järjestyksessä ensimmäisenä *Pantagruel Dipsodien kuningas* (suom. 1989) ja toisena *Suuren Gargantuan hirmuinen elämä* (suom. 1947). Parhaat paukkunsa Rabelais käytti jo

niissä, kolmas kirja on monessa suhteessa heikompi ja nykylukijan kannalta vähemmän antelias.

Pieru ja oppineisuus

Kahdessa aiemmassa Rabelais-suomennoksessa kääntäjät esittävät lyhyen esipuheen ja puhuvat samalla työnsä motiiveista. Erkki Salo (*Pan-*

tagruel) korostaa koomisen seikkailuromaanin satiirisia piirteitä ja alkutekstin hauskuutta, Erkki Ahti (*Gargantua*) puolestaan naurua, valoisaa ja riemukasta elämäntunnetta ja koruttoman luonnollisuuden puolustusta. *Kolmannen kirjan* kohdalla on toisin. Esipuheen kirjoittaja, kirjallisuudentutkija Kuisma Korhonen katsoo teosta muun muassa filosofisen skeptismin oppituntina ja semiotiikan ituna, muilta osin hän viittaa Mihail Bahtinin tuntuun tulkintaan renessanssin naurusta. Hauskaksi Korhonen ei *Kolmatta kirjaa* suoranaisesti väitä, vaikka sanookin Rabelais'n olevan yksi historian hauskimista kirjailijoista. Ongelma onkin pitkälti tässä: *Kolmas kirja* ei ole läheskään niin hauska kuin kaksi aiempaa. Tämän lienee huomannut myös Bahtin, jonka argumentaatio pohjautuu paljon enemmän *Pantagruelin* ja *Gargantuan* teksteihin kuin myöhempiin osiin. Mitä siis tehdään klassikolla, joka on hauskan maineessa mutta osoittautuu tosi paikan tullen mainettaan vähäisemmäksi?

Sanotaan ensin se, miksi kirja ei ole minusta hauska. Yksinkertaisesti koska siinä juomista, pierua ja kakkaa on niin paljon vähemmän. Ylisuurena juhlitun ja naurettun ruumiin sijaan sivuja täyttää entistä paperinmakuisempi akateeminen huumori. *Kolmas kirja* ei ole samassa määrin kohtuuton ja kansanomaisen kuin aiemmat, vaan sen kohdeyleisönä – pilkan kohteina sekä pilkan naurajina – ovat oman aikansa oppineet lukijat. Olen heistä etäällä. Roomalaiseen oikeuteen viittaavat sukkeluudet edellyttävät roomalaisen oikeuden tuntemusta, ja juuri sitä minulta puuttuu. Bahtin muistutti, miten tarkkaan Rabelais'n teosten geografia pohjaa todellisuuteen – monet paikat ovat edelleen nähtävissä. Vastaavalla tavalla myös *Kolmannen kirjan* runsaat kirjalliset viitteet ovat tutkijoiden paikannettavissa. Niistä vain ei synny herkkulista ja elämänmakuista maisemaa, vaan turhan usein sarja pölyttyneitä höpötyksiä. Lukeminen itsessään muuttuu tekstin historiasta tietoiseksi, ja se syö iloa. *Pantagruelin* suo-

mentanut Erkki Salo ei uskonut selityksiin ja jätti sellaiset tyystin pois. Vaikka en hänen tapaansa koe viitotusta lukemisen haittana, kieltämättä *Kolmannen kirjan* 398 selventävää loppuviitettä monesti vain alleviivaavat tekstin ja spontaanin naurun väliin jäävää kuivaa tonttia.

Luetteloiden kirja

Kahden ensimmäisen osan tapaista toimintaa, hölmöä loanheittoa tai absurdia seikkailua *Kolmas kirja* ei tarjoa, sillä suurin osa ”juonesta” rakentuu eri ennustuskeinojen luettelolle. Nopista ennustaminen, Vergiliuksen teoksista ennustaminen, unista ennustaminen, sibyllan ennustus, mykän ihmisen ennustus, kuolevan ihmisen ennustus, astrologinen ennustus, kiromantia ja niin edelleen ovat niitä Rabelais'n aikana käytettyjä keinoja, joiden kautta kertomuksen henkilöt kulkevat kuin rastilta toiselle. Ongelma, johon he haluavat selon, on kannattaako ensimmäisessä kirjassa esitellyn polyglotti Panurgen mennä naimisiin vai ei. Kysymys ei ole pelkästään avioliiton onnellisuudesta tai onnettomuudesta (Panurge pelkää vaimon pettävän), vaan ylipäätään miehisestä suvunjatkamisesta, siemenen siirtämisestä. Aisankannattajuuden sijaan kirjan avainsanoja ovat kalukukkaro ja kives.

Jos kirjan keskeisin rakenne on luettelo, vastaavalla tavalla itse tekstin massasta tunkee esiin monenlaisia adjektiivivi- ja verbiluetteloita. Rabelais ilottelee toistuvasti rikkailla sana- ja nimilistoilla, joiden kanssa kääntäjä saa herkutella ja pinnistellä parastaan. Maineikkain näistä on lukujen XXVI ja XXVIII kahdentuva litanian erilaisista kiveksistä. Bahtin luki tätä yli kolmensadan nimetyn kiveksen listaa markkinatorin kielelle ominaisena ylistyksen ja solvauksen yhteensulautumisena, mutta yhtä hyvin se avautuu pelkkänä matkantekoa lyhentävänä leikkinä, jossa kilvoitellaan kielellisellä kyvyllä. Kivespuhehan alkaa ”kun he olivat ohittaneet Huismesin kylän” ja päättyy kun he saapuvat palatsiin. Leikin luonne selvenee luvussa XXVIII, kun

Panurge ja Pantagruel latelevat vuororepliikein vastaavanlaisen litanian erilaisista hulluista.

Ennustusten kysymisen jälkeen Panurgelle haetaan neuvoa vielä yliopiston kasvateilta: teologilta, lääkäriltä ja filosofilta. Keskustellaan symposiumin tapaan ruokapöydässä. Kirjailija näyttää ja käyttää laajaa oppineisuuttaan, mutta ei repäise keskustelua missään vaiheessa rehevään nauruun. Rabelais julkaisi *Kolmannen kirjan* omalla nimellään, ehkä sillä oli vaikutuksensa tyylin rauhoittumiseen. Ehkä hän halusi sanottavansa selkeämmin julki. Kirjan ensimmäisessä luvussa Rabelais julistaa suorasanaisesti humaanista yhteiskuntapolitiikkaa, jossa hallitsija vaalii alamaisiaan hyvytydellä. *Kolmannen kirjan* päättää omituinen ja irralliselta tuntuva kasvitieteellinen selostus hampusta ja asbestista (!). Jos ei muuta, niin loppuluvut muistuttavat meitä siitä, ettei 1500-luvun maailma suinkaan ollut samalla tavalla taksonomisoitu kuin omamme.

Naisen paikka

Renessanssin luonnonjärjestykseen liittykään sekin, että huomautan vielä jotakin Panurgen ongelman oletetusta aiheuttajasta eli naisesta. Niin humanistiksi kuin Rabelais luetaan, hän kirjoittaa äänekkäästi remmeltävän jätkäporukan kirjallisuutta, jossa naisella ei ole sanansijaa: ”Vai väittekö tosisanne, että kunnan miehen maine ja kunnia ovat huoranperseestä riippuvaisia?” (104) Rabelais'n kirjojen maisemassa nainen on lähinnä jotakin, jonka sukuelimiä voi ostaa halvemmalla kuin rakennuskiviä, kuten *Pantagruelissa*, jossa Panurge ehdottaa Pariisin muurien rakentamista pilluista.

Kolmannessa kirjassa naisesta keskustellaan luvussa XXXII lääkäri Rondibilisin johdolla seuraavasti: ”Ja kun sanon nainen, puhun niin hauraasta, niin ailahtelevaisesta, muuttuvaisesta, epävakaasta ja epätäydellisestä sukupuolesta, että tuntuu kuin luonto – kaikella kunnioituksella ja arvostuksella – olisi naisen rakentaessaan eksynyt siitä terveestä järjestä, jota noudattaen se on luonut ja

muovannut kaiken muun.” Humanistisen huumorin terä olisi nykykijian kannalta helpompi hahmottaa, jos Rabelais’n kirjassa olisi muitakin naisia kuin ”raihmainen ja ryysyjen verhoama, nälkiintynyt, hampaaton, rähmäsilmäinen, köyryselkäinen, räkänokkainen ja riutunut” vanha

sibylla (100), joka ennustuksensa lopuksi pyllistää Panurgelle.

Pantagruelin kolmas kirja elää aiempien osien valosta. Henkilöhahmot ja naurun peruseetos selviävät niistä. Tästä kirjasta Rabelais’n lukemista ei siis kannata aloittaa, jos ei tähän lopettaakaan. Ratkaisua

Panurgen ongelmaan ei löydy edes hullulta mieheltä, joten tarina jatkuu ja rönnyilee vielä romaanin kahteen seuraavaan osaan. Valitettavasti nauru ei enää nouse ensimmäisten kirjojen tasolle.

SANNA NYQVIST

Sunnuntaikävelyllä Venetsiassa

Max Rynnänen, *Learning from Venice: What a Unique City Can Teach About the Aesthetic*. Omakustanne, 2009. Saatavilla verkossa: <https://oa.doria.fi/handle/10024/46979>. 239 s.

Venetsiaan matkustetaan kaupungin historian, arkkitehtuurin ja taidearteiden tähden, mutta viime vuosikymmeninä myös kaupungin arki on noussut enenevän kiinnostuksen kohteeksi. Donna Leonin suosittu Brunetti-dekkarisarja (1992–) kuvaa rikosten ohella venetsialaista perhe-elämää ja virastojen byrokratiaa, Predrag Matvejević tutkii paikallisia traditioita ja murteisen kielenparren kautta välittyviä kulttuurisuhteita (*The Other Venice*, 2007) ja runoilija Joseph Brodsky puolestaan kuvaa pitkäaikaisen vierailijan arkea sumujen ja tulvien talvisessa Venetsiassa (*Veden peili*, 1994).

Venetsian arki kiinnostaa myös Max Rynnästä, jonka lokakuussa 2009 Helsingin yliopistossa tarkastettu estetiikan väitöskirja kysyy, mitä Venetsia voi opettaa meille kaupungeista ja niiden kokemisesta. Rynnänen keskittyy turistin näkökulmaan, sillä hänen mukaansa 60 000 asukkaan kaupungista on jo kadonnut aito urbaani elämä. On mahdotonta löytää paikkoja, joissa

vain paikalliset kävisivät. Palvelut ja joukkoliikenne on suunnattu turisteille. Rynnänen mainitsee moneen kertaan esimerkkinä kuivuvan pyykin, joka saattaa olla vierailijalle päiväretken kohokohta: merkki alkuperäisäsatuksesta. Autenttisuuden tavoittelu taidearteiden kaupungissa on saanut turismin valtakaudella uusia muotoja.

Museo ja teemapuisto

Rynnänen korostaa kahta elementtiä, joiden ansiosta urbaani kokemus Venetsiassa eroaa muista kaupungeista. Ensimmäinen on vesi, joka toimii paikallisen joukkoliikenteen väylänä ja jonka haju, äänet ja heijastukset ovat läsnä kaikkialla. Toinen on käveleminen, hitaaseen havainnointiin pakottava tapa ottaa haltuun autoton ja pyörätön kaupunki. Vaarallisen ja meluisan liikenteen puuttuminen on toisaalta tulleelle luksusta, ja vaikka keskiaikaiseen kaupunkilabyrinttiin eksyy helposti, turisteille suunnatut katukyltit, infopisteet ja muut palvelut palauttavat pian kartalle.

Turismiin liittyy väistämättä kitsch, jonka ilmenemismuotoja

Rynnänen tarkastelee monilla tasoilla. Yksi näistä on sentimentaalinen käyskentely kauniissa ympäristössä, mitä suomeksi voisi kutsua sunnuntaikävelyksi. Venetsia tarjoaa sille ideaaliset puitteet: kaupunki on suhteellisen pieni, historiallinen, hiljainen ja ennen kaikkea kaunis – vai pitäisikö sanoa sievä? Sillä vaaleanpunaiset, valkoisella sokeri-kuorrutuksella reunustetut palatsit, vedessä kertautuvat auringonlaskut ja ”imelät sillat” (*cheesy bridges*) vastaavat hyvin tämän päivän käsitystä siitä, mitä kitsch on.

Kävely ja kitsch ovat olennainen osa teemapuistokokemusta. Tämä analogia saa Rynnäsen ristimään Venetsian teemapuistoksi: ”Ready-made, over-produced, often even presented via foreign, non-expert matrixes (tourist offices, traveling companies), the theme park grows over the local peculiarities and the entrepreneurs who have contact and access to them.” (151) Toisaalta, erona tehtyihin teemapuistoihin, Venetsia on historiallisessa mielessä ”aito”, minkä tähden se muistuttaa Rynnäsen mukaan myös museota, paikkaa, jossa voi tavalli-

sesti vain katsoa, mutta ei koskea tai kokea. Kaupunki tarjoaa turvallisia, helppoja kokemuksia keskiluokkaiseen makuun.

Mielipiteitä, väitteitä, vastaväitteitä

Entä sitten Rynnänen kirja, mitä se tarjoaa Venetsiasta tai urbaanista estetiikasta kiinnostuneelle lukijalle? Muodoltaan ja ennen kaikkea tyyliltään se ei muistuta tavallista väitöskirjaa. Rynnänen kirjoittaa esseistisesti, henkilökohtaisesti, helpotajuisesti. Selkeästi tematisoidut luvut viipaloivat Venetsiasta helposti sulavia paloja ja jutusteleva tyyli houkuttelee (tai paikoin provosoi) lukijan mukaan keskusteluun.

Kuten kaikissa hyvissä keskusteluissa, tässäkin nousee esiin vastaväitteitä. Eräs kirjan kummallisuuksista liittyy Rynnänen tapaan erotisoida Venetsiaa, houkuttelevaa ja viettelevää, kuumaa, kosteaa ja ahdasta kaupunkia. Kaunokirjalli-

suudessa Venetsian personifiointi naiseksi on pitkä perinne, mutta Rynnänen ei viittaa siihen. Sukupuolittava metaforiikka tekee Venetsian kokijasta miehen, vietellyn ja valloittajan. Myötäsukaisempi lukija näkisi kliseen reflektioimattomassa soveltamisessa ehkä osoituksen Venetsian kaikenläpäisevästä kliseisyydestä, mutta kun toisaalla Rynnänen osoittaa olevansa taitava kliseiden nyanssien analyysoija, tämä tulkinta ei tunnu toimivan.

Kirjoittajana Rynnänen asemoi siis itsensä Venetsian rakastajana, mutta hänen suhteensa kaupunkia määrittäviin turistimassoihin on ristiriitainen. Yhtäältä hän tuo esiin vaikkapa mieltymyksensä sunnuntaikävelyyn ja puhuu turisteista me-muodossa, toisaalta asettautuu turistilaumojen yläpuolelle ja antaa lukuisia esimerkkejä omasta, ylemmästä paikallistuntemuksestaan. Tämä kaksinaisrooli on tyyppillinen monille matkailijoille, mutta koska Rynnänen ei juuri kohdistaa siihen

analyttistä katsettaan, johtopäätökset turismista asenteena on lukijan tehtävä itse.

Vaikka esseistinen tyyli tekee Rynnänen väitöskirjasta poikkeuksellisen mukavan lukukokemuksen, paikoin se murentaa tekstin vakuuttavuutta argumentoivana esityksenä. Mielipiteet ja yleistyksiset vievät pohjan sellaisiltakin väitteiltä, joita voisi puolustaa tieteellisen kirjoittamisen keinoin. Kirjoittajan huolettomuus näkyy myös useissa sinänsä harmitonissa asiavirheissä. Välillä käy mielessä, olisiko suomenkielinen esseekokoelma ollut englanninkielistä väitöskirjaa parempi foorumi tälle aihepiirille ja käsitteilytavalle.

Rynnänen ajatukset ovat kuitenkin antoisia, ja vaikka kirja keskittyykin enemmän Venetsiaan itseensä kuin sen antiin kaupunkiestetiikalle yleisemmin, tämä rajaus toimii. Kummajaisena kaupunkien joukossa Venetsia tarjoaa älyllisille harjoituksille poikkeuksellisen mielenkiintoiset puitteet.

ANNAMARI VÄNSKÄ

Lapsiporno: porvarillisen lapsuuden uhka

Juulia Jyränki & Harri Kalha, *Tapaus Neitsythuorakirkko*. Like, Helsinki 2009. 304 s.

Alkuvuodesta 2008 Helsingin kaupungin taidemuseon Kluuvin galleriassa asetettiin esille tutkija-taiteilija Ulla Karttusen teos *Neitsythuorakirkko*. Taiteilijan mukaan autotallimaiseen muotoon rakennettu installaatio kritisoi valtavirtapornon lapsipornoistumista. Teoksellaan Karttunen halusi tuoda keskusteltavaksi ja tuomittavaksi sen, että kaikille avoimilta Internet-sivuilta löytyy lapsipornoksi määriteltävää materiaalia. Kriittinen interventio

ei kuitenkaan saanut vastakaikua. Keskustelun sijaan tutkija-taiteilija joutuikin teoksensa vuoksi sekä mediakritiikin kohteeksi että oikeuteen, kun yksi teoksesta kauhistunut teki installaatiosta rikosilmoituksen jo näyttelyn avajaisia seuraavana päivänä. 75 tunnin kuluttua esilepanosta poliisi oli takavarikoinut teoksen. Tästä alkoi prosessi, jossa taiteilijaa ei kiitetty tärkeän asian esilletuomisesta vaan syytettiin lapsipornon hallussapidosta ja levittämisestä. Prosessi päättyi oikeuden tuomioon, jossa taiteilija todettiin

sylliseksi mutta jätettiin teon vähäisyyden vuoksi rankaisematta.

Tapauksesta ilmestyi vain vuotta myöhemmin, syksyllä 2009, analyysi, oikeustieteilijä Juulia Jyränkin ja taidehistorioitsija Harri Kalhan kirja *Tapaus Neitsythuorakirkko*. Kirjassa tapaus levitetään tutkimuspöydälle ja jaetaan kolmeen osaan: oikeusprosessin, mediakeskustelun ja seksualisoidun lapsen hahmon ympärillä vellovan moraalisen paniikin analyysiin. Diskurssianalyttisesti ja psykoanalyttisesti virittyneen tulkinnan päätelmänä on, että oikeus

teki taideteoksesta lapsipornoa, koska se ei ymmärrä taidetta taiteena vaan tarkastelee esimerkiksi lapsipornoa kritisoivaa teosta taiteesta ja näyttelystä irrallaan, todellisena lapsipornona, ja siten epäsiiveillisenä ilmauksena. Tällainen tarkastelu johtaa ikään kuin vääjäämättä taiteilijan näkemiseen lapsipornon asianajajana ja levittäjänä, olivatpa teon motiivit mitkä tahansa. Jyrängin ja Kalhan mukaan päätelmä on absurdi, olihan teoksessa nimenomaan kyse epäsiiveillisten tekojen kritiikistä ja moraalista, jopa moralistisesta tuomitsemisesta.

Oikeuslaitos taidekriittikkona

Jyrängin ja Kalhan analyysi osoittaa oivallisesti, että taiteen asema on muuttunut entistä tukalammaksi oikeudellistuneessa Suomessa. Samaan aikaan kun taide on pyrkinyt astumaan ulos taiteen maailmasta kohti yhteiskuntaa, taidekriitikon paikalle ovat astuneet lait, juristit ja muut oikeusoppineet, jotka määrittelevät, millaista taidetta on mahdollista tehdä. Hankausta synnyttää esimerkiksi se, ettei näillä uskriitikoilla ole useinkaan minikäänlaista taidehistorian tai nykytaiteen toimintamekanismien tajua. Tämän seurauksena ei ymmärretä, millaiseen traditioon teos liittyy, mikä johtaa helposti taiteen sensuroimiseen. Asia on ongelma monesta syystä eikä vähiten siksi, että taiteen perusoikeuksiin kuuluu Suomessa edelleen se, ettei sitä saa sensuroida eikä sen sisältöjä ohjailla. Jyränki ja Kalha osoittavat oikeusprosessin analyysissään, että oikeuslaitos on nyt tullut kuitenkin ottaneeksi kantaa siihen, millaista teosta ei saa valmistaa. Vähintäänkin hiusten halkomiselta kuulostaa esimerkiksi se, että Karttunen syyllistyi rikokseen, koska ei ollut manipuloinut kuvamateriaaliaan, samoin kuin se, että mikäli hän ei olisi esittänyt kuvia printteinä vaan suoraan netistä, hän ei olisi syyllistynyt hallussapitoon ja levittämiseen.

Oikeusprosessin analyysin lisäksi Jyränki ja Kalha tarttuvat myös

Neitsythuorakirikkaa ympäröineeseen mediakeskusteluun lehdissä ja Internetin keskustelupalstoilla. Vaikka harva oli teosta nähnyt, kaikilla tuntui olevan teoksesta varsin vankka näkemys. Jyränki ja Kalha näyttävät, että useat keskustelijat päätyivät myös tuomitsemaan teoksen samoilla perusteilla kuin oikeus. Monien taiteen asiantuntijoidenkin mielestä teosta olisi pitänyt manipuloida eikä esittää kuvia sellaisenaan. Perusteluna sekä oikeusoppineet että taiteen asiantuntijat käyttivät intiimisuojaa. Kirjoittajat ottavat tässä luvussa selvästi Karttusen asianajajan roolin: he osoittavat hieman opettavaiseenkin sävyyn kerta toisensa perään, miksi teokseen kriittisesti suhtautuneet olivat mielipiteineen väärässä.

Puuttuvat kontekstit

Vaikka kirjoittajien huomio kiinnittyy vain mediakeskustelun diskursiiviseen analyysiin, he tuovat hyvin esille tulkintojen ristiriitaisuudet. Silti olisi ollut toivottavaa, että keskusteluun olisi tuotu myös teoksen muut ulottuvuudet: installaation suhde nykytaiteen nykyisyyteen ja historiaan, erityisesti 1900-luvun alun avantgardetaiteen ja sen jälkeläisten traditioon. Vaikka analyysin rajaaminen mediakeskusteluun on ymmärrettävä valinta ja varmasti teoksen nopean julkaisutahdin sanelemaa, taideteoreettisen ja -historiallisen sekä nykytaiteen kontekstin puuttuminen antaa Karttusen installaatiosta ja sen aiheuttamasta kohusta turhan pinnallisen ja yksittäistapaukselta vaikuttavan kuvan. Lukijana olisin esimerkiksi kaivannut laajempaa analyysia yhteiskuntakriittisen taiteen mahdollisuuksista, olihan Karttusen teos nimenomaan yhteiskunnallinen kannanotto. Tätä olisi toivonut verrattavan 1900-luvun alun avantgarden eetokseen, jolle oli varsin tyypillistä yleisön shokeeraaminen pyrittäessä saamaan se näkemään maailman toisin. Historian puutetta enemmän lukemista vaivasi kuitenkin se, ettei teosta suhteutettu eurooppalaisen ja yhdysvaltalaisen nykytaiteen kon-

tekstiin. Molemmista löytyy useita tekijöitä, joiden teokset ovat aiheuttaneet lapsuuden erotisoimiseen ja lapsipornoon liittyviä mediakohuja ja oikeustapauksia. Tällaisia taiteilijoita ovat esimerkiksi yhdysvaltalaiset Sally Mann, Robert Mapplethorpe, Jock Sturges ja Larry Clark sekä brittiläiset Jake ja Dinos Chapman, Marcus Harvey, Adrian Lyne, Will McBride ja Tierney Gearon.

Taide(historiallisen)kontekstin rakentaminen olisi myös ollut varsin vaivatonta: samaan aikaan Karttusen kanssa Helsingin taidemuseon pääareenalla Tennispalatsissa esitettiin Sally Mannin teoskokonaisuutta *My Immediate Family* (1984–1992). Tässä sarjassa Mann kuvaa alastomia lapsiaan – ja tästä sarjasta Mannia myös syytettiin 1990-luvun alussa lasten hyväksikäytöstä. Kiinnostavaa olisi ollut kuulla kirjoittajien analyysi siitä, miksi esimerkiksi Mannin valokuvia vastaan ei hyökätty vuoden 2008 Suomessa. Johtuiko tämä kenties siitä, että Mann on kansainvälisen taiteen supertähti toisin kuin Karttunen? Vai olivatko Mannin erotisoidut lapset katsojista tavanomaisia? Tällaista pohdintaa olisin odottanut erityisesti siksi, että kirjan toinen kirjoittaja kuitenkin on taidehistorioitsija.

Pelkkää torjuntaa?

Kirjan viimeisessä osassa tutkijat pohtivat ansioituneesti lapsen figuria. Näkökulmana on pääasiassa psykoanalyttisesti viritetty queer-teoria, joka onkin oivallinen kehys lapsuuden viattomuuden diskursiivisuuden ja ideologisuuden osoittamiseen sekä lapsuuden seksuaalisoinnisen (aikuisissa) aiheuttaman torjunnan analyysiin.

Psykoanalyttinen näkökulma saa kirjoittajat epäilemään, että niin oikeuden kuin taiteen asiantuntijoiden tuomiossa oli kyse siitä, että teos synnytti syyttäjien ja teokseen kriittisesti suhtautuneiden omat lapsipornoon liittyvät pelot ja torjunnan, jotka he sitten projisoivat teokseen tuomion ja kritiikin muodossa. Taiteilijasta tuli siis kätevä syntipukki. Samantapaiseen pää-

tökseen tuli myös Karttunen, joka puki asian sanoiksi *Helsingin Sanomissa* 4.3.2008 näin: ”Jos uutinen on ikävä, on parempi teloitaa ilmiantaja rikollisena. Näin säilyy rauha ja hiljaisuus ja mallikelpoiset ihmiset voivat jatkaa tekemättä itse asialle yhtään mitään.”

Viimeisessä luvussa kirjoittajat myös eroavat taiteilijan tulkinnasta ja ottavat jossakin määrin kriittisen asenteen hänen intentioonsa. Karttusen päämäärä oli lapsipornon tuomitseminen, mutta kirjoittajat taas osoittavat, että lapsipornokuvien tuomitseminen on moraalista veltoutta ja lapsipornopaniikin lietsontaa. Luku tuo hyvin esille, että kulttuurissamme vallitsee ristiriitainen viattoman ja viettelevän lapsikuvan diskurssi. Lapsipornokuvat eivät välttämättä kerro mitään hyväksikäytöstä. Sen sijaan lapsipornoa käsitelleen teoksen aiheuttamat reaktiot paljastavat, että lapsiporno on erittäin monimutkainen ilmiö. Sitä ei ratkaista syyttämällä taiteilijaa ja joitakin perverssejä syntipukkeja kärräämällä heidät oikeuden eteen tuomittaviksi vain, että voisimme todistaa itsellemme ja muille aikuisille, ettei mitään kiellettyä ja sopimatonta tapahdu ja että lapset ovat turvassa. Tällä suojellaan sitä, että aikuiset tunnistavat lapsen eroottisuuden, pelästyvät reaktiotaan ja torjuvat sen.

En epäile Jyrängin ja Kalhan tulkintaa, mutta pidän pelkkään torjuntaan nojautumista hieman yksiviivaisena ja paradoksaalisesti moralisoivanakin näkökulmana. Tulkinta ei jätä tilaa vastaväitteille: sillä se, joka kirjoittajien sanoin ”pahastelee” lapsipornon edessä, todistaa vain oman torjuntansa ja salaisen halunsa lapsen erotisoituun hahmoon. Tulkinta tuntuu melko totalisoivalta ja päättyy korostamaan, varmasti kirjoittajien intentioita vastaan, että kirjoittajilla on oikea tieto hallussaan siitä, mistä teoksen aiheuttamat reaktiot todella kertovat.

Kirjaan olisi toivonut laajempaa pohdintaa lapsen erotisoimisesta – elämehän kulttuurissa, joka on kyllästetty erotisoitujen lasten representaatioilla. Lapsia esittäviä muo-

tikuvia ja lapsimalli-ilmiötä tutki-neena minun on vaikea allekirjoittaa ajatusta siitä, että halun kohteeksi asetettu lapsi edustaisi kulttuurissamme kiellettyä hedelmää, joka tuomitaan julkisesti mutta jota himoitaan salaa. Muodin maailmassa ja populaarikulttuurissa laajemminkin erotisoitu lapsi on pikemmin sääntö kuin poikkeus, ja raja viattomuuden ja lapsipornon välillä on usein kuin veteen piirretty. Muotimaailmassa myös työskentelee tuhansittain lapsimalleja, jotka saavat rahaa erotisoidessaan ruumiinsa ja asettuessaan haluavan katseen kohteeksi. Tästä näkökulmasta katsottuna ei ole mitään syytä olettaa, että tällaiset hahmot ja kuvat edustaisivat kieltoa esittää erotisoitua lasta. Eikö kyse ole pikemminkin yhdenlaisen ihanteen artikuloinnista?

Jotkut lapsuuden tutkijat, muun muassa brittitutkija Valerie Walkerdine, on kirjoittanut runsaasti viattoman ja erotisoidun lapsuuden dikotomiasta. Walkerdinen mukaan tässä erossa ei artikuloitu vain sallittu ja kielletty vaan kaksi ideologista erilaista lapsuuskäsitystä ja maailmankuvaa. Sukupuolineutraalina, seksittömänä, työteliäänä ja esirationaalisenä oppilana esiintyvä viaton lapsi edustaa normaalina näyttäytyvää porvarillista maailmankuvaa. Tätä vastaan asettuu läpikotaisin erotisoituna ja haluttavana viettelijänä esiintyvä työväenluokkainen lapsi, joka on haastanut kautta historiansa porvarillista viattoman lapsen käsitettä. Oma työväenluokkaista taustaansa vasten Walkerdine kirjoittaa erotisoidun pikkutyön hahmosta ja esittää vakuuttavasti, ettei tämä hahmo edusta välttämättä hyväksikäyttöä vaan esimerkiksi taistelua paremmasta elämästä maailmassa, joka ei ole samalla tavalla avoin kaikille lapsille. Viattomuuden diskurssi ei olekaan koskaan koskenut kaikkia maailman lapsia vaan suhteellisen pientä osaa teollistuneiden länsimaiden ylempien sosiaaliluokkien lapsista. Avoimeksi kysymykseksi jää, onko viattomuuden ideologian tuottamaa lapsuuskäsitystä syytä tai edes mahdollista proj-

soida kaikkien maailman lasten ylle.

Ulla Karttusen teoksen analyysillä Jyränki ja Kalha osoittavat, että erotisoidun lapsen idea on massiivinen kulttuurinen fantasia, jota suojellaan viattoman lapsen diskursseilla. Populaarikulttuurissa, jonka osa lapsipornokuvatkin ovat, lapseen kohdistuu erittäin monimutkainen, ristiriitainen ja moraalisesti latautunut katse. Tämä katse tuottaa samalla kertaa sekä viatonta että ei-viatonta lapsuutta. Lapsuuden käsitteeseen liittyvää ristiriitaa ja erotisoidun lapsen voimakasta läsnäoloa selittää Jyrängin ja Kalhan mukaan torjunta, mutta tämän rinnalla vaikuttavat mielestäni myös muut seikat, muun muassa luokka, joka jakaa ihmiset lapsuudesta lähtien eri kategorioihin. Seksualisoitu lapsi ei siis aiheuta vain huolta lasten hyväksikäytöstä. Se aiheuttaa huolta myös porvarillisen maailmankuvan romahuttamisesta ja matalan kulttuurin tunkeutumisesta korkeakulttuuriin.

Malli muille tutkijoille

Kriittisistä näkökohdistani huolimatta Jyrängin ja Kalhan puheenvuoro on erittäin tervetullut ”katsoessaan lapsipornoa silmästä silmään”, kuten kirjoittajat ilmaisevat. Kirjan paras oivallus on, että taiteilijan tuomitseminen on osoitus siitä, ettei lapsiporno ole kaukana normaalitodellisuudesta eikä se kosketa vain pedofiileiksi luokiteltavia sairaita yksilöitä. Lapsiporno on kulttuurissamme läsnä kaikkialla ja koskettaa meistä jokaista, halusimmepa sitä tai emme. Mainiota kirjassa on myös se, että se saa ajattelemaan eteenpäin. Olen melko varma, että kirjan innoittamana syntyy pian muitakin tapauksia analysoivia tutkielmia. Se olisi toivottavaa, sillä ainakin taidehistoriassa käsitellään liian vähän hankalilta tuntuvia aiheita ja poliittisesti kantaa ottavan ja aktivistisen taiteen analysointikin on vähäistä. Tässä mielessä Jyrängin ja Kalhan kirjasta voi siis hyvin ottaa mallia.

ERNA OESCH

Romantiikan mikrohistoriaa

John Keats, *Yön kirkas tähti – 99 viimeistä kirjettä* (The Letters of John Keats. Toim. H. Buxton Forman (1895); 99/214.). Suom. Kaisa Sivenius. Teos, Helsinki 2010. 281 s.

Eurooppalaisen romantiikan aikakautta (n. 1795–1830) ei ole Suomessa juuri tutkittu, eikä romantiikan edustajia ole paljon suomennettu. Tämä koskee niin saksalaista varhaisromantiikkaa, jota voidaan pitää romantiikan alkusysäyksenä ja merkittävimpänä vaikutteiden antajana, kuin englantilaista romantiikkaa, joka muodostaa romantiikan toisen valta-alueen. Sen vuoksi Kaisa Siveniuksen huolellista, kaunista suomennosta John Keatsin (1795–1821) viimeisistä kirjeistä voi pitää kulttuuritekona. Toivoa sopii, että lisää suomennoksia romantiikan merkittävistä teoksista olisi tulossa tai suunnitteilla, sillä kiinnostus aikakautta kohtaan on suurta ja kasvussa Euroopassa ja Yhdysvalloissa – ainakin jos lukuisista käännöksistä eurooppalaisilla kielillä voi jotain päätellä. John Keatsia saadaan kiellemme lisääkin, sillä myös hänen runojensa suomennos julkaistaneen todennäköisesti syksyllä 2010.

Englantilaisen romantiikan valtakunnat kirjallisuuden, kritiikin ja filosofian alueilla ovat muiden muassa Samuel Taylor Coleridge, William Wordsworth, Percy Bysshe Shelley, William Hazlitt, Mary Shelley ja lordi Byron. Heidän joukkoonsa luetaan myös John Keats, mutta hänen merkityksestään englantilaisen romantiikan edustajana ei olla yksimielisiä. Muun muassa mainikkaan ja edelleen ainutlaatuisen *A History of Modern Criticism* 1750–1950 -teoksen kirjoittanut René Wellek toteaa, että ainakin kritiikin historiassa Keatsia voidaan tarkastella korkeintaan Hazlittin liitteenä. Totta on, että toisin kuin edellä mainitut aikalaisensa Keats ei kirjoittanut juu-

rikaan mainittavaa kritiikkiä, vaikka kriittis-teoreettisten tekstien kirjoittamista runouden ohella voidaan pitää romantikoille tyypillisenä. Keats kirjasi kriittiset huomionsa lähinnä kirjeisiinsä, ja mitä tulee Wellekin huomautukseen, Keats todella mainitsee kirjeissään usein joko olevansa tulossa Hazlittin luennolta tai lähdössä niitä kuuntelemaan. Toinen Keatsiin vaikuttanut romantikko oli hänen ystävänsä Percy Shelley. Sen sijaan kirjeistä käy ilmi Keatsin kriittinen suhtautuminen Coleridgeen ja Byroniin.

Keats kuitenkin kehittää ajatuksen, jolla tulee olemaan pysyvä vaikutus kritiikin historiassa. Kirjeessään ystävälleen taidemaalari Robert Haydonille hän pohtii Shakespearen merkitystä englantilaiselle runoudelle. Shakespeare on ylittämätön, ja Keats sanookin olevansa yhtä mieltä Hazlittin kanssa siitä, että oikeastaan Shakespeare riittää englantilaisille. (Sivuhuomautuksena voidaan sanoa, että Shakespeare oli ylittämätön myös englantilaisiin romantikoihin paljon vaikuttaneille saksalaisille varhaisromantikoille.) Mutta toisin kuin esimerkiksi Shelley, Keats ei halua tarkastella Shakespearea suurena yksilöllisenä taiteilijanerona, vaan hän kehittää ajatuksen negatiivisesta kyvykkyydestä (*negative capability*), joka oli Shakespearen suuri ominaisuus. Negatiivisella kyvykkyydellä hän tarkoitti Shakespearen taitoa tuoda teoksiinsa maailman epävarmuus, mysteerit ja häilyvyys, toisin sanoen kykyä hyväksyä todellisuuden epätäydellisyys. Tämä on mahdollista vain sille, joka kykenee irtaantumaan omasta persoonallisuudestaan ja astumaan historian virtaan. Suuri runous ei ole runoilijan omien sub-

jektiivisten kokemusten kirjaamista. Näitä ajatuksia kehitti eteenpäin sata vuotta myöhemmin runoilija ja teoreetikko T. S. Eliot tärkeässä 'objektiivisen korrelaatin' käsitteellään, jonka hän paradoksaalisesti tarkoitti kritiikiksi romantikkojen kirjallisuusteoreettisille näkemyksille. Keatsin Haydonille suunnattu kirje ei sisälly käsillä olevaan suomennokseen, mutta kokoelmassa on useita viittauksia negatiivisen kyvykkyyden ideaan.

Tirkistelyä modernin alkuun

Romantiikan tutkijalle *Yön kirkas tähti* avautui aluksi varsin hämmäntävänä lukukokemuksena. Kun odotushorisonttina olivat kirjallis-filosofiset keskustelut runoilijatovereiden kesken, oli kirjeiden intiimiin yksityisyyteen aluksi vaikea mukautua. Nopeasti kirjeet kuitenkin imaisivat lukijan valtaapiiriinsä, ja pikkuhiljaa alkoi yksityisen taustalta hahmottua myös yleisen horisontti. Kirjeet ovat yksilön kokemuksen kautta suodatettavaa mikrohistoriaa, joka Keatsin omaa ajatusta mukailien muuttuu osaksi laajaa historian virtaa. Keats tarkoitti kirjeensä julkaistaviksi, mutta siitä huolimatta ne ovat säilyttäneet yllättävän arkipäiväisiä. Ne ovat kirjeitä ihmiseltä ihmisille, eivät tarkoituksellisia tyylinäytteitä suurelle yleisölle. Tämä tulee hauskaasti esiin rakastetulle Fanny Brawnelle osoitetussa kirjeessä, jossa Keats kertoo syventyneensä lukemaan Rousseau'n kirjeenvaihtoa kahden ylhäisönäisen kanssa. Sarkastisesti Keats huomauttaa, että Rousseau'n kirjeenvaihto on hämmäntävää kamppailua yhtäältä tyyllillisen hienostelun, toisaalta vahvan tunteen välimaastossa. Keats kysyykin: ”Mitä

olisi Rousseau mahtanut sanoa meidän kahden pikku kirjeenvaihdostamme. [...] Enpä juuri piittaa.” Edellä sanottu ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö Keats olisi ollut täysin tietoinen niistä tyyllillisistä keinoista, joilla lukijaan vaikutetaan.

Kirjeiden vastaanottajat voidaan sijoittaa kolmeen eri ryhmään: ystävät ja runoilija- ja taiteilijaverit, perheenjäsenet sekä suuri rakkaus Fanny Brawne. Tällä tavalla pääsemme tarkastelemaan Keatsin todellisuutta kolmen erilaisen näkökulman kautta, joita kaikkia hallitsee kuitenkin yksi asia, paheneva keuhkotauti ja lähestyvä kuolema. Edes taiteilijaystävien kanssa tärkein puheenaihe ei ole taide, vaan ainainen rahanpuute ja pelko terveyden menetyksestä. Sellaisenaan kirjeet ovat mikrohistoriaa, joka kasvaa kuvaukseksi yhtäältä runoilijan mahdollisuudesta toteuttaa kutsumustaan ja toisaalta keskiluokan asemasta 1800-luvun alun Englannissa. Voidaan tietysti todeta, että ainakaan yhdessä suhteessa asiat eivät ole juuri muuttuneet Keatsin ajoista: runoilijat ja taiteilijat joutuvat pääsääntöisesti edelleen etsimään elantonsa muualta saadakseen mahdollisuuden taiteen tuottamiseen. Hauskasti kirjeiden taustalta hämmöittää myös kysymys keskiluokkaisista arvoista ja taiteen tekemisen perimmäisestä kunniallisuudesta.

Taiteilijuus on Keatsille tärkeä kysymys, semminkin kun hän haaveili alun alkaen sotilaan urasta ja suoritti ennen runoilijaksi ryhtymistään lääketieteen opintoja. Varsinkin lähimmille ystävilleen Charles Brownille ja Benjamin Haydonille sekä sisarelleen Fannyille lähettämässään kirjeissä Keats kertoo ajatuksistaan ryhdistäytyä: ”Minun on korkea aika ryhtyä tekemään jotain

ja lakata elelemästä toiveiden varassa.” Haydonille hän toteaa: ”[...] sillä aikomukseni on muuttaa kaupunkiin ja ryhtyä tekemään töitä, niin kuin muutkin ihmiset.” Keats oli kuitenkin surullisen tietoinen niistä rajoituksista, joita terveys hänelle asetti, ja toisaalta ylpeyden päälle otti ajatus ryhtyä kirjoittamaan aikakauslehtiin, vaikka se olisi ollut luontevin tapa parantaa taloudellista tilannetta. Charles Dilkelle Keats toteaa: ”Onneksi en ole tätä ennen ryhtynyt tavoittelemaan kansan kuulevia korvia. [...] Nyt olen hieman oppinut ja uskon pystyväni huijaamaan siinä missä kuka tahansa kirjallinen kaupustelija ja rykäisemään mistä vain artikkelin aiheesta mitään tietämättä.” Ystävien kesken puhutaan toki myös runoudesta ja taiteesta ja runoilijan tehtävästä. Kirjeistä välittyy myös vaille tunnustusta jääneen Keatsin lievä katkeruus, vaikka hän ehtikin saada mainetta ennen kuolemaansa. ”Runouteen en luota vähääkään”, kirjoittaa hän Dilkelle, ”ihmeellistä on vain, että ihmiset lukevat niin paljon runoja”. Myös taiteen portinvartijoista, kriitikoista, teatterin johtajista ja auktoriteetin asemaan nostetuista aikalaisrunoilijoista Keatsilla on yllättävän katkeria sanoja.

Yksi alue kirjeissä jää vaillinaiseksi. Keatsilla oli nimittäin poikkeuksellinen kyky kiteyttää kirjeissään juuri runoihinsa ja niiden syntyyn liittyviä yksityiskohtia. Nämä runoilijan omat huomiot avautuisivat aivan eri tavalla lukijalle, jos suomennoksessa olisi mukana näytteet tärkeimmistä runoista englanniksi. Lukijan kannattaakin esimerkiksi lukiessaan John Reynoldsille osoitettua syyskuista kirjettä, etsiä käsiinsä runo ”Oodi syksylle” (”To Autumn”). Näin runojen myötä

hahmottuisi myös Keatsin runoilijapersoonallisuus.

Perhe on paras

Toisenlainen näkökulma Keatsiin ja hänen aikalaisyhteiskuntaansa avautuu George-veljelle ja Fannysisarelle kirjoitetuista kirjeistä. Ne ovat kirjeistä intiimeimmät ja sisältävät lämpöä, jollaista kokoelman muista kirjeistä ei välity (lukuun ottamatta Charles Brownille osoitettuja kirjeitä). Sellaisenaan ne kertovat yhteiskunnasta, jossa ihmisen ainoa turva on perhe laajasti ymmärrettynä. Vanhempiensa kuoleman jälkeen John, George ja Fanny Keats joutuivat taloudelliseen ahdinkoon ilmeisesti jonkinlaisen perintösotkun seurauksena. George perheineen lähti koettamaan onneaan Amerikkaan, mutta epäonnistui surkeasti. Merkittävän osan kokoelmasta muodostaakin laaja osissa kirjoitettu kirje Georgelle ja hänen vaimolleen. Kirje on nautittavaa luettavaa. Siinä John – rahahuolien ahdistama runoilija – lohduttaa, lupaa hoitaa veljen taloudelliset asiat kuntoon ja kertoo huvattomia tarinoita veljensä ja sisarensa (*sister in law*) piristykseksi. Näissä kirjeissä nauretaan paljon, milloin itselle, milloin sukulaisille ja tuttaville, yleensä lämpimästi mutta joskus hyvinkin ilkeämielisesti. Suorastaan rabelaismaisia piirteitä Keatsin kirje saa, kun hän liittää siihen katkelman Burtonin *Melankolian anatomiasta*. Viittaus Burtoniin on kiinnostava, sillä brittiroantikot (esim. Wordsworth) olivat erittäin kiinnostuneita ihmismielen tutkimuksesta. Kaiken kaikkiaan kirjeet sisaruksille tarjoavat oivallisen näkökulman perheen historiaan ja antavat myös oivallisen mahdollisuuden pohtia tämän päivän (polii-

tikkojen) puheita perheen merkityksestä.

Kokoelmaan sisältyy myös joukko kirjeitä Keatsin suurelle rakkaudelle Fanny Brawnelle. Kirjeet ovat kuuluisia rakkauskirjeitä, mutta nykylukijan on vaikea sisäistää niiden tunnelmaa. Johtuuko se sitten siitä, että juuri naisen ja miehen suhde ja koko kysymys sukupuolisuudesta on niin radikaalisti muuttunut Keatsin kirjeiden ajoista? Jostain syystä kirjeitä lukiessa syntyi ajoittain kerettiläinen ajatus niiden tyhjäänpäiväisyydestä. Toisaalta ne ilmentävät oivallisesti vallalla ollutta käsitystä romanttisesta rakkaudesta, jossa nainen on ylennetty jalustalle. Jalustalle nostaminen saa kuitenkin yleensä aikaan puheen muuttumisen kaavamaiseksi. Toisaalta nämä mietteet saattaa aiheuttaa myös se, että Fanny Brawnin vastauskirjeet eivät ole luettavissa, sillä ne hävitettiin Keatsin kuoltua.

Sairauden mikrohistoria

Kirjeistä välittyy kuitenkin muutakin: yhä syvenevä ahdinko sen tosiasian edessä, että Keatsin rakkaus ei koskaan tule saamaan täytymystään. Tämä tekee kokoelman lopussa olevat Brawnelle osoitetut kirjeet psykologisesti kiinnostaviksi, mutta lukijalle ahdistaviksi. Sairauden pahenemisen vuoksi tapaamiset Fannyn kanssa käyvät yhä niukemmiksi, ja yhä tiheämmin lähetetyillä kirjeillään Keats yrittää pitää yllä yhteyttä vähitellen etäännyvänsä rakastettuunsa. Kirjeissä on paljon ahdistunutta rakkautta, pinnan alla näkyvää katkeruutta ja mustasukkaisuutta: ”Olen kirjaimellisesti kuolemanväsynyt, ja kuolema tuntuu ainoalta tieltä. En voi unohtaa menneitä. Eli mitä? Ei mitään maailman-

miehelle, mutta minulle tappavan kauheaa. Ponnistelen päästäkseni tästä ulos. Kun katsoit asiakseksi flirttailla Brownin kanssa, olisit antanut olla, jos oma sydämesi olisi tuntenut puoltakaan siitä tuskasta, jota minun sydämeni tunsi. Brown on hyvä mies – hän ei tajunnut murhaavansa minua sentti sentiltä.” Kaikessa yksituisuudessaan tämä 5.7.1820 päivätty kirje edustaa häkellyttävästi ideaa, josta käytetään termiä ”romanttinen tunne” (*romantic sensibility*).

Tämän päivän maailmassa sairaus ja kuolema on työnnetty pois näkyvistä niin pitkälle kuin mahdollista. Keatsin aikana ne olivat jatkuvasti kaikkialla läsnä. Siitä huolimatta on vaikea kohdata intensiteettiä, jolla Keats kuvaa sairautensa etenemistä ja kasvavaa tietoisuutta kuoleman lähestymisestä. Tässä mielessä kirjeet ovat myös sairauden ja sairastamisen mikrohistoriaa, jossa avautuu näkymä taustalla olevaan sosiaaliseen ympäristöön ja niihin inhimillisesti käsitämättömiin lääketieteellisiin kokeiluihin, joihin ihmiset alistettiin – tosin yleensä hyvää tarkoittavasti. Tämän sai kokea myös Keats, joka kuoli Roomassa pikemminkin puoskarin kuin lääkärin diagnoosin seurauksena. Keatsin viimeinen kirje on osoitettu sydänystävälle Brownille: ”Kerro terveisiä kaikille ystäville ja sano Haslamille, etten olisi lähtenyt Lontoosta käymättä hyvästelemässä häntä, ellen olisi ollut niin heikoilla sekä mieleltäni että ruumiiltani. Kirjoita Georgelle heti kun saat tämän ja kerro, kuinka voin, tai miten arvaat asioiden olevan; ja viesti myös sisarelle – joka kulkee mieleni kuvissa kuin haamu – hän muistuttaa niin paljon Tomia. Tuskin kestan jättää sinulle jäähyväisiä edes kirjeessä. Olen aina ollut kömpelö kumar-

tamaan.” Keats haudattiin Roomaan ja hänen hautamuistomerkkiinsä kirjoitettiin hänen omasta toivomuksestaan *Here lies one whose name was writ in water*.

Keatsin aikana kirjeiden kirjoittaminen oli tärkeä sosiaalisen kommunikaation ja samalla kulttuurisen perinnön säilyttämisen muoto sivistyksen alkaessa laajeta valistuksen seurauksena. Jo siksi Keatsin kirjeiden suomentaminen ja julkaiseminen on suurenmoinen teko niin suomentaja Kaisa Siveniukselta kuin kustantaja Teokselta. Kokonaisuutena kirjeet kertovat, miten kaukana me olemme Keatsin maailmasta ja romantiikan aikakaudesta, ja miten lähellä silti niitä olemme. Maailma muuttuu, mutta ihmisen pyrkimys arvokkaaseen elämään säilyy.

Suomennos on kauttaaltaan kaunista suomen kieltä ja sisältää lukuisia hienoja ratkaisuja, jotka säilyttävät kosketuksen kirjeiden maailmaan mutta tuntuvat silti luontevilta nykylukijan mielestä. Puutteena näen sen, että kirjeitä ei ole varustettu laajemmalla esipuheella tai loppuluvulla, jossa Keats ja kirjeet olisi sijoitettu seikkaperäisemmin historialliseen kontekstiinsa niin runoilijalle tärkeiden aikalaisvaikuttajien kuin sosiaalisen ympäristönkin suhteen. Jotain olisi suomentaja voinut sanoa myös Keatsista runoilijana ja kirjeiden yhteydestä hänen runouteensa. Mutta ehkä tämä toteutuu odotettavissa olevassa runojen suomennoksessa. Polku on nyt avattu. Toivottavasti saamme tulevaisuudessa vastaavia käännöksiä myös muiden romantiikan edustajien kirjeenvaihdosta, joka oli erittäin runsasta ja tarjoaa yleisempiä näkymiä aikakauden filosofis-kriittiseen keskusteluun.

KIRJOITTAJALLE

Tarjota artikkeli-, esse-, puheenvuoro-, suomennos-, arvostelu- tai muita käsikirjoituksia lehdessä julkaistavaksi. **Artikkelin ihannepituus** on 30 000 merkkiä välilyön- teineen (yli 40 000 on yleensä liian pitkä), kolumnin 7 500. Kirja-arvioiden pituus on 4500–9000 merkkiä vä- lilyön- teineen. Lehden teemakokonaisuudet koostetaan kutsuartikkeleista. Lehdelle tarjotuissa tieteellisissä ar- tikkeleissa noudatetaan *referee*-menettelyä: ainakin yksi toimituksen ulkopuolinen asiantuntija arvioi käsikirjoit- tuksen.

Lähetä käsikirjoitus toimitukselle sähköpostin rtf- liitetiedostona. Liitä saateviestiin nimi, osoite, sähkö- postiosoite ja puhelinnumero sekä kirjoittajatiedot (nimi, arvo ja/tai toimi, paikka) kirjoittajaluetteloa varten.

Älä käytä mitään tekstinkäsittelyohjelmien muo- toilutoimintoja (ei tyylimääritystä, sarkaimia, sivunu- merointia eikä tavutusta). Käytä vain *kursiivia* tekstin korostamiseen ja vieraskielisiin termeihin, ei lihavoitinta tai alleviivausta. Merkitse leipätekstiin kursivilla myös teosten nimet, mutta artikkelien nimet lainausmerkeissä. Käytä kaksinkertaisia lainausmerkkejä sitaateissa, koros- taessasi tiettyä termiä ja ironisessa tms. merkityksessä. Käytä yksinkertaisia lainausmerkkejä käsitteiden koros- tamisen sekä lainauksen sisällä. (Kaikenlaisia asioita kut- sutaan ”työksi”. Professori toteaa: ”Työtä se on ’viherpii- pertäjien’ filosofiakini.” Viime aikoina ’työn’ määrittely on noussut ”syvällisen” keskustelun aiheeksi.) Toisin kuin edellä, lainausmerkkien (kuten kursivin) ylikäyttöä kannattaa kuitenkin välttää. Käytä vain samaan suuntaan kaartuvia lainausmerkkejä.

Laadi artikkelin alkuun 2–6 virkkeen pituinen ingressi, joka johdattaa lukijan kirjoituksen teemoihin. Vältä kuitenkin tyyliä ”Tässä artikkelissa käsitellen... Lo- puksi totean...”. **Ja teksti väliotsikoilla.** Huomaa, että lehtitekstissä hyvin pitkät kappaleet ja luvut ovat kan- keita. Vältä myös liian pitkiä väliotsikoita. Jutun päätös- sikossa voi olla alaotsikko. **Jos haluat merkitä sitaatin,** luettelon tms. erillisenä sisennettynä kappaleena, mer- kitse sen alkuun [SISENNYS] ja loppuun [SISENNYS LOPPUU].

Käytä viitteisiin tekstinkäsittelyohjelman viiteto- imintoa. Käytä vain viitenumeroituja loppuviitteitä, ei ala- eikä teksti- tai sisäviitteitä. Ilmoita loppuviitteessä kirjoittajan nimi, vuosiluku ja sivunumerot (Drakulić 2007, 14–15). Toistuvaan viitteeseen viitataan merkin- nällä ”sama” + tarvittaessa sivunumerot. Huom: kirja-ar- viossa voit kuitenkin viitata arvosteltuun teokseen tekstin sisäisellä sulkuviitteellä, mutta muihin teoksiin normaalisti loppuviitteellä.

Merkitse kirjallisuusluetteloon kirjoittajan suku- ja etunimi, teoksen nimi, kustantaja, kustantajan ko-

tipaikka ja ilmestymisvuosi. Teos kursivilla, artikkelin nimi ilman kursiivia. Aikakauslehtiartikkelista ilmoita julkaisun nimi, lehden numero ja sivunumerot. Ko- koelma-artikkeleista artikkelin nimi ensin, sitten teos kursivilla ja sen julkaisutiedot normaaliin tapaan. Mai- nitse suomennoksista myös alkuteoksen nimi, ilmes- tymisvuosi ja kääntäjä. Myös uudelleen julkaistuista klassikkoteksteistä on hyvä mainita alkuperäinen julkai- suvuosi. **Viitteissä ja lähdeluettelossa on, toisin kuin leipätekstissä, hyvä käyttää lyhenteitä (mm., esim., ks., vrt.).**

Dewey, John, *Democracy and Education. An Introduction to the Philoso- phy of Education* (alkuteos 1916). Free Press, New York 1997.

Hacking, Ian, *Mitä sosiaalinen konstruktivismi on?* (The Social Con- struction of What? 1999). Suom. Inkeri Koskinen. Vastapaino, Tampere 2009.

Nagel, Thomas, What is it Like to be a Bat? *Philosophical Review*. Vol. 83, No. 4, 1974, 435–450.

Petman, Jarna, Pahuuden patologisesta dialektiikasta. Teoksessa *Imma- nuel Kant. Radikaali paha. Paha eurooppalaisessa perinteessä*. Toim. Ari Hirvonen & Toomas Kotka. Loki, Helsinki 2004, 271–288.

Simmel, Georg, Eräistä filosofian nykyongelmista (Über einige gegenwärtige Probleme der Philosophie, 1912). Suom. Olli Pyyh- tinen. *niin & näin* 4/06, 42–45.

Viittaukset kokonaisuun toimitettuihin teoksiin (mutta mieluiten yksilöidysti artikkeleihin):

Visions of Value and Truth. Understanding Philosophy and Literature.

Toim. Floora Ruokonen & Laura Werner. Acta Philosophica Fen- nica, Vol. 79. Societas Philosophica Fennica, Helsinki 2006.

Tarkempia ohjeita löytyy lehden kotisivuilla olevista laa- jennetuista kirjoittajaohjeista.

Laita kaikki kysymykset tai huomautukset saate- viestiin. Lähetä kaaviot tai taulukot erillisinä tiedostoina. Tarkemmat muotoiluohjeet lähetetään pyydetessä.

Julkaistavaksi hyväksytyt kirjoitukset voidaan jul- kaista samalla tai myöhemmin myös lehden verkkosi- vuilla.

Neuvoja kirjoittajille:

- Tarkista, että tekstin aikamuoto ei vaihdu perusteetta.
- Vältä liian pitkiä ja koukeroisia virkerakenteita.
- Vältä tarpeettomia kankeita ilmaisutapoja (kautta, ta- holla, myötä, välityksellä, johdosta, toimesta, koskien, liittyen, suhteen, nähden, osalta).
- Vältä anglismeja kuten: ”Olen kiinnostunut en vain metafysiikasta vaan myös etnografiasta.”; ”Se on han- kalaa, että keskustelu puuroutuu.”